Dr ÇETİN ÖZEK

TÜRKİYEDE GERİCİ AKIMLAR ve NURCULUĞUN İÇYÜZÜ

VARLIK YAYINLARI

Dr ÇETİN ÖZEK

TÜRKİYEDE GERİCİ AKIMLAR ve NURCULUĞUN İÇYÜZÜ

VARLIK YAYINEVİ
Ankara Caddesi, İstanbul

Valık yayınları, sayı 1059
İstanbul'da Ekin Basımevi'nde basılmıştır
Mayıs, 1964

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7

I. YENİ TÜRKİYE

Yeni Türkiye 13
İlk görünüşler 13
Tevfik Paşanın telgrafı 23
Saltanat Milletin 28
İhtiyar bir müessese: Hilâfet 36
Fetva oya konuyor 38
Masalın sonu: Hilâfet kaldırılıyor 40
1924 Anayasası 42
"Zevaid" kaldırılıyor 45
Altı oktan birisi 49
Halk oyunun getirdiği Anayasa 58
Diyanet işlerinin yeri 65
Lâiklik - Devrimcilik 67
1961 Anayasasının Lâik Devlet düzeni 70
1961 Anayasasında din hürriyeti 74
Din eşitliği 77
İnanç hürriyeti 78
İbadet hürriyeti 81
Din eğitimi 84
Din propagandası 85
Din hürriyetinin kötüye kullanılması 86
Medeniyet alanı değişiyor 90

Devrim düzeninin ideolojisi 92
Devrimlerin zorunluluğu 101
Devrimlerin amacı: Batılılaşmak 104
Devrim hümanist düşüncenin ve kültürleşmenin yoludur 109
Batı karşısında doğu 114
Devrim ve kişi hürriyeti 120
Devrim ulusal hâkimiyeti gerçekleştiren sistemdir 131
Türk devrimi dine karşı değildir 134

II. GERİCİ AKIMLAR

Saltanat konusunda islâmcıların düşündükleri 143
Devrimcilerin tezi 146
Saltanatın kaldırılışı ve toplum 154
"Genç Cumhuriyet - eski muhalefet" 158
Hilâfetin kaldırılışına karşı tepkiler 167
Şeriat devrime karşı 175
İzmir suikasti 179
Serbest Fırka ve sürüklediği olaylar 182
Çok partili hayata geçiş ve getirdikleri 186
Siyasî iktidara dinî baskı 189
DP iktidarda 193
Devlete bağlı din 198
Lâiklik mi? Dinsizlik mi? 200
Devrimler mi? Demokrasi mi? 208
Komünizme giden yol 212
Kurtuluş savaşını yaratanlar din adamlarıdır 216
İslâmiyet gelişime mani değildir 219
Mâneviyata muhtacız 223
Olaylar 224
Kurucu Meclis ve sonrası 229

III. NURCULUĞUN İÇYÜZÜ

Yersiz iddialar 239
Nurcu Lider: Saidi Kürdî 243
Emsalsiz filozof! 249

Nur talebeleri 251
Ölümünden sonra 256
Manevî ceza 257
Nurcular ve lâiklik 259
Nurcuların istediği Devlet Düzeni 262
Anayasa 264
İslâm Devleti 265
Toplum hayatı 268
Tabiî olaylar 273
İnançlar 275
İlkel bir yapı 276
Tebdili Saltanat 277
Nurcular ve hukuk 281
Nurculuk ve siyaset 284
Nurculuğu koruyanlar, şark kurnazlığı 287
Tekke bezirgânlığı 295

ÖNSÖZ

Türk Devrimi en üzücü günlerini yaşıyor. Çeşitli yönlerden saldırıyorlar Devrimci düzenimize. Toplumumuzda her alanda gerici - devrimci çekişmesi, savaşı görülüyor. Toplumumuzun çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmasını engelleyen akımlar, ortaçağ karanlıklarına dönmemizi arzuluyorlar. Kimisi aşırı dinî duygularla, din bilgilerinin hurafeleşmiş şekillerine olan inançla, toplum düzenimizin gelişimine karşı koyuyorlar. Kimisi de, çıkarlarını toplum düzeninin geriliğinde buluyorlar, menfaat çarkını, bezirgânlığı bu şekilde gerçekleştirebileceklerini biliyorlar. Kırk yıldır süren bunca çabayı, aydınlık amaçları hiçe sayan, sırtını güneşe dönmüş karanlıkları arıyan bir akım doğmuş bu şekilde. Din duygularının sömürülmesini, toplumun Tekke bezirgânlığı durgunluğa erişmesini çıkarları için yararlı bulanlar, geniş toplumun din duygularını istismar etmişler. Aldatanlar ve aldatılanlar bir akım halinde Türk Devrimine karşı çıkmış. Hümanist, rasyonalist, milliyetci Türk Devrimi gelenekçi islâm hâkimiyetini Türkiyede çok azaltmıştır. Materyalist felsefe, dinin toplumsal bunaltısına son vermek yolunu tutmuştur. İşte bu ana gelişim kuralları, reaksiyoner çevreleri yaratmaktan geri kalmamış ve günümüze kadar süregelen çatışım ortaya çıkmış.

Özellikle günümüzde, gerici akımı temsil eden, gelenekçilerin sembolü haline gelen Nurculuk önemli bir konu. Hangi dinî görüşe sahip olursa olsun, toplumun teokratik yapıya dönüşünü isteyen, Türk Devrimine karşı akımlar, Nurculuk ismi altında toplanıyorlar. Türk Lâik Devlet düzenini tüm inkâr eden bu çevre, bir Sultanlar, şeyhler, müritler memleketi yaratmak istiyor. Aydınlıktan kaçarak, menfaat çarkının kolunu ellerinde tutuyorlar. İnsan aklını, kişinin yaratıcı dinamizmini kabullenmeyen bu insanlar, durgun, kendinden geçmiş, mistik ve kaderci bir toplumu arzuluyorlar.

Bu küçük kitapta, Türk Devriminin yarattığı Yeni Türkiyenin siyasi biçim değişikliklerini, Anayasa gelişmelerini ve Devrimci düzeye erişilirken izlenen temel ideolojileri ve devrimlerin toplumumuza kazandırdığı değerleri belirtmeğe çalışacağız. Yeni düzen, daha ilk gününden bu yana karşısında karanlığın dostlarını bulmuştur. Çeşitli olaylar ve gelişimci davranışlar karşıt akımlarla çatışmak zorunluluğunda kalmıştır. Bu şekilde, Devrimci gelişimimizin karşısına çıkan gerici akımlar çeşitli olaylar ve saldırılar doğurmuştur. Devrimci gelişime paralel olarak gerici akımı da izlemeğe çalıştık.

En son, günümüzün gericilik sembolü, Nurculuğu, temel amaçları ve davranışları yönünden incelemeğe çalışacağız. Milliyet Gazetesinde yayınlamış olduğumuz, "Nurculuğun İç Yüzü" isimli seri yazı, bazı değişikliklerle bu kısımda yer almaktadır.

Yurdun gelecekteki mutluluğunun ancak devrimci bir düzen içinde gerçekleşebileceğine inanıyo-

ruz. Devrim yapmak güçlü bir şeydir, onun geleceğini hazırlamak, gerçekleşmesini sağlamak onun kadar güçlü bir iştir, onu korumak ise en güçlü bir davranıştır. Bu gücü göstermek aydınlığa tutkun bütün yurdseverlerin ödevidir.

Topağacı, 8 Mayıs 1964

Ç. Ö.

1

YENİ TÜRKİYE

Kurtuluş Savaşı, ulusal ve özgür bir ülke kurmak amacı yanında, toplumsal ve siyasi bazı gelişimleri gerçekleştirmek ülküsünü da taşımaktadır. Bu yönden Kurtuluş Savaşının amacı yalnız, askeri bir zafer kazanmak şeklinde açıklanamaz. Bağımsız bir ülkenin sadece ülke bütünlüğü ile sağlanamıyacağını bilenler, Osmanlı Toplumunun teokratik-monarşik statik yapısının değiştirilmesi gereğine inanan yöneticiler, gerçek bağımsızlığı sağlamak için Yeni Türkiyenin kuruluşunu, Türkiye'nin yeniden yaratılmasını gerekli görmüşlerdir. Bu ise, toplum düzeyinin değiştirilmesini, toplumun yeni bazı ideolojilere dayanmasını gerekli kılmıştır. Bu gerekliliğin yarattığı, dinamik değişimler Türk Devrimini ortaya koymaktadır. Türk Devrimi ise, temel taşını, din konusundaki ideolojik değişimde, yani lâiklik kuralının kabulünde bulmaktadır. Bu yönden, Türk Devrimi ile Lâiklik kuralının kabulü, aynı anlamı taşımaktadır.

İlk görünüşler

Kurtuluş Savaşını yöneten, Türkiye Büyük Millet Meclisi, daha ilk günlerinden itibaren, Osmanlı İmparatorluğunun çöküntü halindeki murasım omuzlarına almaktan doğan bir takım problemlerle kar-

şılaşmıştır. Yurdun her yanını saran istilâcılara karşı yapılan savaşın yanında, çökük, durgun, yaşama gücünü kaybetmiş bir toplum vardır. Çeşitli unsurların karışımı ile varlığını kaybetmiş bir insan topluluğundan bir ulus yaratmak zorunluluğu ortadadır. Teokratik-monarşik yapı, toplumun gidişini durdurmuş, uygarlığa erişmek imkânını kaldırmıştır. İmparatorluğun gelişimini sağlamak için ileri sürülen islâmcı ve gerici görüşlerin etkisi, daha geniş bir keşmekeş yaratmış ve toplumsal yapıdaki ikileşmeyi doğurmuştur. İlmiye sınıfının yetkilerinden feragat etmek istemeyen, şeriatci, dinci davranışı huzursuzluk ve bıkkınlık yaratmıştır. İlerici fikirler ise, kısmî kalmış ve toplumun yeniden yaratılışını sağlayacak kesin adımı atamamıştır. Üretim araçlarının ve yeteneklerinin yoksunluğu, sanayileşme hareketinin olmayışı, toprak sisteminin soysuz bir hale gelmesi, toplumu yoksul kılmıştır. Türkiye, siyasi özgürlüğünün yanında kültürel ve ekonomik özgürlüğünü de kaybetmiştir. Birinci Büyük Millet Meclisi toplandığı sıralarda, Türkiye'nin durumunun çok kısa özeti budur.

Birinci Büyük Millet Meclisi, daima, kısaca belirttiğimiz dertlerin çözümü amacına yönelmiş, açık olarak belli olmasa da toplumsal ve siyasi değişimlerin gerçekleştirilmesi için hazırlayıcı çalışmalar yapmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, batı ile doğu arasındaki ideolojik çatışmanın ortasında yer almıştır. Bu bakımdan da, ideolojik yönden durumunu belirtmek zorunda kalmıştır. Meclisin, ideolojik

yönünü seçebilmesi güç olmuştur. Devrimci görüşün amacı, Türkiye'nin gerçek kurtuluşunu sağlamak bakımından, batılılaşmak, batının, "muasır medeniyet seviyesine" çıkmak olduğu halde, Meclis batıya düşmandır. Batının medeniyet değerleri benimsenmekte, fakat aynı batı emperyalist ve kapitalist bir bütün olarak isimlendirilmektedir. 21 teşrinievvel 1336 tarihli, "Halkçılık beyannamesinde" batı Emperyalist Devletler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Batı ulusumuzun hayatına kasdetmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, "Türkiye halkını, emperyalizm ve kapitalizmin tahakküm ve zulmünden kurtararak irade ve hâkimiyetinin sahibi kılmakla gayesine vasıl olacağı" inancındadır. Batı Osmanlı İmparatorluğunun kalıntıları üzerinde ulusal bir devletin ne kurulmasını istemektedir ve ne de böyle bir sonucu ummaktadır. Ankara hükümetinin davranışını ağır bir dille takbih etmektedir. Batının davranışı Meclisi bir bütün halinde batıya düşman yapmıştır. Türkiye, batıya karşı ekonomik ve siyasi özgürlüğünü kazanma savaşındadır.

Doğu ise, yakınlık ve kuvvet bakımından, Sovyet Rusya tarafından temsil edilmektedir. Doğunun tezi bir doğu federasyonu içinde Türkiye'de sosyalist işçi sisteminin kurulmasını sağlamaktır. Sovyet ihtilâlinin gerçekleşmesinden kısa süre sonra ortaya çıkan Anadolu ihtilâli, Rusları ilgilendirmiştir. Birinci Büyük Millet Meclisi, bünyesinde, komünist partileri ve muvazaa partilerini yaşatmaktadır. Sovyet Rusya, Türkiye'nin Enternasyonale bağlanmasını

istemektedir. Nitekim, bu davranış ve Rusya'nın koruyucu tutumu Mecliste sempati de yaratmıştır. Rusya, batının Türkiye'deki hareketi kabul etmemesine karşılık, Müdafaai Hukuk'un "milliliğini" kabul etmiştir.

Büyük Millet Meclisi. birbirine zıt iki kuvvet arasında, "ideolojik istiklâlini" seçmiştir. Ne batının yarı müstemleke isteğine boyun eğmiş ve ne de doğunun Enternasyonale davetlerine olumlu cevap vermiştir. Ulus olarak oluşunun yanında, ulusal haklarının her iki cephe tarafından da kabulünü sağlamak için çalışmıştır. Birinci Büyük Millet Meclisinin varmış bulunduğu ideolojik istiklâl çözümü daha sonraki Anayasa gelişimlerinde de etkisini göstermiş ve Türkiye'nin yeni kuruluşu aynı kurala dayanmıştır. Yeni Türkiye'nin temellerini atan ve Anayasa hayatımızın en canlı bir dönemini ortaya koyan, Birinci Büyük Millet Meclisinin gerçekleştirmek istediği ana amacı, ulusal egemenliğe dayanan, ulusal sınırlar içinde millet olarak oluşmuş, iktisaden ve ideolojik özgürlüğünü kazanmış bir yeni devlet kurmak şeklinde özetlenebilir. Bu amacın, Kurtuluş Savaşının doğurduğu heyecanla bir araya gelmiş değişik görüşlere sahip çeşitli gruplarca bir tüm şeklinde benimsendiğini ileri sürebilmek imkânı ise mevcut değildir. Çoğunluk, meşrutiyetin, imparatorluğun kültür ortamında yetişmiş ve o devrin görüşleri ile beslenmiştir. Tabiî olarak, bu gelenekçi görüş sahipleri, kurtuluştan sonra, devrimci düzenin kuruluşuna, yeni ideolojilerin benimsenmesine karşı di-

renmişler ve fikir çatlaklarını ortaya koymuşlardır. Devrimci - gerici çatışımı o andan bu yana sürüp gitmiştir.

Batının bir amaç olarak kesin surette belirmemesi, hilâfet ile saltanat'ın yani *monarşik* ve *teokratik* yapının mevcudiyetini korumasına sebep olmuştur. Millî kurtuluş savaşının icap ettirdiği heyecanı ve birliği sağlamak, devam ettirmek kaygusu kesin bir ortam değişikliğine imkân vermemiştir. Devletin ve milletin gelişimini sağlayacak olan, lâik, cumhurî ve millî bir düzenin kuruluşu ancak Kurtuluş Savaşından sonra mümkün olabilmiştir. O deme kadar kimi kişi saltanat ve hilâfeti kurtarmak, kimi de yeni ideolojilere ve actionlara dayanan gelişimci bir düzenin temellerini atmak için aynı gayeye hizmet etmişler ve siyasî özgürlüğü sağlamak, millî kurtuluşu gerçekleştirmek uğrunda savaşmışlardır.

İslâmcı cereyan mensupları, Kurtuluş Savaşını, *"makam-ı muallâ"* hilâfetin kurtarılması için yapılan bir hareket olarak kabul etmiştir. Kurtuluş Savaşı onlara göre, bir islâmcılık dâvasıdır. Hıristiyanlığın, islâma olan tecavüzleri cevaplandırılmakta, bütün *"âlem-i islâm"* bu savaşın sonunu beklemektedir. Savaşın zaferle sona ermesi islâmın ve hilâfetin kurtuluşu, yeniden eski kuvvet ve kudretini buluşu olacaktır. Bu bakımdan savaş bir islâmcılık savaşıdır ve bütün islâm dünyasının namına yapılmaktadır. Bu görüş, İslâmcı cereyanın Kurtuluş Savaşını tefsir tarzını ortaya koymaktadır. İslâmcı cereyan bu

amaçladır ki, kısmen savaşı desteklemiş ve başarısı için çalışmışlardır. Bunların hiç birinde, Cumhuriyet esaslarına dayanan bir millî devletin kurulması hususunda istek yoktur. İslâmcı cereyanın etkili desteğini kaybetmek kaygusudur ki, genç milliyetçi kuşakların amaçlarını açık ve kesin olarak belirtebilmelerine engel olmuş, teokrasi ve monarşiyi temsil eden saltanat makamının kaldırılması hususunda açık bir hedef tâyin edilememiştir. Bu sebepledir ki, millî bir yapı taşıyan Ankara Hükûmeti pozitif temellerine hilâfet ve saltanatı kurtarma amacını alıkoymuş, gerçek gayeleri ve yapısı ile çelişik durumda olan değerlerin savunucusu rolü oynamıştır.

Gerçekten, Millî Hükûmetin temelini teşkil eden 1921 Anayasası 1. maddesinde hâkimiyetin *"bilâ kaydü şart millete"* ait olduğunu kabul etmiştir. Tamamiyle *millete* iktidarı dayandıran böyle bir Anayasa, iktidarının kaynağını Allahtan alan saltanat'ı hukukî bir varlık olarak tanımak zorunluluğunu duymuştur. Anayasanın, *"madde-i münferide"* sinde, 5 Eylül 1336 tarihli *Nisab-ı Müzakere* kanununun birinci maddesinde kabul edilmiş olan esaslara atıf yapmış ve bunun gaye olduğunu kabul etmiştir. Nisab-ı Müzakere kanunu aynen şu hükmü taşımaktadır: "Büyük Millet Meclisi, Hilâfet ve Saltanatın Vatan ve Milletin istihlâs ve istiklâlinden ibaret olan gayesinin husulüne kadar şeraiti âtiye dairesinde müstemirren inikat eder". Bu hükme göre, hâkimiyeti millete veren, millete dayanan bir Anayasa ümmete dayanan, Allahtan başka hiç bir üstün kuvvet

tanımayan dinî ve siyasî iktidarı kurtarmağı gaye edinmiş olmaktadır. İslâm siyaset prensiplerine göre, teokratik ve monarşik kudretlerin birleşimini ifade eden saltanatın devamını ve kurtarılmasını amaç bilmek, bütün olarak millet iktidarına zıttır ve Anayasa kaynakları itibariyle farklı olan iki iktidarı birlikte kabul etmekle çelişmeye düşmüştür, çelişme günün şartlarının yarattığı bir zorunluluğun sonucudur. 1921 Anayasası, günün olağanüstü durumlarının yarattığı bazı konuları düzenlemek için hazırlanmıştır. 1876 Anayasası 1908 değişimleri ile birlikte halen Anayasadır. Fakat, 1921 Anayasası hâkimiyeti millete veren 1. maddesi ile fiilen eski Anayasayı reddetmiş olmaktadır.

Bu kısa bakış göstermektedir ki, İslâmcıların desteğini kazanmak zorunluluğu, yeni temel kurallara gidiş hususundaki kesin hükmün açıklanmasına imkân vermemiştir. Buna rağmen millî esaslara dayanan bir kaidenin kabulü, kurtuluş hareketinin gerçek hedefini göstermiştir. İş toprak bütünlüğünün kazanılması, saltanat ve hilâfetin kurtarılması ile bitmiyecektir. Yeni kuşakların daha köklü amaçları vardır. Nitekim, bu devredeki bazı davranışlar, genç ve aydın kuşakların gerçek amaçlarını göstermesi bakımından önemlidir. 30.4.1920 tarihli bir tamim, Millî Meclisin Türk Milletini temsil ettiğini belirtmektedir. Millî Meclis, milletin bütün iç ve dış işlerinde biricik meşru ve yetkili makam olarak Ankara'da kurulmuştur. Bu gerçek bütün Avrupa Devletlerine bildirilmiştir. 7.6.-920 tarihli bir tamim ile de İstan-

bul'un işgal tarihi olan 16.3.1920 den itibaren Millî Meclisin kabulü dışında aktedilen bütün mukarrerat ve mukaveleler, imtiyazlar *keenlem yekûn* olarak kabul edilmiştir. Bu şekilde, teorik olarak varlığı kabul edilen saltanat ve hilâfet hükûmetinin hukuk karşısındaki varlığı reddedilmekte, yetkisizliği belirtilmek suretile davranışları yok sayılmaktadır.

İşbu devre içinde, dinî otoritenin devletin siyasî kuruluşundan çıkarılması, yani lâikleşmek konusunda bir kesin tutuma rastlanamasa dahi, islâm siyaset prensiplerine göre kaynağı Allah olan siyasî iktidarın millî iktidar karşısında ikinci plâna düşürülmesi, Anayasa metinlerinde teorik olarak ne yazılırsa yazılsın, tabiî olarak dinî otoritenin de, karşısına bir rakip çıkarmıştır. Sultanî otorite şeriate aykırı olarak, millî otoritenin kudreti altına girmektedir. Hâkimiyetin halka dayatılması, dinin tek hâkim olması durumunu önlemiş, kanunlar Allah adına değil, halk adına vize almağa başlamıştır. Fiilî durum bu olmakla beraber, bir saltanata son veren Meclis, islâmcı cereyanın etkilerini tüm olarak reddedememiş ve dinî otoriteye şeriate uygun bir sahip bulmak endişesine düşmüştür. Eski kuşaklar, içinde yetiştikleri islâmî kültürün etkilerini unutamamış ve sahipsiz bir dinî otoritenin varlığını düşünememişlerdir. Çeşitli sebeplerle Saltanat'a karşı olan hınç, Dinî otoriteye bu makamın sahip kılınmasına engel olmuştur. Buna karşılık, dinî otoritenin millî otorite ile birleştirilmesi gayesi güdülmeğe başlanmıştır.

İslâmcı cereyanın dinî otoriteye bir sahip bul-

mak endişesi Meclis kürsüsünden dahi tekrarlanmıştır. Meselâ Türkiye Büyük Millet Meclisinin sadece Türkiye'nin değil, "bütün âlemi islâmın da kendisine halâs, kendisine yegâne melc'e ve penah bulduğu bir islâm meclisidir" Türkiye Büyük Millet Meclisi "islâmın hükümdarlığını terk etmediğini ve hilâfetin esarette olduğunu, esaretten tahlisine kadar mücahedesine devam edeceğini kâinat'a ilân" etmiştir. *Âlem-i İslâm,* hiyanetini gördüğü saltanat makamına lânet etmiştir ve "islâmiyetin müncisi olarak yalnız Meclisi Âliyi" görmüştür. Nihayet Türkiye Büyük Millet Meclisi, "Allaha, Peygambere inanan bütün mukaddesata iman eden o azimli milletin" meclisidir (1). İslâmın, Cihad ilânına rağmen bu cihada uymayarak Osmanlı İmparatorluğuna karşı savaşması Saltanatın islâmiyetten ayrılmasının sonucu olarak gösterilmiş ve İslâm devletlerinin şimdi islâmî yolda olan Büyük Millet Meclisini bu sebeple tuttukları imân olunmuştur (2). Millet, "Makamı hilâfet olmadıkça yaşıyamıyacağını bilmektedir." (3).

Görüldüğü gibi, millî bir mesliste dahi, dinî otoritenin, islâmî esaslara uygun bir şekilde, siyaset ile birlikte bir değer kazanması gerektiği konusu savunulmuştur. Yeni kadroların, kuşakların lâik ve

(1) Rauf Efendinin konuşmasından, bk. TBMM. Zabıt Ceridesi, Dev. 1, C. 24, 271 (yeni baskı).

(2) Kâzım Karabekir'in konuşması, TBMM. Zabıt Ceridesi, Dev. 1, C. 24, 280. Feyzi Bey'e göre de, siyasî iktidarı Meclis, dinî iktidarı da hilâfet temsil etmektedir (bk. s. 277). Bu şekilde iktidarlar arasında bir ayrılma kabul olunmuştur.

(3) Müfid Efendinin konuşması, aynı ceride, s. 283.

demokratik bir idare sistemine yönelme kararlarına karşılık eski kadrolar, bunu sezememiş ve siyasî otoriteyi feda etmelerine karşılık, dinî otoriteyi feda edememişlerdir (4).

Bu devreye baktığımız vakit şu sonuca varabiliyoruz: lâik ve demokratik bir devlet sistemi kurulamamıştır. Buna karşılık, iktidarın kaynağı halka geçmekle, *millî hâkimiyet prensibi* Türk Anayasa hukukunda yer etmiştir. Lâik - demokratik - cumhuriyet idare sistemine de, millî hâkimiyet kanalından ulaşılacaktır.

Millî Hâkimiyet prensibinin siyasî hayatımızdaki ilk etkisi ve kanaatimizce, Türkiye'de lâikliğin ilk yerleştirilme hareketi, millî kurtuluş savaşından sonra, 600 yıllık saltanatın kaldırılması olmuştur.

İki kaynaktan iktidarını alan *saltanat* ve *millet*'in birlikte muhafazası ile ortaya çıkan tezat saltanatın kaldırılması ile ortadan silinmiştir. Artık, siyasî iktidar millettedir. Millî hâkimiyet prensibi tam olarak tahakkuk etmiş bulunmaktadır. Millî hâkimiyet prensibi, şekillendiği siyasî idare sistemi ne olur-

---

(4) Nitekim 1923 genel seçiminde Dokuz Umdelik bir beyannameyle giren Halk Fırkası, şu esasları ilân etmiştir: ". bilcümle kavaninin tanziminde, her nev'i teşkilâtta, idarenin alelûmum tasarrufatında, terbiyei umumiye ve iktisat hususunda hâkimiyeti milliye esasatı hareket olunacaktır" birinci umdede bu prensibi koyan beyanname 2. umdede de, saltanatın ilgasını "lâyettegayyer" bir düstur olarak benimsiyordu. Buna karşılık 3. umde şu hükmü taşımaktaydı: "İstinatgâhı Türkiye Büyük Millet Meclisi olan makamı hilâfet, beynelislâm bir makamı muallâdır." Bk. Tarık Z. Tunaya, Siyasî Partiler, İstanbul 1952, s. 580.

sa olsun, bütün Türk Anayasa hukuku alanına hâkim olmuştur.

Saltanat'ın ilgası lâik idare sistemine geçişin de belki ilk hareketidir. İslâm devlet esaslarına göre siyasi ve dinî otorite tek elde birleşmiştir. Bu bakımdan, sadece dinin siyasî bir kuruluş olarak devletin temel yapısında rol oynamaması değil ve fakat siyasî ve dinî otoritelerin devlet teşkilâtı içinde ayrı ayrı ellerde toplanması dahi islâmın siyaset prensiplerine aykırı düşmektedir.

Saltanatın kaldırılması ile hilâfetin siyasî otoriteden mahrum bırakılışı, islâmi prensiplere aykırı mahiyet taşımaktadır. Millet Meclisindeki görüşler, TBMM'ni dinî otoriteye de sahip olarak göstermek istemişlerdir. Bir millî devlet kurmak görevini yüklenmiş olan meclisde dahi, bazı kadrolar yıllanmış inançlarından, islâmi kaidelerden ayrılamamıştır.

Tevfik Paşanın telgrafı.

Millî Kurtuluş Savaşından sonra, mağlûbiyeti kabul eden batı devletleri eski taktiklerine baş vurmuşlardır. Toplanması gereken sulh konferansına İstanbul ve Ankara hükümetlerini ayrı ayrı davet etmişlerdir. Zaferde payı olmayan İstanbul Hükümetini hukukî bir varlık olarak kabul etmek suretiyle, bir yurt üzerindeki siyasî iktidarları çoğaltmak aradaki çatışmadan yararlanmak amacını gütmüşlerdir.

İstanbul Hükümetinin son Sadrıazamı, batı milletlerinden aldığı davet üzerine, TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşaya bir telgraf çekerek bizzat Gazinin

deyimiyle, "hilâfet hâmisi" sıfatını iktisap etmeye çalışmıştır (5). Tevfik Paşanın Gazi'ye çektiği telgrafın metni şudur:

"Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Biavnihi taalâ ihraz olunan muzafferiyet badezin İstanbul ve Ankara arasında tahaddüs etmiş olan ihtilâf ve ikiliği kaldırmış ve vahdeti milliyemizi temin etmiş olup ancak düveli müttefika ile aramızda musalaha henüz akdedilmemiş olmasından dolayı Avrupa şehirlerinden birinde kariben inikadı derkâr bulunan sulh konferansına sabıkı veçhile her iki tarafın davet edileceği malûm bulunduğuna mebni selâmeti milliyemize müteallik mevaddı mühimmenin evvelce beynimizde müzakere ve tesbiti zımnında istihzaratta bulunularak mezkûr konferansda müttehiden hukuku milletin müdafaasına sarfı mesai edilmesi nezdi âlilerinde dahi rehini tasvip olunacağına kanaati kâmilem bulunduğundan olbapta tarafı senaverleriyle görüşüp anlaşmak üzere ahvale vâkıf ve emniyetinizi haiz bir zatın buraya gayet mahremane talimatı hamilen ve sürati mümküne ile izamı mütemennadır. Efendim. 17/IX/1338".

Düşman istilâsındaki bir şehirde yer almış, kudreti kendi ili içinde bile etki etmiyen bu hükumet, zaferden sonra buna ortak olmak endişesine kapılmış. Buna karşılık, Tevfik Paşanın ifadelerinden anlaşıldığına göre, İstanbul birlikte hareket lüzumunu belirtmekle Ankara'yı da bir hukukî varlık olarak ta-

(5) TBMM. Zabıt Ceridesi, Devre I, İçt. senesi 3, C. 24, 30.10.1338 tarihli celse, s. 269 (yeni baskı).

nımış olmaktadır. İstanbul, bir bütün olan memleket üzerinde iki meşru hükümet varmış gibi bir durum yaratan acaip çareye baş vurmuştur. İstanbul'un Meclisteki islâmcılar da olduğu gibi, kurtuluş hareketinin ve Ankara hükümetinin gerçek gidişini, taviz ve tezatlara geçici bir süre için baş vurduğunu anlayacak sezgi kudreti yoktur.

Tevfik Paşanın telgrafına, Gazi Mustafa Kemal Paşa gereken cevabı vermiştir: "Türkiye Devletinin aleyhinde her türlü teşebbüsü daima dikkatte tutan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti mukabil tedbirlerini düşünmüştür. Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile şekil ve mahiyeti taayyün eden Türkiye Devletinin tarihi teeessüsünden beri Türkiye mukadderatına vazıulyed ve bundan mes'ul sadece ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti olduğu, cihanca malûm ve hadisatı fiiliye ve muamelâtı siyasiye ile müeyyet bulunmaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularına ibraz eylediği muzafferiyeti katiyenin neticei tabiiyesi olmak üzere vukuu karibolan konferansda Türkiye Devleti yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından temsil olunur. Bu hakayık karşısında gayri meşru ve gayri hukukî olduğu Meclisi Âliee mükerreren ifade ve ilân edilmiş olan heyetlerin veya bu gibi, mensubinin şimdiye kadar, bidde'aat vaki olduğu gibi, bundan sonra da, siyaseti devleti teşvişten mücanebet eylemeleri hususunun ne derece azim mes'uliyeti badî olacağı derkârdır efendim" (6).

(6) Aynı Zabıt Ceridesi, s. 270.

Gazinin ifadesi, Ankara'nın İstanbul Hükümetinin hukukîliğini reddettiğini gösteriyordu. Aynı zamanda, millî hâkimiyet prensibi de teyit edilmiş oluyordu. Milletten iktidarını alan, kurtuluş zaferini kazanan bir iktidar, batılılar karşısında tek söz sahibi kimse olmak gerekirdi. İlk defadır ki, bu mektup ile, Nisab-ı Müzakere Kanunundaki hükmün ve 1921 Anayasasındaki geçici maddenin bir mâna ifade etmediği hukukî metinler ne derse desin Saltanat'ın tarihe karışmış olduğu ifade edilmiş oluyordu. Bu açık ifadeye rağmen Sadrıazam Tevfik Paşa eski iddialarını yazdığı ikinci telgrafla tekrarlamıştır.

"Dersaadet, 20.X.1338

Ankara Büyük Millet Meclisi Riyaset-i Celilesine

Gayet müstaceldir.

Konferansa Babıali de, Büyük Millet Meclisi de davet olundu. Babıalinin adem-i icabeti devletin altı asrı mütecaviz zamandan beri müessese ve mahfuz olan bütün âlemi islâmın alâkadar olduğu hüviyet-i tarihiyesini mahkûmu indiras etmek Büyük Millet Meclisinin adem-i icabeti ise cihanın müştaki ve müntazır olduğu sulhu akim bırakmaktır. Bu mesuliyetleri bittabî ne Babıali ne Büyük Millet Meclisi kabul ve tahammül eder. Zaten Babıali ile Büyük Millet Meclisi arasında hakikî bir ikilik mutasavver olmadığı her türlü ısrar ve tazyike karşı Sevr Muahedesinin ademi tasdikinde mukavemet ve tesadüf olunan müşkilâtı azimenin iktihamı ile umur-u idarenin tedviri ve işgali taklili tesiri hususunda bezli makderet ve bu meyan-

da muvaffakiyeti vakıanın husulüne bikaderilimkân hizmet eden heyetimiz, Hâkimiyeti Milliyeyi tahkim ve tevsik suretiyle Vahdeti idareyi temin için müzakereye hazır olduğu halde mesaii harbiyenin bir sulhü nafi ile semaratı siyasiyesini iktitaf hengâmında mücahedei milletten ayrı kalmayı ve bu sebeple bilittihat istihsali mümkün olan menafi aliyei vatandan cüz'ü lâyettecazzasını bile ifateyi asla tecviz etmez. Ayrılık şöyle dursun, en ufak bir muhalefeti dahi reva görmez. Hattâ payiadeyi kati velevsi istilâyı izale yolunda seyfen mesaii cansiperâne ve hüdapesnidanede bulunanları nefislerine tercih eder. Binaenaleyh, ademiitilâf sebebiyle Devlet ve milletin başına maazallahü taalâ bir musibeti uzma getirmek ve muaveneti maddiye ve müzahereti mâneviyelerine nail olduğumuz âlemi islâmı müteellim etmekten ise menafii aliyei vatan uğrunda temini vahdet evvelce vacip ise bugün farz olmuştur. Şu halde, hem istikbali memleket, hem müdafaai hukuku vatan hakkında müzakerede bulunmak üzere Büyük Millet Meclisince tayin olunacak bir zatın talimat-ı mahsusa ile hemen gönderilmesi hassaten temenni ve bu şık tenzip buyurulmadığı halde heyetimizden Ziya Paşa hazretlerinin oraya gönderileceğini beyan ve cevabının telgrafla bildirilmesi niyaz olunur.

Sadrâzam Tevfik" (7)

Tevfik Paşa telgrafında görüldüğü gibi, İstanbul Hükümetini hâlâ âlemi islâmın temsilcisi, hilâfet makamının sahibi olarak göstermektedir. Ankara

(7) Aynı eeride, s. 270.

ise, İstanbul ile birlikte Sulh toplantılarına iştirak etmediği takdirde sulhü baltalamakla suçlandırılmaktadır. Tevfik Paşa büyük bir saflıkla, Dürrizadenin fetvasını unutmakta, bir zamanlar şaki olarak adlandırdıkları Ankara Hükümeti ile aralarında ciddî bir ayrılık bulunmadığını beyan etmektedir. Tevfik Paşaya göre, İstanbul'da Sevre'nin parçalanması işgalin kaldırılması için elinden gelen gayreti göstermiş ve muvaffak olmuştur. Paşanın bir de acaip Millî Hâkimiyet düşüncesi vardır. Millî Hâkimiyet ancak Saltanatı temsil eden İstanbul ile Ankara'nın anlaşması ile gerçekleşebilecektir. Teokratik-monarşik bir Millî Hâkimiyet ucubesi. İstanbul, Ankara'yı anlaşmaya yanaşmadığı takdirde, Milletten ayrı kalmakla tehdit etmektedir.

Tevfik Paşanın inadı, Gazi Mustafa Kemal'e kesin kararın ortaya atılması için bir fırsat verdi. Fiilen tarihe karışmış bir Saltanatın hukuken de bu sıfatı kazanması gerekiyordu. Mesele Müyük Millet Meclisinde tartışılmağa başlandı.

Saltanat Milletin

Tevfik Paşanın telgrafı üzerine açılan tartışmalar, ayrı açılardan da incelense, meclisin çoğunluğunun saltanata karşı olduğunu göstermiştir. Tartışmalar aynı nokta etrafında uzayıp gidince muhtelif Meclis üyeleri tarafından, meseleyi sonuçlandırmak bakımından Meclis Başkanlığına takrirler verilmiştir.

Meclisteki tartışmalara uygun olarak, verilen

takrirler de Meclisteki fikir farklarını gösterecek mahiyette ve değişik hal çareleri ileri sürmektedir. Verilen takrirler incelendiği vakit bunları üç grup altında toplamanın mümkün olduğu görülecektir:

1 — Takrirlerden bir kısmı geçici tedbirleri kâfi görmekte ve Saltanatın kaldırılması şeklinde köklü bir çareyi ileri sürmemektedir. Bu takrirlerde, İstanbul'a cevap verilmemesi, İstanbul'un sulh anlaşmalarına iştirak etmemesine karar verilmesi, bu hususun zabıtlara geçirilmesi, gibi meseleyi halletmiyecek teklifler ileri sürülmektedir. Bu esasa istinad edenler özellikle, saltanat ve hilâfetin zaten Büyük Millet Meclisince kurtarılacağı konusundaki maddelere inananlardır. Bu takrirlerin sahibi olan, Lazistan Mebusu Osman, Ziya Hurşit, Bazeyit Mebusu Dr. Refik, Ertuğrul Mebusu Necip, Antalya Mebusu Rasih beylerin, Saltanatın kaldırılması konusundaki kesin bir kararı erken gördükleri anlaşılmaktadır.

2 — İkinci grup teklifler, Saltanat makamının suçlu olduğu ve cezalandırılması gerektiği fikri etrafında toplanmıştır. Bu cezalandırmanın konusu değişik mahiyet iktisap etmektedir. Meselâ, İstanbul Mebusu Neşet ile Adana Mebusu Zekâi beyler, Saltanatın "vicdanı millet" tarafından mahkûm edildiklerinin, hareketlerinin Türkiye Devletini "duçar-ı zaf" ettiğini, bu bakımdan vatan haini sayılarak cezalandırılmalarını istemektedirler. Buna karşılık Diyarbekir Mebusu Hacı Şükrü, tamamiyle islâmî bir görüş ile takririnde Saltanat'ı suçlandırmakta ve saltanat mensuplarına islamî bir ceza tayinini iste-

mektedir: *"Başta Vahdettin olduğu halde besmele ile bunları bilûmum islâmların taşlaması"* Taşlamaya sebep de, bunların, *"İslâm mukaddesatına ve islâmiyete karşı şeytandan daha şeni"* biri olan Loyd Corc'dan daha *"şen'i alçaklar"* olmasıdır.

3 — Üçüncü grupu teşkil eden teklif, Rıza Nur, Abdülkadir Kemali, İlyas Sami, Şeyh Fikri, Mazhar Müfid, Celâl Nuri, Hacı Nuri, Hüseyin Avni, Yunus Nadi, Kâzım Karabekir, Dr. Adnan Adıvar, Hüseyin Rauf, Hamdullah Suphi, Mehmed Vehbi, *Mustafa Kemal* gibi seksen mebusun verdiği takrirle ortaya çıkmıştır ve meseleyi esastan halletmek gayesini gütmektedir.

Takrir altı noktanın Meclisce karar altına alınmasını teklif etmekteydi:

a) Osmanlı İmparatorluğu otokrasi sistemi ile birlikte münkariz olmuştur.

b) Türkiye Devleti ismiyle genç, dinç *Millî Halk Hükümeti* esasları üzerine müesses Büyük Millet Meclisi Hükümeti teşekkül etmiştir.

c) Yeni Türkiye Hükümeti munkariz Osmanlı İmparatorluğu yerine kaim olup onun hududu millî dahilinde yegâne varisidir.

d) Teşkilâtı Esasiye Kanuniyle hukuku hükümraniı milletin nefsine verildiğinden, İstanbul'daki Padişahlık mâdum ve tarihe müntekıldır.

e) İstanbul'da meşru bir hükümet mevcut olmayıp İstanbul ve civarı da Büyük Millet Meclisine aittir.

f) Türkiye hükûmeti hakkı meşru olan Ma-

kam-ı Hilâfeti esir bulunduğu ecnebiler elinden kurtaracaktır.

Karar sureti gerekçe olarak, millî hâkimiyet prensibini teyit etmiştir. Türk milleti haricî düşmanlar ve bu düşmanlarla anlaşmış saltanata karşı varlığını ispat etmiştir. Millet artık, "halâsa" hak kazanmıştır. Nitekim, "Teşkilâtı Esasiye Kanununun", 1. maddesi dahi, hâkimiyeti millete vermekle bu esası ortaya koymuştur. Bu hükümet, bütün *"hukuku hükümranı"* yi elinde bulundurmakla, fiilen Osmanlı İmparatorluğu tarihe karışmıştır. Meclisin alacağı karar, bu hâdiseyi açıklamaktan ibaret olacaktır. Millet, "eski otokrat Hükümeti şahsiye ve saray halkı ve efradının sefahati esasîsi üzerine müesses bir saltanat yerine asıl *halk kitlesinin ve köylünün hukukunun himaye ve saadetini* tekeffül eden bir Halk Hükümeti idaresi tesis ve vaz'etmiştir." (8).

1.11.1338 tarihli celsede, Rıza Nur ve arkadaşları takrirlerini tadil etmişler ve üzerinde karar alınması istenilen 6. maddeyi daha açık bir şekle koyarak, Hilâfetin "Hanedan-ı Âl-i Osmana" ait olduğunu belirtmişlerdir (9) Bu arada Mersin Mebusu Selâhattin, Malatya Mebusu Hacı Galip, Lâzistan

(8) Bu takrir için bk. aynı zabıt cerîdesi, 293.

(9) Değiştirilmiş madde şudur: Hilâfet Türklere, Hanedan-ı Âl-i Osmana aittir. Türkiye Devleti makam-ı hilâfetin bekçiliğini Halifeliğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlâken eslâh ve erşedolanı intihab olunur. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti hakkı meşrusu olan makamı Hilâfeti esir bulunduğu ecnebiler elinden kurtarmaktır", bk. aynı cerîde, s. 304.

Mebusu Osman beyler ve diğer bir takım mebusların teklif ettiği aynı anlamda, hilâfetin durumunu garanti altına alan teklifler Meclise verilmiştir. 30.X.1338 tarihli celsede, hilâfet hakkında islâmcıların gösterdiği titizlik Rıza Nur ve arkadaşlarını teklifi değiştirmeğe zorladığı gibi islâmcılar da, hiç olmazsa hilâfeti garanti etmek endişesine düşmüşlerdir.

Saltanat'ın kaldırılması hakkında yapılan müzakereler arasında geçen bir gün içinde ve özellikle birinci müzakere gününde mevcut endişe saltanat ile hilâfetin ayrılabilip ayrılamıyacağı konusu olmuştur. Bu endişeyi sezen Atatürk, gerek 31 teşrinievvel 1338 günü Müdafaai Hukuk Grupu içtimaında, gerek 1.X.1338 tarihli oturumda mecliste birer konuşma yapmış ve bu konuda Meclisi inandırıcı beyanlarda bulunmuştur. Atatürk bu konuşmasında özet olarak, İslâm ve Türk tarihinden bahsederek, hilâfet ve saltanatın ayrılabileceğini izah etmiştir. Hâkimiyet ve saltanat-ı milliye'nin meclise ait olduğu belirtilmiştir. *Hülâgu,* halife *Mutasımı* idam etmek suretile hilâfete fiilen son vermiştir. 1517 de Mısır'ı zapteden Yavuz, orada ünvanı halife olan bir mülteciye ehemmiyet vermeseydi, hilâfet ünvanının zamanımıza kadar gelemiyeceği izah olunmuştur. Nihayet müslümanlık doğduğu tarihte dahi muazzam bir Türk devleti mevcuttu. Bu bakımdan makamı hilâfeti muhafaza etmek suretiyle, saltanatı milliyeyi Büyük Millet Meclisine tanımak gereklidir. Türk Milleti gösterdiği başarı ile müstakil ve millî bir hükümet

olmak hakkını kazanmıştır. Hilâfet Saltanatın kalkması ile yok olmayacaktır. Şu farkla ki siyasî kudreti temsil eden sultanın yerine millet oturacaktır (10).

Atatürk'ün bu söylevinden sonra kabul edilen takrirler ile Rıza Nur beyin teklifi ile onun değiştirilmesini ileri süren teklifler birlikte, Şer'iye, Kanunu Esasî ve Adliye encümenlerinden meydana gelen bir karma komisyona gönderilmiştir. Bu encümeni meşgul eden en önemli konu, saltanatın hilâfetten ayrılıp ayrılamıyacağı konusu olmuştur.

Encümende tetkik edilip değiştirilen takririn Meclisde okunmasından sonra, Hüseyin Avni Bey tekrardan söz almış ve bu kararın mânasını açıklamıştır. Bu karar 1920 yılında Meclisin teşekkülünden sonra, bilfiil aldığı kararlarla varmış bulunduğu yolun açık ifadesinden ibarettir: "Biz koyun sürüsü değiliz. Bizi çobanların taksimatı gibi memleketimizi taksim ettirmeye, iradelerle insanları öteye beriye iradesiz sürüklemeye, bunlara nihayet verdik. Harbı da bu dimağ yapacak, sulhü de bu dimağ yapacak, ipi de bu dimağ çekecektir. Binaenaleyh yeni birşey yapmıyoruz. Üç seneden beri yaptığımız kanunları bir daha ilân ediyoruz. (11). Hüseyin Avni Beyin bu konuşmasından sonra, kifayeti müzakere takriri verilmiş ve bu takririn kabulünden sonra, karar suretiyle açık oya konulmuştur. Celsenin idaresini yüklenmiş bulunan "Reisvekili Adnan Bey", takririn itti-

(10) Aynı Zabıt Ceridesi, s. 305.

(11) Bu konuşma için bk. Aynı Zabıt Ceridesi, s. 314.

fakla kabul edildiğini belirtmiş; Lâzistan Mebusu Ziya Hurşit bey, yerinden: "ben muhalifim. Binenaleyh ittifakla değil ekseriyetle kabul edilmiştir" diye bağırmak suretiyle Saltanat'ın kaldırılmasına muhalif olduğunu belirtmiştir. 308 numaralı kararın kabulü ile Osmanlı Hanedanı siyasî iktidarı kaybetmiş ve yıllar yılı süregelen bir iktidar tarihin malı olmuştur. Saltanatın kaldırılması ile Türkiye'de fiilen mevcut olan Tek Meclis hükümeti hukuken de aynı sıfatı kazanmıştır. Ülkesiz, milletsiz, sevgisiz bir hükümet olan İstanbul hükümeti, fiilen kaybettiği iktidarı hukuken de kaybetmiştir. Meclisin tek taraflı kararına karşı koyacak, en ufak bir itirazda bulunacak harekette dahi bulunamamıştır.

Millî Hâkimiyet Prensibini temel bir anayasa kuralı olarak seçen Meclis, 29.X.1339 (1923) tarihinde hükümet şekli olarak da *Cumhuriyeti* kabul edecek; millî hâkimiyet ve lâiklik prensiplerinin içinde en iyi gerçekleşebileceği Devlet Şeklini, memlekete getirmiş olacaktır. Bu sonuç, Millî Hâkimiyeti kabul edişin tabiî bir sonucudur (12).

---

(12) Cumhuriyet, Fethi Bey kabinesinin istifası üzerine yeni Meclis Hükûmetinin teşekkül edememesi üzerine ilân olunmuştur. 1921 Anayasasının tesbit ettiği hükümet şekli, kuvvetli bir icra organının kurulmasını önlemiştir. Kurtuluştan sonra yapılacak devrimler ise ancak kuvvetli ve bir fikir etrafında toplanmış icra organının mevcudiyetine bağlıydı. Bu sebepledir ki, 1921 Anayasasının değiştirilmesi teklif edilmiş ve hükûmet şeklini "Cumhuriyeti" yapan bir teklif Atatürk tarafından fırka grubuna sunulmuştur. Grupta, Anayasada böyle bir değişiklik yapmağa kendilerinin selâhiyetli olup olmadıkları hususunda tereddütler, Erzincan Mebusu Sabit bey,

Saltanatın ilgası ile ortaya çıkan durum, lâiklik bakımından sadece dinî ve siyasî otoritenin bir elde temerküzünü önlemiş oluyor ve fakat dinî otorite gene de devlet sistemi içinde yetkilere sahip ve devletin dinî vasfını muhafaza eder bir mahiyet taşımaktaydı. Hilâfetin ilgası ile asırlık bir müessese tarihe karışmış oluyordu. Hilâfetin tarihe karışması ile, görünüşte Meclis hilâfet görevini de yüklenmiş oluyordu. Gerçekte ise, Türkiye Cumhuriyeti Şer'iye ve evkaf vekâleti de kaldırıldığı için, resmen İslâm dinini devlet dini olarak tanıdığı halde, dinî bütünlüğü temsil eden bir makam ortadan kalkmış oluyordu. Siyasî iktidarın davranışlarını islâmî prensiplere göre değerlendirecek bir kudretin ortadan kalkışı fiilen devletin siyasî kuruluş ve icraat olarak dinî esaslara göre teşekkül etmekten kurtulmuş olmasını ifade ediyordu. Bu ise, Millî Hâkimiyet yolundan, lâik

Afyon Mebusu Hâzım bey, Kareşi Mebusu Vehbi bey tarafından ileri sürülmüştür. Yunus Nadi, Halil, Hamdullah Suphi, Hacı Şeyit beyler ise, kendilerinin bir kurucu Meclis gövdesi gördüklerini, dört evvel Anayasa ile zımnen ifade ettikleri bir rejimi şimdi sarahaten kabul ettiklerini, ihtiyaçların bunları doğurduğu hâllerinde bulunmuşlar ve bilhassa Konya Mebusu Eyüp Sabri efendi, "Teşkilatı Esasiye Kanununu tadile salâhiyettar yok demek gayrimeşru olduğumuzu kabul etmek demekti. Hükumetimizin şekli bahsinde Cumhuriyet demekti. İsmet Paşa da toplantıda mevcut Hükumet bakanından açıklanmış ve bir ayrı devlet başkanlığının olan lüzumu belirtmiştir. Bu konuşmalardan sonra gerek grup gerek Meclis Cumhuriyeti kabul eden Anayasa tadilini kabul etmiştir. Bu şekilde, özellikle Saltanatın ilgasından fiilen teessüs eden rejimin hukukî kontrolü oldu

ve demokratik bir cumhuriyete doğru atılmış kuvvetli bir adımdı.

Fiilen din, devlet üzerindeki etkisini kaybetmiş ve *Dinci Demokrasi* garibesi ortadan kalkmıştı. Gerçek bir lâik sistem, Anayasa metinlerinde yer etmiş olmasa dahi, İslâm Dünyasına hâkim bir hilâfet müessesesinin ortadan kalkışı, toplumda gerçekte şeriate aykırı devrimlerin icrasına imkân vermiş ve fiilen lâik bir devlet düzeninin kurulabilmesi imkân dahiline girmiştir.

Ihtiyar bir müessese : hilâfet

İslâm teokratik bir devlet şeklini icap ettirmektedir. Devlet hayatında devlet hukukî ve siyasî nizamında şeriat esasları, din kaideleri, dinî prensipler hakim bulunmaktadır. İslâmî cemiyetler, teokrasi kelimesinin tam karşılığı olarak, *Allah kuvveti ile idare olunan bir devlettir.* Hükümdar iktidarını, tabiat üstü bir kaynaktan, Allahtan almaktadır. Hakikat halde iktidar Allahta olmaktadır. Hıristiyanlıkta, teokratik doktrinler, siyasî ve dinî iktidarı temsil eden hükümdar ile papanın müşterek kaynaktan gelen iktidarlarından hangisinin üstün olduğunu tartışırken, İslâmda böyle bir mesele ortaya çıkmamış ve siyasî ve dinî iktidar Allah tarafından tek ele verilmiştir. Böylece, siyasî iktidarı elinde bulunduran sultan aynı zamanda halife olmuştur. Halifeliği elinde bulundurmayan islâm milletlerinde ise, sultan en yüksek dinî reis görevini (imam) de görmüştür. Bütün bu görevlere karşılık sorumluluk sadece Allaha karşıdır.

Halife, *hilâfet* sıfatına dayanarak *Din ve dünya işlerinde Peygambere vekâlet itibariyle umumi riyasette* bulunmaktadır (13). Tariften de anlaşılacağı gibi, Halife - sultan, din ve dünya işlerini birlikte görmekte ve vekâleten umumi riyasette bulunmaktadır. Halifeliği elinde bulundurmayan islâm kavimlerinde ise, sultan *imam-ı kübra* olarak, şer'i vazife görmekte ve halifeye *vekâlet* etmektedir. Bunlar şeriate uygun bir dinî icraatta bulundukları gibi şer-i şerif hükümlerine, dünyayı idare işini de ifaya memur idiler (14). Hilâfet müessesesi, bir takım değişikliklere ve elden ele geçmesine rağmen varlığını muhafaza edebilmiş ve 1518 senesinde, Yavuz Selim'in Mısır'ı işgali ile Osmanoğullarına geçmiştir. Osmanoğulları, imam-ı kübra sıfatlarını halife ünvanı ile değiştirmişlerdir. O tarihten itibaren Osmanlı Padişahı İslâm diyarının da halifesi -dinî reisi- olmuştur. Gene kanaatimizce, bu makamın Osmanlılara geçişi, Türk ülkesinin batıdaki reform hareketlerine uymasına mani ve yıkılışına sebep olacaktır.

Hilâfet makamının mahiyeti üzerine verdiğimiz

(13) Abdurrauf, Muslim in muslim Political thought, 25.

(14) Hz. Muhammed zamanında, diyanet cemiyet ve kudretin dinî liderde olmadığını ileri sürenler de vardır: bk. Ali Abdürrazık, İslâmiyet ve hükümet İstanbul 1937, 50. Özcelik'e göre dahi bu ülkeyi halifeli olarak tanıtmaktadır Özçelik'e göre devletten tamamıyla ayrılmış müstakil bir devletten bahsedilebilmesi için toplulukta diyanet bir organizasyon mevcuttur bu düzende kudreti de dinî lidere aittir. Nitekim, bu ayrılık şeklindeki diyanet esasına büyük İslâm İmparatorluklarının varacaktır

bu kısa izah göstermektedir ki, Saltanat'ın ilgası, bizatihi Şeriat esaslarına aykırı olduğu gibi, hilâfetin kaldırılışı da, islâm siyasî prensiplerinin devlet idaresinden çıkarılması anlamına gelmektedir. Saltanatın kaldırılması ile, kaynakları başka olan iki iktidar bir arada mevcut olmuştur. Nitekim, siyasî kudretin dinî kudretten ayrılmasından sonradır ki, bu iki iktidardan hangisinin üstün olduğu meselesi ortaya çıkmıştır. Nitekim Vahdettin'in hilâfetten halli sırasında dinî iktidarı ifade eden fetvanın, millî iktidarın oylarından üstün olduğu ileri sürülmüştür. Hilâfetin ilgası bu mücadeleye son verdiği gibi, millet hâkimiyetine dayanan bir iktidarın tamamiyle teokratik bir müessese ile birlikte aynı sistem içinde var olması hâdisesine de son vermiş olmaktadır (15).

Fetva oya konuyor

Büyük Millet Meclisinin 18.11.1338 tarihli celsesinde, icravekilleri heyeti reisi, Rauf Bey, İstanbuldan, Refet Paşa tarafından çekilmiş bir telgrafı okumuştur. Bu telgrafta Halife Vahideddin'in İngilizlere iltica ettiği bildiriliyordu. Refet Paşanın telgrafına ekli olarak General Harrington'un mektubu ve beyannamesi de Meclise sunuluyordu: Bu beyannamede, Zatı Şahanenin, "Vaziyeti hazıra neticesinde hürriyet ve hayatını tehlikede gördüğünden bütün islâmların halifesi sıfatıyla" İngilizlere sığındığı belirtiliyordu.

---

(15) Abbasiler zamanında da hiyâfet ve saltanat arasında bir ayrılma olmuşsa da, gerek saltanatın, gerek hilâfetin kaynağı Allah olduğu için durum değişiktir.

İşbu telgraf ve mektupların okunması Vahidettin hakkında, mevcut kızgınlığı arttırmıştır. Vahidettin'in hilâfete lâyik olmadığı, Rauf Bey tarafından ifade olunmuştur. Bu adam İslâmiyete ihanet etmiştir. Şer'iye Vekili Vehbi Efendi, Vahidettin'in hareketini islâmiyet namına zül olarak belirtmiştir. Bu bakımdan, Vahidettin'in hal'i ile yerine bir halife seçilip ona biat edilmesi vacip olmuştur. Vehbi Efendi bu konuda bir de fetva vermiştir (16).

Meclisin riyaset makamını işgal eden Dr. Adnan Bey (Adıvar), Vahidettin'in hal'edilmiş olduğunu ve yeni bir halife seçileceğini belirttiği vakit, Meclisten, "Hal'i reye vaz'edin" sözleri yükselmiştir. Bu teklife Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey itirazda bulunmuş ve İslâmî otoritenin millî iradeye üstünlüğünü ileri sürmüştür: "Fetvayı şerif bizim reyimizden yüksektir. Mademki hakkında fetva vardır. Mahludur". Gazi Mustafa Kemal'in bu iddiaya cevabı enteresandır: "Affedersiniz Beyefendi, bu memleketi yıkmak için de fetvalar verilmiştir. Fetva behemehal Meclisi Âlinin reyine vaz'edilmelidir" Fetva Reis tarafından oya konulmuş ve kabul edilmiştir. Millî İradenin dinî İradeye üstünlüğü demek olan ve islâmiyet tarihinin, kanaatimizce en önemli bir vakıası olan bu davranış ne garipti ki, İzmit Mebusu Sırrı Beyin "yaşasın islâmiyet" şeklindeki bağırışı ile teşci olunmuştur. Gerçekte ise bu olay, fetvaların mutlak hâkimiyetine son veren, laiklik yolunda önemli bir adımdır. Millî İradenin teokratik zihniyet'e son verişidir.

Aynı gün yeni halifenin seçimine geçilmiş ve

Abdülmecit Efendi 148 oy ile halife seçilmiştir. 3 kişi Selim Efendiye oy vermiş ve 9 kişi de müstenkif kalmıştır.

Masalın sonu : Hilâfet kaldırılıyor

Abdülmecit Efendinin, halife seçilmesi Atatürk tarafından birtakım şartlara bağlanmıştır. Bu şartlar arasında, Abdülmecid'in Vahidettin'i tel'in etmesi ve sadece halifei müslimin ünvanını kullanması da, şart kılınmıştı. Abdülmecit bu şartları daha ilk gününden ihlâle ve *saltanat-ı şahsiyeyi* devam ettirmek gayesini güden hareketlerde bulunmağa başladı. Toplumdaki bir takım fikir hareketleri de, Abdülmecide ümit verecek mahiyet taşımaktaydı. Teokratik bir idarenin taraftarı olan Rauf Bey, Kâzım Karabekir, Refet Paşa, Ali Fuat Cebesoy, Hüseyin Cahit gibi şahıslar halifeyi ziyaret etmek, onun hukukunun korunması gerektiği hususunda beyanlarda bulunmak lüzumunu hissettiler. Özellikle, Cumhuriyetin ilânı, bu çevrelerde telâş doğurdu. Zira, Cumhuriyetin ilânı ile birlikte, Meclisin dışında, kaynağını milletten alan bir riyaset mevkii ihdas edilmiş olmaktaydı. Bu durumda, Halifenin bir gün devletin başına geçmesi şeklindeki, ümid yok oluyordu. Bu çevreler, gidişi, iktidarın tamamen millete mal edildiğini ve millî iktidar ile dinî iktidarın bir arada yaşayamıyacağını anlıyorlardı. Halifeye bağlı olan İstanbul basını ve bilhassa Ebüzziyazade, Ankara'ya ateş püskürüyor, Padişahın sahip olmadığı haklara Reisicumhurun sahip kılındığı ileri sürülüyordu. Bu sırada, Ağa Han ve Emir Ali,

Atatürk'ten Halifenin durumunun tayinini, İslâmın şerefinin kurtarılmasını talep ediyor, İstanbul gazeteleri bu mektubu neşrediyorlar. İstiklâl Mahkemesi, Hiyaneti Vataniye Kanununa dayanarak İstanbulda faaliyete geçiyor.

Haricî müdahaleler, bir takım fikir adamlarının hâlâ teokrasiye ve monarşiye bağlı kalarak, Yeni Devletin gelişimini önleyici gayretler göstermesi, hilâfetin, Teokrasinin bu son köprü başının kaldırılması gereğini doğurmuştur.

3 Mart 1340 tarihinde Şeyh Saffet Efendi ile 53 "Refiki" Hilâfetin ilgasını teklif eden bir tasarıyı Meclise sunmuşlardır (17).

Hilâfetin kaldırılmasını istiyen tasarı, bir takım islâmî gerekçeleri ileri sürmekteydi. Hilâfetin mevcudiyeti, Türkiyenin haricî ve dahilî siyasetinde iki başlı olmasına sebebiyet vermektedir. Halbuki Büyük Millet Meclisi, *Uhrevî ve Dünyevî* bütün yetkileri şahsında toplamaktadır. Bu çağdaş bir islâm hükûmetidir, artık yanında bir hilâfetin mevcudiyetine lüzum kalmamıştır. "Türk Milleti selâmeti muhafaza etmek için hakikate uymaktan başka bir hattı hareket takip edemez". Hilâfetin son asırlardaki parçalayıcı hareketleri, ancak kaldırılması suretiyle önlenebilir. Bu hal tarzı bütün islâm dünyasının menfaati icabıdır.

Tasarının Meclisteki müzakeresi sırasında, islâmcılar gene an'anevi tezlerini ortaya atmışlardır. Ha-

(17) Zabıt Ceridesi, Devre II, C. 7/1.

lit Bey ve Zeki Kadirbeyoğlu, klâsik islâm siyaset prensiplerine dayanarak, hilâfetin mevcudiyetini müdafaa etmişlerdir. Hilâfetin kaldırılması, millî gelenekleri sarsacak ve felâket getirecektir. Şeyh Saffet Efendi ile Seyit Bey ise, gene şeriate dayanarak hilâfetin kaldırılması lehinde bulunmuşlardır. Halifelik bugün için, siyasî iktidarın mütebidâne kullanılışından ibaret kalmıştır. İsmet Paşa ise, modern siyaset prensiplerine ve Türk Devriminin prensiplerine dayanarak aynı sonuca varmaktadır. Türkiye bütün islâm devletlerinin hürriyetlerini kazanmalarını istemektedir. Hilâfetin mevcudiyeti ise, Türkiyenin bu milletin hürriyetlerine tecavüzü demektir. Ayrıca, Millî Kurtuluş hareketi, hilâfet makamının karşı koymasına rağmen başarı kazanmıştır. Demek ki bir memleketin başarı gösterebilmesi için, hilâfetin mevcudiyei şart değildir.

Bu tartışmaların sonunda hilâfet kalkmış, Tevhidi Tedrisat kanunu kabul edilmiş ve şer'iye evkaf vekâleti tarihe karışmıştır.

Hilâfetin ilgası ile, Osmanlı İmparatorluğunun Teokratik sıfat ve kalıntıları da tarihe karışmış oluyordu. Bu şekil ile, millet hâkimiyeti prensibi mutlak mevcudiyetini ortaya koymuş ve hareketlerini denetleyecek bir dinî kudretten kurtulmuştur.

1924 Anayasası

Cumhuriyetin ilânı, bilindiği gibi, 1920 Anayasasını tâdil eden bir kanunla yapılmıştı. 1920 Anayasası, hemen hemen geçici bir devre için çıkarılmış olup

1876 Anayasası ile birlikte yürürlükte idi. Saltanatın ilgası ve hilâfetin kaldırılması ile birlikte 1876 Anayasası da fiilen yürürlükten kalkmış oluyordu. 1921 Anayasası ise geçici bir devrenin ihtiyaçlarını karşılayacak yapıda olup, gerçek anlamında Yeni Türkiye devletinin varlık ve düzenini gerçekleştirebilicek mahiyette değildi. Bu sebepledir ki, Yeni Türkiye Cumhuriyeti için yeni bir Anayasa yapılması gerekli bir hal aldı.

1924 Anayasası ilk şeklinde, teokratik bir devlet tipine uygun hükümlerle kabul edilmişse de, bugünün demokratik ve lâik Cumhuriyeti bu Anayasadan geçerek gelmiştir. 1924 Anayasası, Lâik Cumhuriyete giden bir adımdır. Millî Hakimiyet prensibine dayanan, kuvvetler birliğini ve üstün meclis esasını kabul eden Anayasa, Meclisi icranın karşısında üstün mevkie getirecek derecede âdeta Meclis Hükûmeti sistemine yakın bir sistem kabul ettiği halde, tam anlamıyla lâik bir sisteme kavuşmuş değildir. Anayasanın 2. maddesinde "Türkiye Devletinin dini, Din-i islâmdır" denilmek suretiyle, devletin teokratik bir bünye sahibi olduğu belirtilmiştir. Aynı şekilde, 26. maddede de, Meclisin bizzat yapacağı işler arasında "Ahkâmı Şer'iyenin tenfizi" gösteriliyordu. Buna karşılık 70. madde Türklerin "vicdan" hürriyetini kabul etmekteydi.

1924 Anayasasının bu teokratik hükümlerine rağmen hiç olmazsa tatbikatta teokratik bir gidiş görülmemiş aksine lâiklik göze çarpmıştır. Hilâfetin ve

Saltanatın kaldırılması sırasında Meclisin şeriatın koruyucusu ve tatbikatçısı sıfatlarına da sahip olduğu iddia edildiği için 1924 Anayasasına bu hükümlerin girmesi zamanın şartları icabı gerekli olmuştur. Bununla beraber, İslâm Dininin resmî devlet dini olarak kabulü ve Meclisin şeriatı tatbik etmekle vazifelendirilmesi, Devletin siyasî teşekkülünün dinî esaslara uygun olduğunu göstermektedir. "Vicdan" hürriyetinin tanınması lâikliğin bir cephesini gerçekleştirdiği gibi; Anayasanın kurduğu devlet düzeni de, islâmın siyaset prensiplerine aykırı ideolojiler üzerine kurulmuştur. İslâmî prensiplere aykırı olarak, siyasî iktidarın kaynağı Allah değildir. Gerek icra gerek teşriî organlar, çalışmalarında şer'î esaslarla bağlı değildir. Beynelmilel yapıya sahip bir islâmî otorite, ne siyasî organların elinde ve ne de müstakil bir organda temerküz etmiş değildir. Devletin dininin İslâm dini olduğunu bildiren hükme rağmen ne bunu temin eden bir organizasyon ve ne de "Ahkâmı şer'iyenin" icrasını temin edecek usuller de tanınmamıştır. Ahkâmı şer'iyenin infazına memur edilen Teşriî organ, bu icrayı temin edecek icra organı içinde bu görevle görevlendirilmiş bir üye sahibi de kılınmamıştır. Ayrıca, Ahkâmı Şer'iyenin bünyesine aykırı bir sistem içinde, bu aykırılığı ortaya koyan bir organının bu esasları tatbik edeceği de beklenemezdi. Nitekim, Anayasanın 2. ve 26. maddelerine rağmen, bu devrede yapısı itibariyle gerçekten şeriata aykırı devrim düzeni kurulabilmiş ve iktidar bunu yapabilmek için,

Ahkâmı şeriata uygunluğunu değerlendirmek gereğini duymamıştır.

1924 Anayasasının bu durumuna rağmen Gazi Mustafa Kemal nutkunda 2. ve 24. maddelerin ne gibi bir gerekle kabul edildiğini ve gerçek lâikliğe giden yolda nasıl bir "ukde" teşkil ettiğini belirtmektedir. İslâmların geleneksel "Şeriat" yaygaralarının, lâikliği derhal positif bir metin içinde gerçekleştirilmesini önleyeceğini anlamış ve geçici bir süre için bu teokratik hükümlerin mevcudiyetine göz yummuştur. Bu davranışın yerindeliği, 8 teşrinisani 1924 tarihli müzakerelerde ortaya çıkmıştır. Bu müzakerelerde dinî otoritenin kudret ve yeri münakaşa olunmuştur. Fakat Atatürk ukde teşkil eden bu zevaidin bir an önce kaldırılmasını istemektedir.

"Zevaid" kaldırılıyor.

Millet, Atatürk'ün sözüne uyarak, 1928 senesinde bu zevaidi kaldırmıştır.

İsmet Paşa ile, Mahmut Esat, Necmeddin Sadık, Hamdullahoğlu Şükrü, Rüşen Eşref, Yunus Nadi, Celâl Nuri, Mazhar Müfid, Recep Zühtü, Falih Rıfkı Şükrü Kaya gibi bir takım Mebusların teklif ettikleri kanun teklifi ile Anayasanın 2, 16, ve 38. maddeleri 10 nisan 1928 senesinde 1222 sayılı kanun ile değiştirilmiştir. Bu değiştirilik ile Türkiyenin resmî dini kaldırılmış, Meclis ahkâmın şeriyeyi" tenfizden kurtulmuş, Mebuslarla Reisicumhurun dini yemin şekli laik bir yapıya çevrilmiştir (18). Kanun mevcut 264

(18) Zabıt Ceridesi, Devre III, S. 3, s. sayısı 94.

mebusun oybirliği ile kabul edilmiştir.

Kanun gerekçesi olarak gerek İsmet İnönü ve arkadaşları gerek "Teşkilâtı Esasiye Encümeni", Devletin lâik ve demokratik bir cumhuriyete yönelmesi gösterilmiştir.

Kanunu teklif edenlerin gerekçesi aynen şudur: "Muasır Medeniyet hukuku ammesinde, millet hâkimiyetinin tecellisine medar en mütekâmil devlet şeklinin lâik ve demokratik Cumhuriyet olduğu müsellimattandır. Millet Meclisinin ittifakiyle tasvip edilmiş olan kanunu medenî ceza kanunu gibi müdevvinatı hazıramızda bu esası tatbikat ve fiiliyat sahalarında tecelli ettirmektedir. Esasen devlet bir şahsiyeti mâneviye olduğuna göre bizzatihi bir mefhumu mücerrettir. Dinin maddî şahıslara tahmil ettiği mükellefiyetlerin farzları amelen ifasına imkân da mutasavver değildir. Böyle mümkün olmayan istihsal peşinde ısrarın bir zaaf -bütün zaaflar gibi zararlı bir zaaf- teşkil edeceğine şüphe yoktur. Esbab-ı mesrudeye binaen lâik devletin telâkkisine münafi fıkraların teşkilâtı esasiyeden tayyı teklif olunmuştur.

Din ile devletin ayrılma prensibi, devlet ve hükûmetin dinsizliğin tervici mânasını tazammun etmemelidir. Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması dinlerin, devleti idare edenlerle edecekler elinde bir âlet olmaktan kurtuluş teminatıdır. Muasır hukukiyat ilminden ve tarihten iktibas eylediği tecrübe ve bilgilerini nazarda tutan Türk İnkılâbı, din ile dünya işlerini karıştıran ve türlü müşkülâta sebep olmağa mü-

sait bulunan mevadı kaldırarak teşkilâtı esasiyeye sarih ve samimî bir metin vermekle Türkiye Cumhuriyetine pürüzsüz bir surette vaz'ı hakikisini bahşetmiş olacaktır. Bu suretledir ki beşeriyetin mânevî saadetlerini deruhte eden din, ayâr eli değmiyen vicdanlarda bülent mevkiini ihraz ederek Allah ile ferd arasında mukaddes bir temas vasıtası haline girmiş bulunacaktır. Bu kutsî teması camilerde, kiliselerde, havralarda veya sadece vicdanlarda arayıp bulanlar vardır. Devlet ve kanunları cümlesinin hâmisidir."

Kanun teklifi hakkındaki "Teşkilâtı Esasiye Encümeni mazbatasında" da teklif gerekçesindeki aynı hükümler ve esaslar tekrar edilmektedir: "Milletin ruh tekâmülünden mülhem ve müktebes olarak teşkilâtı esasiyenin kabilî tağyir olmamak üzere vaz'ettiği esasî maddelerle Türkiye Devleti için tesbit ve ifade edilmiş olan Demokratik cumhuriyet şeklinin muâsır medeniyet hukuk-u ammesiyle hem-âhenk surette lâyık olması ve millet hâkimiyetinin kemalile tecellisine medar olan bu esaslar muvacehesinde devlete din izafesinin menbaı din addolunan rivayetler nazarında dahi- zait görülmesi lâzım geleceğinde encümenimiz müttefik bulunuyor (19).

İşbu gerekçelere dayanan Anayasa değişiklikleri, Rafet Bey'in başkanlığındaki 10 nisan 1928 tarihli Meclis oturumunda hiç müzakeresiz ittifakla kabul edilmiştir.

Anayasa değişikliğinin Meclisde kabulü, III. dev-

re Meclisin havasının I. ve II. devre Meclislerine oranla çok değişik olduğunu göstermektedir. Hilâfetin kaldırıldığı yıl olan 1924 yılından sonra toplumda gerçekleştirilen devrimler, bir fikir etrafında toplanan görüşler, memleketin politik ve ideolojik havasını değiştirmiştir. İlk meclislerin çeşitli fikir cereyanlarını temsil eden, kozmopolit bünyesi kalmamıştır. Meclis, Atatürk'ün ve Yeni Türkiyenin Devrimci prensiplerine inanmış, benimsemiş bir fikir-ideoloji etrafında toplanmış kişilerden meydana gelmektedir. En ufak bir konuyu, şeriate, halifenin haklarına aykırı görerek kıyametler koparan meclis değildir bu. İslâmın bütün siyaset prensiplerini reddeden din ile devlet ayrılığını devletin siyasî bir kuruluş olarak dinî esaslara istinat etmemesini hukukîleştiren bu Anayasa değişikliği, Mecliste en ufak bir itirazla karşılanmadan oy birliği ile kabul edilmektedir.

1924 yılından sonra, gerçekleştirilen devrim hareketleri ve kurulan düzen bir bakıma, Anayasanın 2. ve 26. maddesi hükümleri karşısında, Anayasa kurallarına aykırıdır. Zira, Devletin resmî dini olarak islâmiyetin kabulü, Meclisin "Ahkâmı şer'iyeyi" tenfiz ile yükümlenmesi, hiç olmazsa nazarî olarak devlet düzeninin islâmî esaslara uygun olmasını, icraatın şeriata uygunluğunun araştırılmasını icap ettirmekteydi. Buna rağmen, Türkiyenin devrimci düzeni, **muasır medeniyet seviyesine** çıkmak için kabul ettiği ideolojiler ve çalışmalar hep bu süre içinde kurulmuş ve bu düzenin korunmasını amaç bilen koruyucu ceza hükümleri de bu devre içinde kabul edilmiştir. Demek

oluyor ki, Anayasanın 2. ve 26. maddeleri boş birer kalıptan ibaret kalmış, bu kalıbın içi doldurulmak şöyle dursun kalıbın esaslarına aykırı **lâik** bir gidiş toplumda kendisini göstermiştir. İslâmın teokratik - monarşik prensiplerine tümü itibariyle zıt bir ideolojinin uygulaması görülmüştür. Kısaca, Anayasanın 2. ve 26. maddeleri gibi teokratik hükümlerine rağmen, Türkiye hiç bir zaman için Hilâfetin kaldırılmasından sonra teokratik - klerikal bir sistemi benimseyip uygulamamış, aksine her uygulama *lâik - demokratik bir cumhuriyete doğru* kesin bir adım teşkil etmiştir.

1922 sayılı kanunla yapılan Anayasa değişikliğinin fikri esası teklif gerekçesinin şu cümlesinde açıkça belirtilmektedir.

Türk inkılâbı din ile dünya işlerini karıştıran ve türlü müşkülâta sebep olmağa müsait bulunan mevadı kaldıran bir metin vermekle Türkiye Cumhuriyetine pürüzsüz bir surette vaz'ı hakikisini bahşetmiş olmaktadır. Lâiklik, milletin ruh tekâmülünden doğmuştur.

Altı oktan birisi

Cumhuriyet Halk Partisi teşekkülünden sonra 9 Nisan 1935 tarihli *doku umde* isimli beyannamesini Partinin ana doktrini ve amaçları olarak kabul etmiştir. 1935 ana 1937 kongresinde, Partinin doktrinal esasını teşkil eden altı ana amaç CHP. programında

yer almıştır. Bu prensipler: Devletçilik - Cumhuriyetçilik - Halkçılık - Lâiklik - Milliyetçilik - İnkılâpçılıktır.

1931 yılındaki kurultayda kabul edilmiş bulunan amaçlar, 1935 yılındaki kurultay sonucunda, bir parti amacı olmaktan çıkmış, kabul edilen esaslar dairesinde millî mahiyet kazanmıştır. 1935 Kurultayı tek parti esasının kabul ettiği şeylerden milletin ruhunda ve yurdun içinde yerleşmesi için bütün kuvvetlerin hareketli olarak sarılmaları esası benimsenmiştir. Türkiyenin bir parti devleti olduğu da ileri sürülmektedir. Parti devlet birlikde beraber çalışır. Böylece parti programı ve doktrini millî bir ideolojidir. Bitaraf değildir. Devletle aynı seviyededir. Hattâ devlete hareket kabiliyetini veren parti umdeleridir. Bu esasların kabulü ile, parti devlet arasındaki münasebet hukukîleştirilmiştir. Dahiliye vekili parti genel sekreteri, valiler de vilâyet parti reisi olmuştur. Teşkilât bakımından da, devlet parti teşkilâtları kaynaştırılmıştır. Bu husus, parti muhtevası olan milletin, devlet idaresiyle arasız bir şekilde iştiraki olarak isimlendirilmiştir. (20)

1935 Kurultayının aldığı kararlarla, bütün milleti azası sayan tek otoriter ve totaliter bir parti olmuştur. İşbu durumda, 1937 Anayasa tadili yapılmazdan önce dahi, CHP nin altı oku, devletin de amaç bildiği kurallar olmuştur. 1935 kurultayı, parti

(20) Recep Peker'in Kurultaydaki nutkundan, C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası, s. 43 - 50 Bk. Tunaya Siyasî Partiler, s. 570, not. 59.

sistemi neticesi olarak, lâiklik kuralını devlet'in temel kurallarından ve pozitif metinlerinden biri haline getiren kurultay olmuştur. Pozitif bir metin olarak parti tüzüğü, devletin uyması gereken vesika, norm haline gelmiştir. Durum böyle olunca 1937 yılında, 3115 sayılı kanunla, altı temel ideolojinin, Anayasaya geçişi, bir realitenin tatbikinden ibaret olmuştur. 1937 tadilâtı, Parti-devlet sisteminin tatbikinden ibaret olmuştur. 1937 tadilâtı, Parti-devlet sisteminin tabiî bir sonucu olarak milleti temsil eden parti amaçlarının milletin hak-ödev ve amaçlarını düzenleyen Anayasa geçişinden ibaret kalmıştır. Nitekim aynı esasların belirtilerine 3115 sayılı kanun müzakerelerinde de rastlamak mümkündür.

1937 yılındaki 3115 sayılı kanun değişikliği, sadece lâiklik kuralını değil ve fakat diğer bütün temel ideolojileri Anayasa müessesesi haline getirmiştir. Biz burada, konumuz gereğince bu altı oktan birini üzerinde duracağız.

Anayasa lâiklik kuralını getiren kanun teklifi İsmet İnönü ve Şükrü Saraçoğlu, Recep Peker, Refik İnce, M. Esad Bozkurt, H. Âli Yücel gibi 153 arkadaşı tarafından hazırlanmıştır. Kanun teklifinin gerekçesinde, 2. maddede yapılacak tadilden maksadın ne olduğu şu ifadeler ile belirtilmektedir: Anayasada, "Türkiye Devletinin bir Cumhuriyet olduğu belirtilmekte olup bununla yalnız Devletin şekli beyan edilmiş oluyor. Halbuki, Devletin şekliyle beraber siyaset ve idare tarzında takip edeceği ana vasıfların da esas hüküm olarak gösterilmiş olması lüzumlu-

dur." (21). Lâiklik kuralı bu amaç ile Anayasaya ithal edilmektedir. Demek oluyor ki, lâiklik, tasarı gerekçesine göre, devletin bütün icraatında takip edeceği bir ana vasıf olmaktadır. Kurulacak devlet düzeni bu esasa müstenit olarak kurulacak, lâiklik bir temel ideoloji vasfını kazanacaktır.

Tasarı hakkında "teşkilâtı esasiye encümeni mazbatasında" da aynı esaslar belirtilmektedir (22). Anayasaya dahil edilen kurallar "Türk Devletinin şekli ile beraber doğuş tarzının ve kuruluşunda hakim olan ve fiiliyat sahasında şimdiye kadar inkişaf eden umdelerden..." ibarettir. Bu kurallar, açık veya gizli daha Kurtuluş Savaşına temel teşkil etmiş, savaştan sonra atılan her adımın temel fikri olmuş ve sonuçta bir Anayasa devlet düzeninin temel kaidesi haline gelmiştir. Bu kurallar, millî bir devletin kuruluşunda, gelişiminde temel taşı ödevini görmüştür.

Kanunun Meclis tartışmaları sırasında da, hemen aynı görüşler ifade edilmiştir. CHP programı, istiklâlini kazanmış bir milletin bir daha o badirelere düşmemesini temin edecek Devlet sisteminin tatbik edeceği prensipleri açık olarak belirtmektedir. CHP prensipleri modern bir devletin kuruluş pernsipleridir. Lâikliği bir temel kural olarak kabulünün nedenleri de, tartışmalar sırasında açıklanmıştır: "Bu memleket kâhinlerin ve gayri mesullerin vicdanlara âmil olmasından ve Devlet ve Millet işlerini görmesinden çok zarar görmüştür". Bu şekildeki bir düzen Türk

(21) Zabıt Ceridesi, Devre V, C. 16, s. sayısı 89, s. 1.
(22) Zabıt Ceridesi, Devre V, C. 16, s. sayısı 89, s. 2.

ilinin gelişimini engellemiştir. "Mademki tarihte deterministiz, mademki icraatta pragmatik maddiyetçiyiz, o halde kendi kanunlarımızı kendimiz yapmalıyız. Kendi cemaatımızı maverayı dünyaya taallûk eden her türlü endişelerden, her türlü lâhutî hayallerden müberra olarak kanunlarımızı bugünün icaplarını, maddî zaruretlerini göz önünde tutarak yapmalıyız. Memleketin maddî hayatı ancak bu suretle kurtulur. Maneviyatı için Türkün temiz ahlâkını inkişâf ettirmek kâfidir. Onun içindir ki biz her şeyden evvel lâikliğimizi ilân ettik". Görüldüğü gibi, lâiklik Türk Anayasa Hukukunda sadece devlet ile dinin ayrılığını ifade eden bir mahiyet taşımamaktadır. Lâiklik, bütün toplum katına hakim bir kural olarak gözükmekte, ayrıca Millîleşme hareketine uygun yapı taşımaktadır. Lâiklik bunun dışında bir hürriyet prensibidir: "Eşhasın vicdan hürriyetlerine ve istedikleri dinlere intisabına zerre kadar müdahalemiz yoktur. Herkesin vicdanı hürdür. Bizim istediğimiz hürriyet, lâiklikten maksadımız dinin memleket işlerinde müessir ve âmil olmamasını temin etmektir." (23). Lâikliğin kabulü ile güdülen amaç da belirtilmiştir: "Bizim dâvamız bu hareketin de çok fevkinde bir dâvadır. Biz diyoruz ki, dinler, vicdanlarda ve mabedlerde kalsın, maddî hayat ve dünya işine karışmasın. Karıştırmıyoruz ve karıştırmıyacağız".

Lâikliğin kabulündeki amaç bir medeniyet alanının değiştirilmesidir. Bu değişikliğin sebebi, Ata-

(23) Hükümet adına konuşan Şükrü Kaya'nın beyanatından, bk. Zabıt Ceridesi, Devre V, C. 16, s. 59-61.

türk'ün istediği gibi muasır medeniyet seviyesine yükselmek, bir milletin devlet ve müstakil bir millet olabilmesi için gerekli millî şartları hazırlamaktır (24).

Lâiklik ve inkılâpçılık kurallarının ilgisi üzerinde de durulmuştur. Toplumsal gelişmeleri gerçekleştirmiş bir hükümette, devrimciliğin yerinin ne olduğu sorulmuştur. Halbuki herşey ilerlemeğe mahkûmdur. "Tevakkuf edildiği anda inhitat başlar", bu sonuçtan kurtulmak için devamlı olarak "ümran" yapmak gereklidir, bu bakımdan inkılâpçılık *"teceddüt ve terakkinin"* bir remzi olarak görülmektedir (25). Anayasadaki bu değişiklik ile, başarılan ve gerçekleştirilen inkılâpların yanında, başarılacak ve gerçekleştirilecek inkılâplar da yer etmiş bulunmaktadır. Bu şekilde bir milletin yükselmesi, ilerlemesi için aranılan, bulunan bir formül tatbikat sahasına geçirilmiş olmaktadır (26). İnkılâpçılık, millî ihtiyaçların doğurduğu bir sonuçtur. İnkılâpçılığın ruhu, gündelik zaruretlerden mülhem olmasıdır (27). Meclis, memleketi vasıflı bir cumhuriyetle muhafaza ve müdafaa etmek mükellefiyetini kabul etmektedir. Memleketin bu sayede kurtulduğuna ve yaşıyacağına kanidir. İnkılâpçılığa bağlılık bu sebeplerledir.

Diğer beş temel amaç, kural ile birlikte lâikliğin garantisi, ihlâli halinde müeyyidesi nedir? Şem-

---

(24) Hüsnü Kitapçı ve Recep Peker'in beyanlarından.

(25) Muğla Milletvekili Hüsnü Kitapçının konuşmasından.

(26) Aziz Akyürek'in konuşmasından.

(27) Şükrü Kaya'nın ikinci konuşmasından.

settin Günaltay, bunun cevabını vermiştir. "Teşkilâtı esasiye kanununa muhalif her hareket nasıl bir cürüm ise, bu esaslara muhalefet de ayni şekilde cürüm sayılacaktır". "Lâikliğin nakızı olan klerikallik ve inkılâpçılığın nakızı olan irtica lehinde hiç bir faaliyet yapılamıyacaktır (28). Devletin vasfının Cumhuriyet olduğunu belirtmek yetmez, irticaa karşı savaşabilmek için, lâiklik ve devrimcilik unsurlarının da Anayasada yer etmesi gereklidir. Klerikalist ve irticai hareketler ceza kanunu ile karşılanacaktır. Cumhuriyetçilik kuralının yanında yer almakla da, hiç kimse, lâikliğin aksine bir teklifte bulunamamak durumundadır. 1924 Anayasasının 103. maddesi mucibince de, bir Anayasa hükmü olan bu hükümleri hiç kimse savsaklayamayacaktır. Ceza Kanununun 146. maddesi de bir Anayasa nizamı olan lâik nizamı, ihlâllere karşı koruyacaktır (29). Lâiklik kuralı, en büyük bir Temyiz âzasından en küçük memurlara kadar, hüküm veren, tedbir alan, emir veren ve tanzim eden herkesin, bu icraatında, kendisini bunun içinde hissetmesi, onun sınırlı olduğunu bilmesi gereklidir. Zira bu kurallar, millî birlik için daha sıkı bir tedbir mahiyetindedir (30). 1937 yılında lâiklik ve diğer beş kural Anayasada yer ederken, bu kuralların sonra değiştirilmesi konusunda önleyici bir tedbir olarak da, Refet Bele, bunların Cumhuriyetçilik gibi Ana-

(28) Recep Peker'in konuşmasından.

(29) A. Rıza Türel'in konuşmasından. Bk. Zabıt Ceridesi, Devre V. C. 16, s. 73.

(30) Zabıt Ceridesi, Devre V, C. 16, s. 65 (Recep Peker'in beyanatından).

yasanın 102. maddesine göre değişmesi imkânı olmayan birer kural olarak Anayasada yer etmesini istemiştir (31).

Lâikliğin pozitif bir metne girmesini teklif eden tasarı, aleyhde hiç bir tartışma olmadan oy birliği ile kabul edilmiştir.

3115 sayılı kanunu savunan, bütün milletvekilleri, Devletin temel ilkelerinin Atatürk tarafından seçildiğini, Atatürk'ün kudreti ile Milletin kudretinin birleşmesi sonucu olduğunu, Atatürk'ün bu memlekete istiklâl, hürriyet ve nihayet fikir verdiğini belirtmişlerdir. Tek kelime ile, V. Meclis, Atatürkçülük prensipleri etrafında birleşmiş, inanmış kimselerden kuruludur. Parti - Devlet birliği de tartışmalar arasında ileri sürülen fikirlerden biridir. CHP devletin fikir ve politika kaynağıdır. Pişmiş bünyesi ile, parti daima devlete esaslarını vermiştir. 3115 sayılı kanunla yapılan Anayasa değişikliği de aynı mahiyeti taşımaktadır. Bunun içindir ki, yeni Devletin vasfının anlaşılabilmesi için, bugünkü Parti tüzüğünü incelemeleri gereklidir.

1937 yılında, artık lâiklik ve diğer temel kuralların Türk toplumu için olan gereği ve kaynağı belirtilmeye başlanmıştır. Üzerinden zaman geçtikçe, 1920 ve sonrasının nedenleri daha iyi anlaşılmakta, yorumu yapılabilmektedir. O çağların reaksiyonerleri artık söz sahibi değillerdir. Bu yeni çağı, milletin geçmişteki ıstırabı doğurmuştur. Bu ıstıraptan alınan ders, yeni nizamı doğurmuştur. Millî bir devlet, millî

(31) Zabıt Ceridesi, Devre V, C. 16, s. 73.

değerlere göre idare edilen nizama ihtiyaca yer vermiştir. Lâiklik hareketi bir bakıma, millî, mahallî ve gerçek hukukun, düzenin kuruluşu hareketidir. Muasırlaşmak - Millîleşmek şeklinde gözüken Türk Devrimlerinin temelini teşkil etmektedir. Bu gelişim, bir noktada duran gelişim değildir. Türk devrimleri dinamiktir ve her gelişim bir sonraki gelişimi hazırlamaktadır. Uzun bir ıstırabın, göz yaşartıcı mücadelelerin sonucu olan durum, daha birçok çabalara ihtiyaç göstermektedir.

1937 yılının Meclisi, mücadeleci, kurduğunu korumaya kararlı bir meclisdir. İrticaı önlemek için imanlıdır. Devrimin gelişimi konusunda çıkacak her engelin önlenmesi hususunda azimlidirler. Atatürk, bu umdeleri Anayasaya koymakla, bu temel düzenin ebediyen mevcut olmasını arzu etmiştir. Bu kuralların, Türkiyenin hayatı için esas ittihaz edilmiş ve "evlâtlara da" ilân eylenmiştir. Bu kurallar, bir gün gelir de herhangi bir iktidar etrafından kaldırılmak istenirse, "içlerinden bazıları sen ne yapıyorsun. Atatürk'ün koyduğu esasları sen nasıl bozabilirsin? `diyebilir ve millet ne yapıyorlar, Atatürk'ün koyduğu esasları nasıl bozuyorlar diyebilir". *Bu maddeler, Meclise göre, Türkün ve istikbalinin sigortasıdır.*

Ne yazıktır ki, çeşitli cereyanlar bu sigortanın işlemesini engellemiş, Cumhuriyetin bu müesseseleri tehlikeye girmiştir. Çok partili hayata geçişten bir askerî hükümet darbesi ile neticelenen devrede büyük bir hayatiyet gösteren ideolojik hareketler yeni bir tez getirmemekle beraber, lâik müesseseleri yeni

yorumlarla zedelemiş ve tehlikeye koymuştur. Bu görünüşler, 1961 senesinde Türkiye Cumhuriyetinin ikinci Anayasasında, lâik müesseselerin korunması bakımından hukukî sigortaların varlığı gereğini doğurmuştur.

Halk oyunun getirdiği Anayasa.

27 Mayıs olayından sonra, İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden kurulu bir ilmî hey'ete Anayasa projesi hazırlamak görevini vermişlerdir. Bu komisyona sonraları Ankara Üniversitesi öğretim üyeleri de katılmışlardır. Bu komisyon bir Anayasa Ön - Projesi hazırlamıştır. Bu komisyonun çalışmaları sırasında Siyasal Bilgiler Fakültesi de özel olarak kendi görüşüne uygun olarak bir Anayasa Projesi hazırlamıştır.

Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından hazırlanmış olan proje, 1924 Anayasasının 1937 tarihli tadillerinin ortaya koyduğu maddelerin hemen aynısını tekrarlamakla yetinmekteydi. Tasarının, Başlangıç kısmında, lâiklik hukuka bağlı devletin temel düzeni olarak vasıflandırılmaktaydı. Tasarının 1. maddesinde de, lâiklik Cumhuriyetin bir temel vasfı olarak gösterilmek suretiyle, devletin siyasî bir kuruluş olarak dinî esas ve amaçlara dayanmaması esası tesbit ve ilân edilmekteydi.

Siyasal Bilgiler Fakültesi tasarısının 11. maddesinde, lâikliğin esas unsurlarından olan, din hürriyeti esası belirtilmiştir. 11. maddeye göre, herkes kanuna uygun ibadetini yapmakta ve istediği, dini,

mezhebi, inancı yüzünden kınanamaz ve farklı muameleye tâbi tutulamaz. Tasarı, tekke ve zaviyelerle tarikatları yasak etmekle, 677 sayılı kanun hükümlerini de bir Anayasa hükmü haline sokmuş bulunmaktadır. Tasarının 1. maddesi ile başlangıcında belirtilmiş olan bir prensip de, Türkiyenin devrimlere bağlı olduğu konusudur. Bu şekilde, kurulmuş olan yeni rejim teyit edilmiş ve gelişimin devamı kabul olunmuştur.

İstanbul projesine gelince; lâiklik ve devrimcilik konusunda daha geniş hükümler taşımaktadır. Lâiklik kuralını ilân eden maddelerin yanında, bu kurala dayanarak kurulmuş düzeni koruyucu hükümler de Anayasa Ön - Projesinde yer almıştır.

Projenin, başlangıç kısmında, devletin *çağdaş uygarlık seviyesine* ulaşmayı gaye edindiği ve bunun Projenin tümünde ana amaç olduğu belirtilmektedir. Bu amaca erişmek için sosyal bir demokrasi kurulmakta ve Atatürk inkılâplarına bağlılık belirtilmektedir.

Projenin 1. maddesinde de, siyasî rejimin *lâik bir cumhuriyet* olduğu konusu açıklanmıştır. 8. maddede, kişilerin dinî inanç bakımından kanun önünde eşitliği esası ilân edilmiştir. 8. madde, hukuk önündeki eşitliği belirtirken, 11. madde, dinî inanç hürriyetini de kişilere tanımakta ve bu iki hüküm birbirini tamamlar yapı kazanmaktadır. 12. maddede ise, âyin yapmak ve yapmamak hürriyeti korunmakta, dinî eğitim serbestliği, inancını saklamak hakkı tanınmaktadır. 12. madde, dinî hürriyetini ve devletin

lâik siyasî temel kuruluşunu koruyucu hükümlere de sahip bulunmaktadır. Buna göre, kişilerin dinî inanç ve propaganda hürriyetlerini suiistimal etmek suretiyle, kendi inançlarını başkalarına kabul ettirmek bakımından yapacakları baskıyı önleyici hükümler konulmuştur. Aynı madde içinde, halen mer'i 6187 sayılı kanun hükümleri de birer Anayasa hükmü haline getirilmek istenilmiş ve dinin, dinî hissiyatın dince mukaddes tanılan şeylerin istismarı suretiyle, şahsî veya siyasî nüfuz veya menfaat temini yasak edilmiştir. Bu şekilde hareket eden partiler hakkında bizzat müeyyide de tesis olunmuş ve siyasî partilerin temelli kapatılacağı hükmü maddeye konulmuştur.

Kurucu Meclis Anayasa Komisyonu da, bir Anayasa tasarısı hazırlamış ve bu tasarı bir takım değişikliklerle Meclisce kabul edilerek halk oyuna sunulmuştur. Konumuzu ilgilendiren hükümler bakımından Anayasa maddeleri İstanbul Komisyonunun tasarısını esas olarak almış bulunmaktadır.

1961 Anayasası, başlangıcından son hükümlerine kadar Atatürkçü, devrimci ve lâik bir nizamı kurmak amacıyla düzenlenmiştir. Bu husus, Anayasa Meclis Komisyonunun gerekçesinde açık olarak belirtilmektedir (32). Bu genel havanın dışında, lâiklik kuralı da, Anayasanın birçok maddelerinde söz konusu edilmiştir. Anayasadaki lâikliğe ait maddelerin müzakereleri sırasında, lâikliğin Türkiyedeki gelişimi, hukukî mahiyeti ve tarifi gibi bir takım genel

(32) Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C. II, s. sayısı 35, s. 6.

düşünceler ortaya atılmıştır. Genel olarak ileri sürülen fikirler, Türk Devrimlerinin özelliğini ve millîliğini kabul etmiş, savunmuştur. Bu arada bazı üyelerin daha klâsik görüşlere taraftar oldukları da ortaya çıkmıştır.

Kurucu Meclis, Anayasanın lâiklikle ilgili maddeleri üzerinde dururken özellikle, lâikliğin Türk Anayasa hayatındaki yerinin tesbiti, vasıflarının tayini, Türkiyedeki gelişmeler bakımından amacının ne olduğu konuları üzerinde durmuştur.

Anayasa Komisyonu, Lâikliği Demokratik Cumhuriyetin gerekli bir neticesi olarak kabul etmektedir. Meclis müzakereleri sırasında da, Cumhuriyetin başarıya ancak lâiklik kuralı sayesinde eriştiği belirtilmiştir. Meclis lâikliğin vücudu ve bu kuralın Türkiye için bir yaşama şartı olduğu konusunda ittifak halindedir. Tartışılan ve fikir çatışmalarına sebep olan nokta, lâikliğin anlaşılışı ve yerinin Türk Anayasa Hukuku içinde tayini meselesidir.

Türkiye'de lâikliğin muhtevası konusunda başlıca iki görüş ortaya çıkmıştır. Birinci görüş, Atatürk'ün anladığı ve 1924 Anayasasının benimsediği anlamda bir lâiklik mefhumuna taraftar olurken; gelenekçi görüş klâsik Fransız lâiklik telâkkisini kabullenmiş ve savunusunu yapmıştır.

Anayasa Komisyonu, lâikliği, dinin devlet işlerine karışmasını ve hukukun aklî olmıyan kaynaklarının tesiri altında bulunmaması şeklinde anlamıştır. Lâiklik, Türk devriminin temel ilkelerinden biri ve demokratik bir zaruretin de ifadesidir. Anayasa din

istismarını önlemek amacıyla da hareket etmiş ve bunu gerçekleştirici bir sistem kurmuştur (33). Anayasa Komisyonunun savunduğu ve 1961 yılına kadar da, hakim olan lâiklik anlayışı memleketimizin şartlarının doğurduğu bir muhtevaya sahiptir. Lâiklik Türkiyede, bir gelişimin son halkasıdır. Medenî bir seviyeye ulaşma gayretinin ifadesidir. Memleketimizin millî şartları bu sonucu doğurmuştur. Lâikliğin muhtevası geleneklere uygundur. Atarürk Devrimlerinin ilk gününden beri takip ettiği amaçların ve gelişimin sahip olduğu ruhu taşımaktadır. Bu ruh, devletin hurafeler karşısında cephe almasını sağlamak ve hurafelere dayanan çevrelerin sosyal ve siyasî hayatımızı vesayet altına almamalarını önlemek anlamında toplanmıştır. Anayasanın bütün maddeleri bu ruhu hakim kılmıştır. Din hürriyetlerini ifade eden lâiklik de, "romantik ve metafizik kaynaklardan doğmamıştır. Hürriyetler ferdin akıl ve iradesinin rehberliğine dayanarak, kendi kaderini kendisi çizmesi yoludur" (34). Lâiklik, "şerefli bir millet olarak var olmamız için kuvvetli bir teminattır". Lâiklik ve devrimcilik, "Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti, birbiri ardına gelen nesillerin arzuları, ümitleri ve çalışmaları ile kurulmuştur." Bu anlamı ile, lâiklik dinin bir âmme hizmeti olmaması anlamına gelmekte-

(33) Anayasa Komisyonu sözcüsü Tarık Zafer Tunaya'nın konuşmasından, bk. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C. 11, 499 504.

(34) Anayasa Komisyonu başkanı Enver Ziya Karal'ın konuşmasından, bk. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C. 3, s. 120.

dir (Sadece, devlet dini olmaması değil ve fakat dinin sosyal bir kuvvet olarak devletin temel kurallarında rol oynamaması da gereklidir). Türkiye Devletinin kabul ettiği lâiklik, devletin, dinin vesayeti altında bulunmamasını sağlıyan lâikliktir. Türkiye toplumsal bünyesi itibarile, en ufak bir ihmal karşısında "Teokratik" sisteme sürüklenebilir. Vicdan hürriyeti ve lâiklik tamamen sona erdirilmiş olur. Bu memleket ise, yıllar yılı şeriatin hâkimiyeti, hukuk nizamına temel teşkil etmesi yüzünden duraklamış, gerilemiştir. Toplumsal hayatla yoğrulmuş bir şekildeki din kaideleri memleketin ilerlemesine engel olmuştur. Öyleyse memleketimizde lâiklik prensibinin cevap verdiği ihtiyaç, birinci plânda Devleti dinin vesayetinden kurtarmaktır. Devlet nizamı, sadece aklî esaslara, sosyoloji ve siyaset ilminin icaplarına uygun olarak düzenlenmelidir. Yoksa naklî bazı kuralların, değişmez din kaidelerinin toplum hayatını boyunduruk altına almasına müsaade etmemelidir. Türk Devletinin medenî âlemdeki bekası bu esasın benimsenmesine bağlıdır. İslâmî esaslara göre hukukunu düzenlemiş memleketlerde, kültür alanında dahi dinin vasi rolü oynadığı görülmektedir (35). Öyleyse bütün gaye, Türkiye'nin yaşama şartı teokratik sistemin bir daha dönmemesini sağlamaktır. Türk Devrimleri ilk gününden beri, asırlarca devam edegelmiş Şeriat Despotizmini ve dinin dünyevî hâkimiyetini yıkmak olmuştur. 1961 Anayasası da aynı

(35) Komisyon Sözcüsü Muammer Aksoy'un konuşmasından, bk. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C. 3, s. 121 - 126.

gayeyi gütmektedir. Türkiye'nin islâmiyeti kabul edişinin ve bu dinin Türk siyasî ve toplumsal hayatının gelişiminde oynadığı menfi rol, memleketin bünyesine uygun bir lâiklik telâkkisinin kabulüne sebep olmaktadır. Türkiye'deki lâikliğin gayesi, dinin bütün karşı koymalarına rağmen memleketi medenî bir seviyeye çıkarmak olunca, bu anlayış bir takım da neticeler doğurmaktadır. Türkiye'de Devlet, sadece din ile devlet otoritelerini ayırmakla kalmamış, ayrıca herhangi bir dinin, din hürriyetleri mahfuz kalmak şartıyla, fert vicdanını aşarak, sosyal yönde, siyasî yaşama tarzımızın her cephesini kontrol altında tutmasını ve bulundurmamasını da sağlıyor. Lâiklik, siyasî iktidarın yetkilerini kaynağını dinden almaması mânasına gelir. Siyasî iktidarın icraatını dinî müeyyidelere bağlamaması anlamına gelir. Sanat ve kültür hayatının dahi dinin kontrolünden asude kalması gereklidir. Devlet bu amaçlara erişmek için, dinin suiistimalini önleyici zabıta tedbirlerini alacaktır. Devlet bu bakımdan din işlerini bir âmme hizmeti saymaya dahi, üstün siyasî iktidarına dayanarak din işlerini kontrol etmek, müzahir olmak, siyasî istismarı önlemek mecburiyetindedir. Biz lâikliği bu anlamda kabul etmekle; yaşama şartımızı gerçekleştirmiş, Atatürk düşmanlarını atmış olmaktayız.

Türk Devrimine, Türkiye'nin toplumsal hayatına uygun olan bu görüşün yanında, Türk lâiklik gelişimine reaksiyon teşkil eden bir takım fikirleri savunanlar da Mecliste inançlarını belirtmişlerdir. Aşağıda görüleceği gibi, Türkiye'deki devrimci ve lâik

gidişi beğenmiyenler, bunu din hürriyetine ve gerçek lâikliğe aykırı görenler, gelenekçi tezleri tekrarlamışlardır:

Diyanet işlerinin yeri.

Diyanet işleri riyasetinin devlet hiyerarşisi içinde yer edişi, Türk hukuk literatüründe tartışma konusu olmuştur. Lâik bir sistemde Diyanet işleri riyasetinin devlet hiyerarşisi içinde bulunamıyacağını ileri sürenler eskiden beri mevcuttur (36). Bunlar, klâsik bir lâiklik mefhumunu kabul edenlerdir. Buna karşılık, Diyanet işleri riyasetinin devlet hiyerarşisi içinde bulunmasını, Türk devrimlerinin mahiyetine ve devletin din üzerindeki üstün kontrol yetkisine dayananlarda mevcuttur (37). Bu tartışmalar aynen Temsilciler Meclisinde de bütün kesinliği ile ortaya çıkmıştır.

Anayasa tasarısının Ek 2. maddesinde (Anayasa madde 154) Diyanet işleri riyasetinin genel idare içinde yer aldığı belirtilmiş ve bu nokta tenkitlere sebep olmuştur. Lâik bir sistem içinde buna imkân olup olmadığı tartışılmıştır. Anayasa gerekçesin-

(36) Bu fikir Ali Fuat Başgil tarafından savunulmuş ve müellif bir de kanun tasarısı hazırlamıştır: bk. Din ve lâiklik, İstanbul 1955, s. 178. Onar, Derbil, Esen, Karal, Tanrıöver, Adıvar gibi düşünürler de Diyanet İşlerinin ayrılığını savunmuşlardır. Bu konuda bk. Daver, Lâiklik, Ankara 1955, s. 80 müt.

(37) Velidedeoğlu, Daver gibi düşünürler de birliğe taraftardır. Aynı kanaat için bk. Dönmezer, Dinî Cemiyet teşkili din propagandası s. 34 - 35.

de sosyal bir müessese olarak dinin taşıdığı önemi göz önünde bulundurarak, Diyanet işleri riyasetinin devlet idare mekanizmasının içinde yer almasının gerekli görüldüğü belirtilmiştir. Yukarda belirtmiş olduğumuz Anayasa tasarısının lâiklik anlayışını gerçek lâikliğe aykırı gören tenkitçi görüşler, aynı esaslara dayanarak dinî cemaatlerin müstakil teşkilât kurmaları gereğini ileri sürmüşler ve diyanet işleri riyasetinin devlet idare sistemi içinde oluşunu devletin dine müdahalesinin, Türkiye'de devlete bağlı din sisteminin mevcut olduğunun delili saymışlardır (38).

Türkiye'nin gelişimini göz önünde bulunduran ve lâiklik mefhumunun memleketimizin şartlarına göre hususi bir muhtevaya sahip olduğunu kabul edenler ise, eskiden beri mevcut sistemin devamını savunmuşlardır. Durum basit bir zabıtadan ibarettir. Zira, Diyanet işleri reisliği bir devlet dininin teşkilâtı veya bir siyasî teşkilâtın içinde bu dinin teşkilâtı mahiyetinde değildir. Dağınık dinî işlerin bir elde toplanması için kurulmuş bir teşekküldür. Dinî işlerin düzene sokulması endişesi ile kabul edilmiş teşkilâttır. Bu bakımdan Diyanet işleri riyasetinin devlet idaresi sistemi içinde bulunmasının lâikliğe aykırı bir ciheti mevcut değildir.

Gerçekten de, Diyanet İşleri Riyaseti din işlerine bakan bir teşkilât olduğu halde dinî bir teşkilât değildir. Tamamiyle idarî, memur hiyerarşisine dahil bir teşkilâttır. Dinî icraatların kontrolünü sağla-

(38) Bilhassa Tutanak Dergisi, C. 3, s. 127, 128, 129, 130, 132, 135, 149. sahifelere bakınız.

mak ve bir elden idaresini temin için kabul edilmiştir. Tamamiyle zabıta hizmeti görmektedir. Bu bakımdan hiçbir şekilde lâikliğe aykırı anlam taşımamaktadır.

Diyanet İşleri Riyasetinin durumu tartışılırken, gelenekçilerin ve devrimcilerin bu meseleyi ele alış şekilleri, aralarındaki fikir ayrımını açıkça ortaya koymaktadır. Gelenekçiler, devlet ile din arasında mutlak ayrılığı savunup dinî cemaatlerin teşkilâtlanmasını istedikleri için diyanet işlerinin devlet hiyerarşisi içinde bulunmasını dine devletin müdahalesi olarak kabul edip lâikliğe aykırı sayarken, devrimciler konuyu başka cepheden ele almaktadırlar. Devrimciler meseleyi, dine müdahale olup olmaması bakımından değil, Devletin dinî kuralların tesiri altında kalmasına sebep teşkil edip etmemesi yönünden incelemektedirler. Neticede de, Devletin dine müdahalesi anlamına gelse de, dinin herhangi bir şekilde siyasî iktidar üzerinde vesayetini temin edecek bir vasıta olmaması bakımından müessesenin hiyerarşi içinde bulunmasını lâikliğe aykırı görmemektedirler. Şahsî kanaatimiz de bu merkezdedir.

Lâiklik Devrimcilik

Bu kısımda son bir konu olarak, Devrimcilik ilkesinin Anayasada bir kural olarak belirtilmemesi noktası üzerinde de kısaca durmak istiyoruz.

1924 Anayasası 2. maddesi kabul ettiği ideolojik prensiplerden biri olarak "Devrimciliği" ilân etmişti. 1961 Anayasası bu ideolojik prensibi Cum-

huriyetin ve devletin bir vasfı olarak açıkça belirtmemiştir. Bu davranış, bazı temsilciler tarafından Devrimci ve Atatürkçü endişelerle tenkit konusu yapılmıştır. Bu kuralın açık olarak Anayasa tasarısında yer almamış olması sebebiyle, Atatürk'ün sesinin kısılmış olduğu, Türkiye'deki gelişimin belirtilmediği, Türkiye Devletinin karakterlerinin eksik kaldığı, 27 Mayıs'ın amaçlarına aykırı olarak devrimciliğin kaldırıldığı, bir buçuk asırlık toplumsal gelişimin devrimci olduğu halde bu gelişime karşı bir tutumun ortaya çıktığı, ileri sürülmüş ve bu bakımdan Devrimlere bağlılığımızın açık olarak Anayasada belirtilmesi lüzumu ileri sürülmüştür (39).

Anayasa Komisyonu bu endişeleri cevaplandırmıştır. Devrimcilik bütün Anayasa tasarısında bir zihniyet olarak belirtilmiştir. Atatürkçü olan bir Mecliste Devrimci olmamak mümkün değildir. Endişeler "ulvî bir hassasiyetin" neticesidir fakat endişeye de lüzum yoktur. Devlet bütün müesseseleri ile Devrimleri yaşatan, esas alan bir temele dayanmaktadır. Lâiklikte Devrimciliğin koruyucu prensiplerinden biri olduğuna, lâik ideolojinin temel teşkil ettiği Devrimci Düzen korunduğuna göre, Yeni Anayasada Devrimcilik için tehlike teşkil eden hiç bir husus mevcut değildir. Anayasada bütün amaç, muasır medeniyet seviyesine ulaşmaktır. Bu amaç Atatürk Devrimciliğinin temel fikridir. Bu temel fikrin Anayasaya hâkim kılınması, Devrimciliğin Ana-

(39) Tutanak Dergisinin C. 2, 420, 421, 434, 457, 490, 672, 701. sahifeleri.

yasaya hâkim kılınması demektir (40). Demokratik hukuka dayanan, ferdî hak ve hürriyetleri tanıyan Anayasa Devrimin bizzat kendisidir. Bütün hükümleri Devrimleri ifade etmektedir (41).

Anayasa Komisyonunun bu savunusu Temsilciler Meclisini tatmin etmiş ve Meclis 2. maddeyi Devrimciliği kesin olarak belirtmeden kabul etmiştir. Gerçekte de Anayasa Komisyonunun görüşü yerindedir. Zira, Devrimcilik, bir sistemin, görüşün ifadesidir. Bu sistem ve görüş Anayasada kabul edildikten sonra, bu kuralın ayrıca tekrarlanmasına lüzum yoktur. Bunun dışında Türkiye'nin gelişiminde Lâiklik ve Devrimcilik müteradif anlamlara gelmiştir. Teokratik bir yapıdan lâik yapıya geçişimiz zarurî olarak devrimci davranışlara lüzum göstermiştir. Devrimcilik, lâiklik kuralının actionuna metod teşkil etmiş, lâiklik kuralı devrimler yoluyla şekillenerek devlet düzenine hâkim olmuş, uyulması mecburî bir nizam yaratmıştı. Kısacası, lâikliğin kabulü ile ortaya çıkan müesseseler Devrimcilik olarak isimlendirilmiştir. Devletin dinî yapısı bakımından ortaya çıkan bu durum siyasî yapısı bakımından da bahis konusudur, Öyleyse Devrimcilik müstakil bir muhteva, müessese olmayıp, amaçlara varılmak için takip edilen metoddur. İdeolojik prensipler ile buna bağlı müesseseleri bağlayan köprü, bağdır. Bu duruma göre, ideolojik kurallar ve amaçlar tesbit edil-

(40) Tarık Z. Tunaya'nın konuşması, Tutanak Dergisi C. 2, s. 502 - 504.

(41) Muammer Aksoy'un konuşması, Tutanak Dergisi C. 3, s. 292.

dikten sonra bu amaca varmak için baş vurulacak metod tabiatiyle devrimcilik olacaktır. Anayasada; amaç olarak muasır medeniyet seviyesini kabul ettiğine göre bu amaca uygun müesseselere erişebilmek ancak devrim yoluyla olacaktır. Anayasanın ruhunu teşkil eden bu metodun, prensibin ayrıca düzenlenmesine de lüzum olmadığı kanaatindeyiz. Ayrıca Anayasanın başlangıcında Devrimlere bağlılık bir amaç olarak da belirtilmiştir.

1961 Anayasasının Lâik Devlet düzeni

Anayasanın 2. maddesi, Türkiye Cumhuriyetinin lâik bir devlet olduğunu ifade etmektedir. Buradaki lâik tâbiri, devletin siyasî bir organizasyon olarak dinî esas ve inançlara göre teşekkül etmemesi anlamına gelmektedir. Devletin dinin vesayetinden kurtulması, temel nizamları itibariyle dinî esas ve inançlara dayanmaması ifade edilmek istenilmektedir. Bu husus, lâikliğin, lâik devletin sadece bir vasfıdır. Bunun dışında lâik devlet, mevcut dinlere karşı bîtaraf olmak ve vicdan hürriyetini tanımak, onu korumak mecburiyetindedir de. Bu iki husus, lâikliğin iki unsurunu teşkil etmektedir. Bu geniş anlamı içinde lâiklik, Anayasanın başlangıç kısmında ifade edilmiştir. 2. madde ise, sadece Devletin ve Cumhuriyetin ideolojik temeli olarak, siyasî teşekkülün düzenlenmesi mânasındaki lâiklikten bahsetmektedir.

2. madde, Devletin aklî kaynaklara dayanılarak yönetilmesi prensibini kabullenmektedir. Bu, dinin inkârı olmayıp, dinin vicdanlara bırakılması demektir.

Lâikliğin bu anlaşılışı, Türkiye'nin devrimci gelişimi içinde aldığı mâna ve tenkitçi görüşler hakkında yukarıda bilgi vermiştik. Lâikliğin bir tarifinin verilmesi gerektiği konusundaki istekler ve tarif edici takrirler Meclisce kabul edilmemiş ve lâiklik prensibi 1922 yılından beri gelişen anlamında kabul edilerek Anayasaya geçirilmiştir. Bu noktada, yani lâikliğin kabulü ve uygun nizamın kurulması bakımından 1961 Anayasası haklı ve yerinde olarak bir yenilik getirmemiştir. 1961 Anayasasının getirdiği yenilik, lâik temel devlet düzenini koruyucu hükümlerin birer Anayasa hükmü haline getirilmesi noktasında görülmektedir.

Özellikle 1950 yılından sonra ortaya çıkan dinin siyasete âlet edilmesi ve lâik müesseselerin düştüğü tehlikeli durum Anayasa vazıını bu yola sürüklemiştir. Din Hürriyetinin Suiistimali ile Lâik nizamın ihlâli arasında, özellikle memleketimiz bakımından, geniş ölçüde bir ilgi mevcuttur. Zira, din hürriyetini suiistimal eden kişi, eski alışkanlıkların tesiri altında, yılların verdiği inançla şeriat heyûlâsına sarılmakta ve islâmın siyaset prensiplerine aykırı gördüğü lâik devlet nizamına saldırmaktadır. Bu bakımdan, fertler veya siyasî, dinî gruplar tarafından dinin istismarı, din hürriyetinin suiistimali ile işlenilen fiiller lâik devlet düzenini tehlikeye düşürür mahiyet arzetmektedir. İşte bu bakımdan, lâik devlet düzeninin kabulü ve müdafaası din hürriyetinin sınırını teşkil etmektedir. Lâik müesseseler din hürriyetinin sınırını teşkil ettiğine göre, lâikliğe aykırı o-

larak meselâ devlet düzeninin şer'î esaslara uydurulması konusundaki bir propaganda, dinî propaganda yapmak hürriyetinin suiistimalini teşkil etmekte ve devlet düzenine karşı tecavüz edici bir fiil teşkil etmektedir. İşte Anayasa bu şekildeki ihlâlleri hükme bağlamakla hem din hürriyetinin suiistimalini önlemiş hem de lâik devlet düzenini korumuş olmaktadır. Bu konudaki hükümleri 1961 Anayasasında Din Hürriyetine ait hükümleri izah ederken göreceğiz.

Anayasanın 153. maddesi de, lâiklik prensibinin toplumsal hayatta meydana getirdiği nizamı kuran kanunları iptal edilmez hale koymakla lâik devlet nizamını koruyucu diğer bir hüküm vaz'etmiş olmaktadır. Lâiklik kuralı dinamik bir prensiptir. Boş bir kalıptan ibaret değildir. İdeolojinin kalıbını dolduran bir muhtevası vardır. Bu muhteva, toplum nizamıdır. Lâiklik esasına dayanan temel devlet, toplumsal nizam bir takım kanunlarla kurulmuştur. Ana temini lâiklik ideolojisinden alan bu kurucu kanunlar hakkında Anayasa 153. maddesinde şu hükmü vaz'etmektedir:

Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine erişmesi ve Türkiye Cumhuriyetinin lâiklik niteliğini koruma amacını güden aşağıda gösterilen Devrim kanunlarının, bu Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin Anayasaya aykırılığı ileri sürülemez.

1 — 3 Mart 1340 tarihli ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu;

2 — 25 Teşrinisani 1341 tarihli ve 671 sayılı Şapka iktisası hakkında kanun;

3 — 30 Teşrinisani 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına dair Kanun;

4 — 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisiyle kabul edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru tarafından yapılacağına dair medenî nikâh esası ile aynı Kanunun 110 uncu maddesi hükmü;

5 — 20 Mayıs 1928 tarihli ve 1288 sayılı Beynelmilel Erkamın kabulü hakkında Kanun;

6 — 1 Teşrinisani 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harfleri Kanunu;

7 — 26 Teşrinisani 1934 tarihli, 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa gibi lâkap ve ünvanların kaldırıldığına dair Kanun;

8 — 3 Kânunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı Bâzı Kisvelerin Giyilemiyeceğine dair Kanun.

Anayasa Komisyonu maddenin gerekçesinde, bu hüküm ile lâik Anayasa düzenini kuran kanunları her türlü tecavüzden masun tutmak istediğini belirtmektedir (42).

Bu şekilde son yıllar tarihimizin verdiği tecrübelerden istifade ile hazırlanmış olan 153. madde bazı tenkitlere uğramakla beraber genel olarak Meclis, Lâik Devlet Nizamını koruyucu hükümlerin varlığının gerekliliğini büyük bir çoğunlukla kabul et-

(42) Tutanak Dergisi, C. 2, s. sayısı 35, s. 51.

miştir. Hattâ Anayasada mevcut koruyucu hükümlerin yetersizliğini daha müessir ve kesin tedbirlerin alınması gerektiğini savunanlar bile olmuştur. Bu hükümler, lâik değerlerimize karşı çıkacakları önleyecek bir gaye taşımaktadır ve milletçe benimsenmektedir. Bu hükümlerden sonra hiç bir şaşkın iktidar, "siz isterseniz hilâfeti bile geri getirebilirsiniz" diyemiyecektir. Bu şekildeki hareketlere bizzat Anayasa karşı koyacaktır. Bu hüküm Devletin hurafelere karşı koyuşunu gerçekleştirecektir. Lâiklik cemiyetimize veçhe verdiği içindir ki, zaman zaman vaki olan kıpırdanmalara karşı, lâiklik umdesini Anayasa teminatı altına almak ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. 1924 Anayasasının Lâik Devlet düzenini kurucu hassasına karşılık 1961 Anayasasının da bu nizamı koruyuculuk hassası mevcuttur. 1924 de lâikliği kabul ettiren ihtiyaç, şimdi lâikliğin korunmasını icap ettirmektedir. Devrimleri kabul eden bir nizamı korumak için çıkarılmış kanunları topluma mal edilmemiştir diye kınayan çevreye karşı bu hükümlerin gerekli olduğu da ifade edilmiştir (43).

Madde, Adil Toközlü'nün teklifi ile ayakta ve alkışlar arasında kabul olunmuştur.

Bu hükümleri ile Anayasa, Devletin lâik, siyasî, dinî düzenini kabul ve teyit eylemiş, ayrıca bu düzeni koruyucu tedbirleri de almış olmaktadır.

1961 Anayasasında Din Hürriyeti.

Lâik nizamın gerekli ikinci unsuru olan Vatan-

(43) Bu konuşmalar için bk. Tutanak Dergisi C. 2, 435, 465, 467, 504, 517, 526.

daşların Din Farkı gözetilmeksizin, dinî inançlarının korunması esası da Anayasamızın 19. maddesinde yer almış bulunmaktadır. Anayasamızın sistemine göre din hürriyeti kişinin doğal haklarından biri olarak kabul edilmiştir.

Bu maddenin incelenmesi, Anayasanın Din Hürriyetini bir hak olarak vatandaşlara tanırken, karşılık olarak bazı ödevler de yüklediği, yani hürriyetin sınırının da aynı madde içinde tesbit edildiği görülmektedir.

Din Hürriyeti, genel olarak düşünce ve vicdan hürriyetinin bir kısmıdır. Muhteva itibariyle, fertlerin kanun önünde eşitliğini ifade ettiği gibi dinî inanç, ibadet, eğitim ve propaganda haklarını da muhtevidir. Anayasa bu muhtevayı teşkil eden bütün hürriyetleri düzenlemiş ve sınırlarını tesbit eylemiştir.

Anayasamız, 19. maddenin muhtevasında ve kenar başlığında "Din Hürriyeti" tâbirini kullanmış bulunmaktadır. Temsilciler Meclisinde vaki tartışmalar sırasında bu tâbirin "vicdanî inanç hürriyeti" olması lâzım geldiği Esat Çağa tarafından haklı olarak ileri sürülmüştür.

Lâik bir memlekette, her fert bir dine inanmak veya inanmamak şeklinde herhangi bir akideye sahip olabilir. Halbuki, din hürriyeti tâbiri belirli bir dine inanmağı ifade eder. Öyleyse, lâik bir devlet sisteminde din hürriyetinden değil ve fakat vicdan hürriyetinden bahsedilir. Zira vicdan hürriyeti, dinî konularda müsbet menfî bütün akideleri ifade e-

der (44). Kanaatimizce de, bu görüş yerindedir. Zira, lâik devlet bütün din konusundaki görüşleri suiistimal edilmediği müddetçe, korumak, bu görüşlere vaki olacak tecavüzleri önlemek mecburiyetindedir. Dine ve Allaha inanmayan görüşlerin cezalandırılması orta çağ, bu görüşlere vaki tecavüzlerin önlenmemesi de teokratik ve yarı teokratik devletlere ait bir hususdur. Dini toplumsal bir değer, devlet düzeninin etik unsuru olarak kabul eden görüşler, dine karşı olan fikirlerin de bir hürriyetten istifade edebileceğini, vicdan hürriyetinin dinsizlik hürriyetini de kapsadığını kabul ederler. Lâik devlet, dine toplumsal bir değer vermediğine, devletin etik unsuru saymadığına göre, dine inanmamak şeklindeki inancın da Anayasa teminatı altına alınması icabederdi. Lâiklik, suiistimal teşkil etmeyen her kutuptan dinî inancı bir tutan sistemin adıdır. Her ne kadar, Anayasamızın 19. maddesi, "dinî inanç ve kanaat" den bahsetmekte ve dinî kanaat dinsizliği de kapsamakta ise de, yılların verdiği alışkanlıklardan dinsizliği bir suç gibi kabul eden tatbikattan (45) kurtulmak için bu konuyu açıkça Anayasada belirtmek yararlı olurdu kanaatindeyiz.

Yeni Anayasamıza göre din hürriyetinin muhte-

---

(44) Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C. 2, s. 2.

(45) İstanbul Toplu Basın Mahkemesinin 29.4.1953 tarih ve E. 182/K.47 sayılı kararı ile dinin ilim olmadığını iddia eden yazar, dini tahkir etti diye tecziye olunmuştu. Gerçekte ise, CK. 175. madde dinî inanç hürriyetine vaki tecavüzleri cezalandırdığı, dinin kendisini korumadığı için, dini tezyif etmiyecek mahiyetteki bir ilmi tenkit hiç bir zaman suç teşkil etmez.

vasına gelince: Bu konuda önce şu noktayı belirtmek isteriz ki, 19. madde tartışmaları sırasında daha çok, lâikliğin Türk toplumsal hayatındaki anlamı tarifi üzerinde durulmuş, lâik bir sistemde din hürriyetinin yeri üzerinde fikirler belirtilmiştir. 19. maddenin muhtevasının teknik yönleri üzerinde geniş ölçüde bir tartışma olmamıştır. Daha doğrusu, Türkiyedeki lâik nizamda din hürriyetinin aldığı mânayı tenkit edenler, aynı görüş açısından 19. maddenin getirdiği hükümleri temelinden tenkit ve reddetmişlerdir.

Din eşitliği.

Anayasamızın 12. maddesi, herkesin din ve mezhep farkı gözetmeksizin, kanun önünde eşit olduğunu ifade etmektedir. Bu esas İnsan Hakları Beyannamesinde ve 1924 Anayasamızda yer almış bulunan bir esastır. Bu esas, fertleri gerek haklardan istifade, gerek haklarının ve hürriyetlerinin korunması bakımından kanun önünde eşit tutmaktadır. İnsan Hakları Beyannamesinde yer almış olduğu halde bütün dünya mevzuatlarında müştereken kabul edilen bir esas olduğunu zannetmiyoruz. Modern Avrupa devletleri içinde dahi, dinî etkilerin altında fazlaca kalarak belirli bir dine fazladan herhangi bir şekilde imtiyaz tanıyan sistemler mevcuttur. Dinî esasları benimseyen görüşler, dinî farklılaşmayı, hukukî değer farklılaşması ile tamamlamak isterler.

Lâik Devlet nizamımız, düzenleyici kanunlarında hiç bir din ayırımı yapmamış ve haklar ve ödevler bakımından bütün dinleri eşit tutmuştur. Aynı

şekilde, Ceza Kanunumuz 175 ve 176. maddelerinde bütün dinî inançları eşit değerde kabul ederek, hepsini aynı müeyyide ile himaye etmiştir. Hiç bir ayırım yapılmaksızın bütün dinî inanç hürriyetine vaki tecavüzler tecrim olunmuştur.

12. maddenin Meclisteki tatbikatı sırasında Komisyon sözcüsü Muammer Aksoy, maddenin Atatürkçü görüşün bir ifadesi olduğunu belirtmiş ve tatbikattaki bu anlayışa aykırı uygulamaların zamanla kaldırılacağını ifade eylemiştir. Sözcüye göre, dinî inancı olmayan kimse de maddeye dahildir ve bu kimse dinî inancı sebebiyle kanun önünde farklı muameleye tâbi tutulamaz.

Dinî hakların kötüye kullanılması halinde dahi, karşılaşılacak müeyyidenin eşitliği dahi, bu maddenin konusunca gereklidir.

İnanç Hürriyeti.

19. madde, Din Hürriyetinin sübjektif bir kısmı olan, dinî inanç hürriyeti 19. maddenin 1. maddesinde belirtilmiştir: "Herkes, vicdan ve dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir." Kanaatimizce, maddenin yazılışı bakımından bir fazlalık mevcuttur. Vicdan hürriyeti, din hürriyetini de içine alan bir mefhumdur. Bu bakımdan, vicdan hürriyeti denilince, ayrıca bir de din hürriyetinden bahsetmeğe lüzum yoktu. Buna karşılık, dinî inanç tâbirinin yanında *dinî kanaat* tâbirinin de kullanılması yerinde olmuştur. Zira, dinî inanç tâbiri dar bir mâna ifade etmekte ve sadece dine inananların inancını ifade et-

mektedir. Buna karşılık, dinî kanaat, din karşısındaki müsbet menfî bütün inançları kapsayan bir tâbirdir. Bu tâbirin kullanılması ile, açık olmasa dahi, dine karşı inanç beslemeyenlerin bu inançları da Anayasaca serbest bırakılmış olmaktadır.

Maddenin Meclisteki tartışmaları sırasında, vicdan hürriyetinin yuvarlak bir lâf olduğu ifade olunmuştur. Vicdan hürriyeti sübjektif bir durumdur. Bunu serbest bırakmayı müdahalelere tâbi kılmak, zaten, mümkün değildir. Buna karşılık, dolambaçlı yollarla vicdan hürriyetine tesir etmek mümkündür. Dinî hürriyetlerin esas olan, objektif kısmı onun amel kısmıdır. İbadet, teşkilât, propaganda, tedris haklarının tam olarak verilmesi iledir ki, din hürriyeti tam anlamı ile, lâik bir sisteme yakışır şekilde tanınmış olsun. 19. madde, kısıntısız olarak vicdan hürriyetini tanımış olsa dahi, diğer hürriyetleri kısıtlamak suretiyle, dolayısıyla vicdan hürriyetini de sınırlamıştır. Madde o kadar kötü düzenlenmiştir ki, hak isteyenler ceza göreceklerdir. Ayrıca, dinî inanç hürriyeti tanınmakla beraber, bu inanca vaki tecavüzleri önleyecek hükümler konulmamış ve teminat vaz'edilmemiştir. Hiç kimsenin dinî inancından dolayı kınanamıyacağı, inançlar üzerine baskı yapılamıyacağı şeklinde de bir garantiye ihtiyaç vardır (46). Esat Çağa da, ayrıca dinî inancı açıklama hürriyetinin de belirtilmesini teklif etmiştir. Temsilciye göre, zaten maddedeki "kanaat" tâbiri yanlış olarak Bonn Ana-

(46) Saddettin Tosbey ve M. Altınsoy'un fikirleri, Tutanak Dergisi, C. 3, s. 95, 98.

yasasından tercüme edilmiştir. Bu ifadenin gerçek anlamı, kanaatin izharıdır ve Bonn Anayasasında, *bekenntnis* terimi ile ifade olunmuştur. Aynı ifadenin bizim maddemizde de yer alması gereklidir (47).

Kanaatimizce bu tenkitlerin hiç biri yerinde değildir. Zira, dinî inançların izharını teşkil eden ibadet v.s. gibi hürriyetler, sadece âmme nizamına aykırı bir mahiyet aldığı, yâni suiistimal edildiği vakit men edilmektedir. Bu bakımdan, din hürriyetinin dolayısıyle de olsa sınırlandırıldığından bahsedilemez. İkincisi, dinî inançlar üzerinde bir baskı yapılamıyacağı 19. maddede belirtilmiş, hiç kimseye dinî inancını açıklamak bakımından bir zorlama yapılamıyacağı 2. fıkrada ifade olunmuştur. Bu hüküm, inanç sübjektif bir değer olduğuna göre, kimsenin dinî inancına herhangi bir şekilde baskı yapılamıyacağını ifade etmektedir. Nitekim Anayasa gerekçesinde de, bu hüküm ile vicdan hürriyetini her türlü baskıdan masun tutmak endişesinin güdüldüğü belirtilmiştir (48). Dinî inancı açıklamaktan dolayı kimsenin kınanamıyacağı konusundaki hüküm ise, projede mevcut değilken, sonra Esat Çağa'nın teklifi ile maddeye eklenmiştir.

İnanç hürriyeti bakımından kanaatimizce, Anayasa kabul ettiği sistem içinde tam bir hüküm koymuştur. Prensip olarak, inanç hürriyeti kabul edildikten sonra bunun müsbet ve menfî yollarla korunması da temin edilmiştir. Zira, müsbet olarak, ka-

(47) Tutanak Dergisi, C. 3, s. 144.
(48) Tutanak Dergisi, C. 2, s. sayısı 35, s. 16.

naatin açıklanması halinde kimsenin kınanamıyacağı, inanca baskı yapılamıyacağı hükmü konulmuş; dinî inancın çeşitli suiistimalleri ile başkasının dinî inancına vaki olacak tecavüzler de, maddenin son fıkrasında yer almış bulunan genel koruyucu hükümlerle korunmuştur.

Tenkit olarak ileri sürülmüş bulunan, dinî kanaatin açıklanması konusunun teminata alınmadığı hususundaki fikir 19. maddenin 3. fıkrası ile önlendiği gibi 20. madde ile de önlenmiştir. Zira, 20. madde genel olarak düşüncelerin serbestçe açıklanması hürriyetini kabul etmektedir. Dinî inanç da bir düşünce olduğuna göre, bu inancın, düşüncenin serbestçe açıklanabileceği 20. maddenin hükmü icabıdır. Dinî inancın açıklanması ve açıklanmaya zorlanılmaması hakları 20. madde tarafından da kabul edilmiş olmaktadır.

Tabiîdir ki bütün bu haklar ve hürriyetler, kötüye kullanılmadığı müddetçe Anayasaca himaye edilmektedir.

İbadet Hürriyeti.

19. madde 2. fıkrasında, bilcümle dinî âyinlerin ve törenlerin serbest olduğunu belirtmiştir. Dinî ibadet ve âyinler, ait olduğu dine has usullerle icra edilen ve Allahla fert arasındaki yakınlaşmayı temin eden kollektif davranışlardır. Tören ise, hıristiyanlıkta "cerimonie" diye isimlendirilen âyinler tamamlayıcı mahiyetteki dekoratif işlemlerdir. Bu

bakımdan, Anayasanın sadece en belli başlı dinî icraatları koruduğu şeklinde ileri sürülen bir fikre (49) iştirak etmemekteyiz. Ceza Kanunumuzun bu konuyla ilgili 175. maddesinin tatbikatında da mefhumlar aynı şekilde anlaşılmaktadır. İcraatın dince kabul edilmiş, dinî mahiyeti olan bir işlem olması kâfidir. Dince kabul edilmemiş ve hurafe şeklinde ortaya çıkmış olan birtakım tatbikatların, dinî mahiyeti olmayan bazı işlemlerin maddenin şümulü dışında olduğu açıktır. Meselâ, mevlût dinî vasıf taşımadığı, yağmur duası dince tanınmadığı için birer âyin sayılmazlar. Dinî âyinin, mabeddę yapılıp yapılmaması hususunda bir sarahat olmadığına göre, bu hürriyetin tatbiki için yer şartı aranmayacaktır.

Ceza Kanununumuzun hükümlerine uygun olarak, bir âyinin Anayasa garantisinden istifade edebilmesi için, "kamu düzenine veya genel ahlâka veya bu amaçla çıkarılmış kanunlara" aykırı olmaması gereklidir. Yani, dinin hukukî olması şarttır. Bu hükmü ile, Anayasa, ibadet hürriyetinin sınırını çizmiş, suiistimalini önlemiştir. Nitekim, suiistimal teşkil eden bir âyinin, ibadetin icrası halinde buna vaki tecavüzü Ceza Kanununun 175. maddesi de cezalandırmamıştır. Meselâ, *mum söndü* diye isimlendirilen ibadet tarzı genel ahlâka aykırı olduğu için Anayasa garantisinden istifade edemez. Devlet kanunlarını tahkir eden bir vaız, TCK 241 veya 242 maddeyi ihlâl ettiği için kamu düzenine aykırıdır. Tarikatlere müteallik ibadet tarzları bu amaçla çıkarılmış ve

(49) Esat Çağa'nın fikri, Tutanak Dergisi, C. 3, s. 144.

tarikatleri men etmiş olan 677 sayılı kanuna aykırı olmakta ve 19/3. maddeden yararlanamamaktadır. Şunu da belirtmek yerinde olur ki, Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonunca hazırlanmış olan projede, "bu amaçla çıkarılan kanunlara" tabiri mevcut değildi. Bu durum tenkit olunmuş, ve maddenin o şekliyle tekke ve zaviyelerde icra edilen ibadetlere izin verdiği iddia edilmiştir (50). Bu fikir üzerine, Komisyon maddeye yukarda belirttiğimiz ibareyi ilâve etmiştir. Her ne kadar, tekke ve zaviyeleri yasak eden 677 sayılı kanun, Anayasanın 153. maddesi ile himaye edilmiş ve kamu düzenini ilgilendiren bir kanun olduğu için, tarikat'a ait ibadet kamu düzenine aykırı olur ve bu bakımdan o şekliyle dahi Anayasaya aykırı mahiyet taşır idiyse de, maddeye ilâve yapmak suretiyle bu konuda bir kesinlik temin etmek yerinde olmuştur.

Anayasa, 19. maddenin 3. fıkrasında ibadet hürriyetinin suiistimallerini önlediği gibi, 4. fıkrada da kişilere tanımış olduğu bu hürriyetin teminatını vaz'etmiştir. Bu hükme göre, hiç kimse dinî âyin ve törenlere katılmaya zorlanamıyacaktır. Zorlayan bir fiil Anayasaya aykırı olur ve unsurlarının tahakkuku halinde suç teşkil eder.

Gelenekçi cephe, doğrudan doğruya veya dolayısıyla, ibadet hürriyetine de devletin müdahale ettiğini bu şekilde din hürriyeti mefhumunu boş bir lâf derecesine indirdiğini, lâik nizama aykırı düştüğünü, CHP devrinde ortaya çıkmış olan baskılara, dindar

(50) Rauf Gökçe'nin fikri, bk. Tutanak Dergisi, C. 3, s. 99.

olmaktan korkulmasına imkân bırakıldığını ileri sürmüş, ananevi din yoluyla gelişimi önleme politikasında ısrar etmiştir (51).

Din Eğitimi.

Anayasa mer'i mevzuatımıza uygun olarak, din eğitimini serbest bırakmış ve devlete dinî eğitim yapmak hususunda bir mecburiyet yüklememiştir. Bu konunun tanzimini icra organına bırakmıştır.

Dinî eğitim hususunda icra ve teşri organına bu yetkiyi veren Anayasa bu organları iki hükümle hareketlerinde tahdit eylemiştir.

Bunlardan birincisi, 19. maddenin 4. fıkrasında yer almış bulunmaktadır. Buna göre, dinî eğitim serbest olmakla beraber, bir kimsenin dinî eğitim görebilmesi ancak kendisinin veya kanuni temsilcilerin talebine bağlı tutmuştur. Bu bakımdan, icra ve teşri organları hiç kimseyi dinî eğitim görmek hususunda zorlayamıyacaktır.

İkinci tahdit ise, Anayasanın 21. maddesinde yer almış bulunmaktadır. Bu maddeye göre, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılamaz. Bu bakımdan, hususi bir din eğitim müessesesinin açılmasına imkân verilse dahi bu müessesenin çağdaş bilim ve eğitim esaslarına aykırı olmaması gereklidir. Bu bakımdan, çağdaş bilim ve eğitim usullerine aykırı mahiyet taşıyan, medrese usulü eğitim yapan mahalle mekteplerinin açılmasına

(51) Bu görüşler için bk. Tutanak Dergisi, s. 93, 94, 98, 100, 102, 129.

Anayasanın 21. maddesi muvacehesinde imkân yoktur. Nitekim Anayasa gerekçesi de bu hükmün gayesini şu şekilde açıklamaktadır: "Bir zamandanberi tarihin akışını tersine çevirmeğe çalışan gerici cereyanların, mahalle mektepleri, sübyan mektepleri gibi orta çağ metodları ile memleket gençlerine musallat olmasını önlemek maksadıyla sevk edilmiş bir hükümdür" (52).

Mecliste gelenekçi cephenin en çok tenkit ettiği nokta, din eğitiminin düzenleniş şekli olmuştur. Tedris hürriyetinin tanınmadığı ve devletin aşırı bir şekilde bunu kısıtladığı, devletin din eğitimi yapması mecburiyetinin tanınmadığı, hükümlerin vazıh olmadığı, öğretimin serbest olduğu tutulmaması gerektiği, çağdaş bilim esaslarının nasıl bağdaşabileceği, ileri sürülen başlıca tenkitleri teşkil etmiştir (53). Komisyon sözcüsü, din eğitiminin serbest olduğunu, devletin din eğitimi yapmasını engelleyen bir hüküm bulunmadığını, din eğitiminin isteğe tâbi tutulmasının vicdan hürriyetinin bir icabı olduğunu, belirtmiştir (54) ki kanaatimizce haklıdır. Din eğitiminin ne şekilde yapılacağını düzenleyen bir Anayasa, dinî eğitim hürriyetini kabul etmiş demektir.

Din Propagandası.

Dinî konuda propaganda yapabilmek hürriyeti

(52) Tutanak Dergisi, C. 2, s. sayısı 35, s. 17.

(53) Bu fikirler için bk. Tutanak Dergisi C. 2, s. 675 (Ahmet Oğuz) - C. 3, s. 95, (Cevdet Aydın), s. 96, (Alâettin Ergönenç), s. 98, (Fethi Elgin s. 99, (R. Gökçer).

(54) Bk. Tutanak Dergisi, C. 3, s. 125 (Muammer Aksoy'un konuşması).

açık olarak Anayasada belirtilmiş değildir. Bununla beraber, dinî propaganda yapma hürriyetinin tanınmış olduğu, ilgili hükümlerin ifade tarzından çıktığı gibi, din hürriyetini tanımış bir Anayasanın buna ekli olarak propaganda hürriyetini de tanımış olacağı tabiîdir. Gerçekten, dinî inançların açıklanması demek, bu fikrin propagandasını yapmak, onu yaymak demektir. Bu şekildeki bir hareket kınanamıyacağına, Anayasanın garantisi altında olduğuna göre, propaganda hürriyeti tanınmış demektir. Aynı şekilde, Anayasanın 20. maddesi, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayılabileceğini ifade etmektedir. Dinî kanaat de netice itibariyle, düşünce ve kanaat hürriyetinin bir nev'idir. Bu bakımdan, dinî düşünce ve kanaati yaymak da, Anayasanın teminatı altındadır.

Din hürriyetinin kötüye kullanılması.

1961 Anayasasının konumuz bakımından getirdiği en esaslı değişiklik, lâik devlet sistemini kurucu hükümlerin yanında, kurulmuş bu temel sistemi koruyucu tedbirleri de birer Anayasa kuralı haline getirmesidir. Yukarda da bir vesile ile temas ettiğimiz gibi, lâik devlet nizamını ihlâl eden hareketler, dinî mahiyetteki davranışlardır. Yani, dinî hakların kullanılışının suiistimali şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu suiistimallerin önlenmesi, lâik devlet nizamının korunması anlamına gelmektedir.

Anayasanın mecliste müzakereleri sırasında, bütün fikir çevreleri lâik nizamın korunmasını, din suiistimalinin önlenmesini kabul etmişlerdir. Bu nok-

tada birleşen fikirler, koruma tarzı üzerinde anlaşamamışlardır. Lâik devlet düzenimiz hakkındaki genel temayüllerini yukarda belirttiğimiz gelenekçi çevreler; koruyucu hükümleri özellikle söz konusu etmişler ve bu tedbirleri Devletin din hürriyetine müdahalesi şeklinde yorumlamışlardır. 19. maddenin tartışmaları sırasında gelenekçi cephenin üzerinde en çok durduğu nokta, bu hükümleri ihtiva eden 5. fıkra olmuştur. Devrimciler ise, Türkiye'deki lâik sistemin gelişiminin ve karakterinin özelliklerini belirtmek suretiyle 5. fıkrayı lâik sistemimize uygun hükümler olarak kabul etmektedirler. Anayasanın gerekçesi de, bu görüşe uygun ifade taşımaktadır: fıkranın gayesi "vicdan hürriyetinin kötü kullanılamıyacağını, bir istismar kaynağı haline getirilemiyeceğini ifade etmektedir ki, memleketimizin geçirdiği acı tecrübelere dayanmakta ve hayati bir ihtiyaca cevap vermektedir. Din ve vicdan hürriyeti tanımanın gayesi, hiç bir zaman dinî duyguların siyasî alanda bir aldanma ve aldatma vasıtası haline getirilmesi ve dinin bezirgânlarının elinde kirletilmesi imkânını yaratmak olmadığına göre, böyle bir yasağı tanımanın din ve vicdan hürriyetine aykırı olmadığı, bilâkis onu korumanın ve sağlamlaştırmanın en esaslı bir şartı olduğu kabul edilmek gerekir." şeklinde ifade olunmaktadır (55).

Anayasanın din suiistimalini önlemek için kabul ettiği tedbirlerin başlıcaları şudur:

1 — Kimse Devletin sosyal, iktisadî, siyasî veya

(55) Bk. Tutanak Dergisi, C. 2, s. sayısı 35, s. 16.

hukukî temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma yolunda, dinî konuları istismar edemiyecektir. Bu ifade ile, TCK. 163/1. madde bir anayasa hükmü haline getirilmiştir. Bu hüküm, devletin lâik esaslara göre kurulmuş, bütün devlet nizamını, lâiklik prensibinin action yönünü Anayasa teminatı altına sokmaktadır. Bu şekliyle, TCK 163. madde, Anayasada desteğini bulmuş, şimdiye kadar ileriye sürülen Anayasaya aykırılık iddiası mesnetsiz kalmıştır.

Maddenin hükmü, Anayasa projesinde mevcut değildi. İstanbul Projesinde mevcut olan hüküm, bir takrirle Anayasaya da ithal edilmiştir. Gelenekçi cephenin en çok elini kolunu bağlayan bu 163. madde hükmü (56), Anayasaya girmekle gelenekçi cepheye ağır bir darbe vurulmuş olmaktadır. Anayasa komisyonu, bu anlamı içinde *kemaline mâtuf* bir lâikliği kabul ettiğini belirtmektedir.

2 — Siyasi veya şahsi çıkar ve nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun dini veya dinî duygularını yahut dince kutsal tanılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz. Bu şekilde de, 6187 sayılı kanun hükümleri de birer Anayasa hükmü olmuşlardır.

3 — Yakın tarihimiz, siyasi partilerin oy toplama endişesi ile Cumhuriyetin lâik müesseselerini nasıl tehlikeye koyduğu bilinen gerçeklerdendir. Ana-

(56) Nitekim Anayasanın da müzakereleri sırasında gelenekçilerden Seyfi Öztürk, 163. maddeye şiddetle hücum etmiştir: bk. Tutanak Dergisi, C. 3, s. 100.

yasa bunu önlemek amacı ile, 57. maddesinde, siyasî partilerin uymaları gereken esasları belirtirken, lâiklik prensibini de kabul etmiştir. Aynı şekilde 19. madde de gerek siyasi partilerin gerek diğer siyasi teşekküllerin 19. maddenin 4. fıkrasında belirtilmiş olan hareketleri, dini suiistimal edecek hareketlerde bulunamıyacaklarını belirtmiştir. 19. maddenin hükmü, 57 maddedeki hükmün tabiî sonucudur.

19. madde, suiistimal teşkil eden hareketlerin müeyyidesini de koymuştur. Fertler Ceza Kanunlarına göre cezalandırılacaktır. Siyasî teşekküller ise, Anayasa Mahkemesi tarafından bir daha açılmamak üzere kapatılacaktır. 6187 sayılı kanun, siyasî partilerin kapatılması yetkisini sulh mahkemelerine verirken, Anayasa demokratik eseslara uygun olarak en yüksek kaza organına vermiştir (57).

Bu hükümler ile, Anayasa, 1922 denberi devam etmekte olan anlayış ve statükoyu muhafaza etmiş, devlet himaye ve siyasetinin mevcudiyetini devletin menfaat ve âtisi için uygun görmüştür. 19. madde ile birlikte 2. ve 153. madde mütalâa edildiği takdirde, bir görüşe dayanan, Türkiye'nin şartlarına göre düzenlenmiş lâiklik sisteminin Anayasada kabul edildiği anlaşılmaktadır. Bütün çelmelere rağmen, Anayasayı hazırlayanların çoğunluğu Türkiye'nin bu konudaki gerçek ihtiyacını görmüş, benimsemiş ve Atatürkçü görüşü muhafaza etmiştir.

Türkiye'nin siyasi biçim bakımından geçirdiği değişimleri inceledikten sonra, bu devrimci davranış-

(57) Bk. Tutanak Dergisi, C. 2, s. sayısı 35, s. 16.

ların ana amaçlarını ve ideolojik temellerini inceleyebiliriz.

Medeniyet alanı değişiyor.

Kurtuluş Savaşının hemen sonrasında, devrimci yöneticiler, gerçek amaçlarını açıklamak için fırsat bulmuşlardır. Bu şekilde Yeni Türkiye Devletinin ana amaçları ile, mevcut sistem arasındaki çelişmelerin kaldırılması yoluna gidilmiştir. Saltanatın kaldırılması, Hilâfetin ilgası ve Cumhuriyetin ilânı, Anayasa gelişimleri şeklindeki siyasî biçim değişimleri, gerçekte, Yeni Türkiye'nin kurulduğunu, temelde yatan ideolojilerin değiştiğini göstermektedir.

Saltanatın ve Hilâfetin kaldırılması, iki başlı, teokrasi - monarşi heyûlâsına son vermiştir. Bu şekilde, saltanatın ve hilâfetin kaldırılması, Kurtuluş Savaşının gerçek amacının bu eskimiş yapıları kurtarmak olmadığını da göstermiştir. Ulusal egemenliği, teokratik ve monarşik bir yapı içinde görenler, bu davranışlara karşı koymakta gecikmemişler ve o demden bu yana ilerici - gerici çatışımı kendisini göstermiştir.

Hilâfet ve Saltanatın kaldırılması ile fiilî olarak, lâik bir devlet sistemi kendisini ortaya koymuştur. İslâmın siyaset esasları, dinî ve siyasî iktidarın varlığını ve bu iktidarların tek elde toplanması sistemini benimsetmiştir. Saltanatın kaldırılması ile siyasi ve dinî iktidar birbirinden ayrılmış ve siyasi iktidar ulusal esaslara, millete verilmiştir. Bu şekilde Osmanlı İmparatorluğunun monarşik sistemi yıkılmış-

tır. Cumhuriyetin ilânı ise, hâlâ Halifenin siyasi iktidara sahip olması ümidi ile yaşayanların bu isteklerini kırmış ve ulusal iktidarı kuvvetlendirmiştir. Nihayet Hilâfetin kaldırılması, fonksiyonu kalmayan yıllanmış dinî otoriteyi yok etmiş ve tarihin yılan hikâyesini, bir masalı sona erdirmiştir. Bu şekilde, Yeni Türkiye'nin devlet düzeninde ulusal iktidarın üzerinde bir iktidar kalmamıştır.

Bu siyasi biçim değişiklikleri, hem Devletin temel kurallarının kabul edilen ulusal esaslara uygunluğunu sağlamış ve hem de toplumsal değişimlerin gerçekleşebilmesi için imkân hazırlamıştır. Toplum düzeninin çağdaş uygarlığa erişmesi amacını teokratik ve monarşik sistem bütün Osmanlı tarihi içinde önlemiştir. Dinci çevreler, her davranışı şeriat esaslarına göre değerlendirmiş ve dine aykırılıkla damgalamıştır. Yeni Türkiye Devleti ise, yaşamak için, uygarlığa erişmek zorunluluğundadır. Öyleyse, uygarlık çabalarını kıracak sistem kaldırılmalı, Devletin temel ideolojileri değiştirilmelidir, Lâik ve cumhuriyetçi devlet düzeni bu gerçeğin ifadesidir.

Teokrasi - monarşi ikilisinin sona erdirilmesinden sonradır ki, toplum düzeni değiştirilmiş, toplumsal gelişim kendisini göstermiştir. Türk Devrimi mucizesi gerçekleşme yolunu tutmuştur. Kıyafet, yazı, takvim, kadın hakları konusundaki gelişimlerle, lâik düşünce tarzının gerçekleşmesi amacı güdülmüştür. Bunun yanında, lâik eğitimin kabulü, batılı fikir ve düşünce zevkinin topluma verilmesi amacını güden, tiyatroların kuruluşu, batı musikisinin yurda geti-

rilişi ve batı edebiyatının nakledilmesi hep yeni bir kuşağın ve Devletin yaratılması için yapılmıştır. Batı kanunlarının kabulü, hukuk alanında yenileşmenin, yeniden yaratılmanın ifadesidir. Receptione, modern toplumun hukuki esaslarını getirmiş ve dinin hukuk alanındaki emredici, düzenleyici, denetleyici fonksiyonunu kaldırmıştır.

Belirtmiş bulunduğumuz gerek, Türkiye'nin *Medeniyet Alanını Değiştirmesi* anlamına gelmektedir. Doğu uygarlığı bırakılmaktadır. Kabul edilebilecek tek uygarlık ise, müşterek uygarlık olan batı uygarlığıdır. Bu uygarlık bir bütün olarak kabul edilmekte ve tüm uygulanması istenilmektedir. Bu değişikliğin temelinin ne olacağını 5 Kasım 1925 tarihinde Atatürk'ün ağzından işitiyoruz: *Lâiklik.*

Ümmet devrinden millet devrine geçişi ifade eden lâiklik, dinin kişiselleştirilmesi, devlet düzeninin ise aklın kurallarına göre yönetilmesini gerektirmektedir. Bu gerek Türk Devrimini doğurmuştur ve Türk Devriminin ideolojik esasını lâiklik teşkil etmiştir. Bu husus bütün gelişiminde kendisini göstermiştir.

Devrim düzeninin ideolojisi

Lâiklik, ideoloji olarak, bugün Türk Devletinin temel bir kuralıdır. Türkiye'nin idaresi, lâiklik prensibinin icap ettirdiği açıdan ve şartlardan hareketle icra edilmek icap edecektir. 1952 de La Haye'de toplanmış olan bir siyaset kongresi, ideolojileri bir fikir ve inançlar ya da inanç haline gelmiş fikirler bütünüdür... şeklinde tarif etmiştir. Bu fikirlerin ay-

rıca mütecanis bir bütün teşkil etmeleri ve sistemleşmiş bir durumda bulunmaları da gerekmektedir. İdeoloji, bunun dışında, fikir ve inançların gerçekleşmesini, bunlara uygun tavır ve hareketlerin de kaideleşmesini gerektirir. Demek oluyor ki; ideoloji boş bir kalıptan ibaret fikrî yapı, doktrin veya teori değildir. Tunaya'nın deyişi ile, "ideoloji, gerçekleşme hassasına sahip fikir ve inançların bütünüdür, onda aksiyon unsuru vardır. Sosyal ve siyasi hayatı düzenleme hattâ değiştirme gayesi vardır" (58).

Türkiye Cumhuriyetinin ideolojik bir prensibi olan, lâikliğin de, sosyal ve siyasi hayatı düzenleme, değiştirme gayesi mevcuttur. Lâiklik prensibi, Anayasanın fikrî prensibi olduğu kadar, doğurduğu müesseselerle maddî bir yapı da taşımaktadır. Lâiklik ideolojisinin bu maddî yapısıdır ki, onu boş bir kalıp olmaktan kurtarmakta; doğurduğu müesseseler sebebiledir ki uyulması gereken bir düzen ortaya çıkmaktadır. Prensibin kabulü, devlete fertlerin dinî inanç hürriyetlerini, din farkı ayırmaksızın korumak mükellefiyetini yüklediği kadar; siyasî bir bütün olarak devlet teşkilâtının dinî tesir ve müesseselerden ayrılmasını temin edecek sistemin kurulması mecburiyetini de yüklemektedir. Bu, prensibi kabul etmenin zorunlu bir neticesidir. Getirdiği müesseselerle beraber lâikliğin Türkiye'de kabulü, Osmanlı Teokrasisinin reddi olmuştur.

Lâiklik Batı Demokrasisisinin genel prensiplerine, bir taraftan da Türkiye'nin siyasî gelişmelerine,

(58) Tunaya, 1924 Anayasanın ideolojik karakteri, s. 2.

tarihî oluşlarına bağlıdır. Türkiye'nin şartlarına göre hususî bir muhtevaya sahiptir. Osmanlı toplumunun dinci düşüncesinin yerine insan aklına ve ilme dayanan lâik bir devlet anlayışı ve müesseseleri yer etmiştir. Son çağ Osmanlı İmparatorluğunun içine gömüldüğü düalist ilmiye - ülema sınıfının inhisarını ifade eden düzeninin yerini demokratik, aydınlık bir düzen almıştır. Türk Devletinin ilk ideolojik gayesi demokratik ve hür bir devlet düzeni kurmak; ayni zamanda da, "muasır medeniyet seviyesine" çıkmak olmuştur. Bu iki ideolojik gaye de lâikliği gerekli kılmıştır.

Bir bakıma Türkiye'nin, hurafelerden ve bu hurafeleri temsil eden ilmiye sınıfının inhisarından kurtulması anlamına gelen lâikliğin bir aksiyon olarak memlekete getirdiği müesseseler, dinin ferdî sahada kalmasını ve bir devlet vazifesi olmamasını, devlet başkanı ile fert arasındaki ilâhî rabıtanın kırılmasını temin edecek yeni düzen 1924 - 1930 seneleri arasında kesif bir veçhe gösteren kanunlarla kurulmuştur. Gerçekten 1924 yılından sonra başlayan ve Cumhuriyetin ilânını takip eden bir zincir kanunlar Türkiye'de yeni bir siyasî ve kültürel yapının kurulması amacını taşır. Kurulacak yeni yapının esas karakteri batı medeniyetini kabul etmek; Tunayanın deyişiyle, "Medeniyet alanının değiştirilmesi" olacaktır. Bu medeniyet alanındaki değişikliği temin etmek içindir ki çeşitli değişimler yapılmıştır. Bunun için de geniş bir "Resepsiyon" hareketine gerişilmiştir. Ayni zamanda da bu resepsiyonu, devrimleri ön-

leyici teokratik sistemin de tasfiyesine girişilmiştir.

Lâiklik denilen konu mahallî ve o memleketin toplum şartlarına göre değişen bir muhtevaya sahiptir. Bu bakımdan, esas olan devletin, fertlerin din hürriyetlerini din farkı gözetmeksizin koruması ve gene devletin siyasi bir kuruluş olarak dinî esaslara göre kurulmamasıdır. Bu konularda Türkiye ile diğer devletler arasında, bir fark yoktur. Fark, devletin âmme intizamını temin gayesiyle dinî fonksiyon ve inançların suiistimalini önlemek bakımından dine müdahalesinden çıkmaktadır. Gerçektir ki, Türkiyede din konusunda fertlerin davranış serbestileri diğer devletlere oranla daha geniş ve sistematiktir. Bu durum haklı görülebilir mi? Kanaatimizce evet. Zira, Türkiye bir müslüman devletidir. İslâm dini ise, Hıristiyanlık gibi sadece uhrevî düzene dair kurallar bütünü değildir. İslâm aynı zamanda siyaset kaidelerine de sahiptir. İslâm dünyevî düzeni en iyi şekilde kurduğu ve yürüttüğü iddiasındadır. Bu bakımdan toplum hayatına daha çok müdahalecidir. Bu sebeple, batıda devlet ile dini ayırmak veya birleştirmekle, siyaset tarzında bir değişiklik olmamaktadır. Türkiye'de ise dinin devlet idaresinden çıkarılışı siyasi iktidarın kuruluş tarzının değişmesine sebep olmaktadır. Dinin siyasi iktidara tesir yetkisini kaybedişi ve iktidarın sivil lâik bir mahiyet alışı, İslâm dininin siyasi kurallarının tatbik edilmemesi demektir. Netice olarak, İslâmiyet esaslarının iadesini istemek devletin teokratik yapısını tekrardan kazanmasını istemek demektir; lâikliğin reddidir. Uzun yıl-

lar İslâmiyet prensiplerini benimsemiş bu idare tarzını doğru olarak bellemiş bir toplumun, lâik düzenin idare tarzını benimsemiyeceği bir gerçektir. Ortaya konan bu prensiple devletin İslâmiyette mevcut siyasî iktidar nazariyesinin canlanmasını önlemek bakımından dine müdahaleci davranışlarda bulunmasını zarurî kılmıştır. Halbuki, Hıristiyanlığın değişik karakteri aynı meselelerin batıda ortaya çıkmasını önlemiştir.

Her devletin, kabul ettiği bir takım temel kuruluş prensipleri mevcuttur ve devlet düzeni bu prensiplere göre teşekkül etmek zorunluluğundadır. Aynı durum, Türkiye'de de ortaya çıkmış ve temel ideolojilerden lâikliğe uygun olan bir düzen kendiliğinden gerçekleşmiştir. Bu değişim zorunlu bir iştir. Yoksa, kabul edilen prensip sözde kalmağa mahkûm olur. Nitekim, bu devrede çıkarılan her yeni kanun, kabul edilen temel ideolojilerin gerektirdiği, yeni düzenin kurulmasına yönelmiştir. Devlet dairelerinin teşekkülünü düzenleyen kanundan, tekkelerin kapatılmasına kadar olanına kadar. Aradaki fark birinin dinî düzeni, diğerinin ise idarî düzeni ilgilendirmesidir. Lâiklik ve demokrasi, batı değerleri olduğu için, ortaya çıkan düzen de batılı olmak zorunda kalmıştır.

Durum böyle olunca, Türkiye'deki Devrim, Devletin temel siyasî kuruluş prensiplerinde vaki olan değişikliktir. Şapkanın kabulü, devlet idarî düzeninin değişmesi, yazı, rakam, giyinim, takvim, eğitim v,s, alanlarındaki değişim ise, birer devrim değil,

kabul edilen yeni ideolojik sistem içindeki tabiî gelişimdir. Öyleyse devrim ile değişim - gelişimi birbirinden ayırmak gereklidir. Devrim, devletin temel siyasî kuruluş prensiplerinin ileriye - iyiye doğru değiştirilmesidir. Gelişim ise kabul edilen bu yeni siyasî prensiplere uygun olarak devletin toplumsal yapısının değişmesidir. Devrim, prensip olarak devam eden bir şey değildir. Dinamik olmayıp statiktir. Sadece, icap ettirdiği toplumsal değişimler bakımından metod olmak bakımından dinamik bir yönü de mevcuttur. Zira, bir devrim sonucunda, Devletin siyasî prensiplerinin değişimi, değişimin amacına uygun toplumsal gelişimleri icap ettirmektedir. İşbu gelişim, devrimin esasını teşkil eden amacın toplumda müessese olarak yerleşmesi sonucunu doğuracaktır. İşte dinamizm, toplumdaki bu gelişimle ortaya çıkmaktadır. Nitekim, lâiklik de, bir ideoloji olarak kalmamış ve toplumdaki gelişimi, yeni düzeni doğurmuştur. Türkiyede Devrim, Osmanlı Teokrasisini reddetmek bakımından lâikliğin kabulü ile ortaya çıkmıştır. Halbuki gelişim o günden bugüne dek devam etmiş ve lâiklik kuralına uygun toplumsal değişiklikler ve nizam ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de lâikliğin kabul edilmesi ile ortaya çıkan düzenin yeniliği, onun korunması lüzumunu da doğurmuştur. Lâiklik ideolojisine uygun devlet düzenini tanzim eden kanunlar, kurucu kanunlardır. Kurucu kanunların kurmuş oldukları düzeni, irticaa karşı savunan kanunlar da koruyucu kanunlardır.

Lâik devlet düzeninin kurulduğu devre içinde, bu nizamı koruyucu kanunlar da çıkarılmıştır. Tekke ve zaviyelerin seddine dair, 30.11.1341 tarihli kanun ile, 30 recep 1338 tarihli Hiyaneti Vataniye kanunu, Hilâfet ve Saltanat lehine propaganda yapılamıyacağına dair 334 sayılı kanun, Dinin siyasî maksatlarla suiistimali hakkındaki 556 sayılı ve 25 Şubat tarihli kanun, Takriri sükûn kanunu ile benzerleri hep kurulmakta olan lâik devlet nizamını korumak gayesine yönelmişlerdir. Ayrıca, şapka, yeni yazı v.s. hakkındaki kurucu kanunlarda da, aynı zamanda kurulan nizamı koruyucu hükümler mevcuttur. 765 sayılı Ceza Kanununun da değişik hükümleri lâikliği korumak amacına yönelmişlerdir.

Bu yasakçı hükümlerde güdülen gaye, getirilmiş olan lâik düzenin yerleştirilmesidir. Bu bakımdan gaye çıkarlarını eskide bulan, menfaat çevrelerine karşı savaşmaktır. Devrimlere, lâikliğe karşı gelen, hiç bir ileri fikre sahip olmayan gelenekçi çevreler olmuştur; bu sebeple de bu koruyucu kanunlar en çok bu çevrelere müteveccih bir duruma girmiştir. Korunan lâik düzen olunca cezalandırılan da -ki suçun failidir- bu düzene aykırı, yıkıcı hareketleri -ki suçun maddî unsurunu teşkil eder- ika eden dinci görüşün ilham ettiği ve kırılması imkânsız bir kalıp içindeki müesseseler ve hurafelerdir. Tek kelime ile *irticadır.*

Lâik Devlet düzenini korumak amacı ile çıkarılmış kanunlara genel olarak göz atacak olursak, bunların, lâikliği korumak için bir takım hak ve hürri-

yetleri tanzim ettiklerini görürüz. Bu kanunların yasak ettikleri hareket ve müesseseler, lâikliğin toplumsal hayattaki yapısını, muhtevasını gösterir; lâikliğin bir takım prensiplerle şekillenmesi mümkün olur. Bütün bu prensipler, lâikliğe boş bir ideoloji olmaktan kurtaran, ona toplumsal hayatta temel veren, müesseselerdir.

a) Türkiye Cumhuriyetinin hukukî, sosyal, ekonomik ve siyasi temel nizamları, dinî esas ve inançlara uydurulamaz (TCK, mad. 163).

b) Din adamları siyasetle, vazifeleri sırasında ve vazifelerinden istifade suretiyle uğraşamazlar (TCK, mad. 241 ve 242).

c) Muayyen tarz ve yerlerin dışında ibadet edilebilmesi, devletin âmme intizamını temin eden hükümlerince nizamlanmıştır (677 sayılı kanun).

d) Âmme intizamı ve devrimcilik prensibinin bir sonucu olarak dinî teşekküller ve cemiyetlerin, belirli amaçlarla kurulması yasaktır (Cemiyetler Kanunu mad. 9).

e)) Din şahsî veya siyasî menfaat veya nüfuz temini için âlet ittihaz edilemez (6187 sayılı kanun).

f) Kültür bakımından geri kalan toplumumuza tesir edebilecek ve lâikliğin yerleşmesine mâni olacak yapıdaki, dinî birleşmeler meselâ tarikatler ve bunlara ait giyinimler yasak edilmiştir (677 sayılı kanun).

g) Türk Ulusunu batıya ve muasır medeniyete ulaştıracak eğitim, medeniyetin en son bulgularına

dayanan lâik bir eğitimdir (Anayasa Mad. 20., 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu).

h) Türk Aile düzeni lâik esaslara müstenittir (TCK, mad. 237).

i) Bâtılı, hurafeyi temsil eden ve bilgisiz halk için bir sömürme mekanizması haline gelen falcılık, büyücülük, muskacılık gibi faaliyetler ve bir takım buna benzer şeyhlik, babalık gibi ünvanları kullanmak yasaktır (677 sayılı kanun).

k) Yazı ve rakamlar, batılı örneklerine uygun bir düzene girmiştir (1353 ve 1288 sayılı kanunlar).

l) Dinî bir takım değerler izafe olunan ve devrimlere karşı, hurafeleri muhafaza yönsemesini şekillendiren fes giyimi yasak edilmiştir (671 sayılı kanun).

m) Dinî sıfatları ve toplum katları arasındaki tabakalaşmayı ifade eden, bey, paşa, ağa v.s. şeklindeki hitapların kullanılması yasak edilmiştir (2590 sayılı kanun).

Lâikliği temellendirmek için kabul edilmiş olan bu prensiplerin yanında, o devre içinde çıkartılan hemen bütün kanunlarda yeni ideolojiye uygun yeni düzeni kuran hükümler mevcuttur. Ayrıca, bir takım çalışmalar da, lâik düzenin benimsenmesini temin edecek batı kültür ve düşünce tarzını yerleştirmeği, yaymağı gaye edinmiştir. Nitekim, batı müziğini icra edecek orkestraların kurulması, opera ve tiyatro mekteplerinin açılışı, batı eserlerinin dilimize tercümesi hep batılı bir düşünce tarzını yurda getirmek amacına sahiptirler.

Devrimlerin zorunluluğu.

Osmanlı İmparatorluğu, özellikle Hilâfetin Türklere geçişinden sonra, dinin vesayeti altına girmiş bir toplum haline gelmiştir. Her türlü davranışı şeriatin kontrolüne bağlı olan toplum, dört elle teokrasiye sarılmış, dinî kaideler sosyal hayat ile kaynaşmış bir duruma gelmiştir. Dinî görüşü temsil eden, *ilmiye* sınıfı, her türlü toplumsal davranışta söz sahibi kılınmıştır. İlmiye - ülema sınıfının gerileyişi ile de, toplum sadece bu sınıfın inancıyla beslendiği, tek kültür ve bilgi kaynağı ülemâ olduğu için adalet, eğitim, öğretim alanlarında topluma sosyal ve dinî bir prensip sağlayacak aydınlar ve rehberler grubundan yoksun kalmıştır. Türkiye'deki tek eğitim yapısı olan Medreselerde Gazzali okulunun prensiplerine dayanan bilgiler verilişi, ilmiye sınıfının da bu bilgilerle yetişmesine ve bu bilgileri toplum davranışlarına uygulamasına sebep olmuştur. Gazzali okulu ise, islâmcılarımızın bütün desteklemelerine rağmen, İslâmda şeriati katılaştırıp donduran ve içtihat kapılarını kapatan bir okuldur. Gazzali görüşünün Medreselerde temel oluşu ve medreselerden yetişen ülemanın da toplumu düzenleyici dinî grubu teşkil edişi, her davranışın Gazzali sistemine göre değerlendirilmesi sonucunu doğurmuştur. Böylece, Osmanlılarda dinde içtihat kapısı kapanmıştır (59). Skolastik ve kalıplaşmış şeriatçi ülema sınıfı, bu şekilde, toplumdaki her gelişimi dine, şeriate aykırı görmüş ve reaksiyon-

(59) Günaltay, İslâm dünyasının inhitatı, (Belleten, 1932, no. 2, s. 73.

larını çok kesin bir şekilde belirtmiştir. Mevcut dinî inançların, hurafelerle de karışımı sonucu, Osmanlı toplumu çemberlerini kıramadığı katı, kesin ve donuk bir dairenin içine düşmüştür. İlmiye sınıfının toplumu vesayet altına alan davranışları önlenememiştir.

Birinci Cihan Harbi sonucunda Türkiye, bütün kısmî aramalara rağmen, kapanmış içtihat kapılarının ardında donmuş bir toplumun temsilcisidir. Her türlü gelişim, *şeriat heyulâsı* ile karşılaşmaktadır. *Şeriat elden gidiyor* avazeleri, Osmanlı İmparatorluğunu yıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu batının hızına ayak uyduramamış, uygarlıkta geri kalış kuvvete, askeri kudrete dayanan imparatorluğun bu kozlarını da kaybetmesine sebep olmuştur. Manevi buhranlarını atamayan toplum gelişimi *asker - ülema* ikilisinin karşı koyuşuyla cevaplandırılmıştır. Kurtuluş Savaşının sonrasında, Türkiye'nin siyasi istiklâlini kazanması onun fikrî istiklâlini kazanmasını da gerektirmiştir. Toplumun fikrî istiklâlini kısıtlayan ise, hurafeleşmiş dinî kurallar, menfaat grubu ödevini gören dinî gruplardır. Öyleyse, toplum bu kuvvetlerin vesayetinden kurtarılmalıdır. Yeni ulus bu kuvvetlere karşı savaşmak zorunluğundadır. Kurtuluş Savaşı sadece, toprak bütünlüğünü kazanmak için yapılmamıştır. Bu amaç'ın arkasında, Türkiye'yi muasır medeniyet seviyesine çıkarmak gayesi mevcuttur. Yıllar yılı gözüken uygulamalar, memleketin bu amaca ulaşmasına teokratik - şeriatci devlet düzeninin engel olduğunu göstermiştir. Öyleyse, Türkiye'nin muasır medeniyete ulaşabilmesi için bir dev-

rime ihtiyaç vardır. Devrimin konusu da, teokratik - monarşik sistemin yerini terketmesidir. Bu siyasi sistem, dinî grupların toplum hayatını vesayeti altına almasına, toplum düzeni ile dinci düşüncenin kaynaşmasına yol açmaktadır. Toplum düzenine karışmış dinî düşünce ve metod toplumun gelişimini önleyen zincir ödevini görmektedir. İslâmi esaslara dayanan teokrasi daima bu sonucu doğuracaktır. Öyleyse, toplumun gelişimini sağlayabilmek için, teokrasinin ve monarşinin reddi gereklidir. Türkiye'de siyasi kuruluş prensipleri bakımından köklü bir devrimin varlığı, gerçekleştirilmesi zaruridir. Teokrasinin reddi gerekince, onun yerine lâik bir sistemin kabulü tabiîdir. Ancak lâik bir siyasi devlet kuruluşu iledir ki, din ferdi inanç konusu olacak, devlet düzenini yönetici fonksiyonunu kaybedecek, toplumsal gelişimler dinî renk almak zorunluluğundan kurtulabilecektir. Siyasi iktidar, icraatında şeriate uygunluğu aramak mecburiyetini ancak lâik bir sistem içinde duymıyacaktır. Şeriat, gene ancak lâik bir sistem içindedir ki, din elden gidiyor avazeleri ile gelişimci davranışları engelleyemiyecektir.

Görüldüğü gibi, son asır Osmanlı İmparatorluğu tarihi, yeni Türkiye için Lâik devlet sisteminin bir zaruret olarak ortaya çıktığını ispatlamaktadır. Teokrasinin muhafazası, siyasi istiklâlini kazanmış Türkiye için bu istiklâli yeniden kaybetmek imkânının tohumlarını muhafaza etmek anlamına gelirdi. İslâm dininin son asırlar içinde hiç bir gelişim göstermeyişi, kendi iflâsını da hazırlamıştır. Bu bakımdan bir genellemeye varmak imkânı mevcuttur: gelişmek,

batı uygarlığına ulaşmak isteyen islâm devletleri, dinî ferdi bir inanç konusu olarak kabul etmek ve devletlerini lâik devlet sistemine uydurmak mecburiyetindedir. Aksi halde, islâmın siyaset prensipleri bütün devlet mekanizmasını kavradığı için, her davranışın islâm esaslarına uygunluğunu aramak, bunu ispatlamak zorunluğunu duyacaklardır. Aksi halde, dinî gruplar, toplum ilerici davranışları, atılımları benimsemiyecektir. Nitekim, şer'i esaslara göre kuruluşlarını devam ettiren bir takım teokratik arap devletleri, bütün zenginliklerine rağmen bir orta çağ hayatı yaşamaktadırlar. Reforma karşı gelen dinci gruplar, din konusundaki hiç bir yeniliği kabul etmemekte ve tabiî olarak da, reform kabul etmeyen dinî kurallara uymak mecburiyetinde bulunan toplum hayatında hiç bir siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal atılım, gelişim bu memleketlerde kendisini gösteremektedir. Bu memleketler hâlâ, asırlarca öncesinin *çöl kanunları* ile idare edilmektedirler. Türkiye lâik sistemi benimsemekle çöl kanunları ile idare edilmekten kurtulmuştur.

Devrimlerin amacı : Batılılaşmak.

Yeni Türkiye'nin, siyasi kuruluş prensiplerinde köklü bir devrim yapması gerektiğini belirtince, bu siyasi ideolojik değişimin tabiî olarak, kendi karakterine uygun bir gelişim içinde toplum'un yapısını da değiştireceği tabiîdir. Toplum yeni bir gelişim, atılım içine girecektir. Bu gelişim bir bakıma, Türkiye'dedeki medeniyet alanının boydan boya değişmesi olduğuna göre, hangi medeniyete yönelecektir. Bunun

cevabı basittir: müşterek tek bir medeniyet vardır: *Batı medeniyeti.* Türkiye, Osmanlıların geri ve katılaşmış toplum düzeninden, medeniyet alanından kurtulabilmek için, batılılaşmak zorundadır. *Muasır medeniyet* batı medeniyetidir. Bu medeniyete geçiş ise Türkiye için bir *yaşama prensibidir.*

Türklerin kökü şarkta olmakla beraber, son asırlarda örneğini daima batıdan almıştır. Tanzimattan beri, bu iki medeniyet alanı arasında Türkiye gidip gelmektedir (60). Türkiye'nin dramı, batı ile doğu arasında cereyan etmektedir (61). Türkiye artık bu batı yolundan dönemez; dönüşü istemek irticadır, ortaçağ karanlıklarına gömülmektir, müsbet düşünce sistemini inkârdır (62). Batı, yaşama sevgisini, gelişimi, yeniden doğuşu ifade etmektedir. Bugün için bu medeniyetin dışında bir medeniyet de mevcut değildir (63).

Batının bu aydınlığına karşı, doğu karanlığın

---

(60) Celâlettin Ezine, bir önsöz (Hamle, Ağustos 1940, no. 1). - Tunaya, Batılılaşma hareketleri, s. 152. Sayın profesör bu eserinde Türkiyedeki batılılaşma hareketlerini bütün gelişimi ve fikirler içindeki oluşumu ile gayet geniş ve ilmî bir şekilde incelemiştir.

(61) Cahit Tanyol, Batı Doğu dramı (Varlık, Temmuz 1953, no. 396).

(62) Yaşar Nabi, Gericiliğe karşı (Varlık, Şubat 1951, no. 367), - Özek, Devrimde batıya yöneliş (Hürriyet, 25 Ağustos 1960).

(63) Ceyhun Atuf Kansu, Avrupa uygarlığı ve gelenekler (Varlık, Eylül 1954, no. 410) - Yaşar Nabi, Yaşamak sevgisi (Varlık, Nisan 1953, no. 393) - Özek, Devrimlerde batıya yöneliş (Hürriyet, 25 Ağustos 1960) - Sabahattin Eyüboğlu, Batı mı Doğu mu? (Yeni Ufuklar, Nisan 1954, no. 7).

kudretine sahiptir. Doğu ahlâkı, maddi uygarlığı, görüş ve düşünüşü ile insanları küçülten yalan ve riyaı körükleyen, dinî kaderciliği kanaat felsefesini temsil eden bir medeniyetin sahibidir. Doğunun dinî tasavvuf felsefesi, fertlerin yaşama güçlerini kıran, bulduğunla yetindiren ve telkin ettiği kanaat inancı ile bir ekonomik istismar mekanizmasını kuran medeniyetin fikri temelidir. Türkiye ise, tam bunların karşıtı, yaşama gücü olan, direnen, fertlerin kişisel haklarını tanıyan bir uygarlık istemektedir. Bu tip uygarlık batıdadır; öyleyse Türkiye'nin gelişimi batıya yönelecektir (64). Bu yöneliş bir bakıma, doğunun ortaçağ skolastiğinin reddidir (65).

Osmanlı İmparatorluğunun son asırlarında da, batıya yönelmek için bir takım davranışlarda bulunmuştur ve fakat bunların hepsi ya eksik kalmış ya da başarısızlığa uğramıştır. Bunun sebebi, Türkiyedeki batılılaşma, lâikleşme hareketlerinde takip edilen metoda hak verdirmektedir. Zira, Osmanlı İmparatorluğunda, Medrese skolastiğinin yetiştirdiği ilmiye sınıfının dışında, batı uygarlığını isteyecek bir toplum yetişmemiştir. Tek eğitimli sınıf medrese şeriatçileri olmuştur. Bu sebeple batılılaşma hareketleri, *ferdî, yukardan aşağı, kısmî ve ikici* olmuşlar-

(64) Selâhattin Batu, Hürriyetin şartları (Varlık, Haziran 1955, no. 419) Yaşar Nabi, Karanlığın kudreti (Varlık, Ekim 1952, no. 378) Özek, Devrimlerde batıya yöneliş (Hürriyet, 25 Ağustos 1960) ve Devrimlere tutku (Hürriyet, 2 Eylül 1960).

(65) İbşiroğlu, Batı mı Doğu mu? (Yeni Ufuklar, Nisan 1954, no. 7).

dır (66). Bu durum ise, batılılaşma hareketlerinin, ilmiye sınıfı tarafından, halkı kandırarak, önlenebilmesi imkânını doğurmuştur. Halk, ilmiye sınıfının kendisine kabul ettirdiği ortaçağ dinî kurallarına batı medeniyetinden daha çok inanmakta, ihtiyaç duymaktadır. Toplum alışılmışın rahatlığı içindedir. İlmiye sınıfının kudreti onu yönetmektedir ve ilmiye sınıfı da her türlü gelişimci davranışı şeriate aykırılıkla damgalamaktadır. Bu damgaya toplum da iştirakten çekinmemektedir. O kadar ki, memleketimizin tarihi, domuz kılıyla top temizleniyor diye çıkan isyanlara sahne olmuştur. Toplumun bu durumu bütüncü bir batılılaşmayı önlemiş ve batılılaşma hareketleri askeri ve teknik bir alana munhasır kalmıştır. Bunları dahi, Osmanlı halkı *almamış* ve fakat ona *verilmiştir* (67). Şeriatçiler ancak, batıdan teknik alınmasına göz yummuşlar ve fakat bu şekilde tekniğin başarı kazanabileceği bir toplum düşünce ortamının yurda gelişini önlemişlerdir. Sonuçta, şark düşüncesi üzerine batı tekniği getirilmek istenilmiş ve bir özentiden ileriye gidilememiştir. Müesseseler, batıya ve doğuya uygun olmak üzere iki başlı bir hale girmiştir. Bütün bunlar, Türkiye'nin iki medeniyet alanı içinde bir sentez yaratmak isteği ile olmuş ve fakat sentezi yaratıncaya kadar, imparatorluk çöküp gitmiştir.

Osmanlı İmparatorluğundaki deney, yeni Türkiye'de batıya yönelişin topyekûn olması gereğini do-

(66) Tunaya, Batılılaşma hareketleri, s. 210.
(67) Tunaya, Batılılaşma hareketleri, s. 211.

ğurmuştur. Türkiye'de Batı medeniyetine geçiş, mevcut bütün toplum ve hukuk düzeninin inkârıdır. Bu bir evrim felsefesinin sonucu olarak gerçekleşmiyecektir. Birden ve atılmalar ile yeniden olma sistemidir (68).

Kısaca açıkladığımız bu esaslar, Türkiye'de batıya yönelme şeklinde ortaya çıkan devrimlerin, gelişimin toplumdaki bütün alışılmışları ortadan kaldıracak bir yapıda olduğunu göstermektedir. Bu şekliyle ortaya çıkacak bir değişimin gene şeriatçiler tarafından karşılanması, önlenmesine çalışılması tabiidir. Öyleyse, dincilerin bu reaksiyonlarını kırıcı, önleyici bir sistemin varlığı gereklidir. Bu sistem ise, ancak lâik devlet sistemidir. Ancak bu sistem içinde, şeriatçiler toplumdaki vasî, din adına konuşur rol-

(68)) Düzeltme mi, yaratma mı? (Yeni Adam, Ocak 1933, no. 102). Atatürk de Meclisin ikinci intihap devresinin 4. içtima yılını açarken bu konudaki görüşünü kesin bir şekilde açıklamıştır (Atatürk'ün söylev ve demeçleri, c. I, s. 330 - 338) "Uysal ve asyaî itikatlara bağlı, sinsi ve sindirici hurâfeler, köstekleyici yanlış itiyatlarla inhisarcı kuvvetlerin tesirine sürüklenebilecek yığınlarda iyi inkılâplar için plebisit yapılamaz... Esasen billet irâdesiyle milleti temsil edenler münevverler olacaktır. Bunlar, yaptığımız ve yapacağımız kanunlarla inkılâplarımızı kökleştirecek ve muasır medeniyet seviyesine ulaştıracaklardır... Bugün iki kere sekiz onaltıdır... Bunu on kişi böyle dese ve yüz kişi de on diye ısrar etse yüz kişinin dediğini mi kabul edeceğiz?.. Biz artık Garplıyız, Eski dünyaya hâkim eski medeniyetimizle sadece övünerek değil, bütün zincirleri kırarak, son asır medeniyetinin gittiği yollardan yürüyerek, bu seviyenin de üstüne çıkmaya çalışacağız.. Hurâfeleri atacağız. İlimde, irfanda, san'atta, her iyi şeyde nurlu insanlar büyük, asil ve uysal milletimizi nurlarıyla, bilgileriyle, azimli icra ve iradeleriyle birlikte bu yola götüreceklerdir..."

lerini oynayamıyacaklar ve gelişim sonucu ortaya çıkan müesseselerin dine uygunluğu veya aykırılığı hakkındaki hükümleri ile yeni düzenleri değerlendiremiyeceklerdir. Ancak lâik bir sistem içindedir ki, siyasi iktidar davranışlarında, gelişimci hareketlerinde şeriate uygunluğu aramak, kendi kendini sınırlamak gereğini duymıyacaktır. Dincilerin yeni düzene karşı dirençleri, ferdi davranışlar olarak kalacaktır. Teokratik sistem, devletin dinî esaslara göre düzenlenmesi olduğu için, şeriatçi ülemanın dirençleri, bir hukukî mesnede sahip görünüş kazanmaktadır. Zira, devlet dine uygun bir karakterde olmak zorunluğundadır. İlmiye, dar ve basit kafası ile bu uygunluğu sağlamakla görevlidir. Buna karşılık lâik sistem içinde, devlet, davranışlarında bu uygunluğu aramak zorunluğunda olmadığı gibi, ilmiye sınıfına da bu uygunluğu sağlamak hususunda bir söz düşmemektedir.

Devrim hümanist gelişmenin ve kültürleşmenin yoludur.

Türkiye Batıya yönelmeği prensip olarak kabul edince, batının neyi temsil ettiğini, batı medeniyetinin konusunun ne olduğunu tesbit gereklidir. Diğer bir deyimle batıdan neyi almak, neyi almamak gereklidir.

Bu sualler, yıllar yılı Türk düşünürlerini işgal etmiştir. İnancımızca, böyle bir tartışmaya yer yoktur. Zira, batı, bütünü itibariyle bir medeniyeti temsil etmektedir. Birbirinden ayrılmaz bir takım mekaniz-

maların; âletlerin birleşmesi ile ortaya çıkmıştır. Batı bir bütün şeklinde ortaya çıkmakta ve değerlendirilmektedir. Batı sadece buzdolabı ile, televizyondan ibaret değildir. Batının tekniği belirli bir kültür ortamı üzerinde gelişip büyüyebilmiştir. Öyleyse batı, her şeyden evvel bir metod, bir zihniyettir. Batıyı belirli bir uygarlık düzenine eriştiren, onun, "ruhu", "kafasıdır" (69). Bu cephesi iledir ki; batı medeniyeti insanlığın müşterek medeniyeti olmuş, bütün insanlığın müşterek malı haline gelmiştir (70). Batı her şeyden evvel *"kabuğun içindeki özdür"* (71). Başka bir medeniyet de olmadığına göre, buna batı veya doğu medeniyeti demek de yanlıştır, gerçekte müşterek bir medeniyet mevcuttur ve Türkiye bu medeniyete yönelmelidir (72).

Türkiye'deki gelişim, amaç olarak işte batının bu özüne, ilmine, felsefesine, san'atına, zihniyetine, hayat görüşüne yönelmiştir (73). Batı medeniyeti bugün, teknik değişimlere uyabilmekle, devamlı bir değişme bir gelişim içinde bulunduğunu, belli bir görüş

---

(69) Tunaya, Batılılaşma hareketleri, s. 153 - Yaşar Nabi, En büyük tehlike (Varlık, Mayıs 1947, no. 322) Özek, Devrimlerden korkmıyalım (Vatan, 17 Nisan 1959).

(70) Tunaya, Batılılaşma hareketleri, 216.

(71) İhsan Akay, Batıya doğru (Varlık, Haziran 1955, 432).

(72) Sabahattin Eyüboğlu, Batı mı, Doğu mu? (Yeni Ufuklar, Nisan 1954, no. 7).

(73) Ceyhun Atuf Kansu, Atatürk ve demokrasi (Varlık, Haziran 1955, no. 400) - Muvaffak Naci, İnsan ve medeniyet, Varlık, 1938, no. 28) - Özek, Devrim için lâiklik (Hürriyet, 18 Ağustos 1960) Devrimlerden korkmayalım (Vatan, 17 Nisan 1959) Devrim içinde demokrasi (Vatan, 11 Temmuz 1959).

içinde donmadığını göstermektedir (74). İşte batının kudreti buradadır, yoksa tekniğinde değil, Batı medeniyeti gelişimlere uyabilecek bir dinamizmin sahibidir. Şark - İslâm medeniyeti donmuş, skolastiğinin içine kapanmışken batı düşüncesi, insanı, *"kâinatın önüne doğru"* götürmüştür (75). Bu bakımdan, batıdan neyi alalım diye sorulan bir sual yanlıştır. Zira, batı bir bütün olarak, *düşünce metodunu* ifade etmektedir. Öyleyse batıdan alacağımız tek şey de bu düşünce metodudur. Sorulacak sual batıyı nasıl alabiliriz sualidir.

Batılılaşma hareketleri başladığından bu yana, yani birkaç asırdır, islâmcılar batıya kısmen razı gelmişlerdir. Batı zalimdir, maneviyat bakımından geridir. Moral bir çöküntü içindedir. Bu bakımdan *batının ahlâk ve maneviyatını almaya ihtiyaç yoktur.* Batıdan sadece tekniği almak gereklidir ve bu kâfidir. Batılılaşmak bizi dinden edebilir (76). Batıcıların, batıyı bir bütün olarak almaları taklitten öteye gitmemektedir. Nitekim, bu düşünce iledir ki, islâmcılar'ın bütün batıcı hareketleri önlemek şeriate aykırılıkla damgalamak âdetleri olmuştur.

Gerçekte, islâmcıların teklif ettikleri sadece tekniği almak sistemi bir taklitten öteye gitmemektedir. Batılı olamayışımızın gerçek sebebi de budur.

---

(74) İbşiroğlu, Batı mı, Doğu mu? (Yeni Ufuklar, Nisan 1954, no. 7).

(75) Sabahattin Eyüboğlu, Batı mı, Doğu mu? (Yeni Ufuklar, Nisan 1954, no. 7).

(76) Eşref Edip, Tanzimat ve islâhat hareketleri, (Sebilürreşat, no. 30).

Batıdaki teknik ilerleme, katolikliğin irtica tehlikesi reform hareketleri ile önlendikten, batı düşünce ve hümanizma anlayışının orada yer edişinden sonra gerçekleşebilmiştir. Nitekim, batıda da, katolik dinciler yıllar yılı teknik gelişimleri dahi önlemişlerdir. Ancak reform hareketinden sonra, hür akıl, bu aklı benimseyecek bir ortama yükselmiş toplum içinde teknik gelişimi gerçekleştirebilmiştir. Memleketimizde, batı düşünce ve metodunun yerleşmediği toplum, dinci grupların etkisi ile, katı ve durgun, şeriate her türlü gelişimi aykırı görmüşlerdir. Bu şekilde geri bir kültür ortamını besliyen ilmiye sınıfı, batı düşüncesini olduğu kadar batı tekniğini de kabul etmemişlerdir. Gelenekçiler, belirli bir düşünce tarzı içinde geliştirilip yer edebilen tekniği, bu ortamla ilgisiz geri bir kütleye kabul ettirmeği istemekle, gerçekte kendileri taklitçilik yapmışlardır. Nitekim, Osmanlıların son asırlarda görülen batı tekniğini kabul hareketlerinin başarısızlığa uğraması, bu gerçeğin delilini teşkil etmektedir. Örneğin, matbaa gibi bir teknik, şeriate aykırı görülmüş ve batıdan bir kaç asır sonra memleketimizde yer edebilmiştir. Bu durum, şeriatin gelişimleri önlediğinin delili değil midir?

Durum böyle olunca, batılılaşmak için, her şeyden önce batı medeniyetini temsil eden batı düşünce tarzının, hümanizmasının memleketimize getirilmesi icap etmektedir. Batı medeniyetinin moral çöküntü içinde olması, diğer bir fikre göre batının da moral değerlere yönelmesi mâna ifade etmez. Zira, daha

memleketimizde, batının kültürel üstünlüğü kurulamamıştır ki, bu üstünlük içinde moral değerlere yönelmek ihtiyacını hissetsin. Bunun dışında, İslâmiyet, Katoliklik gibi bir reform geçirerek, irtica kuvvetini kıracak, bu tehlikeyi atlatacak hamleyi yapamamıştır. Türkiye, *hür ve sistematik bir düşünce tarzını* ifade eden yeni hümanizmaya erişmek zorunluluğundadır (77). Türkiye'de, hayat şartlarımıza uygun bir kültür değişimini gerçekleştirmek gereklidir. Türkiye'de kendi bünyesine uygun bir hümanizma hareketi olmadan batılılaşma mümkün olmıyacaktır (78). Değerlerimizin çoğunun batı ile yoğrulması gereklidir (79). Türk Hümanizmasının, bir dünya görüşü olarak toplum hayatında fonksiyonu meydana çıkacaktır (80). Türk Hümanizması, gelenekleri, millî değerlerimizi atmak, maziyi inkâr değildir. Gerekli olan, Batı değerleri ile, millî değerlerin yoğrulması suretiyle bir *yeniden oluştur*. Ancak bu şekildedir ki, Türkiye'de *yaratıcı* kuvvet ortaya çıkabilecektir (81). Netice olarak, Türkiye'de batılılaşma

(76 a) Peyami Safa, Niçin batıyı yanlış anlıyoruz (Türk Düşüncesi, Nisan 1959, no. 55).

(77) Orhan Burian, Hümanizma ve biz (Yücel 1935, no. 63).

(78) Celâlettin Ezine, Türk Hümanizmasının izahı (Hamle, no. 1, Ağustos 1940).

(79) Muammer Necip, Aktüalitelerin aktüalitesi meselesi (Varlık, 1937, no. 85).

(80) Behice Boran, Sosyoloji bakımından hümanizma (Yücel, 1940, no. 66).

(81) Sabahattin Eyüboğlu, Gelenekler üzerine (Yeni Ufuklar, Temmuz 1954, no. 3)

bir batı taklidi olarak değil, Türkiye'nin şartlarına uygun yaratma olarak ortaya çıkmaktadır. Öyleyse, Batıdan korkmamak gereklidir. Gelenekçiler millî ve dinî değerlerimize o kadar güveniyorlarsa, bu değerler kendisini, yeniden yaratma içinde nasıl olsa bir unsur olarak ortaya koyacaktır (82).

Batı karşısında Doğu.

Türk Devrimlerini ve lâiklik hareketini dünya meselelerinin ışığında ve bilhassa geleneksel doğu batı çekişmesi içinde incelemek gereklidir.

Batılılaşmaya karşıt olanlar, özellikle batının istismarcılığı, ahlâki düşüklüğü ve doğuya karşı zalim oluşu üzerinde durmaktadırlar. Bunlara göre, batı ahlâken doğunun çok aşağısındadır; örf ve âdetler batıda öldürülmüş, yok edilmiştir. Onun için batı moral değerleri yönünden doğudan geridir. Aynı şekilde, batı daima doğuyu istismar etmiş, ona karşı zalimce davranmıştır. Bu esaslarla varılan sonuç şudur ki, batıyı bir bütün olarak kavramak ve benimsemek yersizdir. Batı hayranlığı bir züppelikten ibarettir. Batının teknik gelişimlerini kabullenmekle yetinmek gerekir. Bu düşünce tarzı ikinci meşrutiyet reformcuları üzerinde geniş ölçüde etki etmiş ve bir bakıma Türkiye'nin gerçek gelişimine engel teşkil etmiştir. Batıya karşı duyulan bu olumsuz düşünce tarzı, do-

(82) Özek, Devrimlerden korkmayalım, (Vatan, 17 Nisan 1959) - Devrimlerde batıya yöneliş (Hürriyet, 25 Ağustos 1960).

ğunun ve bu arada Osmanlı İmparatorluğunun batıdan büsbütün kopup ayrılmasına sebep olmuştur. Batının doğuyu istismar eden bir mekanizma kurduğu gerçek olsa dahi, aynı değerde diğer bir gerçek de, batının, müşterek medeniyeti temsil ettiğidir. Gene aynı şekilde, batının doğuyu istismarı, sahip olduğu uygarlık değerleri yüzündendir. Batı, batı uygarlığına sahip olduğu içindir ki doğuya hakimdir. Batı rönesans ve reformdan bu yana geniş atılımları, gelişimleri gerçekleştirmiştir. Gerçekleştirilen bu gelişimler batıya bir takım imkânlar sağlamıştır. Batı, doğuya olan üstünlüğünü bu imkânları kazandıktan, gelişimini gerçekleştirdikten sonra sağlamıştır.

Doğu ve batıyı karşılıklı problemleri içinde değerlendirmeden önce, kabul edilmesi gereken bir nokta vardır: batının uygarlık yönünde doğuya üstün olduğu. Batı, doğuya karşı nasıl davranırsa davransın, karşılıklı davranışlar ne olursa olsun batı uygarlık bakımından doğuyu aşmıştır. Doğu hâlâ eski masallar içinde uyuyup, saplantılarından kopamazken batı toplumsal atılımları yapmış ve müşterek medeniyetin sahibi olmuştur. Doğu, batı hakkındaki düşüncesi ne olursa olsun bu uygarlığı almak zorunluğundadır.

Doğunun, batıya karşı olan hıncı ve düşmanlığı belki haklı sebeplere dayanmaktadır ve fakat bu sebepler doğunun batı medeniyetini reddetmesine esas teşkil etmez. Aynı şekilde batının sadece teknik ilerlemelerine ortak olmak da dâvayı halletmez. Batı, rönesans ve reform çağından sonra vardığı bir dü-

şünce özgürlüğü ve metodu ile bu teknik ilerlemeye varmıştır. Batı uygarlığı televizyondan veya buzdolabından ibaret değildir. Bütün bunların altında yatan, topluma sinmiş bir düşünce metodu mevcuttur. İşte, batının bu düşünce metodunun, batının dünya görüşünün kabulü gereklidir. Bu şekilde bir yola baş vurmadan yapılacak teknikte batılılaşma hareketlerinin başarısız olacağını, Osmanlı İmparatorluğunda gözüken batılılaşma hareketleri, ispat etmiştir. Öyleyse tutulacak yol, sadece batıdan teknik ilerlemeleri alıp, doğu toplumunun mevcut yapısına kabul ettirmek değildir. Doğu toplumunu bu tekniği kabul edecek bir kültürel ortama yükseltmek, batının kültür seviyesini doğuda gerçekleştirmek şarttır. Doğu *batının acısından* ancak bu yolla kurtulabilecek ve kendi dinamizmine kavuşabilecektir. Nitekim, Türkiyedeki Atatürkçü gelişimde topyekûn batılılaşmaya yönelmiş ve yönelişde engel olan dinin emredicilik otoritesini, düzenleyicilik hassasını ortadan kaldırmak için de lâik bir devlet sistemini kurmuştur.

Doğunun daima acısını çektiği batı istismarı bir gerçektir. Batı devamlı şekilde doğunun zengin kaynaklarından, beşerî unsurundan yararlanmış ve doğuyu sömürge olarak elinde tutmuştur. İşte bu durum dahi, doğunun batılılaşması gerektiğini göstermektedir. Doğu, batılılaştığı takdirdedir ki batı dünyasının dış istismarcılığından kurtulabilecektir.

Batı müstemleke ve yarı müstemlekelerin istismarı plânına dayanan bir sanayii temsil etmekte ve

bu sanayiin verdiği zenginliğe sahip çıkmaktadır. Batının zenginliğinin kaynağı doğudur. Doğunun uyanışı, batının iktisadî ve siyasî istismarına, sömürgeciliğine son verecektir. Nitekim bu sebepledir ki, batı doğudaki gelişimci davranışları baltalamak, *doğu dramını* devam ettirebilmek için elinden geleni yapmıştır. Batı kapitalizmi, meselâ Türkiyedeki gelişimlerden hoşnut kalmamıştır. Doğunun uyanması batının üstünlüğünün reddi şeklinde olacaktır. Doğu, batının davranışına karşı reaksiyoner olacaktır. Batının yarattığı dramı görmek ve gördükten sonra seçilecek yolu tayin etmek gereklidir. Osmanlı İmparatorluğunda ve diğer doğu ülkelerinde batı istismarına karşı olan düşmanlık, batı uygarlığına sırt çevirmekle ifade edilmiştir. Gerçekte ise bu yol, batı istismarını sürdürmekten öteye bir sonuç sağlamamıştır. Batının istismarından kurtulabilmek, *batıya rağmen batılı olmakla* mümkün olabilecektir.

Batıya küsen doğu, kendi eski uygarlığının içine gömülmüştür, bu uygarlıkla olan bağlantıları onun batıyı küçük görmesine sebep olmuştur. Doğu, mistik ve romantik medeniyeti sebebiyle, bir bakıma kendini büyük görmektedir, kendini beğenmiştir. İslâm medeniyetinin en yüksek medeniyet olduğunu kabul eden doğu, bu medeniyetin dışında bir medeniyeti kabul etmemekle batı dramının devamını sağlamaktadır. Doğunun büyük ve eski bir medeniyete sahip olduğu doğrudur ve fakat bu medeniyet bir dine dayanmakta, statik olup dinamizmini kaybetmiş bulunmaktadır. Bu maziye olan bağlılık, mazinin ya-

rattığı mistisizm ve rahatlık bir medeniyet alanı değiştirmesine engel teşkil etmekte batıya olan küskünlük de durumu kökleştirmektedir.

Batı medeniyeti ise, bir Hıristiyan medeniyeti değildir. Batı hıristiyan medeniyeti ile olan ilgisini kesmiştir. Batı müşterek, beşerî medeniyete varmıştır. Halbuki, islâmcılar bu medeniyeti, *medeniyet-i sefihe* olarak isimlendirmektedir. Dinamizm batı medeniyetindedir.

Batının doğuyu istismarı bir gerçektir ve fakat bu gerçeğin kabahatı batıda değil gene doğudadır. Batı sadece doğunun düşünce tarzını istismar etmiştir. Doğu, içinde bulunduğu şartlar ve savunduğu dinci görüşle kendi istismarını kendisi hazırlamıştır. Doğunun dramını gene doğu sahneye koymuştur. Batı doğunun yarattığı şartlardan, fırsatlardan istifade etmesini bilmiştir. Doğu içine kapandığı mistir. Doğu içinde bulunduğu şartlar ve savunduğu timsali haline gelmiştir. Muhteşem islâm medeniyeti, doğu ne kadar kendini beğenirse beğensin, artık gelişen hayatla bağıntılarını koparmıştır. Doğu mütevekkil ve mutaassıp ruhuyla uyuşukluğun timsali olmuştur. Batı ise, hayata bağlı ve hayat için çalışan bir bütün, insancıllığı, yaşama zevkini temsil etmektedir. Fakat bu yaşama zevki bencildir ve nitekim skolastik doğu bu bencilliğin sömürgesi olmuştur. Batı, doğuyu içinde bulunduğu din boğuntusu sebebiyle afyonlaşmış uyuşuk, kaderci, tembel bir şekilde bulmuştur ve bu durumdan istifade ile istismar mekanizmasını kurmakta gecikmemiştir. Doğu misti-

sizmi, esareti doğurmuştur. Batı ise, reform ve rönesans hareketlerinden sonra, Hıristiyanlığın yarattığı kapalı ortamdan kurtulmuş ve hür düşünce sistemine kavuşmuştur. İşte batı doğu çatışması, hür düşünce sistemi ile skolastik-mistik düşünce sisteminin ve yarattığı toplumsal düzenin çatışmasından ibarettir. Bu çatışmada, batı doğuyu büsbütün mistisizminin içine itmiş ve bu yolla doğu bir sömürgeler ülkesi olmuştur. Doğunun bütün istihsal kaynakları batının eline geçmiştir.

Batının doğuyu istismar edebilmesi, doğunun düşünce tarzı ve sınıfların teşekkülü bakımından daha da kolaylaşmıştır. Şark feodalizmi dini teşvik ve himaye etmiş ve ideolojik dayanağı olarak kullanmıştır. Din, doğuda feodalizmin artışına ve iktisadi kaynakların tek elde toplanmasına, sınıflar arasındaki iktisadi kudret farkının artımına sebep olmuştur. Zira; feodalite dini kudret ve liderliği de eline geçirmiş, ülke içindeki iktisadi istismar sistemi dinî bir hüviyet kazanmıştır. Doğunun bu durumu, batının doğuyu istismar edebilmesini daha da kolaylaştırmıştır. Zira, feodalite, iktisadi istismarını din bezirgânlığına dayandırmış ve toplumu haklarını isteyemez bir duruma sokmuştur. Doğu kişilikleri öldürmüştür. Bu şekilde ölü bir toplumu ise, batı sömürebilmek imkânına kolayca sahip olmuştur. Batının doğuyu sömürdüğünü gören ve anlayan islâmcılar dahi buna çare olarak eski medeniyete daha çok sarılmak olduğunu ileri sürmüşler ve batıya küsmüşlerdir. Atatürk ise, batıdan kurtulmanın ancak

batılı olmakla mümkün olacağını görmüş ve anlamıştır.

Devrim ve kişi hürriyeti.

Lâikliğin kabulü iledir ki, akla, hakikate, tecrübeye, hürriyete müstenit bir toplum ve devlet sistemi kurulabilmiştir. Bu anlamıyla, lâiklik sadece devlet ile dinin ayrılığı şeklinde de anlaşılamaz. Lâiklik "kişiyi kendini saran ve gerçekte tanrısıyla arasına giren bâtıl inançlar ve müesseselerden kurtararak onu gerçek vicdan alanına kavuşturan hareketlerdir. Kişinin "ahlâkî ve sosyal davranışlarını dinî müessiriyet alanı dışında tutmaktadır." (83).

Kanaatimizce de, lâiklik sadece devlet ile dinin ayrılımı şeklinde ifade edilemez. Lâik sistem aynı zamanda, fertlerin hiç bir ayırım gözetilmeksizin dinî inanç hürriyetlerinin devletçe korunması, fertlerin inancı ne olursa olsun kanun önünde eşitliği demektir. Öyleyse, lâiklik en yakın bir etki olarak, fertlerin din hürriyetini sağlayan sistemdir. Teokrasi ise, devletin resmen bir din tanıması ve bu dine üstünlük vermesi bakımından Demokrasiye ve insan haklarına, kişisel hürriyetlere aykırı bir sistemin ifadesidir. Zira hürriyet ancak bir bütün halinde mümkün olur. Kişilerin bir alanda hür diğer alanlarda bağlantılı olması düşünülemez, böyle bir hürriyet doyurucu değildir. Devletin bir din tanıması ise vicdan hürriyetinin, inanç, iman serbestliğinin kısıtlanması demektir. Çünkü dinin resmen kabullenilmesiyle lâ-

(83) Tunaya, Batılılaşma hareketleri, s. 145, 182.

iklik kuralı yok edilmiş olur, bu kuralsız ise vicdan hürriyetinden söz açılamaz. Vicdan hürriyeti yok denilince de diğer hürriyetlerin bir anlamı kalmaz. Her ne şekilde olursa olsun, hangi örtüyle örtülürse örtülsün devletlere bir din kabul etmek, o dini diğer dinlerden ayırt etmek, üstün tutmak anlamına gelir. Bu ise ayrı dinlere inanmış veya dinî bir inancı bulunmayan kişilerin kanunlar önündeki eşitliği kuralına aykırıdır. Modern devlette ise din hukuka ve haklara sahip olmanın bir ilkel şartı değildir. 1948 tarihli "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi" nin 2. maddesi insanların inandıkları dinler göz önünde bulundurulmadan "tekmil haklardan ve bütün hürriyetlerden" faydalanacaklarını açıkça belirtmektedir. Aynı beyannamenin 18. maddesi de her kişinin vicdan ve din hürriyetine hakkı olduğunu açıklamaktadır. Devletin bir din kabul etmesi ise, bu tanınmış hürriyetlerin, eşitliğin yokluğunu doğurur. Bir dini resmen tanımış olan devlet, ne dereceye kadar bu dini koruyacak, diğer dinlerden üstün tutacaktır? Bu kabulün diğer dinlere kıyasla bir üstünlük sağlamıyacağı ileri sürülecek olursa, böyle bir dini resmen kabul etmenin mânası kalmaz, tatbiki bir sonuç doğurmaz. Yok resmen kabul edilen din, diğer dinlere üstün tutulacak olursa o zaman da, yukarıda sözünü ettiğimiz hürriyetler, zedelenmeden, ortadan kaldırılmadan edilemez.

Savcının ifadesiyle, "Her mümin sadece kendi dininin mutlak hakikata, moral hakikata tetabuk ettiğini sanır, buna kuvvetle inanır ve binaenaleyh

kendi saf itikadını diğerlerine empoze etmek ister, bunu âdeta vazife bilir. Elinde otoriteyi tutanlar da aynı kanaate sahiptir. Onlar da otoriteyi kendi dinlerinin emrinde kullanmak isterler. Hele devletin resmî bir dini olursa burada siyasi âmme otoritesi tamamiyle o dinin emrindedir. Böyle olunca da din hürriyetinin ihtiva ettiği haklar ihlâl edilmiş olur (84). Devlete düşen, bütün dinlere inanmış vatandaşları aynı genişlikte hak ve hürriyetlere sahip kılmak ve bunu engellemek için çaba gösterenleri koyduğu müeyyidelerle cezalandırmaktır.

Teokratik sistemde, devletin kabul ettiği din dışında bir dine bağlananlar gibi, devlet dinine inananlar dahi davranışlarında bağıntısız değildir. Toplum düzenine, kurallarını, emredici, uyulması zorunlu birer değer olarak kabul ettiren din, ferdî davranışları dahi düzenlemek iddiasındadır. Dinin emrettiği hareketler, ferdi bağlayan bir kuvvettir. Günah ve suç kavramları kaynaşmış bir durumdadır. Kişi bütün toplumsal devranışlarında dinî kurallara uygun hareket etmek mecburiyetindedir. Memleketimizi örnek alırsak, oruç tutmak, ibadet etmek, dine inanmak, teokratik sistem içinde, fert için uyulması gerekli değer olarak ortaya çıkmaktadır. Gerçekte ise, bugün din bu ortaçağ anlayışının verdiği kuvveti kaybetmiş durumdadır. Dinin bu şekildeki emredici otoritesine uyup uymamak kişisel inancın kendini ilgilendiren bir konudur. Dinî kurallara uy-

(84) Savcı, Laiklik prensibi karşısında öğrenim hürriyeti, 285.

mamanın cezalandırıldığı sert teokratik sistem, iflâs etmiş bir düşüncenin sonucudur. Lâik sistem, kişilerin inanç hürriyetini sınırlayan, teokratik sistemin iflâsını gerçekleştiren devlet düzenidir.

Lâiklik, kişilerin dinî inanç hürriyetini sağladığı gibi, daha geniş bir anlamda düşünce hürriyetini de sağlayan sistemdir. Kişiyi, kişilik değerine kavuşturan sistem, ancak lâik bir sistemdir. Özellikle Türkiye için bu bir gerçektir. Zira, yukarda belirttiğimiz gibi, lâiklik Türkiye'de batılılaşmayı sağlayan sistemdir. Batının ise bir düşünce, kafa olduğunu belirtmiştik. Bu düşünce tarzı, yaşamak zevkini dokuran bir felsefesidir. Yaşamak ise, her şeyden önce insanî bir olaydır. Batı insana değer veren, hayatla ilgisini kuran, insanca yaşama isteğini doğuran sistemi temsil etmektedir (85). Buna karşılık, dinler insanın fazla bir değer kazanarak, maneviyata rakip çıkmasından hoşlanmazlar. Din, bir kaderciliğin ve kanaatkârlığın ifadesidir. Dinler, iktisadî istismara dayanan toplum düzenini savunmuşlardır. Ezilenleri, açları uyuşturan bir ahret fikri yaratılmıştır. Ahretde mükâfatlandırılma iddiası, kişilerin bulduğundan fazlasını istememesi, mevcut nizamın korunması için bir emniyettir. Halbuki, yaşama sevincinin ve ihtiyacının doğurduğu kişilik ruhu, kanaatkârlığı ve kaderciliği parçalayan, daha iyi ve çok için mücadeleyi doğuran nedenlerdir. Bu ise, temel din felsefesinin inkârıdır. Bunun içindir ki, din-

(85) Ceyhun Atuf Kansu, Avrupa uygarlığı ve gelenekler (Varlık, Eylül 1964, no. 410).

ler donmuş, kalıplaşmış gelenekçi sistemlerinin iflâsı olan kişiden korkarlar. Kişiyi, din afyonları içinde, cilik, isyansız, yaşamasız kılmak isterler. Teokratik sistemler bu yüzdendir ki daima monarşik idarelerde yer edebilmiştir. Din her zaman, diktatörü desteklemiştir. İşte, Franko Ispanyası, Mussolini İtalyası, Menderes Türkiyesi. Bu diktatörler, kişiyi ezmek, kişi hürriyetlerini yok etmek için din ile birlik olmuşlar, daima lâik sistemi çiğneyerek sistemlerini kurmuşlardır. Buna karşılık, kişisel hürriyetler, lâik bir sisteme kavuşmakla değer kazanmışlardır. Türkiye, padişahın atının kendisine bakmasından gururlanan toplum, lâik bir sistem içinde şimdi sosyal hakkından bahsedebilmektedir. İşte muasır medeniyet; batı medeniyeti yani müşterek medeniyet bu şekilde Hristiyan dininin kaderciliğini ve kanaatkârlığını yenmek suretiyle, kişilik inancına erişmiştir ve bu kişilik inancının doğurduğu daha iyi yaşama, insan şeref ve haysiyetine uygun değerlere kavuşma isteği, teknik gelişimleri batının maddî uygarlığını doğurmuştur. Buna karşılık dinler sadece ferdî değerler olarak kalmış, dine inanan bir kişi dahi, insanlığının icaplarından vazgeçemez olmuştur. Buna karşılık, çöl kanunlarının hakim kılındığı Arap ülkelerinde din, tiranla beraber, insanların sefaleti, rezilce bezirganlıklar bitmesin diye savaşmaktadır. Memleketimizdeki gelenekçiler maddiyata, materialist felsefeye hücum etmekle, ellerindeki son kaleleri müdafaa etmektedirler. Kişinin yaşamayı sevmesi karşılığı kendi çıkarları sona ermektedir. Zira, lâik sis-

tem, toplumu özgürlüğe, refaha kavuşturmakta ve fakat dinci grupları dinî istismar çıkarlarından yoksun kılmaktadır.

Teokrasiyi temsil eden Doğu, köleler ve müstebitler âlemidir (87). Türk Devrimleri ve lâiklik, bu rezilce köleliğe ve müstebitliğe son vermek amacını da taşımaktadır. Lâiklik bir bakıma, insan hakları beyannamelerinin amaçlarını gerçekleştirecek sistemdir. O insan hakları beyannameleri ki, gerçekte, din'in kaderci felsefesini reddetmektedir (88).

Din özellikle doğuda, iç ve dış istismarı sağlamıştır. İslâm, fertlere kanaatkârlık ve şükür telkin etmektedir. İslâmiyetin zuhur ettiği çağ bakımından böyle bir esas'ın önemi büyüktür. Din bir topluluktaki düzeni ilâhi kaynaklara dayanan hükümlerle sağlamak amacına yönelmiş bulunduğuna göre, Arap yarımadasının içinde bulunduğu iktisadi ve toplumsal keşmekeşi önlemek bakımından dinin, sınıflar arasındaki mevcut düzeni ve iktisadi kuvvetleri muhafaza etmesi normal karşılanabilir. Fakat, kanaatkârlık ve kadere rıza inancı, sonraları toplumun uyuşuk, istismara müsait ve dinamizmini kaybetmiş bir toplum haline gelmiş olmasına sebep teşkil etmiştir. İktisadi kuvvetleri elinde bulunduranlar bu kuvveti muhafaza etmişler ve hattâ artırmışlar; buna karşılık toplumun büyük bir kısmı yaşama ve iktisaden

(87) Yaşar Nabi, En büyük tehlike (Varlık, Mayıs 1947, no. 322).

(88) Özek, İnsan Hakları Devrimlerimiz (Devrim Gençliği, Aralık 1960, no. 2).

kuvvetlenme direncini kaybetmiş olarak gittikçe fakirleşmişlerdir. Toplumun istihsal kuvvetleri belirli ellerde toplanmış ve bu iktisadi üstünlük kendilerine dinî üstünlük de sağlamıştır. Diğer bir deyişle, iktisadi kuvvetler varlıklarını islâmiyetin kaderci felsefesi, kanaatkârlığı telkin eden kaideleri ile sağlamıştır. Dünyada sefalet çeken geniş topluma, islâmiyet ve diğer dinler cennet mükâfatını vaadetmektedirler. Bu şekilde dar bir kütlenin dünyevi saadetine karşılık, geniş kütle ahret saadetine lâyık görülmektedir. İşte bu şekilde, din ,toplumun iç istismarını sağlayan mekanizmanın en önemli çarkı haline gelmiştir. Bir lokma, bir hırka felsefesi, toplumun yaşama ve mücadele direncini yok etmiş; ahret ümidi fertlerin bu dünyada acı ve ıstırap içinde yaşamalarını buna karşılık belirli bir kütlenin saadetini bir zaman için sağlamıştır.

İşbu psikolojik durum, istimara hazır bir kütle yaratmıştır ve batı bu kütleyi istismar etmekte gecikmemiştir. Reform hareketleri ile kendi iç istismarını, dine dayanan iç sömürgeciliği önlemeye başlayan batı; o tarihten sonra doğuya yönelmiş ve doğunun zengin kaynaklarını ele geçirmiştir. Batı, bu şekilde iktisadi kuvvetini artırdıkça teknik yönden ilerlemiş ve teknik yönden ilerledikçe de doğuyu istismar edebilmek imkânına daha çok sahip olmuştur.

İşte Türk Devrimleri ve lâiklik hareketleri, doğudaki bu istismar mekanizmasını ilk parçalayan hareketlerdir. Türk Devrimi, *cemiyet tezatlarını* orta-

dan kaldırmayı amaç bilmektedir. İsttihsal vasıtalarının belirli ellerde toplanmasını önlemek, milli sermaye birikmesini temin etmek ve bu şekilde iç ve dış istismara mani olmak, iktidarını halkta bulan bir milli devlet için şart olarak gözükmüştür. Sermayenin belirli ellerde biriktiği bir ülkede, toplumu aydınlatacak bir davranışta bulunmak imkânı mevcut değildir. Büyük sermayeyi elinde bulunduran küçük topluluk, toplumun aydınlanmasından, yaşama direnci kazanmasından korkacaktır. Zira, aydınlık bir toplum emeğinin karşılığı olan milli gelir payını talep edecektir. Sermaye ise bundan korkacak ve kaçacaktır. Nitekim bu aydınlanmaya mani olmak içindir ki, sermaye dine sarılmış ve dini kuvvetlerin etkisi ile sermayenin kendi elinde toplanmasını ve çoğalmasını temin etmiştir. Bu bakımdan, Türkiye de lâiklik ve devrim, halkı ve toplumu aydınlık çağ kurallarına ulaştırabilmek için devamlı olarak geniş sermaye ile mücadele etmek ve bilhassa sanayi gelişmediği için, geniş toprak sahipleri ile yani zirai sermaye ile savaşmak mecburiyetinde kalmıştır ve kalmaktadır. Bu kuvvetler, toplumdaki her sosyal gelişimi önlemek, toplumun uyanmasını temin edecek hareketleri önlemek gayesini gütmüştür. Nitekim bugün dahi, bu çevre dinci gelenekçilerle bir cephede bulunmakta ve gerici kuvvetleri ortaya koymaktadır. Bütün bu cephe, dine dayanmakta ve dinsel kuvvetlerle hakimiyetlerini sürdürmek istemektedirler.

Milli Kurtuluş Savaşının gayesi her şeyden evvel, cihan üstündeki müesses olan iktisadi iş taksi-

minin değişmesidir. Bu müstemleke tezadını ve cemiyet tezadını ortadan kaldıracak tek yoldur. Ancak bu yollardır ki hem millet içindeki akla aykırı tezatların ve tabiiyetlerin tasviyesi mümkün, hem milletler arasındaki tezat olabilecektir. Geri teknikli bir ülke halinden bir iktisadi ünite haline gelmek ve istihsal vasıtalarını inkişaf ettirmek Türk Devrimlerinin başarısı için şarttır. Bunun için de, Türk topraklarındaki toplumsal hareketlerin ve istihsal vasıtalarının plânlı bir kontrol altına alınması gereklidir. Bu ise, toplumun her katında bir toplumsal değişimi icap ettirmektedir. Türkiye iktisadi kuvvetlerin teşekkül tarzı da dahil olmak üzere yeniden yaratılmanın içinde bulunmaktadır. Bu bakımdan, Devlet yeni kuruluş, yaratılış içinde, iktisadi olaylara etki edecektir. Devlet, iktisadi münasebetleri düzenleyici bir rol oynacaktır. Bu şekilde, milli işbirliği, millet olarak teşekkül imkânı sağlandığı gibi kültürel gelişim de sağlanabilmiş olacaktır.

Milli bir ekonominin kurulması ile toplum kalkınması sağlanabilecek ve dış istismar ortadan kalkacaktır. Toplumun iktisadi kalkınması ile aynı zamanda, kültürel hareketlerin ve batı uygarlığının sonuçları da toplumca benimsenecektir. Aşırı iktisadi ünitelerin yok edilmesi ile, iç istismar da kaldırılacaktır. İktisadi kalkınma, toplumda devrimlerin ve lâikliğin yerleşmesini sağladığı gibi, lâiklik de milli ekonominin teşekkülünü sağlayacaktır. İstismar kuvvetleri dini kudretlerini kaybetmekle, toplum üzerindeki istismarcı kuvvetlerini kaybetmiş olacaklar-

dır. İktisaden yükselmiş bir toplum, hak ve hukuk fikrini benimseyecek ve kişi emeğinin hakkını talep edebilecektir. Nitekim istismarcı grupları korkutan da budur.

İstismarcı geri kuvvetler, toplumun uyarılması ve kalkınması yönünden yapılan her davranışa karşıdırlar. Bu kuvvetler, toplumun eğilimini ve uyanışını istememektedirler. Toplumun ve kişinin hakkını talep etmesini komünizmle damgalamaktadırlar. Bu damga, kendi iç korkularının ifadesidir. Türkiyedeki gerici kuvvetler, hâlâ kanaatkârhk felsefesini yaymakta ve toplum uyanışına karşı gelmektedirler. Halbuki, bu kuvvetler ne kadar kapalı bir toplum yaratmak isterlerse istesinler doğu uyanmaktadır. İslâmcıların bütün iddialarına rağmen, doğu maneviyatı komünizmi önlemek şöyle dursun aksine komünizmi teşvik etmektedir. Komünizmin en çok doğuda gelişebilmesi de bunun delilidir. Doğu, içine kapandığı mistik ve miskin felsefe çerçevesinde korkunç bir sefaletin sembolüdür ve bu sefalet komünizmin kaynağıdır. Batı ise, bencil, iktisadi üstünlüğü ve yaşama zevki içinde doğuyu istismar etmekte ve yarattığı refah ile komünizmi önleyici sistemini kurmaktadır. Doğuda ise, gelenekçi ve gerici menfaat grupları, istismar saltanatını ve bezirgânlığını sürdürmek bahasına ,toplumun uyanışına karşı koymakta ve sefalet üzerine dış istismara imkân tanımaktadırlar. Gerici kuvvetlerin bütün bu direnişlerine rağmen, doğudaki kütleler uyanmakta ve istismar çemberini

kırmaktadırlar. Türk devrimleri bu kırış bakımından ilk davranışı, doğunun istismar çemberindeki ilk çatlağı ortaya koymaktadır.

Türk Devrimleri, kişisel ve milli varlık yaratmak, fert hak ve hürriyetlerini tanımak yolunu tutmuştur. Bunun için de, her türlü istismar mekanizmasına karşıdır. Atatürk Hilâfeti reddederken, bu müessesenin, islâm devletleri üzerinde istismarı tesis etmek için bir vasıta olduğunu belirtmiştir. Türkiye ise, kendisi için istediği milletlerarası şerefli yeri diğer milletler için de tanımaktadır ve hilâfeti reddetmektedir. Türkiye, devrimlerinin içinde Devletçi ekonomiyi kabul etmekle iç istismara karşıdır. Türkiye batının ülke üzerindeki bütün iktisadi haklarını reddetmekle batının doğu üzerindeki istismarına karşıdır.

Görüldüğü gibi Türk Devrimi, sadece belirli konulardaki değişimlerden ibaret değildir. Geniş bir dünya görüşü ve geniş amaçları vardır. Bu amaçlar içinde en temellisi de, ülkenin iç ve dış bakımdan milli ve şerefli bir ünite haline getirilmesidir. Bu şerefli toplum, batıya karşı olduğu halde batılılaşmakla teessüs edebilecektir. Türk devrimi, doğunun batıya karşı baş kaldırışıdır. Bu davranış, yalnız bizim için değil, manen işbirliği ettiğimiz bütün memleketler ve dünyanın bugünkü durumundan acı çeken, siyasi ve iktisadi hakları sınırlanmış uzak yakın bütün milletler için müşterek aydınlık amaçları temsil etmektedir. Türk Devrimi, Doğunun aktif ve canlı davranışının ilk adımıdır; doğunun zincirlerini içe

ve dışa karşı koparışıdır. Siyasi ve iktisadi özgürlüğe karşı atılan adımdır. Bu adımları köstekliyen din boğuntusundan kurtuluşun ifadesidir. Doğunun batıya rağmen, batıdan kurtuluşunun, batılı oluşunun hikâyesi Türk Devriminin amaçları içinde cereyan etmektedir. Doğudaki toplum, dıştaki batı istismarcılarına, içteki dine dayanan mütegallibelere karşı Türk Devrimleri ile ilk direnci göstermiştir. Doğu toplumunun kültürel uyanışı ilk Türk Devrimi ile başlamıştır. Bugün uyanan, menfaat bezirgânlarına karşı direnen ve her şeye rağmen hakkını savunabilen doğunun insanı, ilk işareti Türkiyenin yeniden doğuşunda bulmaktadır.

Devrim ulusal hâkimiyeti gerçekleştiren sistemdir.

Lâikliğin Anayasa Hukuku alanındaki gelişimi göstermiştir ki, Büyük Millet Meclisi Hükümeti, çeşitli fikirleri milliyetçi bir gaye içinde birleştirmiştir (89). Daha Kurtuluş Savaşının ilk yıllarında, millet realitesi, Türkiyede ilk defa, teşekkül etmiş ve hâkimiyetin bu yeni unsura aidiyeti kabul edilmiştir. İktidarın kaynağı, toplumda bir yer etmiştir; toplum dışı manevî bir iktidar kaynağı yerini kaybetmiştir. Türk Devriminin ilk hareket noktası, *Kollektif* ve *millî* olmasıdır.

Türk Kurtuluş hareketi daha, ilk anlardan itibaren, *millî bir plânda* cereyan etmiştir (90). Sal-

(89) Özek, Türk Anayasa Hukukunda lâiklik kuralı ve gelişimi (İHFM, 1961. 1-4)).

(90) Tunaya, Batılılaşma hareketleri, s. 215.

tanat'ın kaldırılışı, Cumhuriyetin ilânı, hilâfetin ilgası, daima millileşme, *iktidarı göklerden yere* halkın içine indirmek gayesini gütmüştür. İslâm dinine göre, siyasî iktidarın sahibi olan Allahtır ve bu iktidar monarşik - teokratik bir sistem içinde şekillenmektedir. Millet yoktur - ümmet vardır. Toplumun insan unsuru, bir *reaya*'dan ibarettir. Saltanatın ilgası ise, Allaha ait olan siyasî iktidarı, millete vermektedir. Bu bakımdan, cumhuriyet islâmî esaslara aykırı, lâik bir sistemin icabıdır. Kaynağını Allahtan alan bir iktidar nasıl teşekkül ederse etsin Cumhuriyet olamaz. Bu bakımdan, İslâmcıların islâmiyetin de Cumhuri esaslara istinad ettiği konusundaki iddiaları yersizdir. İşte, Saltanat'ın ilgası, iktidarın Allahtan alınarak Millete verilmesi ile, Millî hâkimiyet prensibi gerçekleşmeğe başlamıştır. İlk defadır ki, dinî iktidar ile siyasî iktidar, İslâmiyete aykırı olarak birbirinden ayrılmıştır. Bu ayrılış ise lâik devlete ilk adımdır.

Hilâfet, ilga edilinceye kadar, hiç değilse hukuken (fiilen bu kudrete sahip olmamıştır), millî iktidarı kontrol eden bir rol oynamağa çalışmıştır. Bu dinî iktidarın, devlet sistemi içinden çıkarılması ile Millî Hâkimiyeti temsil eden siyasî iktidar, hür ve kontrolsüz, mutlak kudretine kavuşmuştur.

Demek oluyor ki, bilhassa islâmiyet bakımından, millî hâkimiyetin teşekkül edebilmesi, siyasî ve dinî iktidarların birbirinden ayrılması, siyasî iktidarın kaynağı olarak Allahın değil milletin kabulü ve dinî iktidarın siyasî devlet sistemi içerisinden çıkarılma-

sı ile mümkündür. Bu işlemler ise, lâik bir devlet sisteminin ifadesidir.

İşte Türkiyede de, halk bu lâik sistem içinde, *kendi iradesinin aydınlığına* kavuşmuştur. Türkiyenin halk unsuru, bağsız mekanik bir topluluk olmaktan çıkarak, şuurlu, birbirine bağlı, bir takım ülkülerle bağdaşmış bir hale gelebilmesi, lâiklikle mümkün olabilmiştir. Tek kelime ile Türkiye bu sistem içinde *milletleşmiştir* (91). Dinler, kendilerine ferdi olduğu kadar, milletleri de rakip görmek istemezler. Zira, millet mefhumu bir din birliğine karşıdır. Bunun içindir ki, Türkiyedeki gericiler Millet mefhumuna karşıdır ve İslâm birliğini üstün görmekte, din ile milleti kaynaştırmak istemektedirler. Türk Milliyetçiliği, bu anlamda, bütün milletlerin şeref ve haysiyetine bağlı, kendi haklarını savunan, ülkü ile birleşmiş ve millet mefhumunu kabul eden bir milliyetçiliktir. Yoksa, Turancılık anlamında, din gericiliğine benziyen, kendinden başka milletlere bu hakkı tanımıyan bir milliyetçilik değildir. Bu anlamı içinde, millî Türk devleti, ümmet fikrini atan, millet fikrini kabul eden bir felsefenin eseridir. İlimle felsefenin, hukukla ahlâkın dinden ayrılarak istiklâllerini kazanmaları ve millî bir yapıya sahip olmaları, lâikliğin sonucudur. Lâiklik bu anlamı ile, Atatürk inkılâbının olduğu kadar demokrasinin de teme-

(91) Ziya Somar, İnkılâbın hakikati (Varlık, Eylül 1947, no. 326) - Ceyhun Atuf Kansu, Atatürk ve demokrasi, (Varlık, Kasım 1953, no. 400).

li ve ruhudur (92).

Türk devrimi dine karşı değildir.

Lâikliğe saldıranlar bilindiği gibi, Türkiyedeki lâikliği gerçek lâikliğe aykırı görmekte ve bu yüzden de dinsizliğe giden bir yol olarak ifade etmektedirler.

Lâiklik, her memleketin şartlarına göre teşekkül eden bir sistemin adıdır. Bu sistemin kalıbını dolduran muhteva, o milletin şartlarına göre değişik olacaktır. Öyleyse, her memleket için kabili tatbik tek tip lâiklikten bahsedilemez. Lâiklik, ana unsurlarında birleşen bir sistemdir; bu sistemin ana unsurlarının dışında kalan hususlar değişik mahiyet arzeder. İslâmiyetin şartları, Türkiyenin bugünkü anlamında bir lâikliği kabulünü zorunlu kılmıştır (93).

Türk Devrimleri ve lâiklik, dine karşıt veya dinsizlik olarak da kabul edilemez. Evet Türk Devrimleri *tarafsız değildir,* karşıt olduğu *irticadır.* İrtica, Türk Devrimlerinin gelişimine engel olan her türlü fikir ve harekettir. İrtica doğudur, skolastik zihniyettir, cehalet ve yobazlıktır. Zelotizmdir (94). *Mazide sığınak arama,* yenilikleri önleme hareketidir.

(92) Mustafa Baydar, Atatürk inkılâbının temeli (Varlık, Temmuz 1948, No. 336).

(93) Yaşar Nabi, Din bahsinde hakikat (Varlık, Ocak 1947, No. 330).

(94) Tunaya, Batılılaşma hareketleri, s. 155 Yaşar Nabi, İnkılâbımızın üstüne titreyelim (Varlık, Aralık 1947, No. 328) Yaşar Nabi, Softalığa karşı (Varlık, Nisan 1947, No. 333).

İşte Türk Devrimleri, bu irtica ile mücadele halindedir. Bu mücadele, düne bağlı olanlarla, yarını temsil edenler arasındadır (95).

Bu anlamında anlaşıldığı takdirdedir ki, lâikliği ve devrimleri koruyan ceza hükümleri, din hürriyetini icra etmek iddiası ile Türkiye'yi geriye götürmek amacına yönelmiş gelenekçi suiistimallerini önlemek, devletin temel lâik nizamlarını korumak isteğinin ifadesidir. İslâmcılar ne istemektedirler, asırlarca evveline dönmemizi mi, selâhiyetini nereden aldığı belli olmıyan bir şeyhülislâmın emrine girmemizi mi? Gelenekçiler, lâikliğe hücumla, gelişimin tek şartını yok etmek istemektedirler, işte ceza hükümleri bunlara karşıdır (96).

İslâmın maneviyatı, ahlâkiyatı v.s., Türk Devrimlerince reddedilmiş değildir. Ama reddedilen, bu islâmî sayılan sistemin toplum hayatındaki hâkimiyeti, buna dayandırılarak, toplumda sefalet, istismar, yaratılmasıdır (97). İslâm ideolojisinin soysuzlaşarak, sabit, hırs ve inat dini haline gelmesi önlenilmek istenilmektedir (98). Hıristiyan dini çoktan bir irtica unsuru olarak tehlikesini kaybetmiştir, bu sebeple, bizde donuk kalıplara dönmeği önlemek için alı-

(95) Yaşar Nabi, En büyük tehlike (Varlık, Mayıs 1947, No. 322).

(96) Yaşar Nabi, Geriliğe karşı (Varlık, Şubat 1951, No. 367) - Doğu mu, batı mı? (Varlık, Aralık 1947, No. 329).

(97) Yaşar Nabi, Bazı hakikatler (Varlık, Haziran 1948, No. 323).

(98) Yaşar Nabi, Softalığa karşı (Varlık, Nisan 1948, No. 333) Aydınların sorumluluğu (Forum, Ekim 1955, No. 37).

nan tedbirlere batıda gerek kalmamış olabilir (99). Tehlike, islâm mâneviyatını terkde değil maziye bağlı olarak donup kalmaktadır (100).

Lâikliğin Demokrasiye aykırı olduğu iddiası da, yerinde değildir. Bilâkis, lâiklik Demokrasiyi sağlayan bir sistemdir. Demokrasinin yer edebileceği, batı uygarlığı ve kültürel ortamı ancak lâik bir sistemde yer edebilecektir (101). Bunun dışında, milletin hâkimiyetini kuran, millet fikrini ortaya atıp geliştiren bir sistem Demokrasiye aykırı olmak şöyle dursun, aksine Demokrasinin temel taşıdır (102). Bu sebeple devrimler, halka karşı değildir, gelenekçi ve sosyal nizamı dondurucu kuvvetlere karşıdır (103). Türk toplumunun çoğunluğu dinin vesayeti altında ise ve bunu alışılmışın rahatlığı ile kabullenmişse, bu durum toplumda reform yapmağa engel değildir. Mademki, devrimleri memleketin kurtuluşu için şart koşuyoruz ve bunu yapmak toplumun reaksiyonu ol-

---

(99) Yaşar Nabi, Din bahsinde hakikat (Varlık, Ocak 1947, No. 320).

(100) Mustafa Baydar, Atatürk inkılâbının temeli (Varlık, Temmuz 1948, No. 336) - Yaşar Nabi, Asıl tehlike burada (Varlık, Temmuz 1948, No. 336) Aydınlıktan kaçma politikası (Forum, Temmuz 1956, No. 44) Değişen Türkiye'de yeni adımlar (Forum, Aralık 1955, No. 41).

(101) Özek, Devrim içinde demokrasi, (Vatan, 11 Temmuz 1959) Devrim için lâiklik (Hürriyet, 18 Ağustos 1960).

(102) Mustafa Baydar, Atatürk inkılâbının temeli (Varlık, Temmuz 1948, No. 336) - Ceyhun Atuf Kansu, Atatürk ve demokrasi (Varlık, Kasım 1953, No. 400) - Karanlıkta vuruşanlar (Forum, Aralık 1958, No. 114) - Rejimimizde kararlı muvazene (Forum, Temmuz 1955, No. 56).

(103) Tunaya, Batılılaşma hareketleri, s. 216).

maksızın kabul edilmiyor; topluma karşı da olsa, reaksiyonları kırarak, gelişimi gerçekleştirmek gereklidir. Mademki, Türk Devrimlerine tutkunuz, yararlı görüyoruz, varsın halka karşı olsun. Bir evrim felsefesi ile, Türkiyenin devrimi eskiyi yıkıp yeniden yaratma olacaktır ve bu hiç bir zaman için Demokrasiye aykırı değildir. Demokrasi, gelişimleri önleyen, her şeyi olduğu gibi kabul eden, gelişimci ruhun toplumda yerleşmesini engelleyen bir sistemin adı değildir.

Gericiler, sırf maziye olan bağlılıklarından, cehaletlerinden Türk Devrimlerini komünizme giden yol olarak isimlendirmişlerdir. İslâm maneviyatının yıkıldığı yerlerde komünizmin geliştiğini iddia etmişlerdir. Önlemek için de, islâmın ahlâkını, dini ileri sürmüşlerdir. Gelenekçilerin komünizm dedikleri, kütlelerin, insanlık şereflerine uygun bir hayatı istemeleri ,kaderci din felsefesini reddetmeleridir. Bu konuda da geridirler. İstedikleri, afyonlu, istismarcı, kaderci şark masallarıdır. Türk Devrimi işte bu masalı sona erdirmiş, *insanlık gerçeğini* doğurmuştur. İslâmcılar, bu gerçeğe karşıdırlar.

Komünizm herşeyden evvel bir iktisadî sistemdir. Açlığın ve sefaletin doğurduğu sistem. Açlık ve sefalet ise, doğunun doğurduğu, mistisizmin yarattığı bir sonuçtur. Batıya yönelen ve temelini lâikliktе bulan Devrimler ise, batı uygarlığını yani refahı ve kişilik haysiyetini gerçekleştirmeğe yönelmiştir. Kütlenin karnını artık, maneviyat doyurmamaktadır. Bunun içindir ki, gelenekçilerin bütün savaşlarına

rağmen komünizm esas doğuda yer edebilmektedir. Gelenekçiler komünizmi hazırlamaktadır (104). Batı ise, yarattığı refah ile, komünizmi önleyici sistemini kurmuştur. Gelenekçi grup, halkı hâlâ islâmın kanaatkârlık felsefesi ile uyutup, toplumu haklarını istemez hale getirmekten ümitlenmektedir. Anayasa Profesörü Başgil, hâlâ, kanaatkârlık felsefesini ileri sürmektedir. Gelenekçiler, komünizmi önlemek bahanesiyle, toplumdaki kölelik ve ahret fikrini savunmaktadırlar. Ferdin hakkını istemesi komünizm değildir. Kanaatkârlık ise, bir istismar bezirganlığının ifadesidir ve islâmcılar bu bezirgânlığın propagandasını yapmaktadırlar. Gerçekte ise, Batı kişiye hakkını vermekle komünizmi önleyebilmektedir. Doğu ise, istismara, menfaate dayanan felsefesi ile kendi sonunu hazırlamaktadır. Zira, ne kadar zorlanırsa zorlansın, kütleler aydınlanmakta, rezilce menfaatlere karşı gelmekte, Türk Devrimleri, doğunun bu uyuşuk menfaat, hırs, istismar politikasına karşı kaldırılan ilk baştır. Gelenekçiler, menfaat duvarlarında açılan bu gediğe karşı gelmekte, onu kapatmağa çalışmaktadırlar. Doğunun bu bezirgân, dine dayanan menfaat duvarı yıkılacaktır.

(104) Yaşar Nabi, Bazı hakikatler (Varlık, Haziran 1947, No. 323) Kuran (Alp), Gericilik ve komünizm (Vatan, 31 Ocak 1962).

II
GERİCİ AKIMLAR

Yeni Türkiyenin kuruluş prensipleri, kendisine reaksiyoner çevreleri yaratmakta gecikmemiştir. Meşrutiyetin islâmcıları yeni düzene karşı eski tezlerini tekrarlarken, değişen ideolojiler, onlara yeni bazı tezler ileri sürebilmeleri imkânını da hazırlamıştır. Meselâ, Saltanat'ın kaldırılması, Hilâfetin ilgası, Cumhuriyetin ilâm bu çevre için yepyeni problemler olarak gözükmüştür. Hepsi, yenilik düşmanı olmak, lâik sistemi benimsememek bakımından ortak noktalara sahiptirler.

Yeni Türkiye'nin dayandığı aydınlık kurallar, gerici çevreleri ve çıkarını gericilikte bulan diğer grupları korkutmuştur. Bunlar Devrim tarihimiz içinde daima birlikte hareket etmişlerdir. Bu bakımdan, gerici diye isimlendirdiğimiz kimseler, sadece teokratik sistem taraftarları değildir. Gerçekte, teokratik düzeni benimsemiş olmasa dahi, çıkarı icabı onları destekleyenler de gerici olarak isimlendirilebilirler.

Gerici çevreler, Saltanatın kaldırılmasından sonra seslerini yükseltmişler ve Millî Mücadelenin birliğini çatlatan ilk düşünceleri yaratmışlardır. O tarihten sonra, gerici - devrimci çekişmesi başlamıştır. Devrim tarihimiz bu çekişmenin canlı örnekleri ile doludur. Özellikle, çok partili hayata geçiş, bu çekişmeye yeni yeni tezler getirmekten geri kalmamıştır. Gelenekçilerin ileri sürdükleri tezler, zamana

göre değişmiştir. Fakat devamlı olarak, lâik cumhuriyetci düzene karşı çıkmışlar, siyasi ve toplumsal hayata etki yapabilmek amacı ile çalışmışlardır.

Gelenekçi çevre, düşünce akımı şeklinde görüldüğü gibi, bazen fiili olaylar ve saldırılar yaratmaktan da geri kalmamıştır.

Bu kısımda, kısa olarak, Yeni Türkiye'nin toplum hayatı içinde gelenekçi görüşleri ve bu görüşlede dayanan olayları belirtmeğe çalışacağız.

★

Yeni Türkiye Devletinin kuruluşundan, hilâfetin ilgasına kadar olan devrede, gerçekleştirilen olaylar, devrimcilerin ve islâmcıların fikirlerini açıklayabilmeleri bakımından çok elverişli bir devredir. Toplumun alışılmış değerleri yerlerini yenilerine bırakmakta, bütün islâmî, teokratik müesseseler birer birer yıkılmaktadır. Bilhassa, saltanatın ilgası, Cumhuriyetin ilânı ve hilâfetin kaldırılması, karşılıklı fikir tartışmalarına yer vermektedir. Bu olaylarla ilgili fikirleri incelemek, Türkiyenin bu kuruluş yılları içindeki gelişimini ,toplumsal yapısmı göstermek bakımından önem taşımaktadır.

Saltanatın kaldırılışı, Büyük Millet Meclisinde hararetli tartışmalara sahne olmuştur. Şunu belirtmek gerekir ki, çoğunluk Saltanatın kaldırılmasından yanadır. Sadece dayandıkları gerekçeler farklı farklıdır. İslâmcılar, Teokrasiyle sıkı sıkıya kaynaşmış olan Saltanatın - Monarşinin kaldırılışını islâmî esas-

lara dayandırırken, Devrimciler daha ziyade siyaset prensipleri üzerinde durmaktadırlar. İlk fikir çatlakları daha sonra derinleşecek ve amaçta da ayrılacaklardır.

Saltanat konusunda İslâmcıların düşündükleri.

İslâmcı Cereyanı temsil eden Rasih Efendi, Saltanatın kaldırılmasının lehinde konuşan ilk milletvekili olmuştur. Rasih Efendinin inancına göre, Hilâfet artık İstanbul'un değil Büyük Millet Meclisinin şahsiyetinde şekillenmektedir. Tevfik Paşanın, âlemi islâmın kendileri ile birlik olduğunu iddia etmesi komiktir. Zira Ankara Hükümeti gayeleri arasında hilâfetin kurtarılmasını da saymıştır. Saltanat 1876 Anayasa paçavrasına dayanmakla, "bu memleketi malikâne addediyor ve içerisinde oturanları da mevaşi hükmünde ondan ona irsen intikal ettiriyor". Bu şekildeki bir kanunu esasi Papalık Avrupasının Hıristiyan telâkkisinden aynen aktarılmıştır. Anayasa, Padişah'm mutlak sorumsuzluğunu kabul etmiştir. 1876 Anayasasının bu hükmü şeriate aykırıdır. Halbuki ahkâmı şer'iye, "ahkâmı şer'iyemiz her reisin râi ve gözettiğinden mes'ul olduğunu beyan etmiştir". Durum böyle olduğu halde 1876 Anayasası, Padişahı gayri mes'ul ve mukaddes olarak kabul etmektedir. Halbuki şeriatte mukaddes kelimesi yalnız, "Zatı Celili âlâya ıtlak" edilebilirdi. Halbuki bu millet böyle kelimeler altında kendisini ezdirmek istememektedir. Saltanatın irsen intikali de, şeriate aykırıdır. "Ahkâmı Şer'iye makamı riyaseti işgal edecek,

Riyaseti İslâmiyeyi işgal edecek zatın evsaf ve şeraiti tesbit edilmiştir." Saltanatın ve hilâfetin irsen intikali ise, saltanat ve hilâfeti elinde bulunduran şahsın şeriate göre gerekli şartlara sahip bir kimse olmasını önlemektedir. Artık, dinî ve siyasî kudret Büyük Millet Meclisinde birleşmede, şekillenmektedir (1). Rasih Hocanın bu fikirleri, Diyarbakır Mebusu Fevzi Bey tarafından da tekrarlanmıştır. Fevzi Beye göre de makam-ı hilâfet, tahtı esarettedir ve esarette olduğu için onu ancak Meclis muhafaza edebilir. *Saltanat Devrinde kılınmış olan Cuma namazları dahi gayrimeşrudur* (2). Halife ve Sultan olan Vahdettin, dine de ihanet etmiş ve Hıristiyan düşmanlarla anlaşmıştır. Öyleyse onun vücudunun ne gereği kalmıştır. Onun ve Tevfik Paşanın âlemi islâmdan bahsetmesi *âlemi islâm için bir zuldür*. İstanbul'daki halife, islâm âlemi ile ilgili olmayıp Papaz Feru ile ilgilidir ve halifelik sıfatı kalmamıştır. Hilâfet de, her idare de Büyük Millet Meclisinindir (3). Artık Vahdettin'in adı hutbelerde okunmamalıdır (4). Halife *gayr-i müslim nasırın* hâmisi olmuştur. Hacı İlyas Sami Bey, bu halifeye biat ettiği için sağ eline nefretle bakmaktadır. Sultan ve halife olan zat, islâmı esaretten kurtarmak için gereken çabayı göstermemiş, "saltanat-ı hayvankârisinde" devam edip gitmiştir. Şer'an milleti tefrikaya götürmüş

(1) Aynı zabıt Ceridesi, s. 270 - 273.
(2) Aynı zabıt Ceridesi, s. 277.
(3) Aynı zabıt Ceridesi, s. 277.
(4) Çorum Mebusu Haşim Beyin teklifi, aynı Ceride, s. 276.

fakat islâm buna aldanmamıştır. Hacı İlyas Sami Efendiye göre, "bu halife değil, bu herif, sügûr ve suduru islâmı muhafaza kaadir olması şartı -ki bu şahsiyeti leîme için değil- nezih bir adam bile olsa mukarreratı hükûmeti, mührü, Bâbıâlisi, sadrıazamı hepsi şu kayda tevafuk etmediğinden hilâfı meşrudur" (5). Bu bakımdan bu işe bir "hâtime vermek" zamanı gelmiştir (6). İslâmcı cereyan, *Dürrizadenin* millî hükümet aleyhindeki fetvasını da cerhetmeye çalışmışlardır. Dürrizade, işgal altındaki bir memlekette bulunan bir şeyhülislâmdır. Bu bakımdan verdiği fetvanın hükmü yoktur. Bu bakımdan, Ankara Hükümetinin hareketi saltanata karşı bir isyan olarak kabul edilmemek gerekir. Ankara Hükümeti gerçek mânada saltanatın ve hilâfetin haklarını millet adına korumak için mücadeleye atılmıştır. İslâm âlemi ve milletleri de bunu anladıkları içindir ki, Ankara Hükümetini desteklemişlerdir. Halbuki hilâfet ve saltanat makamını işgal eden, "herif" bunu anlamamış ve islâmı koruyan bir kuvveti "isyan" ve "ihanetle" suçlandırmıştır. Bu sebeple de, islâma karşı gelmiş olmaktadır. Bu sebeple "istiklâli milleti, vatanın istihlâsı ve makam-ı hilâfet ve saltanatın istihlâsını umde addeden Büyük Millet Meclisinin meşruiyetine karşı kavlen, fiilen isyan edenleri" cezalandıran *"Hiyanet-i Vataniye"* kanununun, Vahdettin

(5) Aynı Ceride, s. 280 281.

(6) Aynı zabıt Ceridesi, s. 281, Hacı İlyas Sami Efendinin konuşmasından.

hakkında da tatbiki gerekmektedir (7). Bu bakımdan milletin, devletin şekli hakkında karar vermesi gereklidir. Erzurum Mebusu Nusret efendi de, İmamet esaslarına dayanarak, Saltanat'ın ilgasını savunmaktadır. İslâmiyete göre bir ülke üzerinde iki imam mevcut olamaz. Olursa bunlardan birinin *katli vaciptir*. Halbuki memleketimizde hilâfet daima şer'î esaslara aykırı hareket etmiş ve imamet vazifesini görememiştir. Daima siyasete, menfaatlere âlet edilmiş ve âlemî islâmın parçalanmasına sebep olmuştur. Bu sebeple, *"Bize bir imamın nefyi nesli amelen vaciptir"*. "Evvelâ seriri hilâfetinde padişahım diye iddia eden, mücerret hilâfet dâvasında bulunan bu şahsı merkumu hal'etmek... ondan sonra hacretmek lâzımdır, hacır ıstılâhı fıkhîdir" (8).

Devrimcilerin tezi.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin devrimci mensupları, fikirlerini daha modern ve gelişimci ilkelere dayamıştır. Bunlar için Saltanatın şeriate aykırılığı önemli değildir. Türkiye'de Millet denilen bir varlık ve şuuru teşekkül etmiştir. Bu varlık kendisini "hain" olan bir sülâleye istismar ettirmemek kararındadır. Millet hâdisesi, 1921 Anayasasında kendisini ortaya koymuştur ve Saltanatı kaldırarak bir devrim yapmak Kurtuluş Savaşının gerçek anlamı ile ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Artık *"Osmanlı*

(7) Aynı zabıt Ceridesi, s. 284, Mümid Efendinin konuşmasından.

(8) Aynı zabıt Ceridesi, s. 288 - 290, Nusret Efendinin konuşmasından.

Saltanatı değil Millet Saltanatı" hâkim olacaktır. Saltanatın kaldırılması konusundaki tartışmalar meseleleri lâik açıdan yorumlayan devrimcilerin içlerini dökmeleri için iyi bir fırsat olmuştur.

Tartışmalar sırasında en heyecanlı ve Millî Hâkimiyeti savunur konuşmaları Hüseyin Avni ve Rıza Nur beyler yapmıştır.

Hüseyin Avni Beye göre, "Türkiye Büyük Millet Meclisi, halkı mazideki sisteme isyan etmiştir". Türk ulusu, "bir inkılâba doğru gitmektedir". Millete çok az hak bahşeden Kanunu Esasî engeli artık ortadan kaldırılmalıdır. Yaşamak hakkını, "felâketten, sefaletten almış" bir millet doğmaktadır. "Mukadderatına hâkim" olan millet "bu inkılâbı vücuda getirmiştir" Millet yaptığı bu dâvanın *kudsiyetini kadınlara kadar hazmettirmiştir*. Düşünülmelidir ki, "Türkiye Büyük Millet Meclisi vatana hiyanet etsin, bunu kabul etsin. Efendiler Millet bunu kabul etmez." Aynı şekilde saltanatın hiyanetini de millet kabul etmemektedir. Millet, İngilizin adaletinden, Fransızın medeniyetinden, İtalyanın bilmem nesinden bahsederek beni zincire bağlıyarak, beni ebedî mahkûmiyetler içerisinde yaşatan kuvveti unutmamıştır. Tevfik Paşa telgrafında, "Büyük Millet Meclisinin ademi icabeti ise cihanın müştak ve muntazır olduğu sulhü akim bırakmaktadır" demektedir. Hüseyin Avni Beye göre, Sulh mademki Ankaranın vücudu ile kaimdir, öyleyse *saltanatın vücuduna ne lüzum vardır?* Türkiye Büyük Millet Meclisi, "hakkı meşruu ve mes'uliyeti Türkiye Milleti şerefle kabul eder ve

23 Nisanda kararını vermiştir. Meclisi Âlî, Devletin işini deruhte etmiş ve cihana göğsünü germiş, mukaddes dâvasını kaniyle ödüyor. Mes'uliyet mi? Beşeriyette bizi kim mes'ul edebilir? Bizi mahvetmek, esir etmek isteyen kuvvetler mi? Beşeriyette bizi utandıracak hiç bir kuvvet yoktur". Hüseyin Avni Beye göre böyle bir mes'uliyet varsa bu sadece Meclisin mes'uliyeti değildir. Aynı zamanda, "Meclisi intihap edenlerindir" yani milletindir.

Hüseyin Avni Bey millet vakıası üzerinde durmakta ve Tevfik Paşa hükümetinin gayri hukukîliğini ileri sürmektedir. Tevfik Paşa gibi saltanat adamları Sevres anlaşmasını imzalayan kişilerdir. "Şekli hazır dolayısiyle Sadrazam sıfatını istimal için hangi mührü istimal ediyor? O mührü kimden almıştır? Hiç bir şeyden efendiler, o mühürler malikâne kabilinden benim mülkümün tegallüp, tagassup edilmesi neticesinde kullanılan cinayet mühürleridir", o mühür ne bu tasallut ne? "Meşrutiyet sıfatını verip tagallüp tahakküm ile âmiriyetini iddia eden mühür; bir de cinayet yaptı, milletimin idam kararını mühürledi. Sevr ahitnamesi üzerinde duruyor". Hüseyin Avni Bey Millî Hâkimiyetin Saltanat ile birleşemiyeceğini de ifade etmiştir. Bu ifade, Anayasanın ek maddesindeki ve "nisabı müzakere kanunundaki" hükmün geçici bir müddet için konulmuş, günün şartlarına göre mecbur kalınmış bir taviz olduğunu belirtmektedir: *"Saltanata alışmış İmparatorlar, haşmetmeaplar, Hâkimiyeti Milliyeden canavar gibi korkarlar."* Hâkimiyeti eline geçirmiş olan

bir milletin artık saltanata uyması, ona kanması imkânı mevcut değildir. Bunun aksinin tahakkuku ise gereklidir: "Hâkimiyet-i Milliyeyi bunlar tanır. Bunun hilâfına olanlara karşı, millete musallat olmuş belâdır..." Tevfik Paşanın, "vahdeti idareyi temin" den bahsetmesi de acaiptir. Türk Milleti, Ankara hükümetinin etrafında zaten bir "vahdet" meydana getirmiştir. İstanbul Hükümeti bir varlık ifade etmemektedir ki, onunla birleşip bir vahdetin varlığından bahsedilebilsin. İstanbul'da bir hükümetin mevcudiyeti, oranın vahdet temin edecek bir kütlenin temsilcisi olduğunu ifade etmez. Artık Türkiye Büyük Millet Meclisi, *"Umdei esasiye"* sini tesbit etmiştir. İstanbul Hükümetinin, "hilâfet perdesi altında saltanat cinayetlerine kadar kapı açmak, memleketi zirüzeber edecek bir hale getirecek gayri meşru sıfatlar takınmalarına" müsaade edilmeyecektir. Yeni hükümette, *ruhanî* veya *cismanî* diye sıfatlar mevcut değildir.

Hüseyin Avni Bey yeni devletin hukukî teşekkülünü sonuçta şu şekilde ifade etmektedir: "Kaviyyüşşekilde bir devlet olmuş, millet hakkı isyanını istimal etmiş ve bir teşkilâtı esasiye ile hututu esasiyesini tayin etmiş, bunları gördükten sonra âtide yapacağı kanunlarla istediği şekil ve mahiyette yürüyebilecektir" (9).

Yeni Türkiye Devletinin siyasî, iktisadî ve hukukî kuruluş esas ve gayelerini açıklamak suretiyle, Saltanatın ilgasını savunan Hüseyin Avni Bey, ka-

(9) Bu fikirler için bk. Aynı zabıt Ceridesi, s. 273 - 276.

naatımızca, bir devrin kuruluşunda önemli rol oynamıştır. Histen uzak açıklamalarında, hilâfet ve saltanatın memleket ekonomisinde oynadığı rolü belirtmek suretiyle bu müesseselerin varlığını koruyamıyacağını savunuşu bilhassa önem taşımaktadır. Saltanat, bir istismar mekanizması olarak ifade edilmiş ve bu makamın toplum gelirini sırf dayandığı irsen intikal ve dinî kudret prensipleri ile eline geçirmesi bu siyasî müesseselerin ekonomik vasfı olarak gösterilmiştir. Bundan çıkan netice şudur ki, Hüseyin Avni Bey, siyasî bir kural olarak millî hâkimiyeti seçmekle buna uygun bir ekonomik düzenin de gerekeceğini kabul etmiştir. Millî Hâkimiyet prensibi ekonomik eşitlik ve refahı da icap ettirecektir. Millî bir hükümet *mütegallibe, gasıp* olmamak zorundadır. Modern devlette, ferdin mülkünün malikâne gibi *tegallüp, tegassup*'u mümkün değildir. Türkiye, bir devrim yolunda olduğuna göre, ekonomik devrim de yapmak zorunluğundadır. Millî Hükûmetin başarısı bu devrime bağlıdır. Hüseyin Avni Bey kanaatimizce, sözlerinden çıkan anlama göre bu gayeleri açıklamak istemiş ve yeni devrimci devletin ekonomik yönünü çizmiştir (10).

Milletin Saltanat'a karşı bir isyan hakkı kullandığı, *millet*'in *saltanatlar için korkutucu bir kuvvet* olduğu ve fakat onun şuurlanmasının gerektiği, insanlığın asgarî bir takım yaşama şartlarının mevcu-

(10) Hüseyin Avni Bey, Osmanlı Devletinin son çağlarını da aynı ekonomik görüş açısından açıklamıştır: Bk. Bir yarım müstemleke oluş tarihi.

diyetini icap ettirdiği, devletlerin *hududu esasiyesinin* teşkilâtı esasiye ile sınırlandığı, milletin kollektif direniş ve sorumluluğu, yeni bir devletin bu sıfatı ile âtide yapacağı kanunlarla istediği devrimi gerçekleştirebileceği gibi Türkiyede o zaman için yeni olan fikirler, Hüseyin Avni Beyin sözlerinde ifadesini bulmuştur.

Millet Meclis üyelerinden Rıza Nur Bey de, Saltanatın ilgasını Millî Hâkimiyet prensibine ve millet mefhumuna dayandıran kişilerdendir. 1921 Anayasası hâkimiyeti *bilâkaydı-şart* sultandan almış ve millete vermiştir. *Otokrat* hükümet sistemi kalkmıştır. Şahıslardan, şahsiyetten ibaret hükümet kalmamıştır. Bir şahıs, *"keyfe mayeşa* bu millet üzerinde hükmedemiyecektir". Kalkan bu hükümetin yerini, "bir halk hükümeti ve en ziyade halkın menafiini himaye edecek bir halk hükümeti teessüs etmiştir diyoruz ki: Bu da Türkiye Hükümetidir". Tevfik Paşanın altı yüz senelik bir *hukuku saltanattan* bahse hakkı yoktur. Tarih iyi tetkik edilirse görülecektir ki, *"altı yüz senelik bir hukuku saltanat yok. Dokuz yüz senelik bir hukuku millet vardır."* Anadoluda bir Türk milletinin varlığı hakikattir. Osmanlı saltanatı bu topraklar üzerinde hüküm sürüp münkariz olmuş saltanatlardan biridir ve şimdi o da *münkariz* olmaktadır. Yerini Türkiye Devleti almaktadır (11).

Hüseyin Avni ve Rıza Nur beyler gibi, Mazhar Müfid, Kâzım Karabekir, Ali Fuat, Ali Fethi, İsmet, Rauf Beylerin ve Paşaların beyanları da aynı nokta-

(11) Aynı zabıt Ceridesi, s. 295 296.

lar üzerinde toplanmış, Türkiye'de bir milletin teşekkül ettiği, temsil yetkisinin bu yeni devlete ait olduğu ve saltanatın bir mâna ifade etmediği açıklanmıştır. Bu konuşmalar içinde, konuşmasına tekaddüm eden olaylar bakımından özellikle Rauf Beyin konuşması önem taşımaktadır (12).

Saltanatın kaldırılması hakkındaki teklifi incelemek için Meclis kararı ile kurulan müşterek encümen de, kendisine başkan olarak Hoca Müfid Efendiyi seçmiş ve müzakereler hemen hemen sadece bir nokta etrafında dönmeğe başlamıştır: "Hilâfetin saltanattan ayrı olabilip olamıyacağı meselesi". Şer'iye encümeni âzaları Hocalar, Mustafa Kemal'in deyimiyle, "hilâfetin saltanattan münfek olamıyacağını maruf safsatalara istinat ettirerek iddia ettiler". İleri sürdükleri, Şer'î esaslara göre siyasî ve dinî otoritenin bir elde birleşmesi gereği ve saltanatın kaldırılması halinde "hilâfetin" durumunun şeriate aykı-

(12) Rauf Bey konuşmasında (aynı zabıt ceridesi, s. 285), İstanbul'daki saltanatın millî dâvalara hiyanetinden bahsetmiş ve Ankara'nın milleti temsil ettiğini ileri sürmüştür. Rauf Beyin konuşmasının enteresan tarafını ise, Atatürk nutkunda anlatmıştır. Saltanatın kaldırılmasından sonra, Atatürk tarafından saltanat hakkındaki fikri sorulan Rauf Bey, Atatürk'e, pederinin padişahın, "nanü nimetiyle" yetiştiğini, kendisinin nankör olmadığını, "padişaha muhafazaî sadakat borcu" olduğunu ifade etmiştir. Bu hissî mütalâasının dışında Rauf Bey, saltanat ve hilâfet makamı gibi yüksek bir makamın ilgası "husranı ve felâketi" muciptir demiştir. Bu beyanda bulunan Rauf Bey, kısa bir süre sonra, Atatürk'ün kendisinden saltanat ve hilâfetin ayrılması konusunda Mecliste bir konuşma istemesi karşısında hiç itirazsız bu isteğe uymuş ve Mecliste mezkûr konuşmasını yapmıştır. Bk. NUTUK (1960) II, s. 686.

rı olacağı idi. Görüldüğü gibi şeriat gene ortaya çıkmış, bir gelişimi önlemek için şeriat'in vizesi istenmiştir. Mustafa Kemal, bunu gördüğü içindir ki Encümende sert ifadeli bir konuşma yapmıştır. Bu konuşma, devrimci meclisin amaçlarını belirtir, kesin hükümler taşıyan bir konuşmadır (13). Atatürk konuşmasında hakların zorla alınacağını belirtmiş ve Osmanlı monarşisini gasıplıkla itham etmiştir. Şimdi Millet, hakkını istemektedir. Millî Hükûmet, bu hakkı alacaktır. Teokrasi ve monarşiye bağlı olanlar istese de istemese de, alınacaktır. Gerçek, kesin karar bu kişilere usulü veçhile anlatılacaktır. Fakat, *"belki bazı kafalar kesilecektir"*. Mustafa Kemal bu konuşması ile, kurulan ve muasır medeniyet seviyesine yükselmeği amaç belliyen bir Milletin, nazarî, iptidaî, dinî fikirlerle vakit kaybetmeğe vakti olmadığını belirtmiş olmaktadır. Millî Hükûmet, artık şeriatin siyaset prensipleri ile ilgili değildir. Din, Devletin temel organlarında söz sahibi olmaktan, fiilen çıkmıştır. Öyleyse, bir siyasî davranışın siyasete uygunluğunu aramağa ihtiyaç kalmamıştır.

Atatürk'ün, amaçlarını kesin surette açıklayan bu konuşması üzerine, Ankara Mebusu, Hoca Mustafa Efendi söz almış, kendilerinin meseleyi başka yönden incelediklerini, açıklamalar üzerine tenevvür ettiklerini belirtmiş ve Encümen, Saltanatın kaldırılması konusundaki karar suretini bazı değişikliklerle kabul etmiştir.

---

(13) Nutuk (1960), II, s. 690.

Saltanatın kaldırılışı ve toplum.

Devrimci bir organın giriştiği bu hareket, İslâmcı cephenin tepkileriyle karşılaşmış bulunmaktadır.

Daha Saltanat'ın kaldırılıp kaldırılmaması hususunda müzakereler cereyan ederken, iki Mebus, tutumları ile Saltanat'ın karşı olduklarını belirtmişlerdir. Bunlar, Mersin Mebusu Selâhattin ve Lâzistan Mebusu Ziya Hurşit Beylerdir. Ziya Hurşit Bey, Saltanatı kaldıran 308 sayılı karar kabul edilirken, âlenen kendisinin muhalif olduğunu belirtmiştir.

Selâhattin Beye gelince; bu zat Millî Hâkimiyet prensibinden bahsetmekle beraber, Nisabı Müzakere Kanununun hükümlerine de itimat göstermekte; Tevfik Paşanın müracaatını hususî bir müracaat olarak kabul etmekte, üzerinde durulmaması gerektiğini ifade eylemektedir. Meclis, "makam-ı hilâfeti ve saltanatı meşru ve lâzım gördüğü" şeklinde ifadelerde bulunmaktadır. Demek oluyor ki, Salâhattin Bey, Saltanat ile millî hâkimiyetin birlikte kabulü gibi bir tezada taraftar olmaktadır. Büyük Millet Meclisi kabul ettiği metinlerle, böyle bir taahhüde girmiştir. Bunların durumunu, vakti geldiğinde Meclis müzakere ederek tâyin eyliyecektir. Tevfik Paşa'nın hareketi bir temenni olarak kabul edilmelidir. Sulh aktedilmediği için, daha İstanbul ve civarı Ankara'nın idaresinde değildir. Bunu başka türlü kabulün imkânı mevcut değildir. Tevfik Paşanın müracaatını gayri varid addedip cevap vermemekle iş biter. Meclis da-

ha fiilen istiklâl ve kuvvete sahip değildir (14).

Salâhattin Bey görüldüğü gibi, İstanbul ile Ankara'yı sanki başka birer devletmiş gibi kabul etmekte, fiilen o mıntıka üzerinde kudrete sahip olmadığını, bu bakımdan Saltanat hakkında bir karar almaya Meclisin yetkili olmadığını ifade etmektedir. Saltanatı kurtarmak şeklindeki gayeyi de meşru ve uyulması icabeden bir gaye olarak ifade etmektedir. Bu şekilde kendisinin, Kurtuluş Savaşının gerçek anlamını ve Misak-ı Milliye dahil, sınırlar içinde bir millet vâkıasının doğuşunu anlamadığı görülmektedir.

Saltanat'ın kaldırılması hakkında en kesin reaksiyonlar, Afyonkarahisar Mebusu Şükrü Hoca ve Lütfi Fikri Beyler tarafından gelmiştir.

Mehmet Şükrü Hocaya göre, Saltanatın ilgası durumu değiştirmiş değildir. Türkiye gene bir İslâm hükûmetidir. Meclisle Halife arasında bir ayrılık mevcut değildir. Siyasî kuvvete sahip olmıyan bir hilâfetten bahsedilemez. Bu bakımdan, *Halife, Meclisin, Meclis Halifenindir.* Halifelik, şeriate göre hükûmet etmek demektir. Hilâfetin siyasî kudretten yoksun tutulması, İslâm dünyasının parçalanması demektir. Hükûmetsiz, istiklâlsiz, hürriyetsiz bir hilâfet mevcut olamaz. Şu halde, T.B.M.M. nin tabiî başkanı Halifedir. Devletin kanunları ve hükûmetin kararları Halife tarafından tasdik edilmelidir. Bu dinî otoritenin, şer'an sahip olduğu kudretin tabiî sonucudur tün kılınmak istenilmektedir.

---

(14) Aynı Zabıt Ceridesi, s. 282.

Meşrutiyete büyük bir bağlılık gösteren Lütfi Fikre Beyi, bu bağlılığı, aralarındaki bütün ayrıntılara rağmen, Şükrü Hoca ile birleştirmiştir. Osmanlı Meşrutiyetinin sadık bir bendesi olan Lûtfi Fikri'ye göre, Saltanatı kaldırmak, reissiz bir hükûmet sistemini kabul etmek demektir. Saltanat'ın kaldırılarak bütün yetkilerin bir Mecliste toplanması ne demekti? Müstemirren hükûmet eden ve saltanat süren bir Meclisin hatâ etmiyeceğini kim temin edebilirdi? Meşrutiyetin felâketi saltanattan değil, ihtilâl hükûmetlerinden gelmekteydi. Lûtfi Fikri, bu noktada, Talât Paşa gibi İttihatcılara çatmaktadır. Aynı hareketlerde, Meclisi evet efendimcilerin yeri haline getirecek bir adamın çıkmıyacağını kim temin edebilirdi? Olağanüstü durumları temsil eden birinci B.M.M. nin saltanatı kaldırmak yetkisi de mevcut değildi. Bu işi başarabilmek için yeni bir seçim yapmak ve saltanatı isteyip istemediklerini öğrenmek için halkın reyine başvurmak gerekirdi. Lûtfi Fikri, bir referandum teklif ediyordu.

Lûtfi Fikri'nin kavrıyamadığı, Devrimci bir hareketin, milletlerin yapısını değiştiren kararların normal hukuk düzeni içinde icra edilemiyeceği idi. Yıllanmış alışkanlıklardan, kendisi kurtulamadıktan sonra, toplumun büyük bir rahatlıkla bunlardan kurtulması beklenemezdi. Nitekim, bunu kavrıyamadığı içindir ki, kendisi Mehmet Şükrü Hoca ile birleşmiş ve İslâmcı cereyan mensubu olmadığı halde, İslâmcı cereyanın tezlerini savunmak mecburiyetinde kalmıştır: Halifelik, *"Hükûmeti cismaniyesiz"* olamaz, bu

bakımdan, Halifenin ölüm tehlikesine rağmen, cismanî haklarını koruması gereklidir (15).

Mehmet Şükrü Hoca ile Lûtfi Fikri'nin bu inançları, İslâmcı cereyan tarafından dahi kabul edilmemiştir. Bu görüşler, Millî Hâkimiyet prensibini savunmuşlar ve siyasî - dinî kudretin birbirinden ayrılabileceğini ileri sürmüşlerdir.

Süleyman Nazif'e göre, "İslâmın düşmanları ile ittifak ederek onların harimi islâmı tutuşturan alaylarına *Hilâfet Ordusu* namı ile gönüllü askerler terfik eden bir Halifeyi, İslâmın en necîp kavmi olan Türk, hilâfeti islâmiyeden ıskat ederken, Hilâfeti de hülefaya âleti istibdat olan saltanattan tecrit etmek istedi. Buna kimsenin bir şey demeye ne hakkı var, ne haddi" (16). Türkiye'nin bir reise ihtiyacı yoktu, adı ister kral, ister padişah, ister cumhurreisi olsun. Siirt Mebusu Hulki, Muş Mebusu İlyas Sami ve Antalya Mebusu Hoca Rasih'in, Şükrü Hoca'ya yazdıkları reddiye'de savundukları fikir bu idi. Refet Paşa da, Meclisin dışında bir reise itiraz etmiş ve Reisicumhur ile Sultan arasındaki farkın iktidarın îrsen intikal edip etmemesinden ibaret olduğunu ifade etmiştir (17).

Bazı çevreler, Saltanatın kaldırılmasını destek-

(15) Lûtfi Fikri, Hükümdarlık karşısında Milliyet ve Mes'uliyet ve tefriki kuvva mesaili, İstanbul 1338, s. 9, 12, 14, 15, 19, 20, 23.

(16) Süleyman Nazif, Tarihin yılan hikâyesi, İstanbul 1922, s. 70.

(17) Tunaya, Türkiye'de siyasî partiler, 1952, s. 541, not. 5.

ledikleri halde, Millî Hâkimiyet prensibine bağlılığı ifrata götürmüşler ve Reisicumhur'un mevcudiyetini dahi kabul etmemişlerdir. Cumhuriyeti ferdî saltanatın devamı olarak isimlendirerek, *Dinî bir Meclis Hükûmeti* sistemini benimsemişlerdir. Bu çevreler, Cumhuriyetin ilânından sonra Meclisteki ilk çatlakları ortaya koyacaklar ve Hilâfet makamına yanaşacaklardır. Bu durum, *(Hilâfetin ilgası)* zarurî kılacaktır.

Saltanatın kaldırılışı, devletin teokratik bünyesine son vermediği için, toplumda tepkiler çok sert ve kesin olmamıştır. Buna karşılık, Cumhuriyetin ilânı çok daha sert tepkilerle karşılanmıştır. Hilâfet, gerçekte Mecliste "tecelli" ettiği için (18), Meclis Hükûmeti sistemi içinde siyasî ve dinî otoriteler bir elde toplanmış oluyordu. Cumhuriyetin ilânı, müstakil Devlet Reisliğinin teşekkülü ile sonuçlanmıştı. Devlet Reisi, sadece siyasî iktidarı temsil etmiyecekti. İşbu durum, Hilâfetin gelecekteki durumunu tehlikeye sokuyordu.

"Genç cumhuriyet - Eski muhalefet"

Cumhuriyetin ilânı, gelenekçi çevrelerin devrim-

(18) Saidî Nursî, Meclise hitaben 1339 (1923) senesinde yazdığı bir hutbede, Meclisin ifa etmesi gereken vazifeleri ve sahip olmasını istediği vasıfları belirtmiştir. Meclis, "Selât gibi feraizi imtisal etmelidir". Büyük Millet Meclisi, "Şeairi İslâmiyeyi iltizam" eylemelidir. Meclis, ancak bu şekilde sahip olduğu teveccühü devam ettirebilir. Şarkı ancak din ve kalb kalkındırabilir. Devrimler ancak İslâmiyetin desatirine uygun olarak icra edilebilir. Meclis, Hilâfet vazifesini de görecektir. "Şeairi İslâmiyeyi bizzat imtisal etmesi" gereklidir. Bk. Mesnevi-i Nuriye, s. 80 - 82.

cilere ve Gazi'ye karşı gelmelerine, fikir çatlaklarının gelişmesine sebep olmuştur.

Hilâfet mevcut olduğu halde, Cumhuriyetin ilânı Halk Fırkası içindeki kaynaşmayı çoğaltmıştır. Bir Ankara gazetesinin tâbiri ile, "Genç Cumhuriyetin karşısına eski muhalefet çıkmıştır." (19). Rauf Bey ile Refet, Kâzım Karabekir Paşalar, daha Cumhuriyetin ilânından önce Hilâfetin durumunu kuvvetlendirecek, Halifeye ümit verecek davranışlarda bulunmaya başlamışlardır. İstanbul basını da aynı gayeyi destekler neşriyat yapmaktadır. Bu sırada, Ankara basını, devrimci gidişin savunucusu durumundadır. Refet Paşa, Halifenin yaveri Şekip Beye yazdığı mektupta, Halifenin kendi hediyesini kabul etmesini, bir *"lûtfu ilâhî"* şeklinde tefsir eylemektedir. Refet Paşa, Halifeye *"en kalbî ve en ubudiyetkâr"* hislerini bildirmektedir. Halife, verdiği cevapta bu hareketi, *"haliseî musadakatperverî"* olarak isimlendirmektedir.

Hoca Şükrü Efendinin risâlesini takiben, İslâmiyetin bir millet olduğu ve hilâfetin bu milletin başı olduğu hususundaki fikirler alıp yürümektedir: *"Hilâfetin üssül esası kudreti maddiye ve kuvveti hükûmettir"* fikri yayılmak suretiyle Halifenin kudret ve yetkilerini çoğaltmak amacı güdülmektedir. Gazi Mustafa Kemal Paşa, bu iddialara cevap vermek zorunluluğunu hissetmiştir:

"İslâmşümul bir devlet tesis etmek vazifesiyle

---

(19) Yakup Kadri, Genç Cumhuriyetimiz ve eski muhalefet, Hâkimiyeti Milliye, 1 Kânunusani 1339.

mükellef tahayyül edilen bir halifenin vazifesini ifa edebilmesi için, Türkiye Devleti ve onun bir avuç nüfusu, halifenin emrine tâbi tutulamaz. Millet, buna razı olamaz! Türkiye halkı bu kadar azîm bir mes'uliyeti, bu kadar gayrimantıkî bir vazifeyi deruhte edemez."

Yeni Türkiye, ancak tek bir şey düşünmelidir: "Kendi hayat ve saadeti". Hilâfetin kuvvetlenmesini ve bütün islâma hâkim bir mevkie getirilmesini isteyenlerin düşünmesi gereken bir şey daha vardır: Türklerin bu isteğini diğer İslâm devletleri kabul edecekler miydi? İstiklâl ve hürriyet devrinde, hilâfetin kudretini isteyen bu milletler, halifenin yetkilerini kabullenecekler miydi? Türkiye, mevzuubahis vazifeyi kabul etsin... Bütün âlemi İslâmı bir noktada tevhid ederek sevku idare etmek gayesine yürüsün ve muvaffak dahi olsun! Pekâlâ ama, tahtı tâbiiyet ve idaremize almak istediğimiz, milletler, derlerse ki; bize, büyük hizmetler ve muavenetler yaptınız, teşekkür ederiz. Fakat, biz müstakil kalmak istiyoruz. İstiklâl ve hâkimiyetimize kimsenin müdahalesini muvafık görmeyiz! Biz, kendi kendimizi sevk ve idareye muktediriz!

O halde, Türkiye halkının bütün mesai ve fedakârlığı, sadece bir teşekkür ve dua almak için mi ihtîyar olunacaktır?

Görülüyor ki, bir hava ü heves için, bir vehm ü hayal için, Türkiye halkını mahvetmek istiyorlar." (20).

---

(20) Bk. Nutuk (1960, II, s. 709 - 714.

Hâkimiyeti Milliyemizi her şeye ve her şeye karşı himaye edelim diyen Rauf Bey, Millî Hâkimiyetin en iyi tecelli ediş tarzı olan Cumhuriyete karşı gelmekten çekinmemiştir. Cumhuriyetin ilânı üzerine, Vakit ve Tevhid-i Efkâr gazetelerine verdiği beyanda, Cumhuriyetin zamansız ve çabuk ilân edildiğini ifade eylemiştir (21). Ebüzziyazade'ye göre, *kırmızı Cumhuriyet paçavrası milleti korkutmamalıdır* (22). İstanbul basını Cumhuriyeti büyük bir soğuklukla karşılamıştır. Cumhuriyetin, put gibi tapılacak bir şey olmadığını ifade edenler, Milletin Hâkimiyetini isteyenlerdi. *Padişahın sahip olmadığı haklara Reisicumhurun sahip olduğu* iddia ediliyordu (23). Cumhuriyet bir, oldu bitti şeklinde ifade olunuyor; Hükûmet buhranının ansızın Cumhuriyetin ilânı ile sonuçlandığı ifade olunuyordu.

Cumhuriyetin ilânına karşı ileri sürülen bu fikirler, gene dinî endişelerden geliyordu. Devlete bir reis intihabı, halifenin reis olmak imkânını ortadan kaldırmıştı. Bu sebepledir ki, Cumhuriyeti yeren Hüseyin Yalçın'a, Derviş Vahdeti-i Sani adı takılmıştır (24).

---

(21) Rauf Beyin bu beyanatı, 1 Teşrinisani ve 31 Teşrinievvel 1339 tarihli Tevhid-i Efkâr gazetesinde çıkmıştır. Rauf Beyin beyanının tefsir ve incelenmesi için bk. Nutuk (1960), II, s. 819 ve müt.

(22) Ebüzziyazade, Bizi korkutan kırmızı Cumhuriyet paçavrası mıdır?, Tevhid-i Efkâr, 1 Teşrinisani 1339.

(23) Reisicumhurun kabineyi iskat hakkından bahsedilmektedir.

(24) Tunaya, İslâmcılık cereyanı, s. 161 Tâbir Ahmet Ağaoğlu'nundur.

Gene aynı sebeple Şer'iye Vekili Feyzi Efendi, Cumhuriyeti, islâmî esaslara uygun olduğu, İslâm Cemiyetlerinin ilk şekli olduğu tarzında islâmî tezlere dayanarak savunmak zorunluluğunda kalmıştır (25). Cumhuriyetin ilânından önce dahi siyasî idare tarzının Cumhuriyet olduğu ifade edilebilirdi. Buna rağmen, Rauf Bey ve fikirdaşlarının Cumhuriyete karşı gelişi anlaşılır gibi değildi. Öyle ki, Rauf Bey, Cumhuriyeti kabulün bir isim değişikliğinden ibaret olduğunu Vatan gazetesine beyan etmesine rağmen, Cumhuriyeti tenkit etmekten çekinmemiştir. Mustafa Kemal'in de belirttiği gibi, Rauf Beyin gerçek amacı, Millî Hâkimiyet olmaktan ziyade, Hilâfetin, riyasetini ve kudretini kazanmasıdır.

Cumhuriyet ilânı üzerine "Rauf Beyi ve kendisiyle hemfikir olanları telâş ve heyecana saik olan sebebî hakikî, devlet riyaseti makamını, Reisicumhurun işgal etmiş olmasıdır. Filhakika, "Reisicumhur, devletin Reisidir" dendikten sonra, Halifeye verilecek sıfat ve salâhiyeti temin etmekle meşgul ve onun teveccüh ve iltifatını lûtfu ilâhî telâkki eylemekle memnun olanların sükûtu hayale dûçar olmaktan müteessir ve mahzun olmalarını tabiî görmek lâzımdır." (26).

Cumhuriyetin ilânının Halifelikten ümit bekliyenleri sükûtu hayale uğratınca, İslâmcılar, hükû-

(25) Hâkimiyeti Milliye, 3 Kânunuevvel 1339. Edirne Mebusu Şeref Bey, Yakup Kadri Bey, Kütahya Mebusu Recep Bey (Peker), Ahmet Ağaoğlu Ankara basınında Cumhuriyeti savunan yazarlardır.

(26) Nutuk (1960), II, s. 823 - 824.

meti *vazifeî hilâfetin* tesbitine dâvet etmişlerdir. Bu çevre, hükûmetin bundan sonra mazur görülmiyeceğini belirtmek suretiyle tehdit yoluna da sapmışlardır. İslâm milletleri, bu noktada hükûmetin dikkatini çekmelidir (27). Lûtfi Fikri, bu safhada da ortaya çıkmıştır. Halifeye yazdığı açık mektupta, Halifenin istifa etmemesini istemekte, bunun dünya için bir musibet olduğunu belirtmektedir. Lûtfi Fikri Beye göre, esas acı olanı, bizzat Türklerin *hazinei maneviyeye* taarruz etmesidir (28). Tanin gazetesi, *"Şimdi de hilâfet meselesi"* başlıklı yazısında, Şehzade mektuplarını neşretmek suretiyle, Saltanatı koruyor, Meclisi Gazi'ye karşı kışkırtarak: "Meclisin hariçten verilen kararları tescil" durumuna düştüğünü belirtiyordu (29). Aynı yazıda, Hilâfetin elden gitmesi halinde, Türkiye'nin islâm dünyası içinde yerinin hiçe indirileceği ve bunun milliyetçiliğe aykırı olduğu belirtiliyordu. Cumhuriyetin ilânı Hilâfetin elden kaçırılması tehlikesini doğuruyordu.

Cumhuriyetin, Halifecileri korkutucu bir etki yapması tabiî idi. Yılların geleneklerinden kurtulamamış, Hilâfetin koca İmparatorluğu yıktığını anlıyamamış olanlar için, bu makama sarılmaktan başka bir şey yoktu. *Saltanat'ın daimî bir köprübaşısı olan Hilâfetin,* Cumhuriyetin ilânı ile tehlikeye girdiği, Cumhurî bir idare içinde yapısı itibariyle Hilâfe-

(27) Vatan gazetesinin 9 Teşrinisani 1339 tarihli nüshası.

(28) Tanin gazetesinin 10 Teşrinisani 1339 tarihli nüshası.

(29) Tanin gazetesinin 11 Teşrinisani 1339 tarihli nüshasındaki başyazı.

fetin yaşıyamıyacağı bu çevre tarafından anlaşılmıştı.

O zamana kadar Meclis, siyasî yetkiyi temsil etmekle beraber, dinî yetkinin de sahibi sayılıyor ve siyasî kudretin temsilcisi olan bir reis mevcut bulunmuyordu. Bu durum, İslâmcıların ümitlendiği bir durumdu. Halife, siyasî ve dinî kudreti toplayan bir reis olarak devletin başına geçebilirdi. Meşrutî bir teokratik-monarşik devlet teessüs edebilirdi. Millî Hâkimiyeti temsil eden bir Meclisin mevcudiyetine rağmen, Cumhuriyetin ilânı bu imkânı ortadan kaldırıyordu. Siyasî iktidar müstakil olarak şekillendiği gibi, Halifenin geçmeği arzuladığı riyaset mevkii de dolmuş oluyordu. Durum hem şeriata aykırıydı, hem de ümitleri kırıyordu. İşin acı olan tarafı, bu cereyanı temsil edenlerin başında, Rauf Bey, Dr. Adnan Bey (Adıvar), Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Kâzım Karabekir Paşa gibi bu yurdun kurtarılması için Gazi ile birlikte çalışmış aydın kişilerin bulunması idi.

İstanbul gazetelerinin Halifeci gruba reis olarak gösterdikleri Rauf Beyin, Parti grubunda ve Meclis-te Devrimcilerden aldığı cevaplar bu cepheye karşı verilen kesin cevapları teşkil ediyordu. Rauf Beyin Ankara'ya gelir gelmez oynadığı oyun, Cumhuriyetin aceleye geldiğini belirtmek suretiyle, bu konunun Mecliste yeniden konuşulmasını temin etmekti. 22 Teşrinisani 1923 tarihli Fırka grubunda Rauf Bey, Cumhuriyetin bir hatâ olduğunu ifade etmekten çekinmedi.

"Çok halis niyetle başlanıp uğrunda canlar fe-

da edilmiş, çok kuvvetli prensiplerin, tatbikatında yapılan hatâlar yüzünden, sakatlandığını da, zannederim, hiçbirimiz ceffelkalem reddedemeyiz."

Bu beyanda bulunurken, Rauf Bey, kendisinin Cumhuriyetçi olduğunu da belirtiyordu: "Duygula, rım Cumhuriyetçi idareden başka hiçbir idarenin taraftarı olmadığım merkezindedir." Bunu söyleyen Rauf Bey, arkasından böyle bir idarenin memleketimizde henüz tatbik edilemiyeceğini belirtiyordu. Rauf Beyin taktiği, Cumhuriyetçi görünüp, bunun tatbik imkânsızlığını belirtmek suretiyle amaçlarına yandan bir taarruz ile varmaktı. Rauf Beyin bu taktiği en kesin cevabını İsmet Paşanın ifadesinde buldu:

"Eğer bir memlekette Cumhuriyetin ilân olunduğu günlerin üçüncüsünde, beşincisinde hukuku ilga edilmiş şehzade meydana çıkar, vaziyet alırsa... dünya, mütefekkirini âlem bu Cumhuriyetin kuvvetinden şüphe eder."

İsmet Paşa, Rauf Beyin, Cumhuriyeti şekli bakımından tenkit eden görüşlerini cevaplandırdıktan sonra, hilâfet meselesine geldi:

"Türk milleti, en elîm ıstıraplarını Halife ordusundan çekmiştir. Bir daha çekmiyecektir."

"Bir hilâfet fetvasının, Harbî Umumî bâdiresine, bizi attığını hiçbir vakit unutmıyacağız. Bir hilâfet fetvasının millet ayağa kalkmak istediği zaman, ona düşmanlardan daha eşna bir surette hücum ettiğini unutmıyacağız."

"Tarihin herhangi bir devrinde, bir Halife, zihninden bu memleketin mukadderatına karışmak ar-

zusunu geçirirse, o kafayı behemahal koparacağız!"

İsmet Paşa, bravo sesleri ve alkışlarla karşılanan bu sözlerine, şunları da ilâve etti:

"Herhangi bir Halife, an'aneten, fikren ve şeklen, usulen, zımnen ve sarahaten, Türkiye mukadderatında alâkadarmış gibi vaziyet almak isterse, Türkiye ricâlini taltif edermiş, iltifat edermiş gibi bir zihniyet ile düşünürse, bunları memleketin hayatiyle ve mevcudiyetiyle zıddı tam addedeceğiz; hareketlerini hıyaneti vataniye addedeceğiz." (30).

Rauf Bey, bu cevaplar karşısında, hatâsını ve Cumhuriyetçiliğini ifade suretiyle Fırka içinde kalacağını beyan etti.

Halife Abdülmecit etrafında dönen bu oyun, Devrim yolunda kesin adımın atılmasını gerektiriyordu. Yıllar yılı, Osmanlı saltanatını kemiren Halife heyûlâsı, körpe Cumhuriyetin gelişimine mâni olmamalıydı. Hilâfet masalı sona ermeliydi.

Durum böyle iken, İslâm memleketlerinden dahi hilâfet işlerine müdahale edenler görülmüştür. Ağa Han ve Emîr Ali, İsmet Paşaya gönderdiği mektupta, saltanatın ilgası ve Cumhuriyetin ilânı ile Halifenin durumunun İslâm dünyasında tereddütle karşılandığı bildirilmiştir. Halifenin otoritesi İslâm milletlerinde hissedilmektedir. Halifenin durum ve şerefi hiç bir zaman için Papanınkinden aşağı olmamalıydı.

"İşte bu ve bunlara benzer diğer sebeplerden dolayı, Türkiye'nin gerçek dostları olarak biz, Hilâfet

(30) Nutuk (1960), II, s. 836.

ve İmametin müslüman milletlerin güven ve saygısına lâyık bir mevkie getirilmesini ve böylece Türkiye'ye de kuvvet ve şeref bahşedilmesini saygı ile T.B.M.M.'nden ve onun büyük ve ileriyi görür reislerinden istirham eyleriz." (31).

Başvekile gönderilen bu mektup, İkdam, Tevhidî Efkâr, Tanin ve İstiklâl gazetelerinde neşrolunmuştur. Bunu neşreden gazetecilerin bir kısmı ile birlikte Lûtfi Fikri Bey de tevkif olunmuş ve Hiyaneti Vataniye kanununa muhalefetle suçlandırılmışlardır (32).

Hilâfetin kaldırılışına karşı tepkiler.

Hilâfetin ilga edildiği 3 Mart 1924 tarihli Meclis

(31) Tanin'de neşredilen 11 İkinciteşrin 1923 tarihli, "Şimdi de hilâfet meselesi" başlıklı yazıda da, hilâfetin haklarının tâyinini derpiş eden bir kanunun lüzumu ileri sürülüyordu. Onu takiben, Ağahan ve Emir Ali de aynı mealdeki mektuplarını İsmet Paşa'ya göndermişlerdir (24 İkinciteşrin 1923). Bu mektup, Orient Moderno'nun IV, 15. sayısında ve Times'in 14 Birincikânun tarihli sayısında da neşrolunmuştur. Mektup İstanbul gazetelerinde 5 Birincikânun tarihinde neşredilmiştir.

(32) 5 Birincikânun'da mektubun neşri üzerine aynı ayın 8 inde İstanbul'da İhsan Beyin riyasetinde İstiklâl Mahkemesi kurulmuş ve Vasıf Bey de Müddeiumumîlik vazifesine getirilmiştir. 9 Birincikânun'da da, İstanbul gazetecileri tevkif olunmuşlardır. Ayın 10 unda da, mahkeme başlamıştır. Muhakemenin neticesinde Lütfi Fikri Bey, 27 Birincikânun 1924 de 5 sene hapse mahkûm olmuştur. bk. Hâkimiyeti Milliye, 28/1/1924, No. 1005. Diğer gazeteciler beraat etmiştir. bk. Hâkimiyeti Milliye, 3 İkincikânun 1924, No. 1010. Beraat eden Hüseyin Cahit ve diğer gazetecileri 6 Şubat 1924 Mustafa Kemal İzmir'de kabul etmiş ve geçici bir süre için aradaki ihtilâf sona ermiştir. Lûtfi Fikri Bey de, 13 Şubat 1924 tarihli ve 412 sayılı kanunla affedilmiştir, bk. Hâkimiyeti Milliye, 14 Şubat 1924, No. 1046.

oturumu beş saat sürmüştür. Fethi Beyin riyasetindeki celsede Hilâfetin kaldırılmasına ilk karşı koyan, Kastamonu Mebusu Halit Bey olmuştur. Hilâfet ve İslâmın siyaset prensipleri konusundaki klâsik görüşleri savunan Halit Bey'i Gümüşhane Mebusu Zeki Kadirbeyoğlu takip etmiştir. Kadirbeyoğlu'na göre, memleketin bütün meseleleri hallolmuş mudur ki, millî gelenekleri sarsacak böyle bir teklif Meclise getirilmektedir. Zeki Bey, "Bendeniz müthiş bir ittihad-ı islâm taraftarıyım. Memleketin siyaseti namına Hilâfetin ilgasını kabul ederek, düşmanlarımın eline vermek istemem" demiştir (33). Klâsik bir gelenekçi görüş ifadesi. Hilâfetin ilgasını, hâlâ Millî Hâkimiyet prensibine dayanan devletin felâketi görmekte, İslâm dünyasının kaybından endişe etmektedir. O İslâm dünyası ki, *Mukaddes Cihad* ilânını hiçe saymış, Hilâfetin sahibi Osmanlıların Hıristiyanlar karşısında yenilmesini sağlamak için elinden geleni geri bırakmamıştır.

Hilâfetin kaldırılmasını savunanlar ise, bir kısmı İslâmî esaslara, bir kısmı Millî Hâkimiyet prensibine dayanmak suretiyle Hilâfetin ilgası konusundaki delillerini ileri sürmüşlerdir: Şeyh Saffet Efendi ile Adliye Vekili Seyyit Bey (34) Halifelik müessesesinin tarihî gelişimini açıklamışlar ve bugünkü şekliyle siyasî iktidarın *müstebidâne* bir kullanılışından

(33) Zabıt Ceridesi, Devre II. C. 7, s. 1.

(34) Aynı Zabıt Ceridesi, Ayrıca bk. Tunaya, İslâmcılık cereyanı, s. 165. Meclisdeki bu konuşma, Hilâfetin Mahiyeti ve Şer'iyesi ismi altında ayrı bir broşür halinde neşrolunmuştur. Ankara, 1340 - 1924.

ibaret olduğunu belirtmişlerdir. Delilleri *Usulü Fıkh*'a dayanmaktadır. Başvekil İsmet Paşa da, Hilâfetin kaldırılmasını savunmuştur. İsmet Paşaya göre, Hilâfetin kaldırılması demek, "Ahkâmı İslâmiyenin" terki demek değildir. Millî Hükûmetin ilk amacı, Hilâfeti kurtarmak idiyse de, Hilâfet, Millî Kurtuluş Savaşı sırasında bu savaşa yardımcı olmamış, aksine onu engellemeye çalışmış, bu savaş mensuplarını fetvalarla *şerir d*iye isimlendirmiştir. Halifenin bu durumu, başarı için Hilâfetin mevcudiyetinin şart olmadığını göstermektedir. Halifenin İslâm dünyasının hâkimi olması şeklindeki bir istek de, bugünün siyasî şartlarına göre gerçekleşebilecek yapıda değildir: bunun bağımsız devletleri Halifenin politikasına uydurmak demektir. Bu ise, Müslümanların birbirini yemesine sebep olmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, "bütün milletler gibi müslüman milletlerin de istiklâlini" istemektedir. Türkiye, *Hilâfet bizdedir iddiası ile diğer milletlere siyasî ödevler yüklemek gayesinde değildir.* Bu yönlerde cereyan eden tartışmalar sonucunda, Şeriye ve Evkaf Vekâleti kaldırılmış (35), Tevhidî Tedrisat Kanunu çıkmış ve Hilâfet ilga edilmişti.

Hilâfetin kalkışı ile Osmanlı Monarşisinin Teok-

(35) Hilâfetin ilgasından daha bir hafta evvel, Hafız İbrahim Efendi, Şer'iye Vekâletinin baki olduğunu, onu şahsî kanaatlerin yıkamıyacağını beyan etmiştir. Bk. Zabıt Ceridesi, Devre II, C. 6. Bu beyandan bir hafta sonra, Şer'iye Vekâleti kaldırılmıştır. Bu olay İslâmcı - gelenekçilerin Türkiye'deki gelişimden ne kadar habersiz, kendi kabuklarına kapalı, körpe bir milletle bağdaşmaz olduklarını göstermektedir.

ratik sıfat ve kalıntıları da tarihe karışmış oluyordu. Hilâfeti kaldıran kanun, Millî Hâkimiyet prensibine dayanmakta; Hilâfet, hükûmet ve Cumhuriyet mâna ve mefhumunda esasen mündemiç olduğundan, mülga sayılmaktadır. Hilâfetin kaldırılışı ile, Anayasada mevcut hükümlere rağmen, Teokratik yapının sonudur. Milletin müstakil hâkimiyeti prensip olarak yerleşmiş, -siyasî kudret- iktidar kendisini devamlı kontrol edecek, faaliyetlerini dinî açıdan değerlendirecek bir organdan kurtulmuştur. Nihayet, Türkiye, yıllar yılı ülkenin gelişimine engel olan bir çıban başını deşmekle, yarınki geleceklerini hazırlamıştır.

Hilâfetin ilgası fiilî ve fikrî tepkilerle karşılaşmaktan kurtulamadı. Silifke'de Askerî Hocanın, hazırladığı nümayiş bastırılmış ve Askerî Hoca idama mahkûm edilmiştir. Buna benzer olaylar, Reşadiye'de, Bursa'da ve Adapazarı'nda da görülmüştür (36).

Cumhuriyetin ilânını hoş karşılamıyan Rauf Bey ve grubu, tabiî olarak Hilâfetin ilgasını da hoş karşılamıyordu. Refet, Kâzım Karabekir, Ali Fuat, Cafer Tayyar, Cevat Paşalar da onunla birlikti. İstanbul'da Vatan, Tanin, Tevhidî Efkâr, Son Telgraf, Adana'da Abdülkadir Kemalî Beyin Toksöz gazetesi ile birleşen bu grub, Devrimler içinde olan İsmet Paşa iktidarını yıpratmak gayesini güdüyordu. İktidarın, Hilâfetin ilgasından sonra giriştiği Devrim hareketleri de bu çevrenin hücumlarını arttırması için bir sebep olarak gözüküyordu.

Bu grubun, Hükûmet hakkında verdiği bir sual

(36) Tunaya, İslâmcılık cereyanı, 167.

takriri İsmet Paşa tarafından *İstizah* olarak kabul edilmiş ve Raufçular meclis içinde kendilerini göstermeğe başlamışlardır. Fakat, Devrimci Mebuslar bunları cevaplandırmakta güçlük çekmemişlerdir. 5 - 8 Teşrinisani 1340 tarihlerinde cereyan eden bu tartışmalarla Rauf Bey, Riyaseticumhur makamının, hilâfet ve saltanat makamının hukukunu aldığını ima etmekten kendini alamamıştır (37). Mecliste yapılan hücumlar, İstanbul basınında en büyük desteği bulmuş ve İsmet Paşa kabinesine karşı en çirkin hücumlar icra edilmiştir (38). Basın hâlâ Cumhuriyete aleyhtardır ve onunla alay ederek, isim değiştirmenin her işi yoluna koymayacağı ifade olunmakta, Mustafa Kemal Saltanatı ve hilâfeti gasbeden yerine mutlakiyet idaresini getiren bir kişi olarak gösterilmektedir (39).

İstizahın son günü olan 8 Teşrinisani tarihinde, Feridun Fikri Beyin Cumhuriyet meselesini görüşmeliyiz, teklifine en güzel cevabı Yunus Nadi Bey vermiştir. Yunus Nadi Bey, Rauf ve Feridun beylerin cumhuriyete hücumlarının gerçek mânasının: "Bu makamın (hilâfet) Rauf Beyce hukuku vardır, sarih-

(37) Hâkimiyeti Milliye, 9 Teşrinisani 1924.

(38) Örnek olarak bk. Yalman (Ahmet Emin), Sokaktaki Adam, Vatan, 6 Teşrinisani 1924 Yalçın, (Hüseyin Cahit), Ordu ve siyaset, Tanin 4 Teşrinisani 1924.

(39) Yalman, (Ahmet Emin), Sokaktaki Adam, 6 Teşrinisani 1924 tarihli Vatan. Bu yazıda Mustafa Kemal tarafsız olmamakla, Demokrasiyi yok etmekle ve Saltanat adı değiştirilerek yine bir keyfî idare kurulduğu ileri sürülmektedir. Aynı fikri, Refet Paşa da savunmuştur (Özek, Türkiye'de lâiklik, 84).

tir ifade, ma..fuz hukuku vardır. Sakın kimse almasın günün birinde belki lâzım olacaktır", Yunus Nadi Bey, Rauf Beyin hâlâ, efsaneden, safsatadan bahsettiğini belirtmiştir. Mahmut Esat, Recep, Necati, Vasıf Beylerin, Cumhuriyeti ve Hâkimiyeti Milliyeyi savunur ifadeleri, Halifecileri susturmuş ve İsmet Paşa Kabinesi 19 muhalife karşı 148 oy ile itimat almıştır. Görünüşü ne olursa olsun, bu istizah hâdisesi, hilâfeti koruma manevrası ve Mustafa Kemal'i yıpratma gayesi gütmekteydi.

Rauf Bey'in istizah takririnin müzakeresi sırasında çekingen tutumu, kendisinin savunuculuğunu yapan İstanbul basınında bile tenkit edilmiştir. Özellikle hareketin başarısızlıkla sonuçlanması, Rauf Bey'e karşı bir hava yaratmıştır (40).

İsmet Paşa Kabinesinin güven oyu alması, Raufçuların Halk Fırkasından ayrılarak Terakkiperver Partiyi kurmalarına sebep olmuştur. 9 İkinciteşrin 1924 tarihinde Cumhuriyet Halk Fırkasından ayrılan on milletvekili 17 İkinciteşrin 1924 tarihinde Yeni Fırkayı kurmuşlardır. Partiyi kuranlar içinde, Rauf Bey, Kâzım Karabekir, Ali Fuad Paşalar ve Adnan (Adıvar) Bey vardır. Partinin bir programı mevcuttur. Parti programı, "Fırka efkâr ve itikadatı diniyeye hürmetkârdır" hükmünü taşımaktadır. Reisicumhurun intihap halinde mebusluk sıfatını kaybetmesi istenilmektedir. Partinin neşrettiği beyannamede de,

(40) Yalman, (Ahmet Emin), Meydan muharebesinin neticesi, Vatan 10 Teşrinisani 1924, ve "Sen ve ben kavgası" Vatan, 9 Teşrinisani 1924.

totaliter hareketleri ve partilerdeki oligarşik temayülleri reddeden hükümler mevcuttur (41). Partinin kuruluşunu İstanbul basını coşkunlukla karşılamış ve kendiliğinden, partinin sözücüsü durumunu almışlardır. Bu sırada, 20 İkinciteşrin 1924 tarihinde İsmet Paşa istifa etmiş ve Fethi Bey ikinci kabinesini kurmuştur. Halk Fırkası, partinin prensip olarak Halk Fırkası ile aynı prensipleri koştuğunu, bu bakımdan partinin kuruluşunun boşuna olduğunu iddia etmektedir. Terakkiperver Parti taraftarları ise, yeni partinin daha demokrat ve hürriyetci olduğunu ileri sürmektedirler (42). Fakat Parti, Halk Fırkasının baskısı altında yaşayan, ıstırabın doğurduğu bir çocuktur. Halk Partisinin içinde bulunduğu yaran durumu, ehveni şer olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını doğurmuştur (43). Fırka, Meclis münasebetlerinde Halk Fırkası ile sinirli bir hava içinde çalışmış, çeşitli sualler ve tenkitlerle iktidarı yıpratmak yoluna gitmişlerdir. Bu arada, Meclis içinde 9 Şubat 1925 tarihinde Ali Bey, Halis Paşayı öldürmüştür. Bu olay havayı daha da gerginleştirmiştir. Halk Fırkası, yeni partiyi İttihat ve Terakkinin devamı olmak, onun usulleriyle çalışmakla itham etmektedirler (44).

(41) Bu vesikaların metni için bk. Tunaya, Siyasî partiler, 615.

(42) Ahmet Şükrü, İki Fırka arasındaki başlıca farklar, Vatan 22 Teşrinisani 1924.

(43) Fevzi Lütfi, Izdırabın ve hürriyetsizliğin doğurduğu çocuk, Son Telgraf 12 Teşrinisani 1924.

(44) Tevhidi Efkâr, 3 Kânunevvel 1924.

Partinin gerçek gayesi hakkında Atatürk Nutkunda şu beyanda bulunmuştur:

"Cumhuriyetçi ve terakkiperver olduklarını zannettirmek isteyenlerin; aynı bayrakla ortaya atılmaları, dinî taassubu galeyana getirerek, milleti, cumhuriyetin, terakki ve teceddüdün tamamen aleyhine teşvik etmek değil miydi? Yeni fırka, efkâr ve itikadatı diniyeye hürmetkârlık perdesi altında; biz hilâfeti tekrar isteriz; biz yeni kanunlar istemeyiz; bizce *Mecelle kâfidir;* medreseler, tekkeler, cahil softalar, şeyhler, müritler, biz sizi himaye edeceğiz; bizimle beraber olunuz. Çünkü *Mustafa Kemal*'in fırkası hilâfeti lâğvetti. İslâmiyeti rahnedar ediyor. Sizi gâvur yapacak, size şapka giydirecektir diye bağırmıyor muydu! Yeni fırkanın kullandığı formül, bu irticakârane feryatlarla dolu değildir denilebilir mi?

Bakınız efendiler, bu formül taraftarlarından birinin daha çok evvel (10 Mart 1923 tarihinde) maslûp Cebranlı *Kürt Halit Beye* yazdığı mektuptaki şu cümlelere: "Âlemi İslâmın mabihilbekası olan esasata hücum" ediyorlar. "Bu hususlaki teşrihatınızı arkadaşlara da okudum. Hepsinde tezyidi gayreti muciboldu." "Garba temessül etmek, tarihimizi, medeniyetimizi kaybetmek" i zaruri kılar. "... Hilâfet müessesesini yıkmak, lâdinî bir hükûmet tesisini düşünmek, hep istikbali İslâmı tehdidedecek âmilleri vücuda getirmekten başka bir netice veremez."

Kadri isimli bir zatın, Şeyh Said'e yazdığı mektupta da, Kâzım Paşanın fırkası, Şeyh Said'e müzahir, ahkâmı şeriyeye riayetkâr ve dindar bir parti

olarak tanıtılmaktadır. Kürt isyanına karışmış olan, Şeyh Eyüp de İslâmiyeti kurtaracak partinin Terakkiperver Parti olduğunu ileri sürmüştür. İleri sürülen iddialara göre, Terakkiperver Parti, *"Cemiyeti Hâlifei İslâmiye"* isimli gizli teşekkülü desteklemiş ve yapılacak kıyama dahi icazet vermiştir. Hükûmet Başkanı, *Fethi Beyin* ihtarlarını dinlemeyen partinin bilerek veya bilmeyerek yarattığı islâmı-şeriatı ve halifeyi kurtarma havası, iddiaları Kürt isyanı ile neticelenmiştir. *Nakşibendi* tarikatından, *Şeyh Said,* 13/14 Şubat 1925 tarihinde isyan etmiştir. Gerçek gaye, yılların başbelâsı şeriati ve halifeyi kurtarmaktır. İsyan genişlemiş ve sonuçta askerî kuvvetler isyancıları bastırmışlardır. Bu iç savaş, *Vatancılar* ile *dinci-halifecilerin* savaşı olmuş ve vatancıların zaferi ile sonuçlanmıştır. Gaziye göre, "Türk tarihinde ilk defa askerlerimiz mefkûreleri uğrunda asil bir maksatla harb etmişlerdir" (46). Terakkiperver Fırkanın bir çok şubeleri isyan ile ilgili görülmüş ve mahalli idarelerce kapatılmıştır. Nihayet 3 Haziran 1925 tarihinde Parti hükûmet tarafından Takriri Sükûn kanununun hükümlerine göre kapatılmıştır. Böylece, dinin siyasî gayelere âlet edilmesi olayı dinin istismarı suretiyle oy toplama kaygısı ilk defa kesin bir cevapla karşılaşmıştır.

Şeriat devrime karşı.

1922 den sonra girişilen devrimci hareketler, top-

(45) Nutuk (1960), II, s. 889 890.

(46) İkdam, 28 Nisan 1924 Tunaya, Türkiye'de siyasî partiler, s. 614 not, 53.

lumda bir takım karşı koyucu hareketlere sebep olmaktan uzak kalmamıştır. Mevcut devlet nizamını, fikrî esasları kökünden yıkan değişmeler, bilhassa dinî veya dince değer izafe edilen konularda olduğu için toplum bu değişmeleri rahatlıkla kabul etmemiştir. Yılların getirdiği şeriati kurtarma, dini koruma avazeleri gene memleketin dört bucağında yükselmiştir. Şapka, harf, yazı, unvan, dinî teşekküller, tekkeler ve zaviyeler gibi değişik konularda yapılan devrimler, toplumda *dinin elden gitmesi* şeklinde yorumlanmıştır (47). Hilâfetin ilgası ile temel düzen olarak teokrasiye veda eden Türkiyede, temel siyasî değişme paralel olarak yapılan toplumsal değişiklikler, bir bütün halinde lâik devlet nizamına ve hayata geçişin ifadesidir. Teokrasiye inanmış gelenekçi kütleler ise bu değişimi kolay kabul edememiştir. Sırasıyla bir takım gelenekçi olaylar kendisini göstermiştir (48).

---

(47) Devrimci ve lâik devlet düzenine karşı girişilen gerici hareketler için bk. Tunaya, İslâmcılık Cereyanı, s. 178 ve müt.

(48) Kürt isyanının başlaması üzerine Meclis, 25 Şubat 1925 de, "Dinin siyasî maksatlarla suiistimal edildiği hakkında" 556 sayılı kanunu kabul etmiştir. Ayrıca, Saltanat'a ait propagandaların men'ine dair, 15 Nisan 1923 tarihli ve 334 sayılı kanun da değiştirilmiş ve 25 Şubat 1925 tarihinde hilâfet lehindeki faaliyetler de yasak olunmuştur. Nihayet, 578 sayılı ve 44 Mart 1925 tarihli Takriri Sükûn kanunu kabul edilmiş ve bu kanuna istinaden isyan mıntakalarında ve Ankara'da İstiklâl Mahkemeleri kurulmuştur. Bu mahkemeler, bilhassa Kürt isyanının suçluları için teşekkül etmiştir. Ayrıca memleketde de Örfî İdare ilân olunmuştur.

Toplumdaki bu huzursuzluklar, cebrî birtakım işlemlerin

Devrimci Türkiyenin karşılaştığı ilk reaksiyon doğuda Kürt isyanı olmuştur. Siyasî ihtirasların ve gelenekçi düşüncelerin sebep olduğu bu olay yukarda belirtildiği gibi, sert tedbirlerle bastırılmıştır. Kürt isyanını takiben tekkeler, vaziyeler kapatılmış, memurların ve resmi kabullerdeki kıyafet düzenine dair yeni kararlar ve kanunlar çıkarılmıştır. Atatürk'ün Kastamonu gezisi bu devreye rastlar. 4 Eylül 1925 te Taksim'de yapılan bir baloya ilk defa Türk kadınları da iştirak etmiştir (49). 5 İkinciteşrin 1925 te Atatürk Ankara Hukuk Fakültesinde, *"Biz bugün dinî müsavatla değil, millî müsavatla bağlıyız"* demektedir (50). İktidarın ve Mustafa Kemal'in bu davranışları, toplumda yankılarını bulmakta gecikmemiştir. 24 Kasım 1925 tarihinde, Erzurum'da ho-

---

yapılmasına sebep olmuştur. 6 Mart 1925 de İstanbul'da altı gazete kapatılmış, 16 Nisan 1925 de Tanin seddedilmiş ve 17 Nisan'da da Hüseyin Cahit yeniden tevkif olunmuştur. 635 sayılı kanunla 22 Nisan 1925 de o zamanki Ceza Kanunu değiştirilmiş ve Cumhuriyetin korunmasına dair hükümler konulmuştur. 7 Mayıs 1925 de Hüseyin Cahit müebbeden Çorum'a sürülmüştür. 3 Haziran'da Terakkiperver Parti kapatılmış, 29 Haziran'da Şeyh Sait ve 40 yardımcısı idama mahkûm olunarak 30 Haziran'da cezaları infaz edilmiştir. 11 Ağustos'ta Ahmet Emin tevkif edilmiş ve 15 Haziran'da da, Lutfi Fikri'nin beraatına karşılık, 11 tarikatî selâsiye âzası idama mahkûm olmuşlardır. Bütün bu tevkifler, şu gerekçe ile icra edilmiştir: "... Hilâfetin hâkimiyetini iade ve temin ve bunun etrafında beslenen âmâl ve ihtirasatı hariciyeye mutabık bir vaziyet ihdas etmek maksadı ile efkârı umumiyeyi ifsat ve teşviş eylemek..".

(49) Bk. Cumhuriyet, 6 Eylûl 1925.

(50) Bk. Hâkimiyeti Milliye, 6 İkinciteşrin 1925.

calar yeni lâik düzenin protestosu gayesiyle bir yürüyüş yapmışlardır. Bu olay üzerine Erzurum'da örfi idare ilân edilmiş ve muhakeme sırasında olayda, *Muhafazai Mukaddesat Cemiyeti* ile *İslâm Teali Cemiyetinin* rol oynadığı anlaşılmıştır. 25 Kasım 1925 de Rize'nin Of ilçesinde silâhlı Nakşibendiler isyana teşebbüs etmişlerdir. Amaç, şer'i giyinimi muhafaza etmektir. Bu arada 25 Kasım tarihinde 671 sayılı şapka kanunu çıkmıştır. İki gün sonra 27 Kasımda Maraş'ta softalar, *şapka giymiyeceğiz* bağırışlarıyla gösteri yapmaktadır. Çerkeş'te cami kapısında şapka aleyhine beyannameler dağıtılmaktadır. Bu hareketlere katılan muhtelif softalar, gazeteciler istiklâl mahkemelerince yargılanmaktadır. İskilipli Atıf Hoca (51), idama mahkûm olanlar içindedir. Toplum hayatı ise, her zerresi ile teşkilâttan kültürel hayata kadar yeni ideolojiye göre düzenlenmektedir. Bu devre, kanunlar bolluğu devresidir. İktidar bilhassa yeni bir alfabenin hazırlıklarını yapmakta çeşitli ön çalışmalarda bulunmaktadır. Türkiye milli istiklâlini ve kültürel gelişimini tamamlama çabası içindedir. Reaksiyoner hareketler bir müddet için durmuştur. Bununla beraber, Türkiye daha Anayasasındaki hükümlere uygun olarak İslâm dünyası ile islâmi temaslarını devam ettirmektedir. 7 Haziran 1929 da açılan İslâm Kongresine Edip Beyi resmen murahhas olarak göndermiştir.

(51) Atıf Hoca, Frenk Mukallitliği ve şapka isimli risalesi ile bu değişime karşı koymuştur. İstanbul 1346. Meclis içinde de, Nurettin Paşa, Şapka Kanununa muhalefet etmiştir.

İzmir Suikasti.

15 Haziran 1926 tarihinde gelenekçi cephenin geniş ve yeni Devleti ideolojik bakımdan yıkmağa yönelmiş bir teşebbüsü İzmirli Şevki'nin İzmir Valisine ihbarı ortaya çıkarmıştır: Atatürk'e suikast. 15 Haziran 1926 tarihinde, Giritli Şevki, Lâzistan Mebusu Ziya Hurşit ile Sarı Efe Edib'in Gazi'ye suikast yapacağını bildirmiştir. Yapılan tahkikat, İzmir Suikast teşebbüsünün üçüncü olduğunu göstermiştir. Daha evvelki Ankara ve Bursa suikast plânları su yüzüne çıkamamıştır. Teşebbüse, çoğu eski İttihat ve Terakkicilerden, daha sonra Terakkiperver Fırkadan olan bir çoklarının adı karışmıştır. Şükrü Bey, Cavit Bey, Münir Hüsrev, Hilmi Bey, Bekir Sami, Rasım Bey, Kâzım Karabekir, Ali Fuat, Cafer Tayyar paşalar, olayla ilgili görülerek tevkif edilenler arasındadırlar. Adnan Adıvar hakkında ise gıyapta tevkif kararı verilmiştir (52).

Yapılan incelemeler, Cumhuriyet Halk Fırkasını, İttihat Terakki haline getirmek isteyenlerin bu işte başarısızlığa uğramaları üzerine devrimci tutuma karşı çıktıklarını ve Gazi'ye düşman olduklarını göstermiştir. Sanıkların hepsi, monarşinin yetiştirdiği ve çağını aşamamış insanlardır. Hâlâ, Osmanlı İmparatorluğunu yok eden İttihat Terakki diktatörlüğünün hayali ile yaşamakta, monarşinin ge-

(52) Bu konuda birçok vesikalara dayanarak İzmir Suikastini tarafsız gözle açıklayan enteresan bir yazı serisi için bk. Esen, (Mekki Sait), Atatürk'ü öldürmek istemişlerdi, Milliyet, 23 Şubat 1964 ve müt.

lenekçi, fakat, biçimci şaşaasını aramaktadırlar. Kurtuluş Savaşı kendilerini bu eski oyuncaklara, sahip oldukları kudretlere kavuşturacak zannetmişler, fakat umdukları olmamıştır. Kabul edilen yeni düzen, bütün alışkanlıklarını silip süpürmüştür. Bir noktaya kadar, Gazi'nin yanında olan, onu destekleyen bu insanlar gelişimi kavrayamamışlar, ona karşı çıkmışlardır. Yeni düzeni Gazi şekillendirdiği için, onu öldürmekle, geçmişe kavuşacaklarını zannetmişlerdir. Eskiye dönüş amacı, onları, Terakkiperver Fırka içinde de birleştirmiştir. Fırkanın başarısızlığı, kendilerini, fiili durum takınmaya sürüklemiştir.

Suikast üzerine derhal İstiklâl Mahkemesi kurulmuş ve muhakeme sonunda 15 kişi idama mahkûm olmuşlardır. İdama mahkûm edilenler içinde, Halis Turgut, Ziya Hurşit, Cavit Bey, İsmail Canbolat, Şükrü Bey, Sarı Efe Edip de vardır. Ankara Valisi Abdülkadir ile Kara Kemal de gıyaplarında idama mahkûm olmuşlardır. Bunlardan, Kara Kemal sonra yakalandığı sırada intihar etmiş, Abdülkadir Bey ise yakalanarak idam olunmuştur. Bu şekilde, Devrim tarihimizin en şen'i kaatilleri cezalarını bulmuştur. Olay, Türk Devriminin her şeye rağmen yürüdüğünü ve çağın gerçeklerini kavrayamıyanların dökülüp kaldıklarını göstermiştir.

7 Mart 1927 de, olayların durulması üzerine İstiklâl Mahkemeleri lâğv edilmiştir. Buna rağmen bu seneler içinde bazı ufak tefek olaylar kendisini göstermiştir. Atatürk'e suikast için Sisam'dan gelen ve sonunda kimi yakalanırken öldürülen, kimi ise idam olunan Hacı Sami ile çetesinin hikâyesi ve Bur-

sa hâdisesi softaların bu devre içindeki son hareketleri olmuştur. Oldukça önem taşıyan Bursa olayı, İslâm Dinini kurtarmak için Bursa'da bir komitenin teşekkülünden ibarettir. Bu olay hakkında Bursa mahkemesi, 9 Şubat 1929, 11 Nisan 1929 ve 16 Ağustos 1929 tarihlerinde üç karar vermiş ve dokuz kişi idama mahkûm edilmiştir (53).

Lâik ve Devrimci Cumhuriyete karşı 1930 yılını takiben de bazı olaylar kendisini göstermiştir (54). 22 Aralık 1930 da Nakşibendi tarikatine mensup Derviş Mehmet ve arkadaşları, İslâmiyeti, şeriati kurtarmak amacı ile silâhlı bir başkaldırmaya teşebbüs etmişler ve Kubilay isimli bir teğmeni şehit etmişlerdir. Bu olayların daha geniş bir dinî teşkilât tarafından idare edildiği sonra anlaşılmıştır. Hükûmetin bu olaya karşı davranışı kesin ve serttir. Lâik nizamı her türlü tecavüze karşı korumaya azimli bir iktidar mevcuttur. 1933 yılında, Kozanlı İbrahim ve arkadaşları gene şeriatı kurtarmak amacı ile, bir yürüyüş yapmışlar ve Bursa halkı da kendilerine iştirak etmiştir. Türkçe ezanı protesto amaçlarıdır. 1935 yılında Siirt'te Şeyh Halit ve oğlu Abdulkuddüs de, Nakşibendi tarikatı adına nüfuzlarını yaymağa, dini kurtarmağa kalkışmışlardır. Tecavüzkâr hareketler kısa zamanda bastırılmıştır. Nihayet gene Nakşibendi olan Ahmet Kalaycı, 1936 da İskilip'te yeni bir dinî sistemi yaymak için çaba sarfetmiştir.

---

(53) Ağaoğlu Ahmet, İstiklâl Mahkemelerinin faaliyeti, Hâkimiyeti Milliye, 4 Ocak 1964.

(54) Bu olaylar için bk. Tunaya, İslâmlık Cereyanı, 184 ve s.

Serbest Fırka ve sürüklediği olaylar.

Serbest Fırkanın kurulması Atatürk'ün, Fethi Beye yazdığı mektupla başlamıştır (55). Bu mektuplara Fethi Beyin Paris sefirliğinden dönüşünde memleketin durumundan şikâyet elen 11.VIII.1930 tarihli mektup sebep olmuştur ve Atatürk Fethi Beye verdiği cevapta, lâik cumhuriyet esaslarına uygun bir parti kurmasını tavsiye etmiştir. Bu istek üzerine, 12 Ağustos 1930 tarihinde parti kurulmuştur. Serbest Fırkanın kuruluşu, Terakkiperver Partiye göre büyük bir fark göstermektedir. Terakkiperver Parti, Gazi'ye karşı bir hareketin ifadesidir. Serbest Fırka ise, Halk Partisinin çok partili hayata geçiş arzusunun bir sonu olmuştur. Parti, Cumhuriyetcilik, Milliyetcilik ve lâiklik esaslarına bağhdır. Buna karşılık, siyasî ve ekonomik görüşü bakımından daha liberal bir mahiyet arzetmektedir.

Partinin hayatı uzun sürmemiştir. Buna rağmen, bu kısa süre içinde parti geniş bir teşkilât kurabilmiş ve yayılmıştır. Atatürk'ün partinin hayatını garanti etmesi, partiye daha da kuvvet vermiş ve parti kurucuları Atatürk'ü fahri reisleriymiş gibi kamu oyuna tanıtmışlardır (56). İstanbul'da "Yarın" ve "Son Posta" gazeteleri Yeni Fırkayı hararetle des-

(55) Bu mektupların metni için bk. Tunaya, Siyasî Partiler, 631. Ayrıca bk. Karpat, 64 - Lewis, 10 L.

(56) 9 Eylül 1930 tarihinde, Cumhuriyet gazetesi, Yunus Nadi imzasıyla, Gaziye açık mektup neşretmiş ve kendisinden, Serbest Fırka karşısındaki durumunun ne olduğunu sormuştur. 10 Eylül tarihli Cumhuriyet'te Gazi'nin cevabı çıkmış ve kendisinin Halk Fırkası Reisi olduğunu açıkça ifade etmiştir.

teklemişlerdir (57). Fırka, Belediye seçimlerine girmiş ve fakat kazanamamıştır. Bu başarısızlık, Halk Fırkasının seçimlerde baskı yaptığı iddiası ile karşılaşmıştır. Bu durum karşısında, Serbest Fırka, Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey aleyhine istizah takriri vermiştir. Takrir 15 Kasım 1930 tarihli celsede müzakere konusu yapılmış (58) ve iki partinin birbirini ithamı için vesile olmuştur. Şükrü Kaya, Serbest Fırkanın, çiftçiyi kurtarmak için devletçi bir siyaset takip edilişini cinayet saydığını belirtmiş, iki parti arasındaki farkın sadece buna dayandığını ileri sürmüş ve liberal siyasete hücum etmiştir (59). Refik (Koraltan) Bey ve Rasih Bey ise, Serbest Fırkayı, irticayı desteklemek, Atatürk'ün şahsiyetini istismar etmekle itham etmektedirler (60). Fethi Bey ise, irtica iddialarını reddetmekte, seçim hilelerini ileri sürerek misaller vermektedir. Halk Fırkasının oligarşik ve totaliter tutumunu tenkit ile her konuda hürriyetin mevcudiyetini talep etmiştir. Halkın istediği tarafa rey vermesi hürriyetinin sonucudur. Halk açıkça, irtica istememiştir. Devrimleri istemeyen grubun, Serbest Fırkaya oy vermesi, seçim

(57) Yarın gazetesi sahibi Arif Oruç, eski bir komünist fırkası kurucusu olduğu için, kendisine Fethi Bey itimat etmemiştir.

(58) Bk. TBMM Zabıt Ceridesi. Dev. 3, İçt. 4, C. 22-25, s. 16-74.

(59) Aynı Ceride, 47.

(60) Aynı Zabıt Ceridesi, s. 42-43, 36.

hukukundan doğan hakkıdır (61). İstizah sonunda, Şükrü Kaya 10 muhalife karşı 221 oyla itimat almıştır. Bu sırada, Atatürk de, partinin isteyerek veya istemeyerek olsun toplum katında yarattığı anarşi havasını, devrimlerin tehlikeye girişini göz önünde bulundurarak, partiye karşı tutumunu değiştirmiş ve eski koruyucu tutumunu terketmiştir (62). Bu durum karşısında, Fethi Bey, Gazi'ye karşı olduğu iddialarını reddetmiş (63) ve arkadaşlarıyla istişare ederek partisini feshetmiştir (64). Serbest Fırka-

(61) Aynı Zabıt Ceridesi, 17-21. İsmet Paşa, Menemen hâdiseleri ile ilgili olarak, 1.1.1931 tarihli celsede yaptığı konuşmada, muhalefetin hareket hürriyetini, memleketin yüksek menfaatlerine zarar vermiyecek, bilhassa devrimler konusunu suistimal etmiyecek şekilde tahdit etmesi, sınırlaması gereği üzerinde durmuştur (Bk. TBMM. Zab. Cer. 193, Dev. III, c. 24, s. 4). İstizah takriri ile ilgili müzakereler sırasında, Ali Çetinkaya, Fethi Bey'i Mondros Mütarekesini imzaladığı için itham etmiştir. Ayrıca, Serbest Fırkanın, muhalefet vazifesi olarak sadece Halk Partisine hücum etmesinin, partinin gerçekleştirdiği devrimlerin zayıflamasına ve memleketin zarar görmesi sonucunu doğuracağı belirtilmiştir (Refik ve Vasıf Beylerin konuşmaları.

(62) Gazi, Serbest Fırkanın irtica çevrelerinin reaksiyonlarına sebep olabileceği endişesini 1 Kasım 1930 tarihli Meclisi açış nutkunda belirtmiştir, bk. TBMM Zab. Cer. Dev. 3, İçt. 4, C. 21-25, 3). Bu sırada, Baltacıoğlu, gerçek Atatürk'ün Halk Fırkası Reisi Atatürk olmadığını, (Bk. Baltacıoğlu, Bizim taptığımız Mustafa Kemal, Yarın, 12 Teşrinievvel 1930). Bu sırada, aynı sütunlarda, Arif Oruç, Atatürk'ün Başvekil ve Fevzi Çakmak'ın Reisicumhur olmasını teklif etmektedir.

(63) Ağaoğlu, 94.

(64) Serbest Partinin kendi kendini feshi, bugün hâlâ tartışılan bir konudur. Bazıları, Gazi'nin bütün vaatlerine rağmen Fırkayı tutmadığını, vaatlerinde durmadığını belirtmektedir (Bk. İlmen, Dört ay yaşamış olan zavallı Serbest Fırka,

yı takiben kurulan iki küçük siyasî parti de, siyasî hayatta bir başarı kazanamamışlardır (65).

Serbest Fırkanın Atatürkçü ve lâik olduğu kanaatindeyiz. Hiç olmazsa liderleri, bu konuda samimidirler. Fakat, devrimlerin gerçekleştiricisi olan Halk Fırkasının reaksiyoner çevrelerde yarattığı antipati, bu çevreyi Serbest Fırka etrafında birleştirmiştir. Bu bakımdan kanaatimizce, devrimlerin körpe çağında Halk Fırkasında duyulan irtica endişesi haklıdır. Nitekim, Serbest Fırkanın verdiği muhalefet emniyeti, toplumda etkisini bulmuştur. 22 Aralık 1930 da Menemen'de Kubilay'ın şehit edilmesiyle sonuçlanan Nakşibendi Derviş Mehmet'in hareketi, 1935 de Siirt'te Şeyh Halit ve Abdülkudüs'ün hareketleri, nihayet, Nakşibendi Ahmet Kalaycı'nın 1936 daki İskilip olayı, birbirini takip etmiştir. Bütün bu olaylara karşı iktidarın tutumu, sert, kesin ve ener-

---

8). Ağaoğlu ise, İsmet Paşa ve Gazinin samimî olarak muhalefeti arzuladıklarını ve fakat, Gazinin İsmet Paşaya karşı olduğu zehabının ve yurttaki anarşinin kapatılmaya sebep olduğunu belirtmektedir (Bk. Ağoğlu, 93). İlmî görüşten uzak ve birçok yanlışlarla dolu bir kitapta ise, tek taraflı bir izahla bütün suç İsmet Paşaya yüklenmektedir (Bk. Kandemir, Serbest Fırka, İstanbul 1955). Görünen sebep ne olursa olsun, gerçek sebep, Fırka'nın kendi bünyesindedir. Kuruluşunda belirli bir görüşe göre kurulmamış, zorlama, iktidarın desteğinin doğurduğu bir parti olmuştur ve daha doğarken sakat doğmuştur.

(65) Adana'da kurulan "Ahali Demokrat Fırkası" ile Edirne'de kurulmasına teşebbüs edilen, "Amele ve Çiftçi Partisi". Tunaya, Siyasî Partiler, 635-638.

jiktir. İrticai mahiyetteki olaylar önlenmiştir (66).

Bütün bu gerici olayların müşterek bir amacı, noktası vardır: Olaylar camilerden başlamıştır, softalar tarafından düzenlenmiştir ve şeriati kurtarmak, halifeyi yeniden kazanmak hülyasına kapılmıştır. Buna karşılık mevcut iktidarın da hiç şaşmayan bir davranışı vardır: mevcut lâik ve devrimci düzeni sarsıcı, ellerinden kaçırdıkları menfaatleri yeniden kazanmak amacına yönelmiş bu şekilde hareketleri kesin ve sert bir şekilde cevaplandırmak. Meclis, bir ideoloji etrafında birleşmiş, devrimlere inanmış kişilerden kuruludur. Cumhuriyetin lâik Devlet Düzeni Demokrasi hareketlerine kadar hiç bir tehlikeye iktidarlar tarafından düşürülmemiş ve düşmesine imkân verilmemiştir.

Çok partili hayata geçiş ve getirdikleri.

II. Cihan Savaşından sonra Türkiye'nin siyasî hayatında köklü değişimler ortaya çıkmıştır. 1945 yılının baharında devrin Cumhurbaşkanı İnönü muhalefet partilerinin çoğalmasının iyi karşılanacağını belirtmiştir. Harbin doğurduğu *ekonomik çıkmazlar, Varlık vergisi* olayı, devletci *idare tarzının yarattığı hoşnutsuzluk* muhalefet partisi olarak kurulan Demokrat Partiye geniş ve hazır bir taraftar kütlesi kazandırmıştır. 1939 - 1945 arasındaki gergin ve çetin seneler zarfında Türk hükûmeti, ister istemez asker-

(66) Hükûmetin olaylar karşısındaki sert ve kesin tutumuna örnek olarak bak: İsmet Paşanın Menemen olayları ile ilgili konuşması, Zab. Cer. Dev. III, C. 24, 4.

lik için köylü gençlere ve iktisaden ayakta durabilmek için köyün cılız kaynaklarına Atatürk devrine nazaran çok daha fazla el atmak zorunda kalıyordu (67). Tek parti iktidarının şartları altında empoze edilen ve kısmen zaruretin doğurduğu bu sıkı tedbirler, köylüler ve mahallî liderler tarafından hoşnutsuzlukla karşılandı ve unutulmadı. Bu durum Demokrat Partinin toplum tarafından benimsenmesi sonucunu doğurdu (68). Uzun yıllar tek partinin siyasî iktidarı altında bulunan toplumun demokratik idare altında, demokrasiyi yanlış anladığı, lâik ve devrimci devlet düzenine karşı bir takım davranışlarda bulunduğu görülmektedir (69). Siyasî alandaki partiler mücadelesi ve toplumun emniyetini kazanmak endişesiyle, 1923 den sonra ilk defa bu devre içinde islâmcı fikirler *siyasî hayatta rol oynamağa başlamış* ve *din politika konusu yapılmıştır*. Kanaatimizce bu devre içinde, lâik ve devrimci düzene karşı olan yeni islâmcı akım, dine taviz veren davranışlar yukardan aşağı olmuştur. Yani toplumda dinci davranışlar bu devre içinde belirmemiştir. Aksine, siyasî faaliyet ve çekişmeler dini konu olarak aldıkça, toplumda *uyumuş veya bastırılmış* durumda olan islâmcılık cereyanını canlandırmıştır. Ancak 1950 den sonradır ki bu davranışlar sonucunu vermiş, toplumsal kıpırdanmalar kendisini göstermiştir.

---

(67) Reed, Demokrat Türkiye'de yeni bir kuvvet faaliyet halinde, s. 3.

(68) Aynı yazı, s. 4 - Rustow, Politics and İslâm in Turkey 1920-1955 (Frye, İslâm and the west), s. 91.

(69) Özek, İrtica konusunda (Dünya, 2 Haziran 1958).

Bu devre içinde kurulan ve islâmcı esaslara dayanan siyasî parti bolluğu, çok partili hayata geçişimizin bu konuda ne kadar önemli bir rol oynadığının delilidir (70). Gerçekten bu devre içinde, Millet, Milli Kalkınma, Sosyal Adalet, Çiftçi - Köylü, Arıtma koruma, İslâm koruma, Muhafazakâr, Toprak - emlâk - serbest teşebbüs partileri (71), derece derece Türkiye'nin siyasî hayatının islâmcı esaslara uyması gerekçesiyle ortaya çıkmışlar,gelenekçi bir görüşün temsilcisi olmuşlardır (72). Bu devrenin siyasî hayatında İslâmcı ve muhafazakâr cereyanın ortaya çıkışının en önemli örneği Millet Partisinin kuruluşu olmuştur. 1948 senesinde dinî reform isteyen bir grup Demokrat Partiden ayrılmış ve Millet Partisini kurmuştur. Parti sosyal hayatta geleneklere ve örf ve âdete geniş önem verilmesine taraftardır. Partinin ana programının 7. maddesine göre, parti "içtimaî nizamın teşekkülünde itikatların, ahlâkın, geleneklerin, örf ve âdetin büyük hislerini tanır. Bunlar sık sık değişmezler ve devletin nüfuzu dışında kalır". Ana programın 8. maddesine göre de, "Parti din müesseselerine ve millî ananelerine hürmetkârdır". Gene partinin ana programının 12. maddesine göre, lâikliği esas itibariyle kabul etmekle beraber din işlerinin ayrı bir teşkilât elinden idaresini, bu

(70) Reed, Revival of İslâm in secular Turkey, (in the Middle East Journal 1, Vol. 8, No. 3, 1954, s. 271).

(71) Bu partiler için bk. Tunaya, Siyasî partiler, İstanbul 1952.

(72) İslâmcılık cereyanının bu devredeki rolü için bk. Tunaya, İslâmcılık cereyanı, s. 188 ve müt.

teşkilâtın muhtar bir teşkilât olmasını istemektedir. Parti ayrıca ilk ve orta tedrisata din dersleri konulmasını da uygun görmektedir.

Siyasî İktidara dinî baskı.

1946 - 1950 yılları arasındaki, ilk demokrasi çağında, dinî esasları benimseyen gelenekçi partilerin kurulması ile kalınmamış, CHP nin tutumunda dahi bazı sapmalar olmuştur. Partinin özellikle, çiftçi unsurları, partinin devrimler konusundaki tutumunun yeniden gözden geçirilmesini istemişlerdir. Parti içindeki bir grubun 1945 yılında ortaya attığı dinde reform fikri, parti içindeki gelenekçiler tarafından benimsenmemiştir. 1947 Kurultayı, meselenin daha esaslı tartışılmasına sebep olmuş, CHP nin Devrimci tutumu sert görülerek, değiştirilmesi Hamdullah Suphi, Sinan Tekelioğlu, Şükrü Nayman, Yusuf Ziya Kösemen gibi milletvekillerince istenilmiştir. Lâikliğin, memleketimizde yanlış anlaşıldığı ve dine devletin müdahale ettiği, bu grupların üzerinde durduğu başlıca tez olmuştur (73). Gelenekçilerin bu tezi, cevabını aynı grup içinde bulmuştur. Lâiklik ve Türkçülük bütün kuvveti ile savunulmuştur. Kurultay, Devrimcilerin tezini benimsemiştir. Bu olay Hamdullah Suphi'nin partiden istifası ile sonuçlanmıştır.

Parti içindeki Devrimci grubun hâkimiyeti kazanmasına rağmen, CHP si, seçim endişesiyle ilk ta-

(73) Bu müzakereler için bk. C.H.P. Yedinci Kurultay Tutanağı, Ankara 1943, s. 449 ve müt.

vizci hareketlerde bulunmaktan da çekinmemiştir. 1 Şubat 1949 da ilk okullara din dersleri konulmuş, 1948 yılında ilk defa hacca gideceklere döviz tahsis olunmuş, 1949 yılının Ocak ayında İmam-Hatip kursları açılmıştır. 1950 yılının martında da, Din adamlarının idaresi yeniden Diyanet İşleri Riyasetine verilmiştir. Ankara Üniversitesi Senatosu 7 Ocak 1949 tarihinde İlâhiyat Fakültesi açılması konusunda karar vermiştir. Şemsettin Günaltay kabinesi de programına İlâhiyat Fakültesi açılmasını koymuştur.

CHP iktidarının bütün bu faaliyeti, siyasî mücadelenin doğurduğu baskının sonucudur. CHP nin din konusundaki tutumunu yorumlayan gelenekçi basın, iktidarı bazı tavizler vermeğe zorlamaktadır. Gelenekçi basın özellikle, Millet Partisinin din konusundaki tutumunu benimsemekte (74), CHP yi Türk halkının duygularına hürmetsizlikle suçlandırmaktadır. CHP inatla halkın vicdanına aykırı bir kuralı, lâikliği müdafaa etmektedir. Bu yol CHP nin yıkılışını hazırlamaktadır (75). Halk Partisi *siyasî irtica* ile

(74) Millet Partisinin Beyannamesi, (Sebilürreşad, No. 48).

(75) Bu fikirler için bilhassa şu makalelere bakınız: Halk Partisinin din siyaseti, (Selâmet, 21 Kasım 1947, No. 27, s. 15) Yusuf Ziya Kösemen, Millet Hâkimiyeti - ahlâk hâkimiyeti (Sebilürreşad, No. 5, 1948, s. 73) - Yirmi sene süren Komünizm umdeleri (Sebilürreşad, No. 17, 1948, s. 264) - Hüseyin Saruhan, Lâik misiniz, yoksa din düşmanı mı? (Sebilürreşad, No. 18, 1948, s. 186) Ayrıca bu konuda geniş bilgi için bk. Tunaya, İslâmcılık Cereyanı, s. 201 ve müt.

suçlandırılmaktadır (76). Din eğitimi, dil devrimi, Türkçe ibadet, batılılaşma hareketleri, gelenekçiler tarafından ağır tenkitlerle karşılanmakta, bu hareketleri gerçekleştiren CHP dinî yıkıcılık, mâneviyat düşmanlığı ile itham olunmaktadır. Gelişimi sağlayacak, komünizmi önleyecek olan İslâmiyetin hâkimiyetini tekrardan kurması, İslâm birliğinin teessüsü bu cephenin teklifleri arasındadır. İslâmî cemiyet nizamının savunulması bu devrede yeniden görülmektedir. Gelenekçilerin bu davranışı ve bu davranışı temsil eden DP nin tutumu, CHP nin seçim endişesi ile bazı sapmalarda bulunması sonucunu doğurmuştur.

Gelenekçi cephe, bütün siyasî olaylara karışıp onları kendi görüşlerinden yorumlamaktadır. Meselâ, bu cephe Şemsettin Günaltay kabinesine kabinede Cemil Sait Barlas ve Tahsin Banguoğlu olduğu için itimat etmemektedir (77). 14 Mayıs 1950 seçimlerinden önce gelenekçiler bütün siyasî partileri dinî açıdan incelemiştir. CHP ye itimat edilmemektedir. DP de bütün tavizci hareketlerine rağmen Celâl Bayar yüzünden tereddütle karşılanmaktadır. Bayar, Atatürkçü olarak tanınmakta, CHP nin din konusundaki görüşünü desteklediği zannedilmektedir. 1947 yılında Bayar'ın İzmir'de söylediği bir söz hatırlarda-

(76) Siyasî irtica (Sebilürreşad, No. 19, 1948, s. 304). İktidar üzerinde baskı doğuran dinî görüş için bilhassa bk. Cumhurbaşkanımızdan bir istirhamımız var (Sebilürreşad, 1948, s. 86).

(77) Eşref Edip, Günaltay'ın başkanlığı ve akisleri (Sebilürreşad, No. 29, 1949, s. 57).

dır. Bayar, *Şeriati yaşatmıyacağız* demiştir. Gerici basının tepkisi DP yi güç durumda bırakmış ve Bayar sözlerini tavzih etmek mecburiyetinde kalmıştır (78). Bu olay dahi, dinî çevrenin nasıl bir siyasî teşekkül üzerinde baskı yaptığını, oy endişesi doğurduğunu göstermektedir. Bu olay ve Bayar'ın açık bir tavizde bulunmayışı İslâmcı çevrenin basınınca tenkit olunmaktadır (79). Bu çevreye göre, halkın mâneviyatını üstün tutan ve toplumu tatmin edecek parti Millet Partisidir (80).

14 Mayıs seçimlerine kadar, CHP iktidarı ve Devrimciler konusunda kesin bir fikir açıklamayan gerici çevre CHP nin seçimi kaybetmesi ile bu eski iktidara karşı sert tenkitlerini açıklamaya koyulmuşlardır. CHP *hakka arka çevirdiği* için seçimleri kaybetmiştir (81). Çevre, DP ye akıl vermekte, mâneviyata uymasını istemektedir. Bu partiye karşı olan itimatsızlık, arapça ezanın kabulü ile kalmıyacaktır.

1946-1950 CHP nin son iktidar yılları, yılların biriktirdiği bir takım kinlerin ve gizli kalmış düşmanlıkların ortaya atıldığı devredir. Bununla bera-

---

(78) Bu beyanat üzerine gözüken reaksiyon için bk. Eşref Edip, Şeriatı yaşatmamak (Sebilürreşad, No. 39) Raif Ogan, Bayar ve lâiklik (Sebilürreşad, No. 47) Eşref Edip, Din her şeyden üstündür (Sebilürreşad, No. 46) Eşref Edip, Lâiklik şeriat aleyhtarlığı mıdır? (Sebilürreşad, No. 45).

(79) Demokrat Partinin din siyaseti (Sebilürreşad, No. 27, 1949, s. 27) Partilerin din siyaseti (Sebilürreşad, No. 76).

(80) Millet Partisinin Beyannamesi (Sebilürreşad, No. 48) - Partilerin din siyaseti (Sebilürreşad, No. 76).

(81) Eşref Edip, Hakka arka çevirenlerin âkibeti (Sebilürreşad, No. 78).

ber bu atılımlar, kesinlik taşımamaktadır. Çok partinin ortaya çıkışı, oy endişesini doğurmuş ve mevcut bütün partiler oy sağlayabilmek için halkın din duygusunu âlet etmekten çekinmemiştir. Bu ise, lâiklik müessesesi için tehlike doğurmuştur. Siyasî olaylar dahi dinî açıdan incelenmekte, islâmiyete dönüş fikri yayılmaktadır. Bununla beraber şer'î esasların devlet üzerine hâkim kılınması konusunda bir fikir de ortaya atılmamıştır. Daha ziyade, islâmın etik prensipleri üzerinde durulmaktadır. İslâmcı gerici fikirler bu devre içinde, halkın tazyikiyle aşağıdan yukarıya değil, politikacıların gayreti ile yukarıdan aşağı bir hava, cereyan yaratmıştır. Bu devre, 1950 den sonrasını hazırlayan bir yapıdadır.

DP. İktidarda.

14 Mayıs 1950 de Türkiye'deki iktidar değişimi, Türkiye'nin devrim düzeni üzerinde de etkisini göstermiştir. Devrimlerin o güne dek alışılmışın dışındaki ilk yorumu Adnan Menderes'in Başvekil olarak BMM. de okuduğu 29 Mayıs 1950 tarihli hükûmet programında görülmüştür (82). Menderes, devrimleri, millete mal olmuş ve olmamış şeklindeki bir ayırımı bu nutkunda ortaya atmış ve devrimleri parça-

(82) Adnan Menderes'in bu yorumu için bk. Tutanak Dergisi, Devre IX, C. 1, s. 10 - Bu yorum, devrimleri bir bütün olmaktan çıkarmaktadır. Lâiklik ideolojisinin 29 Mayıs 1950 tarihinden sonraki düsturu, Devrim yok, devrimler var, olmuştur. Bu yorum, siyasî kudreti elinde bulunduran gruplara bazı devrimleri ilga etmek yetkisini ve tehlikesini vermiştir. Bk. Tunaya, İslâmcılık Cereyanı, s. 224.

layıcı yorum tarzı bu andan itibarendir ki, gerici - islâmcı çevrelerin baş tacı olmuştur.

Bu devrenin islâmcı cereyanı, incelenirken daima lâiklik meselesiyle karşılaşılmaktadır. Lâiklik 1923 den sonra devletin temel nizamlarının hepsinin ideolojik karakterini teşkil ettiği ve bu temele uygun müesseseler kurulduğu için en çok saldırılan yapı da bu olmuştur. Lâikliği İslâmın siyaset kurallarına aykırı bulan islâmcılar, islâmî esasları savunurken tabiî olarak lâik düzene de saldırı çarelerini aramışlar, bu düzeni, "şeriate aykırılık" ile damgalamışlardır (83).

1945 - 1950 yılları arasında görülen siyasî alanda gericiliğe yüz verme politikası 1950 den sonra daha da artmıştır. Arapça Ezan yasağının kaldırılışı DP etrafında bir islâmcı grubun birleşmesi - gruplanması sonucunu doğurmuştur. İktidar, etrafındaki gericilerin desteğini kendisi için yararlı görmüş ve iktidarı boyunca bu grubu tutmaktan çekinmemiştir.

---

(83) 1950 yılından sonra bu konudaki neşriyat gayet geniş bir ölçüye varmıştır. Misâl olarak birkaçını gösterebiliriz: Saidî Nursî, Münazarat, s. 17, 21, 40, 57, 68, 74 Saidî Nursî, Risâlei Nur Sönmez, s. 21, 22, 43, bu kitabta Cumhuriyet devrinin bir, "Devr-i irtidat" olduğu belirtilmektedir. Saidî Nursî, Divan-ı Harb-i Örfi, 1957, s. 40 - Mehmet Kayalar, Nurdan kıvılcımlar, 1958, s. 13, 28, 40 Saidî Nursî, Mesnevii Nuriye, 1958, s. 80-83. - Bekir Berk, Ankara dâvası müdafaası, s. 17-29. Cevat Rıfat, Tarih boyunca İslâm hâkimiyeti ve uğradığı suikastler, 1960, s. 181, 193, 211. - Nihat Dalay, Hak ettiği cevap, (Hür Adam, 1959, No. 355). Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Özellikle Nurculuk cereyanı, Türk Devletini şer'î esaslara uygun bir duruma getirmek için geniş propaganda yapmıştır.

Bu sonucu iki sebebe bağlamak mümkündür. Birincisi DP kısa zamanda icraatı ve tutumu ile aydın kütlenin desteğini kaybetmiştir. Özellikle memur ve şehirli sınıf DP ye inanmamış ve desteklemekten çekinmiştir. Bu tutum DP yi gerici çevrelerin kucağına itmiştir. İktidarı elinde bulundurabilmek çabası içinde, DP toplumdaki kuvvetli din hissini kullanmıştır. CHP nin devrimci ve toplum düzenini değiştiren sert tutumundan yakınan çevreler sırf DP nin daha dinci görünüşüne kapılarak bu partiyi tutmuşlardır.

İkinci bir sebebi, gericiler kendileri yaratmışlardır. Bu çevreler CHP iktidarını dine karşı olmak, devrim perdesi altında islâmiyeti öldürmekle suçlandırırken (84), DP islâmiyeti kurtaran parti ola-

(84) 1950-1960 devresi, C.H.P. iktidarının gerici çevrelerce dinî tutumu itibariyle sert tenkitlere uğradığı devredir. C.H.P. nin 27 yıllık iktidarının muhasebesi yapılmış ve 1946'ya kadar saklanan düşünceler bu devirde ortaya atılmıştır. Dinî tutumu sebebiyle C.H.P.'nin saldırılara uğrayışı, D.P.'nin de işine gelmiş, devrimlerin tehlikeye girmesi pahasına, C.H.P.'nin dinî tutumu sebebiyle saldırılara uğrayışına ses çıkarmamıştır. C.H.P.'nin dinî tutumu, çeşitli çevrelerce, değişik gerekçe ve görüşlerle tenkit olunmuştur. Bütün bu görüşler sadece, memleketin mâneviyata ve dine daha çok ihtiyacı olduğu noktasında toplanmıştır.

En yaygın olan tenkit, lâikliğin Türkiye'de dinsizlik şeklinde anlaşıldığı tenkididir. C.H.P., yıllarca memleketi dinsizliğe doğru itmiş, nesiller arasındaki mânevi bağı koparmıştır. Bk. Tanrıöver, Türkiye'de din meselesi, (Selâmet, 1949, No. 30) Eşref Edip, Hakikî lâiklik, (Sebilürreşad, 1950, No. 84) Başgil, Din ve lâiklik, 1955 İstanbul, muhtelif sahifeler. Başgil, Türkiye'de lâik bir nizamın mevcut olmayıp, devlete bağlı din sisteminin mevcut olduğunu ileri sürmekte ve Devrimleri koruyucu ceza hükümlerinin muhafazasında artık zaruret

rak isimlendirilmiştir (85). Bu tanıtım DP iktidarının da işine gelmiş ve kanıyı yanıltıcı davranışta bulunmamıştır. Gerici çevreler, DP iktidarını dini koruyan parti olarak isimlendirirken onu bu yolda bağlayıcı tehditlerden de çekinmemiştir. DP nin ancak bu yolda başarı kazanacağı aksi halde onun da İslâm toplum tarafından düşürüleceği korkusu devamlı olarak işlenmiş (86) ve DP dahi buna inandı-

---

kalmadığını belirtmektedir. Bu İslâmcı yazar, 27 Mayıs 1960 dan sonra görüşlerini daha ileri götürecek, Devrimcileri züppelikle itham ederek, gelenekçilerin, mâneviyatçıların memlekete hâkim olmasını isteyecektir. Bk. İlmin ışığında günün meseleleri, İstanbul 1960 - Millete hitap etmeyiniz, (Sebilürreşad, No. 144, s. 52) 163. madde can çekişiyor, (Sebilürreşad, No. 121). - Aleviler ve Halk Partisi, (Sebilürreşad, No. 107). - Eşref Edip, Siz mi dine hasım değilsiniz? (Sebilürreşad, No. 103). Bu örneklerin dışında bütün Nurcu neşriyat ile Hür Adam, Serdengeçti ve Fetih koleksiyonları devrimlere, C.H.P. ye ve lâikliğe karşı gayri ilmî, cahilâne ve gerici saldırılarla doludur. 10 senelik bu gazete koleksiyonları, devrimlere karşı bir küfür ve saldırı literatürü teşkil etmektedir.

(85) Bütün gerici yayın, bu fikri telkin etmektedir. Bilhassa Hür Adam isimli gazete, bu fikri geniş surette işlemiştir. 1950-1960 yılları arasındaki bu gazete koleksiyonu, bütün bu fikir ile doludur. Ayrıca bk. Eşref Edip, İnkılâp zorbalığı karşısında (Sebilürreşad, No. 97). İnkılâp yobazlığı azgınlaştı (Sebilürreşad, No. 136). Menderes'in nutku (Sebilürreşad, No. 141-142). Ne yazık ki bir profesör dahi bu görüşü ve gidişi desteklemiştir: Bk. Başgil, İrtica yoktur efendiler (Sebilürreşad, No. 95). Bu konuda Nurcu yayınlara da bakılabilir.

(86) Eşref Edip, Demokratlara kurulan pusu (Sebilürreşad, No. 93). Menderes iki ateş arasında (Sebilürreşad, No. 136). Bilhassa Fetih Dergisinin 20 Ekim 1958 tarihli sayısında Nur imzalı yazıda, Demokrat Partinin dini tuttuğu müddetçe halkın desteğine sahip olacağı, aksi halde prestijinden kaybedeceği fikri ileri sürülmekte, parti iktidarı açıkça tehdit olunmaktadır.

rılmıştır. Bu etkiler sonucu DP çeşitli davranışları ile islâmcı cepheye temayül etmiştir. İslâmcı - gelenekçi cepheye inanç veren ilk hareket, Arapça Ezanı serbest bırakan, TCK. 526. maddesinde yapılan tadilâttır. Bu hareket, islâmcılar tarafından büyük bir coşkunlukla karşılanmış (87) ve DP ye karşı olan inancı kuvvetlendirmiştir. Adnan Menderes, daha sonraki tutumu ile de, sağ cereyan tehlikesini reddetmiş (88), çeşitli konuşmaları ile CHP nin dinî tutumunu tenkit edenler kafilesine karışmış ve memlekette lâikliğin sert tatbikinin zararlı sonuçlar doğurduğu kanısını ileri sürmüştür.

Özellikle, 1946 yılından sonra, Türkiye'de, lâikliğe karşıt görüşler ortaya atılmaya, yeni yeni tezler işlenmeğe başlanmıştır. Türkiye'nin lâik devlet düzeni, gelenekçi bir görüşle tenkit edilmektedir. Türk lâik devlet düzenini tenkit eden görüşler, ortaya lâikliği benimsedikleri iddiası ile çıkmışlardır. Bu çevre, kendisini lâik bir sistemin taraftarı olarak göstermekte ve fakat Türkiye'deki uygulanış şeklini dine ve klâsik lâiklik anlayışına aykırı bulmaktadır. Lâik devlet ideolojisinin benimsenmesi ile ortaya çıkan toplumdaki gelişimler gelenekçi bir görüşle yorumlanmakta, değerlendirilmektedir. Gelişimi toplumda yerleştirmek için alınan zorlayıcı tedbirler tenkit konusu edilmektedir. Devrimci gelişimin özünü

(87) Hükûmetin programı ve ezan meselesi (Sebilürreşad, 1950, No. 80). Raif Ogan, Ezan-ı Muhammedî (Sebilürreşad, 1950, No. 81).

(88) Bk. Tutanak Dergisi, Devre IX, 1952, C. 10, s. 136.

teşkil eden ve dini ilgilendiren değişimler de, tenkit konusu olmaktadır.

Devlete bağlı din.

Özellikle Ali Fuat Başgil tarafından savunulan fikir, Türkiye'de din konusunda uygulanan rejimin lâik devlet rejimi olmadığıdır. Başgil, Türkiye'deki rejimin adını da koymuştur: *Devlete bağlı din sistemi* (89). Lâiklik, din ile devletin özgür organizasyonu anlamına gelmektedir. Devletin ve dinin karşılıklı olarak birbirine karışacak müşterek konuları yoktur. Devlet cismanî, mabed ruhanî âleme hâkim olacaktır. Bu anlamda II. Mahmud'dan itibaren çıkan gerçek lâiklik akımı Cumhuriyetten sonra geriye dönmüş ve devlete bağlı din sistemi haline gelmiştir.

Başgil gibi düşünenler, Türkiye'de gerçekte bir lâik sistemin mer'î olmadığını yıllar yılı savunmuşlardır. Amerikada, Fransada, lâiklik devlet ile dinin mutlak ayrılığı ve serbestisi şeklinde anlaşılmaktadır. Bizde ise, Devlet dini yönetici bir rol oynamış ve gaye edindiği dinsizliğe varabilmek için, lâikliği perde olarak kullanmıştır (90). Hürkiyede, lâiklik devletin dine tahakkümü şeklinde ortaya çıkmıştır (91).

---

(89) Başgil, Din ve lâiklik, İstanbul 1955 Ayrıca bk. İlmin ışığında günün meseleleri, İstanbul 1960.

(90) Bu konuda örnek olarak bk. Tanrıöver. Türkiye'de din meselesi (Selâmet, 12 Aralık 1947, No. 30) Eşref Edip, Onlar için hidayet kapıları kapalıdır (Sebilürreşad, Haziran 1948, No. 3, s. 34). Eşref Edip, Hakikî lâiklik (Sebilürreşad, No. 84, 1950).

(91) Eşref Edip, Lâiklik dine tahakküm değildir (Sebilürreşad, No. 36). İnkılâp yobazlığı 7.

Türkiye'de de, batıda olduğu gibi, devlet ile din münasebetlerini düzenlemek, lâik düzeni gerçekten memlekete getirmek, bunun için de dinin müstakil ve serbest hüviyetini kabul etmek şarttır.

Devletin dini serbest bırakarak, moral değerlere yer vermesi gerekmektedir. Halbuki şimdi tatbik edilen lâiklik sebebiyle, Türk milletinin müslümanlığı kabul edilmemektedir (92). Lâik devletler, dinin toplumsal değerini anlamakta, ona önem vermektedirler. Dinin toplum içindeki fonksiyonunu serbestçe görebilmesi, devletin dine tahakküm etmesi, onun teşkilâtlanabilmesine imkân sağlamakla mümkün olabilecektir (93). Gerçek lâiklik budur.

Devrim yobazları tarafından *irtica yaygarası* ile isimlendirilen hareketler gerçekte, lâik sistemi arayan davranışlardır. Memlekette irtica denilen şey yoktur. İrtica, irticayı iddia edenlerin yaptığı hareketlerdir. Toplum, 27 senelik bir dinsizlik devresinin sonucunda, mahrum kaldığı dinî duygularını tatmin yolunu aramaktadır. Müslüman Türk Milleti müslümanlığını aramaktadır, ona kavuşmak ihtiyacı i-

---

(92) Halk partisinin din siyaseti, (Selâmet, 31 Kasım 1947, No. 27).

(93) Hikmet Tanyu, Amerika'da din ve dinî eğitim, (Türk Yurdu, Aralık 1959, No. 9). Mustafa Kentli, Din ve devlet (Sebilürreşad, No. 38) Ömer Cemil, Hakikî lâiklik nedir? (Sebilürreşad, No. 44). Eşref Edip, Hakikî lâiklik (Sebilürreşad, No. 84). Eşref Edip, Lâik devlet (Sebilürreşad, No. 33).

çindedir (94). Bu ise irtica değildir. Bir ıztırabın ifadesidir.

Bu görüş, gerçekte Lâikliği benimsememektedir. Dinin mutlak bağımsızlığını istemekle, dinî istismarlara imkân veren bir sistem teklif etmektedir. Lâiklik müessesesinin her memlekette, o memleketin toplumsal şartlarına göre değişik bir bünye kazandığı gerçeğini görmeden, klâsik ve tek tip bir lâiklik anlayışına sarılmaktadırlar. İslâmiyetin, kendi bünyesinin doğurduğu şartlar, Türkiye'de batıya oranla değişik bir lâiklik görüşünün yerleşmesine sebep olmuştur. Türkiye'de, lâiklik, devletin dinin vesayetinden kurtarılması amacıyla kabul edilmiştir ve bu amacın icap ettirdiği müesseseler teşekkül etmiştir. Dinin kontrolsüz ve devletçe düzenlenmeden teşkilâtlanmasına göz yummak, dinin yıllar yılı benimsenmiş, şeriat yaygaraları ile yeniden ortaya çıkmasına, toplumun gelişimine karşı çıkmasına sebep olacaktır. 1950 - 1960 yılları arasında dinî suiistimallere göz yummanın doğurduğu sonuçlar bu gerçeğin en canlı delilidir.

Lâiklik mi? Dinsizlik mi?

Türkiye'de gerçekleşen lâik sistemin, klâsik lâiklik düşüncesine uymadığını kabul eden gelenekçi-

(94) Başgil, İrtica yok efendiler (Sebilürreşad, No. 95). Başgil, İrtica yaygârası (Savaş, 16.3.1951). - İnkılâp zorbalığı karşısında (Sebilürreşad, No. 97). - İnkılâp yobazlığı azgınlaştı (Sebilürreşad, No. 136). Eşref Edip, Din herşeyden üstündür (Sebilürreşad, No. 46). - Nurettin Topçu, İnkılâp - İrtica (Komünizme karşı mücadele, 1951, No. 17).

ler, bu düşüncelerinin tabiî sonucu olarak, Türkiyedeki sistemi dinsizliği gerçekleştirmek için kabul edilmiş bir sistem olarak kabul etmişlerdir. Değişik devrimler ve devletin gericiliği önlemek bakımından kabul ettiği tedbirler, müslümanların din hürriyetlerine karşı yapılmış tecavüz, dinsizliği memlekete getirmek için başvurulmuş çareler olarak yorumlanmıştır. Bu davranışların tatbikatçısı olan CHP iktidarı, bir devrin biriktirdiği bütün yıldırımları üzerine çekmiştir.

Lâiklik perdesi altında, camiler kapatılmış, depo yapılmış, genç kuşaklar babalarının cenaze namazlarını kılamaz hale getirilmiştir. Memlekette bir ahlâk buhranı yaratılmıştır (95). Türkiye'deki lâikliğin amacı dini unutturmak olmuştur. Bu şekildeki bir anlayış, devrim yobazlığı ise ölmek üzeredir (96). Lâiklik gerçek anlamında din ve vicdan hürriyetini ifade etmektedir. CHP ise, lâikliği dinden tamamiyle elini çekmek, dinî konularla hiç meşgul olmamak şeklinde anlamıştır. Bu şekildeki bir tatbikat, toplumda buhran ve hürriyetsizlik doğurmuştur (97). *Sebilürreşad* bu durumu dinden ayrılmak şeklinde yorumlamaktadır. Halkın millî ve dinî seciyesini korumak devlete ait bir iştir ve devlet bu görevi sav-

(95) Osman Yüksel, Bir nesli nasıl mahvettiler, Ankara 1958 ve Bu millet neden ağlar? Ankara 1957.

(96) Tanrıöver, Türkiye'de din meselesi, (Selâmet, 5 Aralık 1947, No. 29).

(97) Yusuf Ziya Kösemen, Lâikliğin yanlış tatbikinden doğan mânevî ve ahlâkî buhran cemiyette ahlâksızlık doğurmuştur (Sebilürreşad, 1943, No. 6).

saklayıp elini çekemez (98). CHP nin devrimci davranışlarının din hürriyetine ve lâikliğe aykırı olduğunu, dinsizliğe giden bir yol takip ettiğini, bu çevre, isbatlamak çabası içindedir: Devrimci geçinen çevre, müslüman halkın ibadetine dahi el atmıştır. Kur'an diliyle ibadet, Kur'an yazısıyla yazı yazmak yasak edilmiştir. Lâiklik devletin bu gibi konularda bîtaraf olması anlamına geldiğine göre, bu davranış lâikliğe aykırıdır ve dinsizliğe giden bir yolun basamağıdır (99). Bu şekildeki hareket, milletin kalbine sokulmuş bir hançerdir (100). Bir Anayasa profesörü de, gelenekçilerle birlikte, bu hareketi, *"memleketin tefekkür hayatına indirilen ağır darbe olarak"* isimlendirmektedir (101). Arap harflerinin kaldırılması ile, Türk ilim ve din hayatı ruhsuz köksüz bir hal almıştır. Bunun için eski harflerin öğretilmesi bir zarurettir (102).

Din eğitimi konusu da, Türkiye'de dinsizlik yolunda gelişimin bir ifadesidir. Devrim hareketinin en büyük hatası bu konuda olmuştur. Lâiklik teraneleri ile, devrimci hükûmet ilmiye sınıfını küçümse-

---

(98) Yirmi sene süren komünizm umdeleri (Sebilürreşad, No. 17, 1943, s. 264).

(99) İbadetlere kanun müdahale edebilir mi (Sebilürreşad, 1948, No. 4) Emref Edip, Dâvamız İslâmın izzet ve şerefi dâvasıdır (Sebilürreşad, 1948, No. 5) - Artık yeter efendiler (Sebilürreşad 1948, No. 17).

(100) Artık yeter efendiler (Sebilürreşad 1948, No. 17).

(101) Başgil, Memleket tefekkür hayatına indirilen ağır darbe (Sebilürreşad 1948, No. 15).

(102) Başgil, Memleket tefekkür hayatına indirilen ağır darbe, (Sebilürreşad 1948, No. 15).

miş ve din eğitimini engellemiştir. Bu hareketin amacı dinsiz bir nesil yetiştirmektedir. Topluma sadece, *medeniyet-i sefiheye* ait bilgiler verilmiştir. Bu mütevazı sınıfın teşkil ettikleri medreseler yıllar yılı, bu memleketin tek kültür yapısı olmuş ve ilmi, irfanı temsil etmiştir. Medrese zihniyeti toplumdaki dinî düşüncenin gelişebilmesi için şarttır (103). Türk halkı müslüman olduktan sonra, onun dinini öğrenmesi de en tabiî bir hakkıdır. Dinî eğitim yapmak, lâikliğin bir icabıdır, halbuki Türkiye'de lâikliğe aykırı bir hareket olarak yorumlanmıştır (104). Yurdun din adamlarına ve din eğitimine ihtiyacı vardır. CHP nin son yıllarında din derslerini kabul etmesi şeklindeki tatbikat, samimiyetsizliğin bir ifadesidir. Din dersi okutmak bahanesiyle bu iktidar gene de dinsizlik propagandası yapmaktadır. Din işlerini elinde toplayan, Diyanet İşleri Reisliği din derslerini de yönetmelidir. Tevhidi Tedrisat Kanununu çıkartan Maarif Bakanlığı, müslüman Türklerin itimadını kaybetmiştir (105). Gerçek din adamı ancak medreselerden yetişebilecektir (106). CHP din eğitimini medrese usulüne göre yapmamak, din eğitimini devlete vermekle, lâikliğe aykırı bir hare-

(103) Ömer Rıza Doğrul, Kurultayda din dâvası (Selâmet, 19 Aralık 1947, No. 31).

(104) Din ve ahlâk dersleri (Sebilürreşad 1948, No. 5).

(105) Din öğretimi ve din müesseseleri hakkında (Selâmet, 27 Şubat 1948, No. 41).

(106) Ömer Rıza Doğrul, Skolâstik devri ebediyen kapanmıştır (Selâmet, 12 Mart 1948, No. 43).

kette daha bulunmuş ve dine karşı olduğunu göstermiştir (107).

Türkiye bu devrede, büyük bir hıristiyanlaşma gayreti içindedir. Batılılaşma adı altında yapılan bu hareket, Türkiyeyi *kültür, mâneviyat* ve *ahlâkiyat* noktasından islâmiyetten uzaklaştırmış, hıristiyanlığa, bir çöküntüye götürmüştür. Doğunun batı medeniyeti içinde erimesine yol açılmıştır (108). Devrimcilerin, batıyı alma kalkanı arkasındaki gerçek amaçları dinsiz bir sistemi yerleştirmek, Türkün ahlâkî ve moral değerlerini yıkmaktır. Din düşmanlığının en parlak delilidir (109).

Gelenekçi cephe, tekke ve zaviyelerin kapatılmasını, bey, paşa, ağa v.s. gibi ünvanların kaldırılışını, bir devre için haccın yasak edilişini, Arapça ezan okutturulmayışını, Devletin toplumu dinsizliğe sürüklemek için yaptığı zorlamalardan biri olarak kabul etmiştir (110). Şapka ve kıyafet de, bu çevrenin üzerinde durduğu konulardan biridir. Gerçekte, şapka veya fes giymenin devrim ile ilgisi yoktur. Fe-

---

(108) Eşref Edip, İnkılâp ve din (Sebilürrşad 1948, No. 15) Eşref Edip, Garplılaşma hareketlerinde Hıristiyanlaşma var mıdır (Sebilürreşad 1948, No. 10).

(109) Hüseyin Saruhan, Lâik misiniz, yoksa din düşmanı mı? (Sebilürreşad 1948, No. 2).

(110) Eşref Edip, Siz mi dine karşı değildiniz? (Sebilürreşad, No. 103) Bekir Berk, Nurculuk bir irtica hareketi midir? (Türk Düşüncesi, Mayıs 1959, No. 5) - C. R. Atılhan, Bütün münevverleri irtica ile mücadeleye dâvet ediyoruz (Hür Adam, Ocak 1958, No. 290). Bu konuda birçok örnek daha vermek mümkündür.

(107) Eşref Edip, Din mektepleri Diyanet İşleri Riyasetinde bağlanmalıdır (Sebülreşad 1948, No. 2).

si yasak etmenin amacı devrimcilik v.s. değil, dine karşı düşmanlık duygularının tezahürüdür. Fakat, bu şekilde toplumu, dinî bir giyimin giyilmemesi hususunda zorlamak da lâikliğe aykırıdır (111). Bilhassa kadınların örtünmesi, islâmî bir kaidedir. Kadınların örtünmesine, çarşafa karşı açılmış mücadele Türk kadının haysiyetine karşı yöneltilmiş bir harekettir. İslâmın şeref ve haysiyetine tecavüzdür.

Devrimlerin daha ileri götürülerek, Dinde Reform yapılmasını istemek ise doğrudan doğruya kötü bir kasdın ifadesidir. İslâm dini hiç bir zaman deforme olmamıştır ki, reforma ihtiyacı olsun. Reform sözünü ortaya atanlar, komünistler, siyonistler ve masonlardır ve Türk toplumunu dininden, mâneviyatından mahrum etmek amacına yönelmiştir (112). Dinde reformu kabul etmeyen gelenekçiler, bunun tabiî sonucu olarak, Kur'anın ve ezanın Türkçe okutturulmasına şiddetle karşı koymaktadırlar. Dinen

---

(111) Sait Özdemir, İslâmda kadının mevkii (Hür Adam, Ocak 1958, No. 290) - Necip Kunt, Çarşaf meselesi, (Hür Adam, Eylûl 1958, No. 322) - Demokrasinin feyizleri (Sebilürreşad, No. 87 -ve 90, 1950). Kadında tesettürü hararetle savunan biri de Saidî Kürdî'dir. Bu hususta bk. Lem'alar, 1957 Ankara, 184-192 (24. Lem'a) - Hanımlar Rehberi, İstanbul 1958, s. 5 ve müt.

(112) Ali Fuat Başgil, Nurettin Topçu, İsmail Hami Danişmend, Eşref Edip, Raif Ogan, Türk Düşüncesi'nin bir anketine verdikleri cevapta, İslâm dininde Reform olamıyacağını savunmuşlardır. Bu gelenekçilerin fikirleri daha sonra, Eşref Edip tarafından toplanarak Dinde Reformcular ismi ile neşredilmiştir. Bu anket için bk. Türk Düşüncesi, 1959, No. 1-3.

ve teknik bakımdan Kur'anın Türkçe okunması mümkün değildir (113).

Devrim hareketlerini ve ilericilerin görüşlerini bu şekilde yeren gelenekçi çevre, 27 senelik iktidar için hükmünü kesin olarak vermiştir: *Milletin imanına hücum edenler* (114). Memlekette sadece, müslümanlara karşı harekete geçilmiş, hıristiyanlara tanınan dinî haklar müslümanlara tanınmamış, din ve vicdan hürriyeti çiğnenmiştir (115). Bir *din düşmanlığı terrörü* yaratılmıştır (116). Topluma ekilen, allahsızlık, ahlâksızlık tohumları, millî ahlâkı mahvetmiş, aile hukukunu kökünden yıkmış, necip Türk Milletini 100 sene geriye götürmüştür. Bunları yapanların Türk milletinin karşısına çıkacak yüzü var mıdır (117)? Devrimler dinsizliğe giden yolu hazırlamaktan başka birşey değildir. Lâiklik ideolojisi, dinsizlik şeklinde bir anlam kazanmıştır. Gerçekte ise lâik sistemde dahi, din herşeyden üstündür (118).

Gelenekçiler, Türkiye'deki Devrimci Düzeni, din

---

(113) Ömer Nasuhi Bilmen, Basri Çantay, Fuat Başgil, Hami Danişmend, Şeref Güzelyazıcı v.s. bu konudaki fikirlerini, Türkçe Kur'an Okunamaz isimli bir risalede toplamışlardır. Hazırlayan: Mümin Çevik, İstanbul, 1958.

(114) 27 seneden beri milletimizin imanına hücum edenler artık hortlamıyacaklardır (Fetih, Haziran 1958, No. 37).

(115) İki yüzlü lâiklik (Sebilürreşad 1952, No. 125).

(116) C.H.P. nin altı oku (Fetih, haziran 1958, No. 37).

(117) Ektiğiniz Allahsızlık, ahlâksızlık tohumları, (Hür Adam, Mayıs 1952, No. 173).

(118) Eşref Edip, Din herşeyden üstündür (Sebilürreşad, No. 46).

hürriyetine ve lâikliğe aykırı görerek dinsizlikle isimlendirirken, kendilerinin lâikliğe bağlı olduklarını da ifadeden geri kalmamaktadırlar. Buna karşılık gelenekçilerden Nurcular, hangi anlamda olursa olsun lâikliği dinsizlikle bir tutmaktadırlar. Devletin, islâmî esaslara göre yönetilmesine taraftardırlar.

Bütün gelenekçileri birleştikleri bir nokta vardır ki: Bu da CHP nin devrim perdesi altında dinsizliği memlekete getirmek amacıyla çalışması ve DP iktidarının bu gidişe son verdiği fikridir. DP, ezanı arapça okutmakla başlayan bir sıra hareketle, memleketin ihtiyaçlarını anlamış ve toplumun dine dönüşünü sağlamıştır. DP iktidarı müslüman bir idare ve Menderes müslüman başvekildir (119).

Bu fikirlerle ortaya çıkan, lâikliğe karşıt gelenekçi çevrelerin teokratik ve monarşik bir Türkiyeyi hâlen özledikleri, ileri sürdükleri fikirlerin incelenmesinden anlaşılacaktır. Tenkit çevreleri, ne kadar kendilerini lâikliği benimser gösterirse göstersinler, teklif ettikleri sistem, Türkiye'yi dinin vesayeti altına sokacak mahiyettedir.

---

(119) Bu konuda yukarda bk. 100-106. Ayrıca bu konuda bk. Başbakanla hasbıhal (Sebilürreşad, No. 145) Eşref Edip, Millete itap etmeyiniz, (Sebilürreşad, No. 104) 163. madde can çekişiyor (Sebilürreşad, No. 121) Alevîler ve Halk Partisi (Sebilürreşad, No. 107) Saidi Nursi, Muhterem Milletvekillerine açık mektup (Büyük Cihad Komünizme karşı mücadele, No. 43) İnkılâp Bezirgânları (Sebilürreşad, No. 97).

Devrimler mi? Demokrasi mi?

Gelenekçi çevrelerin ileri sürdükleri bir görüş de, devrimlerin ve lâikliğin halka rağmen bir zorlama olarak topluma kabul ettirilmek istendiği iddiasıdır. Gerçek olan, toplum, lâik ve gelişimci bir düzeni benimsememektedir. Siyasî iktidar ise, toplumun bu inancına ve direncine rağmen halkın kabul etmediği ideolojileri benimsetmek emelindedir.

İlmî ifadesini Mümtaz Turhan'da bulan bu görüş, Devrimlerin toplumca benimsenmediğini ilk hareket noktası olarak kabul etmektedir. Toplumun isteği teokratik bir sistemden yanadır. Toplumun isteğine zıt bir ideoloji devletçe kabul edilince, bu ideolojiyi kabul ettirmek bakımından devlet zorlayıcı tedbirlere baş vurmak mecburiyetinde kalmaktadır. Zorlayıcı tedbirler ise Demokrasiden vazgeçmek anlamına gelmektedir. Öyleyse toplum devamlı olarak iki değerden birini seçmek zorunluluğu ile karşı karşıyadır. Demokrasiye giderse devrimlerden olacaktır, devrimlere giderse, demokrasiden olmaktadır (120). Öyleyse, lâiklik ve devrimler halka karşı bir yapı kazanmaktadır.

Devrimlerin ve lâikliğin, halka karşı bir zorlama olduğu iddiası bütün gelenekçi basının çeşitli sebeplerle üzerinde durduğu bir konudur. Muhtelif devrimlerin, halk tarafından millî örf ve âdetlere, millî seciyeye aykırılığı ileri sürülmüş ve devrimler *tutan - tutmayan devrimler* şeklinde bir ayırıma tâbi tutul-

(120) Mümtaz Turhan, İnkılâplar ve Demokrasi (Vatan, 19 Mart 1959).

muştur. Bu ayırımın babası, Menderes'tir (121). Demokrasiyi, *"çoğunluk = demokrasi"* (122) şeklinde formüle eden Menderes, 1952 nisanında Devrim Kanunlarına karşı kesin cephesini belirtmiştir: "İnkılâp Kanunları halk tarafından benimsenmemişse, jandarma zoruna dayanacaksa, millî vicdanın hilâfına olan bu kanunları kaldırmak demokratik idarenin başta gelen vazifesi olmak icabeder" (123). Hükûmet başkanının bu sözleri, gelenekçilere cesaret vermiştir. *Hür Adam gazetesi,* allahla kulun arasından kanunların, polisin çıkarılmasını istemektedir (124). Menderes, devrimleri, halka karşı göstermekte ve kaldırılabileceğini ifade etmekte bir sakınca görmemiştir. Gelenekçiler ise, hurafelerin, dinî kuralların vicdan hürriyeti adı altında cirit attığı bir sistemi, şeriati, hükûmet başkanının sözlerine dayanarak istemektedir.

Bir *dinci demokrasi* sistemini hararetle müdafaa eden, gelenekçiler, lâikliği koruyucu ceza hükümlerini de, demokrasiye aykırı bulmaktadırlar. Tetkikimizin üçüncü kısmında daha geniş bilgi vereceğimiz bu

---

(121) Adnan Menderes'in 29 Mayıs 1950 tarihli ilk hükûmet programında ortaya attığı bu ayırım (Bk. Tutanak Dergisi, Dev. IX, C. 1, s. 10) devrimleri bir bütün olmaktan çıkarmıştır. Gelenekçi çevreler, bu tezi büyük bir memnuniyetle kabul etmişler ve kullanmışlardır.

(122) Formülün ifade ediliş şekli Prof. Tunaya'ya aittir; bk. Batılılaşma hareketleri, s. 121.

(123) Menderes'in Antalya nutkundan, bk. İnkılâp Kanunları (Hür Adam, Nisan 1952, No. 171).

(124) İnkılâp Kanunları (Hür Adam, Nisan 1952, No. 171).

tenkitler bilhassa TCK 163. madde üzerinde toplanmaktadır. Vicdan hürriyeti, her dinî inancın mutlak serbestisi ve bu serbestinin icap ettirdiği icraların hiç bir müdahaleye uğramadan yapılması demektir. Halbuki, 163. madde gibi ceza hükümleri, fertlerin serbest bir şekilde dinî inançlarını açıklamalarına mani olmaktadır. Bu şekildeki hükümler antidemokratiktir. Lâikliğin ve devrimlerin toplumca tutulmadığının, halka karşı bir zorlama olduğunun en açık delilini teşkil etmektedir (125).

İşbu ifadelerle, devrimlerin ve gelişimin halkın kabulüne bağlı olduğu, halk kabul etmedikçe bu davranışların değer kazanamıyacağı ifade edilmek istenilmektedir. Bütün bu cephe, devrimci ve gelişimci bir davranışın, yıllanmış saplantıları bir anda atarak, toplumca benimsenmiyeceğini bilmektedir. Toplum, din gibi kuvvetli bir hisse dayatılarak verilmiş bilgileri, alışıklıkları bir anda atabilmek imkânına sahip değildir. Bir toplumun bütün düzenini, yepyeni ideolojilere dayanarak kuran devrim, tabiatiyledir ki, toplumca benimsenmiyecek, gelenekçi hisler karşıt davranışlarda bulunacaklar. Bilhassa din bezirgânlarının itelemeleri, bu karşıt hareketleri daha keskin bir hale koyacaktır. Devrimlerin topluma bir süre için zor kuvvetiyle kabul ettirileceği, tabiîdir.

---

(125) 163. madde (Sebilürreşad, No. 50) - Cevat Rifat Atilhan, Demek ki demokrasi de bir hayal oluyor (Hür Adam, Şubat 1952, No. 150). - 163. maddenin tatbikatı (Sebilürreşad, No. 141). Kilimlioğlu, 163. madde (Sebilürreşad, No. 127). Bu şekildeki yayınları, diğer gelenekçi basında da görmek mümkündür.

Her devlet, kendi temel ideolojik kurallarını reaksiyoner hareketlere karşı korumak mecburiyetindedir. Anayasaların kurduğu temel nizamlar, devletin devam edebilmesi, belirli bir ideolojiye dayanabilmesi için, ihlâllere karşıt hareketlere karşı korunmak mecburiyetindedir. Bu husus devlet müessesesinin mevcut kalabilmesi için şarttır (126). Türkiye nasıl diğer iktisadî, siyasî, toplumsal temel nizamlarını koruyucu hükümler vaz'etmişse, lâik temel nizamını da koruyucu hükümler vaz'etmiştir. Lâik nizamı koruyucu hükümler, her memlekette mevcuttur. Fakat, mahiyeten aynı olan bu hükümler, derece itibariyle memleketlerin toplumsal şartlarına göre değişmektedir.

Devrimlerin ve lâikliğin topluma karşı bir hareket olduğu kabul edilse dahi bu tenkit konusu olamaz. Zira, lâiklik eğer, toplumumuzun gelişimi için gerekli görülüyorsa, *halka rağmen* yürütülmesi gereklidir, bu değerlerin halka *istetilmesi* lâzımdır (127). Gelenekçiler dahi, lâikliği benimsediklerini belirttiklerine göre, lâikliğin icap ettirdiği düzeni de kabul etmek zorunluğundadırlar. Aksi halde, kabul ettiklerini beyan eyledikleri bir ideolojiye zıt, tam tersi ideolojilere dayanan bir toplum düzeninin varlığını istemiş olmaktadırlar ki bu da çelişmeye düştüklerini, gerçekte lâikliği benimsemediklerini gösterir. Demokrasi bir ideolojidir. Her şeyden önce belirli prensiplerin gerçekleşmesine ihtiyaç gösterir;

(126) Papadatos, Le délit politique, s. 147.
(127) Tunaya, Türkiye'de Batılılaşma hareketleri, s. 113.

bir medeniyet şeklidir. Demokrasinin icap ettirdiği medeniyeti yaratmak için halka karşı hareket yapılıyorsa, bu demokrasiye karşı hareket değildir (128). Demokrasi baş hesabına dayanan bir sistemin adı değildir.

Devrimlerin dünyada, toplumca bir anda benimsendiği görülmemiştir. Toplumun yararına olan bir devrimi, toplum kabul etsin veya etmesin, *yapmak lâzımsa yapılmalıdır.*

Komünizme giden yol.

Türkiye'de gelenekçilerin her ileri, aydınlık ve haksever davranışa taktıkları bir marka vardır: *Komünizm.* Lâiklik hareketleri de bu damgayı yemekten, markayı takmaktan kurtulamamıştır.

Komünizm, bir memlekette yerleşebilmek için, o memleketteki din ve milliyet duygularını öldürmek mecburiyetindedir. Komünizmi yegâne önleyecek tedbir, islâmiyettir (129). Türkiye'de ise, masonlar ve komünistler 27 seneden beri milliyet ve din duygularını öldürmek için gayret sarfetmişler, Komü-

(128) Tunaya, Batılılaşma hareketleri, s. 119 ve müt. Bu gerçeğe rağmen millet iradesinin, devrimlere karşı olduğu, iddia edilmek suretiyle, hiç bir gelişime imkân vermiyen statik, olduğu yerde duran bir toplumu gelenekçiler savunmaktadırlar. Toplumun, tabii evrim içinde gerekli sıçramaları yapamıyacağı, büyük gelişimleri benimsemiyeceği bu çevrece kabul edilmemektedir. Bk. İnkılâp karşısında millet iradesi (Sebilürreşad, No. 125) - Bekir Berk, Millete mal olmıyan bir inkılâp (Türk Düşüncesi, No. 6-7, 1959).

(129) Komünistlikle mücadele (Selâmet, Ocak 1948, No. 14).

nizmin yurtta yerleşmesi için çalışmışlardır. Eğitim müesseselerine dahi komünizmi sokmuşlardır (130). Din düşmanlığı şeklinde ortaya çıkan lâiklik komünizmin dostudur ve komünist bir sistemi gerçekleştirmek amacına yönelmiştir (131).

Kur'an'ın hükümlerini toplumsal hayattan çıkarmak, komünizme giden bir akımın ifadesidir. Halbuki, ancak islâmiyete ve Kur'ana inanmış olanlar kendilerinde komünizmle mücadele kuvvetini bulabilmektedirler (132). İktisadî tedbirler komünizmin önlenmesi için yetmez, komünizm ancak mâneviyata değer vermek suretiyle önlenebilir (133). İslâmiyet, hak, hukuk nizamı olduğu için, islâmî esasları reddeden komünisttir ve müslüman komünist olamaz

---

(130) 20 sene süren komünizm umdeleri (Sebilürreşad, No. 17, 1948) - Din düşmanı komünizm ile mücadele için mânevî enerji lâzım (Sebilürreşad, 1948, No. 2) Din aleyhtarlığı komünizm yoludur (Sebilürreşad 1948, No. 6).

(131) Kızıl tehlike Hz. Muhammed'in bayrağı altında değil, Saracoğlu'nun bayrağı altındadır (Sebilürreşad 1948, No. 3) - Köy Enstitülerinin, bu lâik ve aydınlık kuralları köylüye götürecek müesseselerin komünist mahiyet taşıdığı gerici basının sakızı olmuştur. Bu konu, bugün de, Yeni İstiklâl, Yeni İstanbul gibi gelenekçi organlarında tekrar söz konusu edilmektedir. Bilhassa bk. Köy Enstitüleri (Millî Yol, Ocak 1962, No. 1). Bu konudaki düşüncelerimiz için bk. Çetin Özek, Değil mi ki yetişti (Gençlik, Ekim 1961) ve Korku mu? İnanç mı? (Gençlik, Şubat 1962).

(132) Eşref Edip, İnkılâp ve din (Sebilürreşad 1948, No. 15).

(133) Hüseyin Saruhan, Komünizme karşı duracak ancak İslâmiyet kalesidir (Sebilürreşad, 1948, No. 9) - Komünistlikle mücadele (Selâmet, Ocak 1948, No. 34).

(134). Maddiyatçı felsefe, bu çerçevede komünistlik olarak isimlendirilmiştir. Türkiye'de Kemalizm maskesi altında, Lâiklik adı ile koyu bir allahsızlık, dinsizlik, din düşmanlığı propagandası yapılması, allaha inananların mürteci olarak ilânı, komünizmi memlekete getirmek içindir. Öyleyse, "İslâm imanına sahip Türklerin, Türklüğü yaşatmak ve yükseltmek ülküsü, Türk için en üstün bir vakıadır" ve bu yolla komünizm gayet basit bir şekilde önlenmiş olacaktır. Komünistliği önlemek için, bol bol islâmî eserler neşretmek, eğitim müesseselerinde din dersleri vermek, Kur'an hakkında bilgiler vermek, öztürkçeciliği önlemek, lâiklik ve devrimciliğin dine saldırmaz bir mânaya getirilmesi, komünizmin önlenmesi için yetecektir (135). Allah herhalde kendisine inan-

(134) Ömer Rıza Doğrul, Komünizm insanlık için en büyük felâkettir (Selâmet, Mart 1948, No. 45).

(135) Hikmet Tanyu, Niçin komünist oluyorlar? s. 32, 33, 41. Büyük iddialarla ortaya sürülen ve gelenekçilerin "ilmî" diye isimlendirdikleri bu risalede ileri sürülen fikirler hayret verici bir basitliktedir. Büyük toplumsal gelişmelerin ve ekonomik problemlerin ortaya çıkardığı, dünyanın siyasi çehresi üzerinde, geniş etkileri olan bir sistem gayet basit ve ilkel sebeplere bağlanmakta ve önlenme çaresi olarak bunca sistemler içinde, Kur'an'ın yayılması, öztürkçenin kaldırılması gibi ilkel ve acıkmış kütleleri doyurmıyacak tedbirler ileri sürülmektedir. Maneviyata verilecek değerin, bu ekonomik görüşü ve hareketi önleyebileceğine inanılmaktadır. Bu çevre, komünizmi doğuran nedenleri bilmediğinden, dünyanın gelişiminden habersiz, kendi skolâstiği içine kapandığından tabiatiyle bu cereyanın önlenmesini de bu kadar basit zannetmektedir. Kitap, cehaletin, dar görüşün ve din boğultusunun tipik ve korkunç bir örneğidir.

mıyanların değil, inananların ve fîsebillillâh, yâni Allah yolunda çalışanların tarafındadır (136).

Nurculuk cereyanı da, lâikliği komünistlik olarak ifade etmekte tipik bir gelenekçi cereyan örneği vermiştir. *Saidi Nursi,* daha 1924 yılından itibaren Türkiye'de gizli ifsad ve komünist şebekelerinin kurulduğunu iddia etmektedir (137). 27 yıllık devrimci hareket sadece dinsizliği ve komünizmi memlekete getirmeği amaç bilmiştir. Engizisyon idaresine benziyen bu sistem bu iki sonucu doğurmak için icra edilmiştir (138). Saidi Nursî, bir hissi kablelvuku ile, "Komünist ve Anarşist mânasıyla Kemalizmi ve inkılâp softalarını, dönmeleri haber" vermektedir. Hem de daha, Kurtuluş Savaşı sırasında (139). Saidi Nursi bunu gördüğü içindir ki "eski Sait" olmaktan çıkmış ve elini eteğini siyasetten çekmiştir. Kemalistler, "muhali talep eden zerrattan, günahkârlardan ibaret birer hükûmettir" ve "komünist, anarşist kimselerdir" (140).

Aynı iddialar, Meclis kürsüsünden dahi tekrarlanmıştır (141). Gelenekçilerin, hurafelere karşı, ilmî, gelişimci, dinamik her hareketi komünistlikle suçlandırmaları âdetleri olduğu için, aynı suçlandırmayı

(136) Nusret Köymen, Komünizm ve sosyalizmle niçin mücadele ediyorum? (Türk Düşüncesi, Nisan 1959, No. 10).

(137) Tahsin Tola Said Özdemir, Bediüzzaman Saidî Nursî, s. 101.

(138) Ankara Üniversitesinde verilen konferans, s. 23-24.

(139) Saidî Nursî, Münazarat, s. 17.

(140) Saidî Nursî, Münazarat, s. 17.

(141) Sinan Tekelioğlu'nun beyanı, bk. Tutanak Dergisi, Dev. VIII, C. 20, s. 579.

lâiklik hakkında yapmaları da şaşılacak bir şey değildir.

Gelenekçiler, lâiklik akımını bu şekilde bir tenkit süzgecinden geçirdikten sonra, İslâmiyetin savunusunu yapmakta ve toplumumuzda yerleşmesini istedikleri bir takım teklifleri ileri sürmektedirler.

Kurtuluş Savaşını yaratanlar din adamlarıdır.

Kurtuluş Savaşı, sadece vatanın toprak bütünlüğünü sağlamak amacı ile yapılmamıştır. İslâmiyetin izzet ve şerefinin kurtarılması da, bu savaşın amaçları içindedir. Bunun içindir ki, Kurtuluş Savaşında hocalar büyük yararlık göstermiş ve islâmiyet adına savaşmışlardır. Atatürk'ün kuvvayi milliyeciliği, islâmî duyguları da içine almaktadır. İslâmiyeti kurtarmak kaygısı bu duygunun en ana unsurudur (142). Millî mücadelenin şer'i şerife muvafık olduğunu beyan eden, bütün milleti cihada dâvet eden yüzlerce müftü ve islâm ülemasının "fetvayi şerifesi" ni inkâr etmek ayıptır. İslâm Türk ülemasını cahil Dürrüzade değil, fetvayî şerif'i imzalayan muhterem zevat temsil etmektedir (143). İstiklâl Harbini Allah diyenlerin imanları kazanmıştır. Kurtuluş Savaşının ve Lozan ile Mondros'un, gelenekçi cepheye göre, başarısızlık diye isimlendirilen bütün sonuçlarında hocaların hiç bir kusuru yoktur. Buna karşılık, cep-

(142) Kemal E. Kürkçüoğlu, Dinde Reform Meselesi, Ankara 1957, s. 11.

(143) Zaferin İslâm ülemâsına tecavüzü cevapsız kalamaz (Hür Adam, Ekim 1952, No. 221).

helerde çarpışıp savaşın kazanılmasını temin edenler, hocalar ve islâm ülemasıdır (144).

Devrim yobazları, Dürrizadeyi örnek göstermek suretiyle, din adamlarına hücum etmektedirler. Halbuki, memleketi batıranlar şeriatçiler değildir. Atatürk dahi, Anadoluya ayak basar basmaz Havza şeyhini ziyaret etmemiş midir? Atatürk'ü din adamları göğüslerine basmamışlar mıdır? Atatürk'ün davetine, daha İnönü gibileri icabet etmeden, Vehbi, Abdullar, Rasih, Şükrü hocalar gibi islâmcılar koşmamışlar mıdır? Bunun aksini iddia etmek, din adamlarının İstiklâl Harbine hizmet etmediklerini ileri sürmek için Allahtan korkmamak lâzımdır (145). Nitekim, 30 Ağustos ve İstiklâl Harbi Türk'ün ve islâmın zaferidir (146). Sebillürreşad mecmuası da uzun müddet islâmcıların, hocaların İstiklâl Harbine hizmetlerini konu olarak almış ve kapaklarına muhtelif hocaların resmini basmıştır.

İslâmcılar bu iddiaları ile, Yeni Türkiye'nin gerçekte İslâmiyeti kurtarmak için icra edilen bir mücadelenin sonunda kurulduğunu, bu kuruluşta hocaların, şeriatçilerin büyük rolü olduğunu iddia etmektedirler. Kurtuluş Savaşını destekleyen hocalar gerçekten, bu savaşa esir halifeyi kurtarmak, islâma eski izzet ve şerefini iade etmek amacı ile katılmışlar-

(144) Sinan Onur, İstiklâl harbini Allah diyenlerin imanları kazandı (Hür Adam, Temmuz 1957, No. 265).

(145) Sinan Onur, Din adamlarımıza iftira edenlerin yüzüne bir şamar daha (Hür Adam, Kasım 1958, No. 328).

(146) Türk ve İslâmın büyük zaferi kutlu olsun (Hür Adam, Ağustos 1958, No. 396).

dır. Halbuki, kurtuluştan sonraki gidiş, lâik bir sisteme doğru olmuştur. İslâmcılar kendilerini aldatılmış hissetmektedirler. Bu aldatılış hissi açıkça ifade edilmemekle beraber, lâik nizama saldırıları bir bakıma bu hissin ifadesidir. Ayrıca, islâmcılar, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşını bu amaç ile yaptığını iddia etmek suretiyle, sonradan kurulan lâik nizamı, Atatürkçülüğe ve Atatürk'ün inançlarına da aykırı olarak isimlendirmek istemektedirler (147). Bir taraftan Atatürk'ün, islâmcı çevrelerin desteğini kazanmak için ifade ettiği bazı sözleri (148) âlet ederek lâikliğe hücum ederlerken bir yandan da gene aynı çevreler, Atatürk'ü, "Ejderha", "Mavi gözlü dinsiz kumandan", "Dehşetli ahirzaman" v.s. olarak isimlendirmekten çekinmemektedirler. Bu husus, gelenekçi çevrelerin, Atatürk'ün bazı hareketlerini sırf menfaatleri icabı âlet olarak kullandıkları göstermektedir.

İslâmî duyguların, Kurtuluş Savaşında rol oynadığını ve hattâ bu savaşın kazanılmasını temin ettiğini iddia eden gelenekçiler, bu şekilde Yeni Türkiye'nin temellerinin dinî duygulara dayandığını ifade etmek istemektedirler. Bu şekildeki inanca daya-

---

(147) Ömer Özbaşı, Atatürk inkılâbının hilâfına hareket edenler kimlerdir? (Hür Adam, Kasım 1958, No. 326) - İsmet Paşayı alkışlamak gafletinde bulunanlar, Atatürk'ün ruhunu tazip ettiklerini bilmelidirler (Hür Adam, Haziran 1959, No. 376).

(148) Nitekim Mustafa Kemal, Nutkunda, Kurtuluş Savaşı kazanılıncaya ve rejim kuvvet buluncaya kadar, gelenekçilere birtakım tavizler verilmesi mecburiyetinde kalındığını açıkça ifade etmektedir.

nan gelenekçiler, Kurtuluş Savaşının bu amacına uygun bir devlet düzeninin kurulmasını da teklif eylemektedirler. Gelenekçiler tekliflerini sıralamadan önce, islâmın manevî üstünlüğünü ve islâmî devletin, cemiyetin faydalarını isbat etmek istemektedirler.

İslâmiyet gelişime mani değildir.

Gelenekçi cephenin ikinci meşrutiyetten beri işlediği tez bu olmuştur (149). İslâmiyet gelişimi önleyecek yapıda değildir; aksine, *"tam mânası ile bir teceddüt ve terakki dinidir"* (150). İslâmiyet temel dinî kuralları baki kalmak şartıyla, *"şer'î hükümlerde"* dahi toplumu yeniliğe davet eder. Terakki izafi bir mefhum olduğu için, islâmiyetin terakkiye mani olacağı söylenemez. Galişim, îman ve tapınma ile birlikte maddî sahada olduğu takdirdedir ki bir mâna ifade eder. Bu şekildeki bir gelişimi ise ,islâmiyet kabul, hattâ telkin eylemektedir. İslâmiyette *içtihada* önem verilmesinin sebebi de budur. Bu sebepledir ki, Islâmiyette reform bahis konusu olamaz. İslâmiyette yapılacak bir reform, *devrim, içtihad değil komünizmdir* (151). İslâmiyetin, en kuvvetli bir şekilde hakim olduğu devirlerde, islâm memleketlerinin ilmin ve medeniyetin en ön safhasında bulunuşu da, islâmiyetin gelişime mani olmadığını göstermektedir. Bu devirlerde, islâmiyet Avrupaya oranla çok daha ileri

(149) Tunaya, İslâmcılık Cereyanı, s. 211.

(150) Ahmed Hamdi Akseki, İslâmiyet ve terakki (Selâmet, Şubat 1948, No. 38).

(151) Eşref Edip, İnkılâp ve din (Sebilürreşad, 1948, No. 15).

bir safha arzetmekte idi. Müslümanların son asırlarda uğradıkları gerileme, Avrupanın tazyiki ile islâm toplumlarının islâmiyetten uzaklaşmaları ve Avrupalılaşmalarıdır (152). Nihaî teklif, ilerlemek için, yeniden islâmî esaslara uymak ve islâmî bir içtimai nizam kurmaktır. Türk devrimlerinin, islâmî devletin gerilemeğe sebep olduğu iddiası ile lâik bir nizama geçişi yanlıştır. Millî varlığımızı yalnız islâm âdetlerine bağlı kalmakla yaşatabiliriz (153).

Gelenekçi cephe, islâmiyetin gelişime mani olmadığını, ilk hareket noktası olarak kabul edince, devlet düzeninin islâmın siyaset prensiplerine uygun olmasında da bir zarar görmemektedir.

Türk milleti yüzde yüz müslüman bir millettir. Bu bakımdan, *"İslâmiyetin içtimaî nizamına"* uygun bir düzenin Türkiye'ye gelmesi gereklidir. İslâmiyet ahlâkî demokrasinin temellerini atmıştır (154). Din

---

(152) Bu konuda şu yazılara bakınız: Dünya emniyetini İslâm kanunlarına inandığı gün bulmuş olacaktır (Sebilürreşad, 1948, No. 17) - Zeki Ali, İslâm medeniyeti (Selâmet, Şubat 1948, No. 38) Hakkı Şenkan, Müslümanlık faziletli bir medeniyettir (Sebilürreşad, 1948, No. 20).

(153) Mustafa Runyunun, 28-XII-1956 Cuma günü Ankara'da Hacı Bayram Cami-i Şerifinde okuduğu Cum'a hutbesinden.

(154) Hakkı Şenkan, Müslümanlık faziletli bir medeniyettir (Sebilürreşad, 1948, No. 20) - Yusuf Ziya Kösemen, Millet hakikati, ahlâk hakikati (Sebilürreşad, 1948, No. 5) - Ömer Rıza Doğrul, İslâm peygamberi Hazreti Muhammed Mustafa'nın kurduğu içtimaî nizam (Selâmet, 1948, No. 36) - Ömer Nasuhî Bilmen, İslâmda Demokrasi (Sebilürreşad, Eylûl 1955, No. 205). Bu konularda tafsilât için bk. Tunaya, İslâmcılık Cereyanı, s. 215 ve müt.

ile maddî hayat en güzel bir şekilde islâmiyette birleştirilmiştir (155). İslâmiyet, bütün dünyevî ve maddî ihtiyaçları en iyi bir şekilde düzenleyebilecek kudret ve yeterliktedir. Bu yeterlik, islâmiyetten başka dinlerde görülmemektedir. İnsanlar arasındaki, birlik, adalet ve vicdan hürriyeti en iyi bir şekilde, islâmî içtimaî nizam içinde gerçekleşebilir (156). İslâm dini bu prensipleri ile dünyevî ve uhrevî bütün saadetleri tekeffül eylemektedir (157). Bu dünyevî nizam daha 14 asır evvel dünyanın gelmiş geçmiş en mükemmel demokratik cumhuriyetini kurmuştur (158). Din ile dünya işlerinin, islâmî prensipler içinde ayrılması düşünülemez. Din ile devlet işlerini birbirinden ayırmak son yirmi yılın bir modasıdır ve *"cahilâne ve garazkârane"* bir iddiadır. İslâmda bu iki düzen birbirine sıkı sıkıya bağlıdır (159).

İslâmın siyaset prensiplerine göre kurulacak bir toplumun en üstün bir toplum olacağını ifade edenler, Türkiye'nin siyasî organizasyonu bakımından da

---

(155) Hüseyin Saruhan, Lâik misiniz, yoksa din düşmanı mı? (Sebilürreşad, 1948, No. 17).

(156) Yusuf Ziya Kösemoğlu, Lâikliğin yanlış tatbikinden doğan manevî ve ahlâkî buhran cemiyette ahlâksızlık doğurmuştur (Sebilürreşad, 1948,, No. 6).

(157) Ömer Rıza Doğrul, İslâm peygamberleri Hz. Muhammed Mustafa'nın kurduğu içtimaî nizam (Selâmet, 1948, No. 36).

(158) Sözün özü (Sebilürreşad, 1948, No. 5).

(159) Hüseyin Saruhan, Lâik misiniz, yoksa din düşmanı mı? (Sebilürreşad, 1948, No. 15).

bir takım teklifler ileri sürmektedirler (160).

Bilhassa Nurcular, devletin teşekkülü bakımından ileri sürdükleri sistemi açık surette belirtmişlerdir. Sebilürreşad, Hür Adam, Serdengeçti, İslâmiyet, Fetih gibi, islâmcı dergiler ise, açık bir sistemin teklifini yapmamaktadırlar; bununla beraber, mer'i düzeni dinsizlikle, vicdan ve din hürriyetlerine aykırılıkla itham etmeleri, bunların da gerçek lâiklik teranesi arkasında islâmî esaslara göre düzenlenmiş bir devletin mevcudiyetini istedikleri anlaşılmaktadır.

İslâmiyet de Cumhurî devlet şeklini benimsemiştir. Bu bakımdan Türkiye Cumhuriyetinin de, Şer-i Şerife uygun bir cumhuriyet olmasında mani yoktur (161). *"Şahs-ı manev-i hükûmetin müslüman olması"* gereklidir. Hiç olmazsa, *ilâhi kurtuluşun* lûtfuna hürmeten, Anayasaya Türk Milletinin dini *"Din-i İslâmdır"* kaydının konulması gereklidir (162). Hâkimiyet bilâ kayd-ı şart milletindir, düsturunun,

---

(160) Hüseyin Saruhan, Lâik misiniz, yoksa din düşmanı mı? (Sebilürreşad, 1948, No. 15) - Eşref Edip, Din mektepleri Diyanet İşleri Riyasetine bağlanmalıdır (Sebilürreşad, 1948, No. 2). Bir İslâmcı görüş de, Lâikliği, Fransız ihtilâlinin ahlâkî varlıklara indirdiği darbe olarak kabul etmekte ve dinî kuvvetler olmadan millî vahdetin temin edilemiyeceğini belirtmektedir. Lâiklik, dinin mahiyetini ve birleştirici rolünü anlayamamak demektir. Bk. İsmail Berkok, Kurtuluş yolu, İstanbul 1960, s. 97.

(161) Tahsin Tola - Sait Özdemir, Bediüzzaman Saidî Nursî, s. 93-98.

(162) İlâhî Kurtuluşun lûtfuna hürmeten (Hür Adam, Mart 1959. No. 348). Burada bahsedilen ilâhî kurtuluş, Menderes'in uçak kazasından kurtuluşudur.

Türk Milletinin duygularının rencide edilmiyeceği şeklinde tecellisi zamanı gelmiştir. Millî Hâkimiyet demek, müslüman Türk'ün dininin resmen korunması demektir. Bu şekildeki bir hareketle, sadece Türk Milleti değil beşyüz milyon kişilik müslüman dünyası da, memnun olacaktır (163). Bunun için de, Devletin şeriate uygun bir düzene sahip kılınması şarttır.

Maneviyata muhtacız.

Türkiye bugünkü problemlerini halledebilmek için en çok maneviyata muhtaçtır. Otuz senelik devrim iradesi toplumdaki bütün manevî değerleri tüketmiş, moral çöküntüler yaratmıştır. "Sahte medeniyet" çocuğu babaya, toplumu dine düşman etmiştir. Halbuki dine sarılmak, dua ve niyaz ile uğraşmak gereklidir. Maddiyata sarılmış, cehennem azabını düşünmeden gününü gün etmeğe, madde önünde eğilmeğe bakan toplumu bu halinden kurtarmak, ancak onu, Allaha bağlamak, peygambere inandırmak ve Kur'ana sarılmasını sağlamakla mümkündür. İnsanlığın huzuru ancak bu yolla sağlanabilir (164).

İslâmda medeniyetin gelişimi, iktisadi hayatın yüksekliği, hep islâmın ahlâk prensiplerine dayanmaktadır. Materyalist felsefe komünizmi doğurmaktan başka bir işe yaramamıştır; maneviyat ve iç disiplini yani rıza ve kanaat felsefesini yıkmıştır. Öy-

(163) Konya mebusumuz Mustafa Runyun dedi ki, (Fetih, Mart 1958, No. 23).

(164) Sami Arslan, Karanlık gecelerin nurlu sabahı, (muhtelif sahifeler).

leyse, bacayı sarmış bulunan moral çöküntüleri, ancak, kanaat ve iç disipline dayanan islâm maneviyatı önleyebilecektir. Kurtuluşun tek yolu budur (165). Bu fikirlerin sahibi, Anayasa profesörü, islâmiyeti bir uyuşturucu felsefe haline koymakta, her türlü medeni gelişimi önleyici, istismar mekanizmasını yürütücü *kanaat ve kader* felsefesinin savunusunu yapmaktadırlar. Bu fikre dayanarakdır ki, aynı profesör, memlekette irticaı reddetmekte ve devrim düzenine aykırı davranışları, *mukaddesata vurulan tekmelerin reaksiyonu* olarak isimlendirmektedir (166).

Olaylar.

1960 yılında, Meclis feshedilinceye kadar, Büyük Millet Meclisinde de bilhassa 1950 yılından sonra bir takım lâikliğe karşıt veya lâik Türk düzenini sarsmağa yönelmiş teklifler ve konuşmalar yapılmıştır. Demokrat Partinin iktidara geçişini hemen takip eden günlerde, ilk kanun teklifi bir Demokrat Parti milletvekilinden gelmiştir. Arapça Ezan okunmasını yasaklayan TCK 526. maddesinin değiştirilmesi, Ahmet Gürkan ve İsmaik Berkok tarafından teklif olunmuştur. Bu milletvekilleri Arapça ezanın

(165) Başgil, Maneviyata muhtacız (Sebilürreşad, Nisan 1952, No. 124). Ayrıca bk. Hikmet Tanyu, Niçin komünist oluyorlar, s. 39 - Mustafa Demir, Köy Enstitüleri ve solculuk, İstanbul 1959, s. 16, 40, 43. - Osman Yüksel, Bir nesli nasıl mahvettiler, s. 5 - Hikmet Tanyu, Türkiye'de dinle ilgili bazı noktalar (Türk Yurdu, Ekim 1959, No. 7).

(166) Başgil, İrtica yoktur efendiler (Sebilürreşad, Nisan 1952, No. 124).

yasak edilmesini, Türkiye'de gerçek anlamında lâikliğin bulunmadığına delil olarak ileri sürmüşlerdir. Arapça ezan yasağı CHP yi sarsmak için vesile sayılmış ve DP nin müslüman Türk halkının oyuyla iş başma geldiği, Arapça ezanı kabul etmesi gerektiği şavunulmuştur. DP ye bu dinî tazyik rolünü yapmış ve DP ezanı savunmuştur. Dinî hissin millî menfaatlere üstün olduğu açıkça ifade edilmiştir (167). CHP dahi, bu dini istismara uymuş ve grup olarak arapça ezanı kabul eden kanunu desteklemişlerdir (168).

Aynı yıllarda, Ahmet Gürkan, irticaı cezalandıran 163. maddenin din hürriyetini yok ettiğini iddia etmiş ve değiştirilmesini istemiştir (169). Bu teklif kabul edilmemiş ve fakat buna karşılık da 163. maddenin daha aktif bir şekilde işliyebilmesi için hükûmetin yaptığı kanun teklifi de, gene hükûmet tarafından ve Menderes'in deyişiyle "sağ cereyan tehlikesi olmadığı", "Solcuları cezalandırmak için, sağı da cezalandırmak suretiyle solculara taviz vermeğe lüzum yoktur" gerekçesiyle geri alınmıştır (170).

Mecliste, Ömer Bilen, Abdullah Aytemiz, Şevket Ustaoğlu, Ahmet Gürkan, Fahri Ağaoğlu, Munip

(167) Kanun teklifinin gerekçesi için bk. Tutanak Dergisi, Dev. IX, C. 1, s. sayısı 3, s. 2 - Bu teklif hakkında 163. madde anlatılırken bilgi verilecektir.

(168) Aynı Tutanak Dergisi, s. 182.

(169) Bu teklif gerekçesi için bk. Tutanak Dergisi, Dev. IX, C. 22, s. sayısı 163, s. 10.

(170) Tutanak Dergisi, Devre IX, C. 22, s. sayısı 163, s. 10.

(170) Tutanak Dergisi, Dev. IX, C. 10, s. 181.

Hayri Ürgüplü, Mustafa Runyun gibi milletvekilleri, gelenekçi cepheyi temsil etmişlerdir. Özellikle, Munip Hayri Ürgüplü'nün, CK. nun lâik sistemine aykırı olan ve 175. maddeyi değiştirmeği amaç bilen kanun teklifi (171) ile Fahri Ağaoğlu'nun, Türkiyenin resmî dininin islâm dini olduğu konusunda, Anayasaya madde eklenmesi hakkındaki teklifleri, Meclis üyeleri tarafından belirtilen, en keskin, gelenekçi ve islâmcı teklifler olmuştur.

1950 - 1960 devresine baktığımız vakit çok partili hayatın, Cumhuriyetin lâik müesseselerini tehlikeye düşürdüğünü görmekteyiz. Lâiklik hareketlerinden beklenen amaç, bu devrede gelişememiş ve toplum idaresinde gösterilen başarısızlıkların doğuracağı kaybı önlemek için dine sarılınmıştır. Kanaatimizce, DP nin din konusundaki tutumu, dinî hisleri tekrardan siyaset ve istismar konusu yaptığı gibi siyasî mücadelenin soysuzlaşmasında da geniş ölçüde rolü olmuştur.

Bu devre içinde islâmcı cereyan fikirlerini çok daha açık ve cesur olarak yayınlayabilmek imkânını bulmuştur. Fikirler, ikinci meşrutiyette ileri sürülen fikirlere oranla bir yenilik taşımamaktadır. Aksine daha cılızlaşmış ve sistemini kaybetmiştir. Lâik ve devrimci düzen topluma etkisiyle İslâmcı cereyanın sistemli ve berrak havasım bozmuştur. 1945 - 1950 yılları arasında siyasî alanda yukardan aşağı varlığını gösteren islâmcı cereyan bu devre içinde daha

(171) Tutanak Dergisi, Dev. XI, C. 11, s. 113. Bu konuda aşağıda bilgi verilecektir.

yaygın ve aşağıdan yukarıya etki eder yapı kazanmıştır.

Bu devrenin en karakteristik bir vasfı da, İslâmcı cereyanın siyasî hayata etki edebilmek konusundaki gayretlerinde görülmektedir. Siyasî olayların dinî görüşle yorumlanması, siyasî iktidarın islâmî esaslara yetkiler ve haklar tanıması için yapılan baskılar bol bol görülmektedir.

Siyasî iktidarın, oy kaygısı ile takındığı tutum, toplum düzeninde bazı olaylara yer vermekten geri kalmamıştır. Daha CHP iktidarı sırasında varlığını gösteren *Ticaniler* devrin ilk gerici topluluğu olmuştur. Ticanilik bir tarikat olarak 1930 yılında Türkiyeye gelmiş ve gelişmiştir. Özellikle Ankara'nın Çubuk ve Çorum'un Şabanözü kazalarında yayılan Ticanilik, "Tanrı emirlerini yerine getirip, Peygamberin ahlâkını temsil etmek" amacındadırlar. Atatürk devrimlerini reddetmek ve lâikliğe karşı düşmanlık, Ticanileri diğer gerici akımlarla birleştirmektedir. Atatürk düşmanlığı, kendilerini onun heykellerini kırmağa kadar götürmüştür. Ticanilerin gelişimini çok partili hayat hızlandırmıştır. Türk kadınının durumu, kadının tiyatroda oynayışı, Türkçe ezan tenkit konusu yapılmıştır. Ticanilik, gericiliği temsil eden ilk sembol olarak ortaya çıkmış, sistemsiz bir gericilik cereyanıdır (172). Ticanilik lideri Kemal Pilavoğlu'nun mahkûm oluşundan sonra kuvvetini kaybetmiş ve açık faaliyetini durdurmuştur.

Malatya olayı, devrin önemli gericilik hareketi

(172) Tunaya, İslâmcılık cereyanı, 220.

olarak gözükmektedir. 1952 Kasım ayında, Ahmet Emin Yalman'a Malatya'da suikast yapılmıştır. Suikastın sebebi, yahudi düşmanlığı, Yalman'ın fikirlerine karşı olan düşmanlık şeklinde açıklanmıştır. Olayı İsrael'deki Yahudi hâkimiyetinin protestosu olarak yorumlayanlar da olmuştur (173). Gerici basın, özellikle Serdengeçti dergisi, Malatya suikastçisini devamlı olarak savunmuştur. Bu davranış dahi, olaya, gerçekte gerici - reaksiyoner düşüncelerin sebep olduğunu göstermektedir. Nitekim, olaya yakın günlerde, bir DP milletvekili olan Hasan Fehmi Ustaoğlu, lâik devlet düzenine hücum etmiş, milletin Atatürk'e borçlu olmadığını ifade etmiştir (174).

DP iktidarının din konusundaki tutumu, diğer, zehirli meyvasını 1957 yılında Bursa'da vermiştir. 1956 - 1957 yılları içinde Tavşanlıda yerleşmiş bazı Nakşibendiler, 1957 yılı Temmuz ayında bir cuma namazını gösterileri için elverişli bulmuşlardır. İçlerinden biri, kılıç kuşanarak hutbeye çıkan imama saldırmış, imamı ve bir polisi yaralıyarak Ulu Cami minberine çıkmış ve kendisini mehdi ilân etmiştir. Olay büyümeden bastırılmıştır (175).

Menderes'in iktidarda kalabilmek için son çırpınışlarının ifadesi olan "Vatan Cephesi" olayı da, gericilerin kuvvet gösterilerine sebep olmuştur. Vatan Cephesi, gelenekçilerin "millî iman cephesinin"

(173) Rustow, Politics and Islâm in Turkey, 1920-1955, 99.

(174) Makale, 3 Ekim 1952 tarihli "Büyük Cihad" dergisinde yayınlanmıştır.

(175) Tunaya, İslâmcılık cereyanı, 232.

siyasî ismidir ve "bir avuç solcuya" iktidar vermemek amacına yönelmiştir. Müslüman Türkler, DP iktidarını düşürmeyecekler ve dinsiz CHP ye iktidar vermeyeceklerdir. CHP her zaman için tehlikelidir, karşı taraftır, pusudadır. CHP nin iktidara gelişini Menderes'in bayrağı altındaki "Vatan Cephesi" önleyecektir (176). Vatan Cephesi, Türkçülük, islâmcılık, garpçılık, ideolojilerinin birliğini sağlayacaktır (177). Nitekim, Menderes, CHP nin Güç Birliğini "Ehl-i salip" olarak isimlendirmiş (178) ve gelenekçilere kuvvet vermiştir. Bu tutum 27 Mayısa kadar sürmüştür.

Devrin en önemli gerici hareketi Nurculuk hakkında aşağıda ayrıca bilgi vereceğiz.

Kurucu Meclis ve sonrası

27 Mayıs 1960 hareketinin ana amacı, Atatürkçü ruhu ve Devlet Düzenini bütün kuvveti ile yeniden gerçekleştirmektir. 1961 Anayasası da bu amaçla düzenlenmiş, yapılmıştır. Bilindiği gibi din hürriyeti ve lâiklik kuralı ile ilgili maddeler, teokratik sistemin bir daha dönmemesi amacı ile kaleme alınmışlardır. Kurucu Meclis büyük bir çoğunlukla, Türk Devriminin ve devrim tarihinin gelişimine uygun lâ-

(176) 27 seneden beri milletimizin imanına hücum edenler hortlamıyacaklardır (Fetih, No. 37, Haziran 1958). - Z. Nur, Vatan Cephesi kurulabilir mi? (Hür Adam, No. 326, 7 Kasım 1958). C. R. Atılhan, Karşı taraf (Hür Adam, 7 Nisan 1959).

(177) Z. Nur, Vatan Cephesi kurulabilir mi? (Hür Adam, 7 Kasım 1958).

(178) Vatan gazetesi, 21 Eylül 1958.

iklik görüşünü benimsemiştir. Buna karşılık, gelenekçi cephe yine sesini duyurmuş ve Türk lâik sistemini tenkit etmiştir. CKMP bu cepheyi temsil eden siyasî kuvvet, kadro olmuştur.

Bu cephe, görüşüne önce 27 yıllık CHP iktidarı zamanındaki lâik devlet görüşünü tenkitle başlamıştır. Tasarı bu hali ile, geçmişte milletin din konusunda çektiği ıztırapları tekrarlatmak tehlikesini göstermektedir. İslâm devletinin, islâm siyaset prensiplerinin methiyesini yaptıktan sonra, bu prensiplere tamamen zıd bir görüş olan lâik devlet görüşüne bağlılıklarını belirten bu cephe, Devrimleri dini baltalamakla suçlandırmakta ve bu yolun memleketi "devletçilik" umdesi ile birleşerek komünizme götürdüğünü iddia etmektedir. Bu memleket dinin devlet işlerine karışması sebebiyle çok ıztırap çekmiştir. Memleketin mukaddesatı ile oynanmış ve ibadethaneleri satılmış, millet dine inanır olmaktan korkmuştur. Mevcut ve 1961 Anayasasınca da benimsenmiş lâik devlet görüşünü bu şekilde tenkit eden cephe lâiklikten anladığı mânayı da açıklamış ve 1961 Anayasasının bu bakımdan klâsik lâik devlet fikrine aykırı olduğunu ileri sürmüştür. Batılı anlamında lâiklik, devletin dine, dinin devlete tasallût etmemesi, devletin dine karşı bîtaraf olması demektir. Devletin dine müdahale hudutlarının daraltılarak tesbiti gereklidir. Türkiye'de câri olan dine düşmanlık sistemi, müdahale sistemi lâikliğe aykırıdır. Yeni Anayasa bu gidişi önleyecek mahiyet kazanmalıdır. Halbuki tasarıda "vicdan hürriyetinin serbest olduğu" şek-

linde yuvarlak bir "lâf" sarfedilmiş, buna karşılık dinî inançları tahdit edici prensipler kabul edilmiştir. Gerçekte bir din hürriyeti tanınmamıştır. Tasarı azamî şekilde bu hürriyeti kısıtlamıştır. Din hürriyetini tanzim eden 19. madde, aynı tasarının 2. maddesine aykırıdır. Zira, 2. madde lâikliği kabul ettiği halle 19. madde lâiklik kuralı ile uygun düşmeyecek şekilde dini tahdit edici, devlete müdahale yetkisini verici hükümler kabul etmiştir. Bu bakımdan, 19. madde lâikliğe aykırı bir mahiyet taşımakta, milletin yıllardır çektiği ıztırabı devam ettirecek gibi gözükmektedir. 19. madde koyduğu hükümlerle, din hürriyetini aşırı şekilde sınırlamış, ceza hükümlerini Anayasaya geçirmiş, dinî eğitim, teşkilâtlanma hürriyetlerini kabul etmemiş, netice olarak da fiilen ve hukuken devletin din işlerine müdahalesini terviç etmiştir. Bu bakımdan Anayasa tasarısında, lâiklik konusunda bir vuzuh yoktur, bütün kavramlar müphemdir. Lâiklik Devletin temel bir karakteri, Cumhuriyetin vasfı olarak kabul edilmiştir. Fakat bu vasıf batı anlamında kararlaştırılmamıştır. Bu cephe, endişe duyduğu noktaların halli için, batı anlamına uygun bir lâiklik tarifinin Anayasaya geçirilmesinin zarurî olduğu kanaatindedir. Geçmişteki tatbikatın verdiği sonuçlar, bu alanın tahdit edilerek kesin bir tarife bağlanmasını zarurî kılmaktadır. Netice olarak, bu cephe, Türk Devrimciliğinin gelişimine uygun olmayan dinin müstakil teşkilâtlanmasına imkân veren, devleti din müesseseleri karşısında eli kolu bağlı hale koyan bir lâiklik tarifinin Anayasa-

ya konulmasını teklif etmektedir. Bu cephe, lâikliği koruyan Ceza Kanununun 163. maddesi gibi maddelere de muhaliftir (179).

Garip bir görünüş ortaya çıkmaktadır: gelenekçi bir düşüncenin eseri olan bu görüşler batıdan her türlü gelişimi almayı (receptionu) taklit olarak tenkit ederken, lâiklik tanımına gelince bütün güçleri ile batının bu müessese hakkmdaki görüşünü memlekete getirmek istemektedirler. Bu görüşler, Türkiyenin gelişim şartlarını, devrim hareketleri başlandığı vakitki, memleketin kültürel şartlarını islâmî müesseselerin içinde bulunduğu durumu anlamak, görmek istememektedir. Yukarda temas ettiğimiz gibi, lâiklik ve Devrimler Türkiye için bir zaruretin icabıdır ve gene aynı zaruret lâikliğin bugüne kadar anlaşıldığı şekilde kabulünü icap ettirmiştir. Bu bakımdan, lâikliğin millîliğini kabul etmekte isabet vardır. Türkiyede lâikliğin müdahaleci bir mahiyet arzettiği ve bu bakımdan batılı anlamdaki lâikliğe uymadığı konusunda ileri sürülen tenkidi fikirlerde isabet vardır. Fakat bu tenkit konusu edilecek bir husus değildir. Atatürk, bu türlü lâikliği gerekli gördüğü içindir ki bu çeşidi kabul edilmiştir. Türkiyenin şartları, müdahaleyi şart koştuğu içindir ki müdahaleci bir yol takip edilmiştir. Klâsik anlamdaki, devlet - din ayrılığı sistemi Türkiye'yi muasır medeniyet

(179) Bütün bu fikirler için bk. Temsilciler Meclisi Tut. Der. C. 2, s. 455, 457 (Fakih Özfakih ve Cevdet Gebeloğlu), 674 (Ahmet Oğuz), C. 3, s. 130-132), (Kadircan Kaflı) 129, (Ahmet Oğuz), 93 (Sadettin Tosbi), 135 (Ahmet Bilgin), 96 (Seyfi Öztürk), 98 (Alâattin Ergöneç), 100 (Fethi Elgün).

seviyesine çıkarmağa yetmediği içindir ki, klâsik görüş benimsenmemiştir. Bunun dışında, Türkiyede müdahale hiç bir zaman dinî inançlara ve icraata karşı olmamıştır. Dinî inanç ve hürriyetin suiistimaline karşı olmuştur (180). Tartışmalar sırasında Muammer Aksoy, Türk toplumunun muhtaç olduğu lâikliğin, aldatıcı bir ışık altında onun bunun ileri sürdüğü lâiklik olmadığını belirtmiştir. Bu görüşler, dinin devlete vasi yapılması neticesini doğuracak tehlikeli ve geniş bir lâiklik anlamını savunmaktadır (181). Türkiyede bu milleti büyük yapan unsurları ve bu milleti geri bırakan sebepleri iyice bilip, buna göre davranan devrimcilik ve lâiklik ne ise, Türki-

(180) Lâikliği klâsik anlamında kabul eden devletler dahi Din hürriyetinin suiistimalini önleyecek tedbirleri ve müdahaleleri kabul etmektedirler.

Türkiye'de dinî sahayı düzenleyen hükümlerle, diğer memleketlerdeki hükümler arasında bir mahiyet farkı olmayıp, derece farkı vardır. Nitekim, Amerika'da Reynolds, Jacopson, Everson v.s. dâvalarında Anayasanın 1. amandmentine dayanarak, mahkemeler din hürriyetinin mutlak anlam taşımadığını ve âmme menfaati, nizamı ve sıhhati icabı sınırlanabileceğini, bu değerleri ihlâl eden dinî inanç ve icraatların din hürriyetlerini kullandıklarını ileri süremiyeceklerini kabul etmiş ve Mormonların, Jehovan's Witneses v.s. nin âmme nizamına aykırı inanç ve icraatlarını korumamıştır. Bk. PFEFFER, s. 529, ve müt., 572 ve müt.

Bu konuda ayrıca bk. Özek, Türk Hukukunda Lâiklik (basılmaktadır).

(181) Biz de daha önce klâsik anlamdaki lâiklik anlayışının Türkiye için tehlikeli bir anlam taşıdığını savunmuştuk: bk. Özek, Lâiklik denilince (Hürriyet, 31 Temmuz 1960). Aynı görüş Komisyon sözcüsü Muammer Aksoy tarafından da savunulmaktadır: bk. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C. 3, s. 121.

ye için gerekli olanı da odur. Her türlü ilerlemeyi köstekleyen bir muhteva değildir (182).

Devrimci ve lâik yeni Anayasa düzeni içinde durum nedir? Anayasanın kabulünü izleyen ilk yasama organı seçimlerinde ve o seçimlere yakın günlerde bütün mevcut kurallara rağmen din ticareti ve dinin siyasî amaçlarla istismarı kendisini bütün kuvveti ile göstermiştir. O kadar ki, DP nin mirasına konma yarışında baş rolü din oynamıştır. Bu durum 1961 Eylül ayı başlarında bir Yuvarlak Masa toplantısı ile neticelenmiştir. 5 Eylül 1961 tarihli ve bütün parti liderlerinin imzaladıkları bir protokol ile, partiler seçimlerde dinî hisleri istismar etmemeği açıkça kabul ve taahhüt etmişlerdir. Tabiatiyledir ki bu protokolün manevî bir değeri olmuş ve fiilî bir yararı dokunmamıştır. Partilerin üst katları değilse de, bölgesel organları bol bol din konularını seçimde kullanmışlardır. Özellikle AP, CHP ye devrimler sebebile çatmak, ırkçı ve gelenekçi görüşleri desteklemek yolu ile DP nin en geniş mirasçısı olmuştur. Özellikle, CHP nin reformcu istekleri, aleyhine propaganda konusu yapılmış ve "dinsizlik", "komünizm" sloganları bol bol kullanılmıştır. Ayrıca, DP nin mahkûmiyeti ve 27 Mayısın Atatürkçü amaçlarla ortaya çıkışı, gelenekçi tezlere işleyebilecekleri bir çok yeni konular da sağlamıştır.

Bugün durum nedir? Onbeş yıllık çok parti devrinin hazırladığı bazı akımlar, 1960 yılından sonra da

---

(182) Turan Feyzioğlu'nun Kadircan Kaflı'ya verdiği cevaptan, bk. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C. 3, s. 133.

devam etmektedir. Demokratik düzene yeniden dönüşün yarattığı bazı güçlükler iktidarı tavizci bir politikaya sürüklemiştir ilk önceleri. Bu durum ise, 1964 yılı Şubat ayında İsmet İnönü'ye dinci ve partici bazı görüşlerle suikast yapılmasına kadar işi götürmüştür. AP, DP nin bütün mirası ile birlikte dinden seçim için yararlanma politikasını da almıştır. Mecliste, siyasî partilerin din konularını istismarını önleyecek kanun projeleri, AP nin muhalefeti ile karşılaşmaktadır. Belki bu parti iktidarda olmadığı için din konusundaki tutumunu daha açık bir şekilde ortaya koymuş değildir. Fakat, partinin alt tabakasının tutumu ve Siyasî Partiler Kanun Tasarısı karşısında parlâmento grubunun davranışı hiç de ümit verici değildir.

1952 yılından sonra adını duyuran ve toplumumuzun en büyük dertlerinden biri haline gelen Nurculuk akımı ise varlığını henüz göstermektedir.

III

NURCULUĞUN İÇYÜZÜ

Yersiz iddialar

Türk Devrimi ilk gününden bu yana kendisine karşıt bir çevreyi yaratmıştır. Birçok saplantılar ve çıkarlar bu çevreleri beslemiştir. Fakat bütün bu karşıt çevreler belirli bir doktrin etrafında birleşememiş ve dağınık kalmıştır. Meşrutiyetin eskimiş tezleri, onların da besinleri olmuştur. Devrim tarihimiz içinde, Devrimlerimize karşı çıkan en büyük ve organize birlik Nurculuk olmuştur. Özellikle 1952 yılından sonra adı duyulan ve genişleyen bu akım, bugün Devrimlere karşı olanların sembolü haline gelmiştir.

Nurculuğun da belirli bir doktrininden ve sisteminden söz açılamaz. Çeşitli iddialarla ortaya atılan bu akım, gerçekte, tek kuvvetini lâik devlet düzenine karşı olmakta bulmaktadır ve hangi sebeple olursa olsun aydınlık kurallara karşı olanları etrafında toplayabilmektedir. Bir bakıma Nurculuk, Cumhuriyetin ilk yıllarının islâmcılarından dahi çok geridir. Geri olduğu oranda da tehlikelidir. Çünkü, çok daha hissî ve hurafeleşmiş esaslara dayanmaktadır. kadercidir ve bu karakteri ile geri ve cahil kütleleri kendisine bağlayabilmektedir. Nurculuk, devrim düşmanlığı bakımından bütüncü bir görünüştedir. Bazı gelenekçi akımlar, yukarda gördüğümüz gibi, Türk Devrimini ve lâik devlet düzenini tüm olarak inkâr etmemektedirler. Sadece, lâiklik kuralının Türkiyedeki uygulamasına karşıdırlar. Nurculuk ise, lâik devlet düzenini tüm olarak reddetmekte ve te-

okratik sistemin yaratılmasını, canlandırılmasını istemektedir. Belirli bir dinî görüşe dayanmadığı için de, çeşitli ve farklı dinî görüşlerdeki, değişik mezhep ve tarikatlere bağlı insanları kendi etrafında toplayabilmektedir. Kişinin devrim düşmanı oluşu, Nurculuğa kabul edilmesi için yetmektedir. Bu sembolleşmiş durumu ve devrimleri tüm olarak reddedişi ile Nurculuk, Türk Devriminin karşılaştığı en tehlikeli akımı ortaya koymaktadır. Bu sebepledir ki, Nurculuğu Devrim tarihi içindeki gerici hareketlerden ayırarak, müstakil olarak incelemeği yararlı gördük.

Çeşitli sebeplerle, Nurculuk cereyanı üzerinde durmak, amaç ve isteklerini incelemek fırsatını bulduk. Sonda varmamız gereken inancı, vardığımız sonucu ilk baştan belirtmek isteriz. Nurculuk, toplumumuzu geri götürmeyi amaç bilen, teokratik bir devlet düzenini arzulayan ve bu kadar taraftar toplamasına rağmen, esaslı hiçbir felsefeye ve hiçbir görüşe dayanmayan bir akıl hastasının ortaya koyduğu söz boğuntularından ibarettir.

Nurculuk, Saidi Nursî isimli bir kişinin kaleme aldığı Risale-i Nûr serisinde menşeini bulmaktadır. Risale-i Nûr, çeşitli isimlerle yayınlanmış muhtelif kitaplardan ibarettir ve sayısı 130 u bulmaktadır.

Nurculuk, Nurcuların iddiasına göre, Kur'anın yirminci yüzyıl medeniyetine uygun ve bütün fennî gelişimleri açıklayabilen tefsiridir. Çağımızın bütün çıkmazlarını ve manevî huzursuzluğu, Risale-i Nûr sayesinde yitirmek mümkündür (Saidi Nursî, İşaret-ül İcaz, 105 - 106).

Gerçekte bu iddialar yerinde değildir. Birincisi, Risale-i Nûr'daki fikirler yenilik ve gerçeklik payı taşımamaktadır. Nurculuğun esas fikirleri, maddiyatçı ve tabiatçı modern felsefeyi reddetmeğe dayanmakta, dünyanın geçiciliği, ahretin gerçekliği fikrini telkin etmektedir. Netice olarak da bütün dünya saadetlerini insanlara haram etmektedir. Bu yönü ile klâsik kaderci ve olana rıza felsefesinin tipik bir temsilcisi olmaktadır. Asırlardır ileri sürülen bu felsefenin bir yeniliği olmadığı gerçektir.

St. Francesco Assisi'den tutun da, Gazzali'ye kadar birçok kişi aynı sözleri etmişler, fakat insanları yaşama zevkinden uzaklaştıramamışlardır.

İkinci olarak, Kur'an tefsiri olduğu iddia edilen bu külliyata özel isim verilmekle, Kur'ana yeni bir isim verilmiş olmaktadır ve dine aykırılığı doğrudan doğruya Nurcular yapmaktadır.

Risale-i Nûr, büyük iddialar taşımaktadır. Saidi Nursî'ye göre, *"Ben onları ve onlar gibi binler şakirtleri şahit göstermek derim ve ispat ederim ve ispat etmişim ki: O büyük dâvayı yüzde doksanına kazandıran ve yirmi senede yirmi bin adama o dâvanın kazancının vesikası ve senedi ve beratı olan iman-ı tahkikiyi eline veren ve Kur'anı hâkimin mucize-i mâneviyesinden neşet edip çıkan ve bu zamanın birinci bir dâvavekili bulunan Risale-i Nûr'dur."* (Saidi Nursî, Asayı Musa, 1958, 15).

Bütün bu iddialara karşı, Risale-i Nûr, bilinmeyeni bilinmeyenle açıklayan, Allah gibi tartışılmadan

kabulü dinlerin esas felsefesini ve emirlerini teşkil eden kavramları ispat yolunu tutan yapı taşımaktadır. Berbat bir Türkçe bütün risalenin esasına hâkimdir.

Risale-i Nûr, bir Kur'an tefsiri değildir. Kendine has bir ismi ve yazarının aklından başka hiçbir esasa dayanmayan esaslara sahiptir. Bir tarikat veya mezhep de değildir. Zaten bu hususu kendileri de reddetmektedirler.

Yirminci asra uygun manevî bir felsefe olduğu iddiası ileri sürülmekte ise de, aşağıda göreceğimiz, toplumsal hayatla ilgili görüşleri, Nurcuların, değil 20. yüzyılın, 15. yüzyılın bile insanları olmadıklarını göstermektedir.

Bu durumda, Nurculuğun sadece toplum uygarlığını ortaçağ karanlıklarına itmek amacında olan, teokratik ve İslâmî bir devlete yönelmiş insanlar topluluğundan ibaret bulunduğunu kabul etmek zorunluluğundayız. Nurculuk bir tarikat olmadığı içindir ki, hangi dinî inançta olursa olsun, herkes Nurcuların teokratik görüşlerini benimseyebilir.

Gerçekten, bir Sünnî veya Şiî, bir Nakşibendî veya Mevlevî dahi, Nurculuk esaslarını benimseyebilecektir. Bu kadar geniş dinî ayrıntılara sahip oldukları halde, birçok kimsenin Nurculuk cereyanı etrafında birleşebilmeleri, aralarında müşterek noktaların varlığına bağlıdır. Bu müşterek noktayı, Nurcuların bütün toplum hayatını ve siyasî düzeni dinî esaslara uygun hale sokmak amacı meydana getirmektedir.

Demek oluyor ki, Nurculuğun teolojik görüşlerinden çok, siyasî ve toplumsal görüşleri önem taşımakta ve Nurculuğun, kanunlarımıza göre suç olmasını sağlamaktadır. Nurculuğun bu toplumsal ve siyasi görüşlerini görmeden önce, Saidi Nursî'nin kimliği ve Nurcuların çalışma usulleri üzerinde durmak yerinde olsa gerektir.

Nurcu lider: Saidi Kürdî

Saidi Nursî 1873 yılında Bitlis'de, Nurs köyünde doğmuştur. Asıl adı Saidi Kürdî'dir. Kısa bir süre Molla Mehmet Emin'in mahalle mektebinde okumuş, fakat tahsilini bırakmıştır. İlk gençlik günleri, Nurcuların da belirttiği gibi (Mustafa Sungur, Muhterem Bediüzzaman Saidi Nursî kimdir?, Hilâl, Mayıs 1960, 2), mollalar, ülema geçinen dar kafalı medrese yobazları arasmda geçmiştir.

Bu çağın Saidi Nursî'nin zihnine tesir ettiğini, onu karanlık ve dogmatik düşüncelere sapladığını ve ilerideki paranoyak kafasını hazırladığım tahmin edebiliriz.

Bu çevrede dahi, disiplinsiz ve sadece kendi kafasının yarattığı bir düşünce sistemi içinde gelişmiştir. Disiplinsiz bir yetişiş Nurcular tarafından öğünç konusu yapılmıştır. (Saidi Nursî Bediüzzaman Saidi Kürdî'nin fihriste maksadı ve efkârının programıdır, Volkan, 11 Mart 1325).

Bu hayaller içindeki saplantılar, hezeyanlar, onun yüksekliğinin delili olarak gösterilmiş ve disiplini şart koşan 20. yüzyıl mantığına aykırılığı, bilinmeden, itiraf edilmiştir.

Nihayet, Saidi Kürdî'yi Medrest-ü Zehra isimli medreseyi açmak için geldiği İstanbul'da görüyoruz.

Burada siyasete atılmış ve "İttihadı Muhammedî Fırkasını" kurmuştur (Tunaya, Siyasî Partiler, 1950, 261).

Saidi Nursî Volkan gazetesinde yazdığı yazılarla, 31 Mart Vak'asını körükleyen insanlardan da biri olmuştur (Tunaya, İslâmcılık Cereyanı 1962, 121).

İttihat Terakki, Jön Türk düşmanlığı, Batılılaşma hareketlerine karşı tutumu, onu da Volkancıların safına katmıştır. Bu esaslara düşmanlığı Saidi Nursî'nin bütün hayatı boyunca sürmüştür.

Saidi Nursî, 31 Martı yaratan ana düşünceleri Örfî İdare Mahkemesi önünde de tekrarlamış ve bu fikirlerin 1957 yılında dahi değerli olduğunu belirtmiştir. (Saidi Nursî, İki Mektebi Musibetin Şahadetnâmesi veyahut Divan-ı Harbi Örfî, Samsun 1957).

Bu dahi, Nurcuların günümüzde 31 Mart düşüncesi ile hareket ettiklerini göstermektedir.

Saidi Nursî bir aralık akıl hastahanesine de girmiştir. Bu hususu kendisi de itiraf etmektedir (Saidi Nursî, Divan-ı Harbi Örfî, 6).

İstiklâl Harbi sırasında Saidi Nursî, daha İstanbuldayken, Ankara'nın Halifeyi kurtaracağına inandığı için, Ankara Hükûmetinin lehinde yazılar yazmıştır (Saidi Nursî, Hutuvat-ı Sitte, taşbasması). Saidi Nursî İstanbul'un davranışını dinî açıdan incelemektedir. İstanbul hükûmeti, Ankara'ya karşı geldiği için tel'in edilmekte ve islâmiyete karşı gelmekle suçlandırılmaktadır. Dürrizade ve İstanbul

Hükûmeti, *Ekpek-i ülkûpekâ* diye isimlendirilmektedir. *İslâmiyet muhabbeti,* İstanbul Hükûmetinin yüzüne tükürmeği ve Ankara'yı desteklemeyi icap ettirmektedir. Saidi Nursî bu anda, Ankara'nın İslâmiyeti kurtarmak, *"gâvurları"* atmak için çalıştığına inanmaktadır. Yoksa millî bir devletin kurulması, skolâstiğin yıkılması gibi, Ankara'nın savaşının gerçek nedenlerine bağlı değildir. Nitekim, bu gerçek nedenleri sezdikten sonradır ki *aldatılmış olduğunu* açıkça itiraf etmektedir.

Ankara'ya giderek, devrimci ve gerçekçi lider ile görüşen Saidi Nursî, Yeni Türkiye kurulması amacını sezmiş ve millî bir devleti benimsemiyerek, o günden bu yana Cumhuriyeti ve lâik düzeni kötülemiştir.

Devrimci düzeni sezişi ve ona karşı oluşu birçok risalelerinde şu şekilde açıklanmıştır: *"Garplılaşmak bahanesi altında şeair-i İslâmiye aleyhinde bir cereyan hissettiğimden Ankara'dan ayrıldım."* (Saidi Nursî, Münazarat, 40).

Saidi Nursî'nin, devrimci yeni Türkiye'nin temel ideolojilerine karşı olduğu, hakkında yazılmış İngilizce bir biografide açıkça ifade edilmiştir. Nurculuğun lâikliğe ve yeni düzene karşı olduğu ve bu sebeple Nursî'nin Atatürk ile anlaşamadığı ifade edilmiştir. (Breef Biography of Bade-uz Zaman Said Noorsi of Turkey, Ankara 1953).

Gerçekten Ankara'dan ayrılan Saidi Nursî, Van'a gitmiş ve Risale-i Nûr'u yazmağa başlamıştır. Kürt İsyanı üzerine, hükûmet, Kürt olan Saidi

Nursî'yi de garba, Barla'ya sürmüştür. Risale-i Nûr, önceleri, elyazısı ile çoğaltılmış ve hemen hemen 1950 yılından sonra, kitap halinde basılarak su yüzüne çıkmış, insanlarımızı kandırmaya başlamıştır. Barla'dan sonra, Saidi Nursî Kastamonu'da, daha sonra da Emirdağ'da oturmağa mecbur edilmiştir. Hayatının son kısımları da İsparta'da geçmiştir.

Ölümüne yakın geniş ve esrarengiz bir geziye çıkmış ve bu arada Istanbul'a da uğramıştır. Bu esrarengiz ve tahrik edici gezi, zamanın hükûmeti tarafından normal görülmüş, İstanbul Valisi bu yolda beyanlarda bulunmuştur. Gerici basın kendisini övücü yayınlar yapmıştır. (Meselâ, Serdengeçti, Mart 1960, sayı 32). Bu seyahat, Urfa'da Saidi Nursî'nin ölümü ile son bulmuştur.

Saidi Nursî nasıl bir insandır? Din kendisini büyük bir boğuntu içine atmıştır. Her davranış ve olay, dinî açıdan değerlendirilmektedir. Hürriyeti ilân eden Meşrutiyet dahi, şeriat adına kabul edilerek benimsenmektedir (Saidi Nursî, Münazarat, 27).

Saidi Nursî, kendisini bir velî, bir evliya olarak görmektedir. Birtakım kerametler sahibidir. Kapalı kapılardan, kimseye görünmeden çıkmakta, hapisteyken camide namaz kılabilmektedir. Hiç bir şey yemeden yaşayabilmekte, kendisine gaipten sesler ve ihtarlar gelmektedir. Kendisinin ve eserlerinin geleceği, asırlarca önçe, din uluları tarafından haber verilmiştir (Saidi Nursî, Asayı Musa, 1949).

Arabayla dolaşırken, bir yaşındaki bebekler dahi, kendi manevî varlığını hissedip koşarak ellerini

öpmektedirler (Saidi Nursî, Hanımlar Rehberi, 51).

Saidi Nursî aynı anda iki yerde birden bulunabilmektedir (Tola - Özdemir, Bediüzzaman, 152). Saidi Nursî, Şualar ve Mektuplar isimli risalelerine ait elyazısı ile kaleme alınmış bazı notlarında, ihtiyarı haricinde mühim işlerde çalıştırıldığını iddia etmektedir. "İnayata" ve "Teshilâta" sahip kılındığı inancında olan Nursî, bu konuları ispat için bazı "işaretler" ileri sürmektedir: Meselâ, Mucizat-ı Ahmediye isimli yazısının eski Türkçe metninde, "Kemali muvazenetle ikiyüzden ziyade Resul-u Ekrem Aleyhisselâtü Vesselâm kelimeleri her sahifede birbirine bakmaktadır", bu ilâhi bir işarettir. Allah kendisini Vazife-i Kur'ânîye ile tavzif etmiştir. Eseri ilâhi bir takdirle, "Parlak bir surette isbatı çok kuvvetli bir işareti gaybiye ve inayeti ilâhiyedir". Kitaplarının birçok kelimeleri tılsımlı mânalar taşımaktadır. İlâhi kudret sayesinde yıkılmaz ilmî sonuçlara varmıştır, kendisine "İşarat-ı gaybiyeler" gelmektedir.

Bu şekildeki iddialar Nur talebeleri tarafından da ileri sürülmektedir. Nur talebeleri böyle mucizelere şehadet etmektedirler. İşaret-ül İcaz isimli kitabın 105. sahifesindeki bir iddiayı misal olarak verebiliriz:

"Diyarbakırda Van Valisi Cevdet Beyin evinde 19 Şubat 1330 tarihinde Cuma gecesi bu tefsirin ilk arabî nüshasını tebyiz ederken, şu şekl-i garib, tevafukan vaki olmuştur. Ve o gece vukua gelen Bitlis'in sukutiyle müellif Bediüzzamanın esaretine rastgelir. Sanki şu şekl-i garibin, şu mu'cizeler ve harikalar

bahsinde o gece husule gelmesi, müellifin Ruslara esir düştüğüne ve beraberinde bulunan bazı talebelerinin şehid olarak kanlarının dökülmesine hârika bir işarettir.

Saidin küçük kardeşi, yirmi senelik talebesi
Abdülmecid

Ve keza bu nakış, başı kesilmiş bir yılanın, kuyruğunu müellif Bediüzzamana sarmış olduğuna ve müellifin yaralı olarak otuz saat ölüme muntazıran su arkının içinde kaldığı yere benziyor ve o vaziyeti andırıyor.

Eski Saidin ehemmiyetli talebesi
Hamza"

Bütün bunları, Saidi Nursî bizzat kendisi söylemekte ve iddia etmektedir. Bu insanüstü varlığına, bazı safdilleri de inandırmıştır. Normal insan düşüncesinin kabul etmeyeceği iddialar, hallusinasionların eseri olsa gerektir. Saidi Nursî, genç yaşlarından itibaren mollalar ve bâtıl saplantılar içinde yaşamasının ödülünü aklını kaybetmekle vermiştir. Saidi Nursî'nin parafrenik olduğunu keşfetmek için doktor olmaya dahi ihtiyaç yoktur. Kendisinin akıl hastahanesine kapatılması dahi bu hususu ispatlamaktadır. Parafreninin klâsik ârazı, kişinin kendisini bir peygamber, hattâ Tanrı olarak kabulü, bazı hayaller görmesi ve büyüklük kompleksine kapılmasıdır.

Said-i Nursî, hemen her risalesinde, kendisinin idam edilmek istendiğini ifade etmektedir. (Meselâ:

Saidi Nursî, Nûr Meyveleri, 70 - 75). Kendisine kötülük yapılacağı endişesi dahi her parafrenoid reaksiyon gösteren hastanın duyduğu bir endişedir.

Emsalsiz filozof!

Saidi Nursî, çömezleri tarafından, emsalsiz bir filozof, İslâm âleminin muhtaç olduğu bir insan olarak tanıtılmış, İbnî Sina'yı, İbnürrüşd'ü ve Farâbî'yi dahi geride bıraktığı iddia edilmiştir (Ankara Üniversitesinde verilen konferans, Ankara 1957).

Saidi Nursî, taraftarlarına göre psişiatriye ve emsali modern ilimlere vakıf, en büyük İslâm filozoflarının üstünde bir filozoftur (Hakikat Işıkları, seri no. 4). Nurcular dinde reformu reddettikleri halde, Said-i Nursî'yi bütün hayatını İslâmiyet dâvasına adamış bir islâhatçı olarak tanıtmaktadırlar (Nur Meyvaları, Ankara 1959, 74).

Saidi Nursî, kendisi dahi, kendini, "Muannit filozofları hayretler içinde bırakıp, çoklarını imana getirmiş" bir insan olarak tarif etmektedir (Saidi Nursî, Gençlik Rehberi, İstanbul 1951, 4). Bu sebeple, Nurcular aleyhine her davranış ilâhi reaksiyonla karşılanmıştır. Meselâ, Erzurum'da bir eseri hakkında takibat yapıldığı için, hararet — 18'e düşmüştür (Bediüzzaman Saidi Nursî nihayet konuştu, Hür Adam, 1959, No. 344). Görüldüğü gibi, Nurculuk tabiî bir olayı dahi, ilâhi açıdan açıklamak amacını gütmektedir.

Saidi Nursî, bütün ömrünce, Doğu'da Risale-i Nûr'u tedris eden bir medrese kurmak hevesi ile ya-

şamıştır. Bunun adı, "Medreset-ül Zehra" olacaktır. Bu Kahire'deki, "Cami-ül Ezher" in kızkardeşidir. Öğretim dili bakımından da, *"Lisân-ı Arap vacip, Kürt câiz, Türk lâzım"* dır. Gaye ise, "Vilâyet-i şarkiye ülemasının istikbalini temin etmektir" (Saidi Nursî, Münazarat, 131).

Bu Şark Üniversitesi geleneğe dayanacaktır: "Garplılaşmaya ve medeniyete muhtacız" tezi bu Şark Üniversitesinde yer almayacaktır (Saidi Nursî, Reisicumhura ve Başvekile, Ankara Üniversitesinde Verilen Konferans, 1957, 151).

Saidi Nursî daha da ileri gitmiş ve İstanbul Üniversitesinde dahi bir Nur Medresesinin açılmasını talep etmiştir (Saidi Nursî, Gençlik Rehberi, İstanbul 1951, 77).

Nitekim, İstanbul Üniversitesi içinde açılan bir mescit gerçekten Nurcuların ocağı haline gelmiş ve bu mescit sonra kapatılmıştır. Saidi Nursî açılan Erzurum Üniversitesini de Nur Üniversitesinin bir çekirdeği olarak kabul etmiştir. Özellikle cami odaları ve mescitler bugün Nur medreseleri haline getirilmiştir. Buralarda Risale-i Nûr okunmakta ve yayılmaktadır. Camilerin bu konudaki fonksiyonu Nurcular tarafından da, övünülerek açıklanmaktadır. Meselâ, Yaşar Azmanoğlu imzalı ve "Çayeli Nur Talebeleri" adına yazılmış bir mektupta bu husus açıkça itiraf edilmekte ve Köy Camiinde yatsı namazından sonra toplanılarak Risale-i Nûr okunduğu belirtilmektedir.

Ancak bu yolladır ki, şimdi ekilen Nur tohum-

ları ileride çiçek açacaktır (Hakikat Işıkları, seri 4).

Bu medreseler için, Saidi Nursî Celâl Bayar ve Menderes'e mektup yazmış ve Cumhuriyet idaresinin bu mektepleri açabilmesi için 5 milyon lira borçlu olduğunu belirtmiştir.

Saidi Nursî, eğitim konusunda Amerika ve Avrupa'ya akıl danışılmasını da aynı mektubunda tenkit etmekte ve kendi fikrinin alınmasını şart görmektedir. Saidi Nursî, resmen okulunu kurmak imkânına, ne mutlu ki, kavuşamamıştır. Fakat, dinin siyasî başarı için âlet edildiği devirde, kitapları resmen basılmış ve bu kitapları toplanarak okuma ve yayma âdet haline gelmiştir.

Nur dershanesi tâbir edilen yerlerde, Nur talebeleri Risale-i Nûr okuyarak memleketi kalkındırma hevesine kapılmışlardır. Gerçekte ise, Nurculuğun toplumumuzu teokratik ve geri bir yapıya, Ortaçağın karanlıklarına itici siyasî ve sosyal görüşlerini bellemişler, etrafa belletmeğe çalışmışlardır.

Nur talebeleri.

Nurcular kendilerine, "Nur Talebeleri" ismini vermekte ve "Hizb-ül Kur'ân' 'olduklarını ifade etmektedirler. Nur talebeleri, bulundukları yerin ismini de ekliyerek, meselâ, "Konya Nur Talebeleri" şeklinde anılmaktadırlar.

Bazan kendilerini DP ye bağlılıklarını belirtmek için, "Demokrat Nur Şakirtleri" diye isimlendirenleri de görülmektedir. Nur talebesi olanlar, tanınmış bir Nurcu tarafından, liste halinde "Ders üzerine ve

derse binaen Nur'a müştak" oldukları bildirilmektedir. Nur talebeleri, Nurculuğa girebilmek için birtakım taahhütlerde bulunmakta ve bu taahhütlerini o mahallin en büyük Nurcusuna yapmaktadırlar. Bu taahhüt, Nurculuğa ve orada kendisini Nur'a kabul eden kimseye sadakat, Nurcuların sırlarını açıklamamayı, gayeleri için aralarında istişarelerde bulunmak, Nur'un gerçekleşmesi için cehd göstermek gibi hususları içine almaktadır. Taahhütlere sadık kalmamak halinde, birtakım dinî ve manevî müeyyideler kabul edilmektedir. Bu işlem, bir ilâhî kişiye karşı yapılan biat'i hatırlatmaktadır.

Nurcular, yapılan çeşitli tamimlerle, bulundukları yerde Nurculukla ilgili olayları Nur büyüklerine bildirmek mecburiyetine tâbi tutulmaktadırlar. Nitekim, çeşitli yazışmalar bu şekilde haberleşmeleri ihtiva etmektedir. Yurt dışında, meselâ, Mekke ve Pakistan'daki Nurcular dahi, çeşitli vesilelerle ve yazışmalarla çalışmalarını buradaki Nurculara bildirmektedirler.

Nurcuların dış ülkelerle olan haberleşmelerine bir örnek olarak Medine'den Türkiye'ye gönderilmiş bir mektubu aynen yayınlıyoruz. Mektup, Saidi Nursî'nin bir bayram tebrikine ekli olarak basılmış ve bütün Nurculara dağıtılmıştır. Saidi Nursî mektubu Hz. Muhammed'in "Nur mücahitlerine bir selâmı ve ümmetinin kurtuluşu yolundaki hâlisane hizmetlerini tebrik mahiyetinde telâkki" etmektedir. Mektup şöyledir:

Medine-i Münevvere, 1.4.1963

Aziz Sıddık, Ağabey ve Kardeşlerimiz;

Evvelâ: Bütün ruh-u cânımızla binler selâm eder, hizmet-i Kur'aniye ve hidemât-ı Nuriyede hayırlı ve uğurlu başarılar dileriz.

Sâniyen: Türkiye'deki çalışmalarınızı, biz âciz kardeşlerinize bildirmenizi ve hizmet hususunda yardımcı olmanızı rica ederiz. Oradaki bulunan Nur Risalelerinden bizlere bol bol göndermenizi can-ı gönülden arzu ederiz.

Sâlisen: Türkiyede olduğu gibi, Risale-i Nûrları bütün dünya okumakta, tanımakta ve Nurlar muhtelif lisanlara çevrilmektedir. Bilhassa Pakistan, Hindistan, Nijerya. Libya, Sudan, Kıbrıs, Lübnan, Suudi Arabistan, Irak, Amerika, Almanya, İsviçre ve daha birçok devletler de Risaleleri kendi dillerine çevirmekte ve içten gelen bir iştiyakla tetkik etmekte ve okumaktadırlar. El'an Risale-i Nurun, Arapça, İngilizce, Orduca, Almanca tercümeleri okunmakta ve elden ele dolaşmaktadır.

Râbian: Hicrî 24 Zilka'de ve Milâdî 18 Nisandan beri kahraman ağabeyimiz Salih Özcan'la beraber burada Risale-i Nûr derslerine devam ediyoruz. Allar ondan râzı olsun. Bize çok müjdeli haberler verdi. Tunus'ta, Libya'da, Sudan'da, Irak'ta, Pakistan'da, Hindistan'da seyahat yapmış;oralarda Risale-i Nûr'un hararetle okunduğunu, kendi dillerine tercüme ettiklerini, müşahede ettiğini, söylemektedir. Hattâ Salih Özcan ağabeyimiz Pakistan'a vardığında, gazetelerle, mecmualarla, hoparlörlerle Karaşi, Lahor

şehirlerinde resmen ilân etmişler ve oranın bütün ileri gelenleri ve büyük zatları ile ağabeyimiz bizzat görüşmüşler. Orada kaldığı müddetçe gazete ve mecmualarda Risale-i Nûr'dan parçalar ve Üstad hakkında yazılar neşretmişler. Mücahid muhterem Salih ağabeyimizle Risale-i Nûr hakkında Lahor Üniversitesinde konferans vermesini rica etmişler. Ağabeyimiz de konferans vermiş. Konuşma ânında saatlerce alkışlamışlar. Ve Risale-i Nûr'u Pakistan'da yayacaklarına söz vermişler. El'an orada muhtelif gazetelerde Risale-i Nûr tefrika halinde çıkmaktadır.

Hâmisen: Medine-i Münevvere Câmiat-ül-İslâm (İslâm Üniversitesinde) 42 milletten talebe bulunmaktadır. Hepsi de Risale-i Nûr'u yakiden biliyorlar ve sevmektedirler. Bizden Arapça Risaleler istiyorlar. Biz de, elimizde bulunan eserleri veriyoruz. Lâkin bu kifayet etmiyor. Günden güne Arapça, Orduca, İngilizce Risalelere ihtiyacımız çoğalıyor.

Sadisen: Hindistanın meşhur Allâmesi ve "Mübbeliğ-i İslâm" cemiyetinin reisi Ebu-l-Hasan-el-Nedvî: *"Herbir Nurcu Üstadın halefi olabilecek derecede yetişmelidir. Ve Risale-i Nûr Talebeleri, İslâm âleminin en muhteşem topluluğudur"* demektedir. Geçenlerde Ebu-l Hasan-el-Nedvî Medine-i Münevvere'ye geldiğinde İşârât-ül-İ'caz'ı hediye ettik ve çok memnun oldu. Ve mükerreren şöyle dedi, "Biz Hindistan'da Risale-i Nûr'ları neşrediyoruz ve Hind milleti Risaleleri okumakta ve bütün Hindliler Risale-i Nûr'u tanıyorlar ve okuyorlar" demektedir.

Sâbian: Pakistan'ın meşhur Allâmesi ve "Pa-

kistan cemaat-i İslâmiye" başkanı Âlem-i İslâmın gözbebeği ve medar-ı iftiharı olan, Ebul-A'lâ-Elmevdûdi: "Risale-i Nûr, devrin en büyük bir eseridir, Risale-i Nûr Talebeleri ise, tam Kur'anı Kerime ve Sünnet-i Seniyyeye bağlı ihlâslı mücahiddirler. Üstad Bediüzzaman ise, asrın şüphesiz müceddididir. Risale-i Nûr Talebeleri gibi dünyada hiçbir ihlâslı cemaat yoktur." demektedirler. Sudanlı talebelerden öğrendiğimize göre Sudan'da en fazla neşrolunan eserlerin Risale-i Nûr olduğunu söylemektedirler.

Sâminen: Biz Risale-i Nûr hâdimleri hiçbir zaman siyasetle uğraşmayı sevmeyiz. Çünki Üstadımız bunu bize menetmiştir. Onun için bizim siyasetle zerre kadar alâkamız yoktur, biz Arş-ı Âzamdan inen Dârüsselama çağıran Kur'an'ın Mu'ciz-ül-Beyana tâbi oluyoruz. Rehberimiz Kur'an'ı Kerim, kal'amız Sünnet-i Seniyye, Zırhımız da imanımızdır. Çünki Üstadımızın dediği gibi: *İman, insanı insan eder belki insanı sultan eder. Din hayatın hayatı, hem Nuru hem esası, İhya-yı dinle olur şu milletin ihyası. Bizim Dünyada Kur'anımız cemaatsız kalırsa Cenneti de istemeyiz. Çünki orası da bize zindan olur.* Gayemiz Âlem-i İslâmın uyanması. Kur'an-ı Kerimin parlaması ve Risale-i Nûr'ların neşrolunmasıdır. Allah hiç kimseyi dünyada ve ukbada nursuz etmesin âmin.

Medine-i Münevvere ve Mekke-i Mükerreme Risale-i Nur Talebeleri, Türkiye Risale-i Nur kardeşlerimize selâm eder dualarını bekleriz. Ravza-i Mutahharada ve Kâbe-i Muazzamada yâni bu iki Hara-

meynde bu mukaddes beldeden halâs-ı İslâm için ve neşr-i Nur için çok dua ediyoruz.

Medine-i Münevvere ve Mekke-i Mükerreme
İslâm Üniversitesi ve Mücavirleri
Risale-i Nûr Şakirtlerinden
Pürkusur
Ömer, Câhid, Ali, Muhammed, Osman,
Hüseyin efendi, Ahmet, Abdurrahman,
Süleyman ve saire."

Nurcularm Almanya'da da, "Islâmisch - Theologisches Risale-i Nur Institut" isimli ve Berlin'de bulunan bir teşekkülleri mevcuttur. Abdul-Muhsin Alkonavi isimli bir şahıs, Nurcuların oradaki ve orayla yurt arasındaki haberleşmelerini gerçekleştirmektedir. Muhtelif risaleler Almanca basılmaktadır. Almanca bayram tebrikleri ve takvimler yayılmaktadır.

Ölümünden sonra.

Saidi Nursî'nin ölümünden sonra, Nur teşkilâtını kimin idare ettiği kesin olarak belli değildir. Sadece, Konya ilinin Ilgın kazasının Reis köyünden Ali Osman isimli bir Nurcu, kendisinin Saidi Nursî'nin yerine geçtiği iddiasındadır.

Şimdi, Konya'nın Doğanhisar kazasında bulunan Ali Osman, sağlığında Saidi Nursî'nin mektuplarını kendisinin yazdığını, ruhunun Saidi Nursî'nin ruhu ile ikiz olduğunu ve gerçekte Saidi Nursî'nin kendisinde devam ettiğini iddia etmektedir. Bu hususu ken-

disi, "Mânen hissetmiş" tir. Kalbine gelen ihtarlar, kendisinin "Dergâh"a lâyık görüldüğünü göstermektedir. Ali Osman'ın iddiasına göre, kendisi, Saidi Nursî'nin sağlığında bir rüya görmüştür ve bu rüyasında. Hz. Muhammed gözükmüş ve bir elini Saidi Nursî'nin, diğer elini de kendi omuzuna koymuıtur. Bu husus, kendisinin Saidi Nursî'nin yerine tayin edildiğini göstermektedir.

Genel olarak, Nurculuğu bugün tek bir şahsın idare etmediği ve muhtelif "halife" lerin Nurculuğu yönetmekle görevli bulundukları anlaşılmaktadır.

Mânevi ceza.

Nurculara ve Nurculuğa karşı her hareket, kendi inançlarına göre, manevî birtakım cezalarla karşılanmaktadır. Zaten Nurculuğa karşı koyanlar, sadece, sırf "Şeytan-ı racîm" den ibarettir. Yoksa, Nur'a karşı kavga etmek, ona karşı çıkmak, mümkün değildir (Saidi Nursî, Nur'un Mesleği Siyasî Değildir, Nur 14 Şubat 1964, sayı 1, s. 3). Saidi Nursî' Nur'a karşı çıkılmayacağını, kendi aklınca, kat'î olarak haber vermekte ve bazı tehditler savurmaktadır: "Beni öldürdükten sonra yaşayamıyacaksınız. Kahhar bir el ile, Cennetiniz ve mahbubunuz olan dünyadan tardedilip! ebedî zalümata çabuk atılacaksınız. Arkamdan pek çabuk sizin Nemrudlaşmış reisleriniz gebertilecek, yanıma gönderilecek Ben de huzuru ilâhide yakalarını tutacağım. Adaleti ilâhiye, onları esfel-i safiline atmakla intikamımı alacağım...

Ey din ve âhiretini dünyaya satan bedbahtlar. Yaşamanızı isterseniz, bana ilişmeyiniz. İlişseniz, intikamımın muzaaf bir surette sizden alınacağını biliniz, titreyiniz. Ben, Rahmet-i İlâhiden ümit ederim ki; mevtim, hayatımdan ziyade dine hizmet edecek. Ve ölümüm başınızda bomba gibi patlayıp başınızı dağıtacak. Cesaretiniz varsa ilişiniz, yapacağınız varsa göreceğiniz de var." (Nur Dergisi, 21 Şubat 1964, sayı 2, s. 16). Saidi Nursî'nin bu ifadeleri ve düşünce tarzı, kendisinin aklî yapısı hakkında düşündüklerimizi doğrulayacak karakterdedir.

Fakat Saidi Nursî'nin bu inançlarına benzer inançlar diğer Nurcular tarafından da tekrarlanmaktadır. Meselâ teksir ile çoğaltılmış bir mektupta şöyle denilmektedir:

"İşte aziz ve muhterem ağabeylerim, bu mübarek söz gerçek mânasiyle ve bütün ihtişamiyle âfak-ı âlemde tulû etmiştir. Kur'anın Nuru ehl-i küfrü susturmuştur. Bizi hizmet-i diniyeden alıkoymağa çalışan, hükûmetin bazı memurlarını şaşırtıp aleyhimize kışkırtan ve böylece bizi sindirmek isteyenler şunu iyi bilsinler ki: milyonlarca başların feda olduğu îman hakikatlarına biz dahi âciz başımızı feda etmeğe hâzırız. Dâvamızdan dönmeyeceğiz. Hapse atılsak oradaki din kardeşlerimize iman dersleri vermeğe.. sürgün yapılsak, gittiğimiz yerlerdeki imana susamış kimseleri ikaza çalışacağız. Madem bu dünya dâr-ı imtihandır, dar-ı mükâfat ve ücret alma yeri değildir. Bizim başımıza ne gelirse Cenab-ı Hakkın bir imtihanıdır, Kader-i İlâhidir. Kadere rıza ile mu-

kabele edeceğiz. Cenab-ı Hakkın izin ve iradesi, havl ve kuvveti olmazsa sinek kanadını kımıldatamaz. Her musibetin bir günahımıza kefaret olacağını düşünerek Kur'an hizmetinden asla vazgeçmiyeceğiz... İnşaallah...

Dualarınıza muhtaç kardeşiniz
Mustafa

Nurculuk ve Lâiklik.

Nurculuk cereyanı devletimizin siyasî yapısı bakımından ne gibi görüşlere sahiptir? Nurcular, siyasetle uğraşmadıklarını ısrarla iddia etmektedirler. Her risalede bu görüşlerini tekrarlarlar (Hutbe-i Şamiye, 1958, 130 - 131).

Siyasetten maksat, sadece, bir teşekkül olarak seçimlere girmek, iktidara gelmek arzusu ise, Nurcular gerçekten siyaset yapmamaktadırlar. Buna karşılık, Nurcuların belirli bir siyasî grubu desteklemesi, devletimizin siyasî kuruluşu yönünden sahip oldukları fikirler konusunda siyasî fonksiyon görmektedirler.

Nurculuk, toplum düzenimizde isminden bahsettirmeğe başladığından beri, devamlı olarak siyasî gruplar arasında taraf tutmuştur. Ayrıca, mevcut devlet düzeninin beğenilmemesi ve dinî esaslara dayanan bir düzenin kurulması isteği telkin ettikleri fikirlerdir. Nurcuların devlet düzenimizle ilgili görüşlerini, kendimizden birşey katmadan, Risale-i Nûr'da belirtilmiş görüşleri aksettirmek yoluyla açıklayabiliriz.

Nurculara göre lâik bir devlet düzeni, "Şer'iat"e aykırıdır. Türkiye, kuruluşu itibariyle dinden uzaktır ve dine karşıdır.

Lâiklik ve dinsizlik arasında bir fark mevcut değildir. Hıristiyanlık dünyevî esaslara sahip olmadığı için, din ile dünya işlerini birbirinden ayırabilir. Reform, hıristiyanlıkta mümkündür. Türk devrimleri dahi, hıristiyan reformunun bir taklidinden ibarettir. Zira islâmiyet hiç bir reforma ihtiyaç göstermeyecek derecede mükemmeldir (Saidi Nursî, Mektubat, 1958, 401).

"Yirmialtıncı mektubun üçüncü mebhası" isimli yazıda, milliyetçilik fikri islâm devleti kurulmasını önlediği için tenkit edilmekte ve gerçek milliyetin islâm milliyeti olduğu ifade olunmaktadır. Türkler, Türklükten evvel islâmdırlar ve islâmiyetten çıkan Türklükten de çıkmış demektir. Halbuki, Türkler islâmî bir devlet içinde kuvvetli bir rükündürler. İslâmiyet, hıristiyanlığa benzemediği için, İslâmiyette lâiklik olamaz. Hıristiyanlar taassuptan uzaklaştıkça medenî olurlar, İslâmlar ise mutaassıp oldukça medenî olurlar. İşbu şekildeki ifadeler ile, islâmî esaslara müstenit bir siyasî ve hukukî, içtimaî yapının mevcut olması fikri telkin olunmakta ve lâik devlet düzeni tenkit edilmektedir. (Risale-i Nûr Külliyatından Birkaç Ders, tarihsiz, s. 5 - 18).

Bu şekilde Nurcular bütün devrimleri dine aykırılıkla damgalamaktadır. Lâik - Cumhuriyetçi ve devrimci düzen, "20 senelik acayip inkılâplar" sonu-

cu doğmuştur ve "Dini müthiş sadmelere maruz bırakmıştır" (Saidi Nursî, Münazarat, 135 - 141).

Atatürk idaresi, hâdiselerde gösterilmiş bulunan, "Dehşetli ahirzamandır. Dinsizlik, komünistlik, ifsad komitelerinin faaliyet yıllarıdır." (Saidi Nursî, Sözler, 1957, 143).

Türkiye genel olarak, Ezan-ı Muhammedî'nin yasak edildiği, bid'atlerin zorla topluma kabul ettirildiği bir devre yaşamıştır. Devrim kanunları muvakkattir ve hıristiyan kanunlarıdır (Saidi Nursî, Triak, taşbasması, 65).

Saidi Nursî, daha Kurtuluş Savaşı sırasında, Ankara Hükûmetinin amaçlarını, "Bir hissi kablelvuku ile" sezdiği iddiasındadır. Kendi çirkin deyimi ile "Komünist ve anarşist mânasıyla Kemalizmi ve inkılâp softası dönmeleri" haber vermektedir (Saidi Nursî, Münazarat, 17).

Yeni Türkiye'nin siyasî rejimi, "Nur'u saadet" i söndürmeğe çalışmaktadır. Kemalistler, muhali talep eden zerrattan, günahkârlardan ibaret, seyyiesiz, anarşist kimselerdir. Bu ifadeler ile Saidi Nursî, aklınca, fena hükûmeti târife çalışmaktadır (Saidi Nursî, Münazarat, 17).

Memleketimizi çağdaş uygarlık yolunda geliştirmek amacına yönelmiş devrimlerimiz konusunda, Saidi Nursî'nin, gerici, karanlık ve muvazeneden uzak bir teokratik devlet düzenini ileri sürüşü, kendisinin mahiyetini göstermektedir.

Nitekim, kendisinin devrimler ve büyük kurtarıcı Atatürk hakkında kullandığı bazı tabirler, Nur-

cuların toplum düzenimiz bakımından ne kadar yıkıcı yapı taşıdıklarını göstermektedir. Meselâ, Şualar isimli kitapta, Atatürk ve devrimlerimiz için "İslâmın deccalı", "Süfyan" (s. 258, 372, 274, 377, 382, 383, 385). "Nefreti âmmeye lâik adam" (s. 383). "İslâmın en büyük fitne-i diniyelerinden biri" (s. 263), "Deccalın yırtıcı rejimi" (s. 374), "Mutlak irtidat" (s. 274, 278), gibi ifadeler kullanmaktadır. Lâikliğin kabulü ise, "Şerli inkılâp" (s. 203), "İslâmiyeti içine alan küllî ve dehşetli tahribat" (s. 123) olarak isimlendirilmektedir.

Nurcular, Türkiye'nin siyasî yapısını ve lâik düzenini topyekûn kendi dar düşünce çevreleri içinde reddettikten sonra, kurulmasını istedikleri islâmî teokratik yapıyı da biçimlendirmişler, telkin etmişlerdir.

Nurcuların istediği Devlet Düzeni.

Nurculara göre, devlet, islâmın siyasî prensiplerine göre teşekkül etmelidir. Bütün hayat nizamı onda mevcuttur. (İhsan Emci, Aradığımız Şuur, Fedaî, Mart 1964, No. 8).

Resimli bir propaganda levhasında da, "Din hayatın hayatı, hem nûru, hem esası ihyayı dinle olur şu milletin ihyası" sözleri yer almaktadır. Muhtelif yazılarda, "dinî hizmette bütün müslümanlar birleşiniz" parolası ile lâikliğe karşı savaşa bütün müslümanlar davet edilmektedir (Meselâ, Mustafa imzalı, tarihsiz, teksir edilmiş bir mektup).

Nitekim Bediüzzaman da, 1923 senesinde Mec-

liste yaptığını iddia ettiği ve fakat Meclis zabıtlarında rastlayamadığımız, bu bakımdan yalan olduğu tahmin edilebilen bir hutbede, Kurtuluş Savaşı sonunda teessüsünü istediği devlet rejimini belirtmektedir. Buna göre, Meclis, "selât gibi bir feraizi imtisal etmek" mecburiyetindedir ve ancak, "şeairi islâmiyyeyi iltizam ile" kuvvet kazanabilecektir. Devlet Başkanı olacak zat mütedeyyin olmalıdır. Âlemi İslâmda yapılacak devrimler, islâmiyyetin desatirine uygun olmak mecburiyetindedir. Aksi halde gayri meşrudur. Bu bakımdan Meclis aynı zamanda hilâfet görevini de görmelidir. (Saidi Nursî, Mesnevîi Nuriye, 80 - 82).

Gerçekte İslâmiyyet de Cumhuri idareyi benimsemiştir. Bu bakımdan Türkiye Cumhuriyetinin de şer'î, islâmî esaslara dayanmasında bir mahzur yoktur. (Tola - Özdemir, Bediüzzaman Saidi Nursî, 93 - 98). Şahs-ı mânevî-i hükûmetin müslüman olması gereklidir. (Saidi Nursî, Hutbe-i şamiye, 80).

Menderes'in Londra uçak kazasından kurtuluşu dahi bu cephe tarafından bir ilâhî lûtuf olarak tavsif edilmiş ve bu ilâhî lûtfa hürmeten devletin dininin islâm olduğunu belirten bir hükmün, Anayasaya konulması istenmiştir. (İlâhî kurtuluşun lûtfuna hörmeten, (Hür Adam, 1959 Mart, No. 348).

Nurcular, Millî Hâkimiyet prensibini dahi, akıllarının erdiği ve işlerine geldiği şekilde tefsir etmişler ve şimdiki anlayışın millî hisleri rencide ettiğini, millî hâkimiyetten maksadın müslümanların bu dinlerinin korunması olduğunu belirtmişlerdir.

Bu şekilde, sadece Türk milleti değil ve fakat 500 milyonluk müslüman dünyası dahi memnun olacaktır. (Konya mebusumuz Mustafa Runyun dedi ki, Fetih, Mart 1958, 23 - Mustafa Runyun'un Hacı Bayram camiindeki 28.12.1956 tarihli hutbesi).

Türk devletinin dini, din-i islâmdır ve bunun vikâyesi, "milletimizin maye-i hayatiyesidir". Hükûmet "İslâmiyyet ve din için hizmet edecektir." (Saidi Nursî, Münazarat 18).

Saidi Nursî daha eski tarihlerde de, millî mücadeleden sonra, İstanbul ve Ankara ülemasının toplanarak, bir meclis-i mebusan-ı mukaddes teşkil etmelerini, bir encümen-i şûr'a olarak milleti idare etmesini teklif etmiştir. (Dinî - islâmî bir karakter taşıyan bu meclisin varlığı ile Türkiye şeriate uygun bir düzene kavuşmuş olacaktır. (Saidi Nursî, Hutuvat-ı Sitte ve Tulûat, 27).

Anayasa.

Saidi Nursî tam bir yobazlar hükûmetini teklif etmektedir. Müslümanlara, Kur'an'ın dışında bir Anayasa lâzım değildir. Halbuki, 1347 (1929) tarihinde felsefenin tahakkümü ile bu dindar millet ehemmiyetli tahavvüllere duçar kalınmış ve Anayasadan devlet dininin islâm dini olduğu konusundaki hüküm kaldırılmıştır. Bu şekilde gerçek Kanun-u esasi tatbik edilmediği gibi, Kur'anda belirtilen şerli inkılâp da tahakkuk ettirilmiştir. Halbuki Kur'an Cumhuriyet Anayasası gibi birkaç kişinin irâdesinin değil, ilâhî bir irâdenin sonucudur, ilâhî bir kanun-î esasîdir

(Saidi Nursî, Zülfikârı Mücizat-ı Ahmediye ve Kur'âniyye, Kısım: 1, Mucizat-ı Kuraniye, 191 - 193 - Triak, 65).

Aynı esasları Said-i Nursî'nin ölümünden sonra ilâhî bir kuvvetle onun yerine geçtiği iddiasında bulunan Ali Osman dahi, Nurculara hitaben yayınladığı bir mektupta tekrarlamakta ve itaat edilecek kanunun, "Sultanın kanunu" olduğunu belirtmektedir.

Ali Osman'a göre de, şeriatten ayrılmamak gereklidir ve yegâne itaat edilecek Anayasa, "Kur'andır" (Bu mektup için bak. Özek, Türkiye'de lâiklik, İstanbul 1962, 121).

Nurcular bir yandan Cumhuriyet rejiminin islâmî esaslara uygunluğunu belirtirken, bir yandan da bu rejime hücum etmektedirler. Zihnî disiplinsizliklerinin ve içinde bulundukları tenakuzların örneğini vermektedirler.

Cumhuriyet bir, "istibdat-ı mutlaka" olarak isimlendirilmekte ve Kur'ana aykırılıkla suçlandırılmaktadır. Zira, "İslâmiyyete ve hakikat-i Kur'ana karşı mürtedane mücadele eden bir dessası zındıkadır ki, bize hücum etmek için istibdad-ı mutlaka Cumhuriyet nâmını vermek, irtidat-ı mutlak-ı rejim altına almakla, sefahat-ı mutlaka medeniyet namı takmakla cebr-i keyf-i küfriye kanun namını vermekle bir istibdadı askerîye ve delâlet" kurulmuştur (Saidi Nursî, Risaye-i Nûr Sönmez, 21, 22, 48).

İslâm Devleti.

Nurcular, sadece, millî devletimizin teokratik e-

saslara dayanması, karanlıklara yuvarlanması fikrini telkin etmekle kalmamakta, aynı zamanda beynelmilel bir İslâm devletinin kurulmasını da telkin etmektedir. Bu bakımdan Saidi Nursî, milliyet ve milliyetçilik fikrine düşmandır.

Milliyet duygusu, İslâm olan milletlerin birleşmelerine, bir İslâm birliğinin teessüsüne mani olmaktadır.

Milliyetçilik, bolşevizme ve sosyalizme karşı mücadele edecek kuvvette değildir. Milliyetçiliğin bu zayıflığına karşı, İslâm milliyetçiliği bolşevizmi, sosyalizmi ve anarşizmi önleyebilecek kuvvettedir. (Bediüzzaman Cevap Veriyor, Ankara 1960, 47, 51).

Halbuki Asya'da ve Afrika'da teşekkül eden yeni bazı devletler Kur'anı Kanun-u Esasî olarak almışlardır. Bunlar İslâm Birliğine girebilecek durumda oldukları halde milliyet kavgası gütmektedirler (Saidi Nursî'nin Nurculara hitap eden bir mektubundan).

Irkçılar ise, birçok noktalarda Nurcularla birleştikleri ve devrimci düzenimizi tenkit ettikleri halde, bu fikirleri sebebiyle Nurcu cereyana karşı koymaktadırlar (Bkz. Nihal Atsız, Nurculuk Denen Sayıklama, İstanbul 1964).

Nurculara göre, İslâm devleti Müslüman olduğuna göre İslâm dünyasına dahildir. Milliyet dâvasını İslâm devletlerinin arasına sokmak, İslâmiyete zarar verecektir. Bütün İslâm âlemi birleşmek suretiyle, "Yeni bir asr-ı saadet" yaşayacaktır. Halbuki, siyonizm, Yahudilik bu sonuca karşı koymaktadır

(Dünya Müslüman Birliği, Sebilürreşad, no. 36 - Tunaya, İslâmcılık Cereyanı, 214).

Nitekim, DP iktidarının Nuri Said Irak'ı ve Pakistan'la yaptığı anlaşmalar ve Bağdat Paktı, Nurcular tarafından bir İslâm dünyasının ilk adımı olarak kabul edilmiş ve benimsenmiştir (Saidi Nursî, Reisicumhura ve Başvekile, Ankara Üniversitesinde verilen konferans, 145).

İslâm devletleri için tek milliyet İslâm milliyetidir. İslâm devleti, sonunda bütün dünyayı hâkimiyetine alacak ve İslâm yapacaktır. Bu dünya milleti, "Hayat-ı mâneviyeye" dayanacak ve mecraı "Mesai-i şer'iye" ile açılacaktır. Bu İslâm devleti de, Hamiyyeti İslâmiyye ve milliye elbette ittihad-ı Muhammed-i dairesinde olan şeyh-i Risale-i Nûr" sayesinde kurulacaktır (Saidi Nursî, Münazarat, 90-100).

Bu birliği ırkçılar bilmeden geciktirmekte ve komünizme yardım etmektedirler. Türk'ün hakikî, bütün ve tek "Mefahirî milliyesi İslâmiyettir". İslâmiyetten çıkan Türklükten de çıkmış demektir (Muzaffer Aslan, Bediüzzaman ve Din Düşmanları, İstanbul 1960, 48).

Bu bakımdan, İslâmlık ile Türklük, İslâm tarihi ve Türk tarihi aynı şeylerdir. (Kadircan Kaflı, Türk'lük ve Müslümanlık, Tercüman, 17.11.1960).

Kurulması istenilen bu İslâm devletinin karakterleri de, Nurcular tarafından belirtilmiştir. İslâmiyet milletinin Mekke-i Mükerremesi, "Ceziret-ül Arab" olacaktır. Bu arada Osmanlılık da bir "Medine-i Münevvere" şeklini alacaktır. Türk'lükten bahis yok-

tur. İslâmiyeti bir ittihad-ı fikir teşekkül ettirecektir.

Bu fikri Türkiye'de gerçekleştirmek görevi, "Medreset-ül Zehra" ya düşmektedir. Müşterek tek noktaları İslâmiyet olduğu için, kurulacak nizam tabiatiyle İslâmî esaslara dayanacaktır, Araplar, ikisi bir araya geldi mi kavga etmeden duramıyan, yıllarca esir yaşamağa alışmış millet de bu İslâm devletinin en hâkim unsuru olacaktır (Saidi Nursî, Münazarat, 109, 131).

Saidi Nursî, Birinci Cihan Harbinde, Osmanlı İmparatorluğu teokratik ve hilâfet makamına sahip bir devlet olduğu halde, Arapların nasıl bu İslâmî değerlere ve Türk'lere ihanet ettiğini unutmuş görünmekte ve bu kadar karışık insan topluluğundan kurtuluş için ümit beklemektedir.

Toplum hayatı.

Nurcular kendi görüşlerine uygun siyasî biçimin dışında toplum münasebetlerine ve eğitimine de karışarak, bunların dahi İslâmî esaslara göre düzenlenmesini istemektedirler. Kişisel davranışlarda dahi dinî esaslara uygunluk aranmaktadır: "Ef'al ve hareketlerin şahıslara sakîm mesleklere, sapık kanaatlere değil, İslâmî düsturlara, ilâhî prensiplere, ezelî ve ebedî hakikatlere intibak ettirilmesi" gereklidir. Buna aykırı hareket edenlere; "Allah, ahlâk, vatan, millet, mazi ve mukaddesat düşmanları, İzm. li, İst. lî ve pisli köpeklere, münafık, çarpık, sapık, soysuz ve ruhsuz mürtedlere, döneklere, amansız ve emsalsiz bir

mücadele" gereklidir ve bunu Nurcu'lar yapmaktadırlar (Bize Nurcu diyenlere diyoruz ki, Aciz Kardeşlerinizden Lise I. sınıf talebesi imzalı iki sahifelik bir broşürden, 24. ve 37. prensip).

İslâm dininde inkılâp yapmak şeriat aleyhtarlığı olduğu için, İslâmiyetin desatirine aykırı devrimler de İslâmiyete aykırıdır (Saidi Nursî, Mektubat, 403).

Bu bakımdan Nurcular, adlî, toplumsal ve eğitim konusundaki değişimlere karşıdırlar. Meselâ, cezalar, emri ilâhî ve adaleti rabbaniye dahilinde icra edilmeli, meselâ, hırsızın eli kesilmelidir. Mahkemeler, adalet-i ilâhîye ve hakaik-i İslâmiye dairesinde tesis olunmalıdır. İcra-ı adalet din adına olmalıdır (Saidi Nursî, Hutbe-i Şamiye, 71, 75, 76, 139).

Medeniyet-i hazıra sefîh ve yıkıcıdır. Avrupa medeniyeti dahi isevî dininden uzaklaşmıştır. Bu medeniyeti almak en büyük mânevî çöküntüdür, şeriata uymak mânevî yükselme olabilir. Nur-u saadet böylece teessüs edebilir (Saidi Nursî, Divan-ı Harbi Örfi, 40).

Şapkanın giyilmesi hususundaki zorlama şerli bir harekettir, lâikliğe aykırıdır.

Şapka giyip giymemek konusu bir hürriyet konusudur, isteyen giyer, isteyen giymez. Buna karışmağa kimsenin hakkı yoktur. Fakat şapka giyilmemesi hususunda yapılan baskı, İslâmiyete karşı bir gidişin, düşmanlığın ifadesidir. Bunu sağlayan kanunlar, *"Cebr-i keyfî küfridir"* Şeriate aykırı davra-

nışlar hürriyet konusu olmaz, hürriyet îmanın bir zerresidir (Münazarat, 27).

Aynı şekilde Saidi Nursî, şapka giymediği için övülmektedir. İskilipli Atıf Ḥoca da "Prof." olarak isimlendirilmekte, şapka kanununa karşı geldiği için asılması ise, "inkılâbın kurbanı îman ve ihlâsın timsali" olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır (Hür Adam, Haziran 1959, No. 374).

Taaddüd-ü Zevcat, İslâmın kabul ettiği bir sistemdir. Erkeğin çok kadına olan ihtiyacını tatmin edecek bir yapı sahibidir. Taaddüdü Zevcat'ın kaldırılması ile ahlâk bozulmuş, metres müessesesi ortaya çıkmıştır. Halbuki, erkek bir kadınla yetinemiyecektir. Öyleyse onun çok kadın almasına şer'i esaslar içinde izin vermek gereklidir. Aile İslâmî esaslara dayanmalı, erkek hâkimiyeti tanınmalıdır. Ancak bu yolla boşanma önlenebilir ve aile saadeti temin edilebilir (Hanımlar Rehberi, 54 - Tulûat, 49).

Kadınların örtünmesi, İslâmî bir kaidedir. Kadınların örtünmesine ve çarşafa karşı açılmış mücadele, Türk kadınının haysiyetine karşıdır (Sait Özdemir, İslâmda Kadının Mevkii, Hür Adam, Ocak 1958, No. 290 - Saidi Nursî, Lem'alar, Ankara, 1957, 24, Lem'a, 184-192. Bu lem'a "Tesettür risalesi" diye isimlendirilmektedir).

Saidi Nursî, kadınların uygar giyimine de karşıdır. Bu konudaki komik sözlerini, Risale-i Nur'un berbat diline örnek olarak aynen alıyoruz:

"Açık bacağıyla dehşetli bıçaklarla ehlî îmana taarruz edip saldırıyorlar. Nikâh yolunu kapamağa,

fuhuşhane yolunu genişlettirmeğe çalışarak, çokların nefîslerini birden esir edip ve kalp ve ruhlarını kebair ile yaralıyorlar. Belki o kalblerden bir kısmını öldürüyorlar. Birkaç sene nâmahrem hevesatına göstermenin tam cezası olarak o bıçaklı bacaklar cehennemin odunları olup, en evvel o bacaklar yanacaklarını ve dünyada emniyet ve sadakati kaybettiği için hilkaten çok istediği ve fitraten çok muhtaç olduğu münasip kocayı daha bulamaz. Bulsa da, başına belâ bulur. Hattâ bu halin neticesi olarak: O âhır zamanda bazı yerlerde nikâha rağbetsizlik ve riayetsizlik yüzünden kırk kadına bir erkek nezaret edecek derecede ehemmiyetsiz, sahipsiz, kıymetsiz bir surete gireceği hâdisin rivayetinden anlaşılıyor." (Gençlik Rehberi, 1951, 16).

Çarşaf ise, kadınlar için bir kale ve siper, mahiyetindedir (Saidi Nursî, Hanımlar Rehberi, İstanbul 1958, 24, 27).

Çok kadınla evlenmek de, İslâmî olduğu için, caiz ve şarttır (Saidi Nursî, Ehlî İman Ahiret Taifesi Olan Kadınlar Taifesi İle Bir Muhaveredir, Hanımlar Rehberi, 5-6).

Saidi Nursî, eğitim alanında da Batı bilgilerinin verilmesini tenkit etmiş, hâfız mektebine gönderilmeyen çocuğun ebedî hayatının tehlikeye düştüğünü belirtmiş ve, Nur dershanelerini en iyi eğitim yapısı olarak göstermiştir. Görüldüğü gibi, Nurculuk, bütün siyasî ve toplumsal değerlerimize hücum etmekte ve bir Suudî Arabistan, Ortaçağ medeniyetini istemektedir.

Nitekim Nurcular da, aynen bu Arap memleketinde olduğu gibi, lâikliğe aykırı olarak dinin toplum hayatı içinde emredici bir durum kazanmasını istemekte ve dinî usullere herkesin uymasını zorunlu kılmak istemektedirler. Meselâ, Mustafa imzalı ve tarihsiz olan teksir edilmiş bir mektupta, bir lisede Nurcuların artması sevinilerek anlatıldıktan sonra, o lisenin yatakhanesine, "Namaz kılmayan, burada yatmıyacaktır" kaydının konulması ve bunun cebren tatbiki, desteklenerek anlatılmaktadır.

Nurculara göre, bugünkü aile sistemi de medeniyet fantazisinden ibarettir. Aile saadeti, ancak, "Daireî şeriattaki adâbı İslâmiyyet" ile mümkün olabilecektir. Kadının, erkeğinden boşanabilmesi, İslâmî esaslara aykırıdır. Şer'i evlenme ise bu imkânı ortadan kaldıracaktır (Saidi Nursî, Kadınlar Taifesiyle Bir Muhavere, 7).

Nurcuların ekonomik hayat bakımından da, aynı saplantılara dayanan bazı görüşleri mevcuttur. Saidi Nursî, "Medeniyet ile hükm-ü Kur'an'ı" mukayese etmekte ve iki "Müthiş marazı içtimaiyeyi" tedavi çaresi olarak "Zekâtın bir düsturu umumî suretinde icrası ve faizin yasak edilmesi" ni göstermektedir (Saidi Nursî, Uhuvvet-Ramazan-İktisat-Şükür Risaleleri, Ankara 1957, 25, 26).

Sınıf kavgalarının ortadan kaldırılması için, "Banka kapısının kapanması" ve "Riba" yasak edilmelidir. Kur'an kadına, mirasta, üçte bir vermektedir. Medeniyetin, kadına erkek kadar hisse vermesi

adaletsizliktir (Saidi Nursî, Zülfikâr Mecmuası, 1945, 38, 39).

Bu fikirler dahi, Nurculuğun 20. yüzyıla uygun görüş olduğu iddiasının ne kadar yersiz olduğunu ve yirminci asır ihtiyaçlarının ne kadar uzağında bulunduğunu göstermektedir.

Tabiî olaylar.

Nurcuların bütün 20. yüzyıla uygun bilgilere sahip oldukları iddiası, tabiî ve ilmî bazı olaylar ve gerçekler üzerinde de fikir yürütmelerine sebep olmuştur. Meselâ, Nurculara göre, elektrik kontağı, meteor hâdiselerinin fennî ve fizik ilmine uygun açıklaması, dine aykırıdır, dinsizliğin ifadesidir.

Bu ve buna benzer olaylar, tamamiyle ilâhî kudretin varlığının delilidir ve onun nişânesidir. Bunların hepsinin izahı Kur'an'da mevcuttur ve fizik kanunlarına göre açıklama yapmak, Kur'an'ın kudretine, hikmetine aykırı düşmektedir (Ramazaniye Risalesi, 1-15).

Tabiî olayların din yönünden açıklanması bakımından en gülünç açıklamaları ise, Ahmet Yücenur yapmaktadır. Buna göre, Kur'an'ı Kerîm, Astronomide yenilikler yaratmıştır. Din kitapları asırlardır haber verdiği halde ilim adamlarının çözemedikleri bir gerçek vardır ki, o da, "7 kat arşdır". 7 kat arşdan maksat, "Dünya, Merih, Erendiz, Sekendiz, Uranus, Neptün, Piliton" gezegenleridir.

Erendiz, "Arşı azîmdır", Dördüncü kat sema o-

lan Sekendiz, cennettir. Piloton'un uyduları olan, "Sitreyi münteha, güneşin kürsî, arzı tilek ve çulpan" ise cehennemdir.

Bu izahlarının sonunda, yazar, bazı neticelere varmaktadır. Meselâ, 3000 sene sonra, Türkiye'de yazlar soğuk, kışlar ise sıcak olacaktır (Ahmet Yücenur, Muciznur, Kayseri 1960, 220).

Saidi Nursî'ye göre: Hazret-i Nuh'un "Sefinesi" geminin, Hazreti Yusuf'un mucizesi saatin ifadesidir. "Mânevî Kemalât" gibi "maddî kemalât ve harikaları da" kaynağını dinde bulmaktadır (1 numaralı resimli levha).

Radyo da, Saidi Nursî'nin dar düşünce çerçevesi içinde tefsir edilmiştir. Saidi Nursî'ye göre, radyo, "Bilbedâhe kudreti ilâhîyenin bir cilvesidir. Ve o cilvenin kürre-i havaya umumen temsil eden bu gelen Hâdis-i Şerif'in meâli gösteriyor. Şöyle ki: Bir melâike var, kırkbir başı var, her başında kırkbin dil var, her bir dilde kırkbin tesbihat yapıyor. Altmış dört triliyon tesbihatı aynı anda söylüyor. Demek kürre-i hava bu melâike gibidir. Yani, bu melâikenin tesbihatı adedince her kelime-i tayyibe hava sahifesinde yazıyor. Kürre-i hava diyor ki, bu hâdis benden veya bana zerarete me'ur melekten haber veriyor. Küllî bir şuurla yapılan bu iş, yalnız tek bir zerrenin vazifesi, ne bana, yani kürre-i havaya, ve ne de bütün esbaba vermesi hiç bir cihet imkânı yok. Demek her yerde hazır, nazır, ahadiyet cilvesiyle ve içinde ihatalı bir irade, muhit bir ilim bulunan bir kudreti ezelîyenin cilvesidir. Buna milyonlar şahitlerinden bi-

risi radyodur" (Saidi Nursî, Risale-i Nûr Gözü İle Radyo, İhlâs Dergisi, 10 Ocak 1964, No. 9, s. 3).

Aksettirdiğimiz kısa parça, Risale-i Nûr'un berbat türkçesine ve konuları nasıl dar ve ilkel bir düşünce ile açıkladığına örnek teşkil etmektedir. Ayrıca Saidi Nursî'nin, dinî konuları ne şekilde tahrif ederek tefsirlere, sonuçlara vardığını da göstermektedir.

İnançlar.

Zannederiz ki, Nurculuğa ait bu inançlar, Nurculuğun toplumumuzu hangi çağlara götürmek istediği, nasıl bir Türkiye görmek istediği konusunda yeterlidir. Hiçbir gerçek din adamının, ileri görüşlü aydının böyle inançları paylaşmıyacağı açıktır. Nitekim, aydın din kişileri dahi böyle inançlara karşıdır. Yukarıda belirttiğimiz cinsten inançların, dinimizi sislediği, dinde cehaleti yarattığı, her türlü kötülüğün böyle geri düşüncelerden geldiği, dinin böyle düşüncelere yabancı olduğu belirtilmektedir.

Dinin bu sisten kurtulması, toplumun uyarılmasına ve Atatürk yolunda yürümesine bağlıdır. Din, gerçekte gelişime mâni değildir, fakat gerici din düşünceleri, dini uygarlık yolunda bir köstek haline getirmiştir (Yolumuz, Asrın Dini Müslümanlık Dergisi, Mayıs 1961, No. 1, s. 3).

Nurculuğun belirtmiş olduğumuz toplumsal ve siyasî görüşlerine bakacak olursak, tek gayenin Batıya düşman, Batıdan kopmuş bir teokratik devlet yaratmak olduğunu görürüz. Osmanlı İmparatorluğu yıllar yılı İslâmın siyaset prensiplerine ve devlet dü-

zenine uygun olarak idare edilmiştir. Böyle idare edilirken de çöküp gitmiştir.

Demek oluyor ki, dinî esaslara müstenit bir devlet rejimi kurmak, o memleketi kurtarmak için yeterli değildir. Zira, din mahiyeti icabı, dogmatik esaslara dayanır ve toplum - uygarlık gelişiminin hızına ayak uyduramaz.

Bilhassa İslâmiyette reform tekliflerinin, kabul edilmemesi, içtihat kapılarının kapatılması, İslâm esaslarına göre idare edilen bir devletin medeniyete ayak uydurabilmesi imkânını engellemektedir.

Nurcu'lar dahi, bir taraftan devletin İslâmî esaslara göre yöneltilmesini teklif ederken, diğer yandan İslâmiyette reform olamıyacağını belirtmektedirler. Bu durumda da, kendileri ile tenakuza düşmüş, diğer bir deyişle, kurulacak dinî sistemin reformcu olmıyacağı, gelişmiyeceği, değişmiyeceği esasını kabul etmişlerdir. Bu ise, toplumu donmuş, uygarlığa ayak uyduramaz bir hale getirmek demektir.

İlkel bir yapı.

Dinde reformu kabul etmemekle, Nurcu'lar, bu sonucu itiraf etmiş olmaktadırlar. Nurcu'ların sosyal hayatımız bakımından ileri sürdükleri sistem de, ilkel bir yapı taşımakta ve dinin her kişisel davranışı dahi kontrol eder mahiyet kazanması sonucunu doğurmaktadır.

İslâmî bir devlet - siyaset sistemini kabul eden ve tam anlamı ile tatbik eden tek devlet, Suudî Arabistan'dır ve bu memleket, dünyanın en geri kalmış memleketlerine örnek olarak gösterilmektedir.

Demek oluyor ki, siyasî iktidarı dinî esaslara bağlamak, toplumsal hayatı dinin emredici ve kayıtlayıcı kuvvetine bırakmak çıkmazları halletmiyecek, aksine bizi uygarlıktan uzaklaştırarak çıkmazlarımızı çoğaltacaktır.

Zaten bu sebepledir ki, Türk devrimi lâikliği gerçekleştirmek yolunu tutmuş, teokratik esaslar ve sistemler yerine lâik esas ve sistemi benimsemekle, toplumun, dinî kaideler tarafından kösteklenmeden medeniyet alanında gelişebilmesini sağlamak istemiştir. Din, sadece kişisel bir değer olarak kabul edilmiştir.

Dinî inanç, fert ile Tanrısı arasındaki münasebettir. Bunun yapısı ve inanç tarzı, sadece o ferdi ilgilendirir. Türk devrimi hiçbir zaman dine karşı olmamıştır. Din bakımından tarafsız kalmış ve ferdi Tanrısı ile başbaşa bırakmıştır. Sadece dinin toplum hayatındaki emredici ve denetleyici fonksiyonunu kabul etmemiştir. Toplumun uygarlık kurallarına göre yönetimini amaç bilmiştir. Özellikle Nurcu'lar gibi hurafeci, dar düşüncelilerin toplum hayatı konusunda, gerçek din dışı bilinçsiz davranışları ile, söz sahibi olmaları imkânının yaratacağı fecî sonuçlar düşünülecek olursa, Atatürk'ün büyüklüğüne bir kere daha îman getirmek gerekli olmaktadır.

Tebdili saltanat.

Nurcu'lar ise, hâlâ, "İttihadı Muhammedi" ve "İttihadı Ahmedi" peşindedirler. Bilindiği gibi, bu kavramlar, memleketimizde İslâmcılık cereyanının

âdeta bayrağı olmuştur. Gerçekten Derviş Vahdeti'nin ve Volkan'cıların Şeriatı Ahmediye'ye göre, bir devlet kurmayı hedef alan yazıları, o zaman Saidi Kürdî adını taşıyan Saidi Nursî tarafından da desteklenmiş ve fikir biçimlenerek "İttihadı Muhammedi Fırkası" kurulmuş ve böylece 31 Mart hareketi, bu fikir ve fırka tarafından desteklenmiştir (Tunaya, İslâmcılık ereyanı, 117-121).

İttihadı Muhammedi tâbiri, bugün dahi aynı anlamda kullanılmaktadır. Nitekim, Saidi Nursî, 31 Mart Vak'asından bahisle, bu hareketin Kur'an lehinde neticeler meydana getirdiğini ve fakat bu gidişin "Tebdili Saltanat", yani Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ile yarıda kaldığını ifade etmektedir (Mucizat-ı Ahmediye ve Kur'aniye Mecmuası, 1946, 54).

Zaten memleketimizdeki "Şerli inkılâplar", Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ile başlamış ve devam etmiştir (Zülfikâr Mecmuası, 1945, 138).

Görüldüğü gibi, Saidi Nursî, memleketimizde bir 31 Mart havası yaratmak istemekte idi.

Nurcu'lar, bir İslâm devletinin cihanşümûl olarak kurulmasını isterken, Türk devriminin millî devlet kurmak amacına da aykırı düşmektedirler. Türk milleti, Arap hâkimiyeti altındaki İslâm devleti içinde, en sonda gelen bir kuvvet olarak görülmüştür. Nurcu'ların millî devlet kuralına karşı olmalarına rağmen, bazı noktalarda ırkçılar ile Nurcu'lar birleşmektedirler.

Nitekim, Milliyetçiler Derneğinin 1952 yılındaki 1. kongresinde okunan faaliyet raporu, İslâmcı

siyaset kurallarını savunmaktadır.

Bu iki çevrenin birleşmesinin, kanaatimizce sebebi, her ikisinin de, mevcut nizama reaksiyoner bir fikir sahibi olmalarıdır. İki çevreyi harekete getiren saik farklı olduğu halde, sonuçta birleşmektedirler: mevcut lâik düzeni, millî düzeni yıkmak. Gelenekçiler, bu sonucu, İslâmî bir teokrasiye kavuşmak ihtirası içinde isterken; ırkçılar misak-ı millî hudutlarını ve Türkiye'deki milliyetçilik anlayışını yıkmak için hareket etmektedirler. Müşterek düşmanları, Atatürk ve kurduğu düzendir. İlkel ideolojilere bağlı kafa ve düşünceleri, mevcut ideolojilere karşıdır. Kendi düşüncelerine aykırı olan her düşünce ise, komünist mahiyettedir. Bu noktada da birleşmektedirler. Yahudi düşmanlığı da, bu iki çevreyi, görünüşte birleştiren bir noktadır. Irkçılar, dinî değerlere de önem vermekte, kurulacak büyük Türkiye'nin, Turan'ın dini olarak İslâmiyeti kabul etmektedirler. Bu, onlara amaçları bakımından bir de fayda sağlamaktadır. Türklük ve kahramanlık duygularının yanında, din duygularını da istismar edebilmektedirler. Bütün bu görünüşteki anlaşmaya rağmen, gerçekte, İslâmcılardaki Arap, ırkçı-Turancılardaki Türklük hayranlığı bu iki çevreyi ergeç ayıracaktır. Ayrıca, Türkçüler, Meşrutiyetten beri, İslâmcı görünüşü, bir dereceye kadar tuttukları İslâmî esaslara kurulacak Turan ülkesinin düzeninde yer verdikleri halde; İslâmcılar aynı yumuşaklığı Turancılara göstermemektedirler. Ne olursa olsun, milliyetçiliği islâm birliğini parçalayıcı olarak suçlandırmaktadırlar. Nitekim,

aynı durum bugün de vardır. Mevcut durumda da, İslâmcılar'ın, Turancı'lara yaklaşmasından çok Turancılar İslâmcılara yaklaşmakta, onları desteklemektedirler.

Nurcu'luk cereyanı, devrimci Türkiye'nin sosyal, hukukî ve siyasî lâik düzenine aykırı olduğu gibi, bizatihî İslâmiyete de aykırı yapı taşımaktadır. Zira, Kur'an'ın tefsiri olduğu iddia edilen Risale-i Nûr'a verilen önem ve onun tarif edilişi, Risale-i Nûr'u, İslâmın Kur'an'ın dışında -modern olduğu iddiasında bulunan yeni bir kaynağı şekline getirmektedir. Tefsir olduğu iddia edildiği halde, özel bir isimle anılması dahi, bu kitapları Kur'an'm dışında bir kaynak olma durumuna düşürmektedir ve İslâmiyete aykırıdır.

Nurcu'lara göre, "Risale-i Nûr, hayat-ı içtimaiyeye baktığı zaman, bu beş esası kuvvetli ve kutsî bir surette tesbit ve tahkim ederek âsâyişin temel taşını muhafaza eder" Saidi Nursî'nin, Nurculara yayınladığı 1383 tarihli bir bayram tebriğinden).

Demek oluyor ki, Risale-i Nûr sosyal ve siyasî hayatı düzenleyen dinî bir kaynaktır. Halbuki Kur'an, dinî bakımdan, bu konuda tek kitaptır. Bu durumda, Nurcu'lar hem tenakuza düşmekte ve hem de İslâmiyeti savundukları iddiasında bulundukları halde, onun kurallarına aykırı davranış göstermektedirler.

Aynı şekilde, bir Nur talebesinin Saidi Nursî'ye yazdığı mektupta, Risale-i Nûr, "Nebatatın, hattâ cemâdatın dahi lisan-ı halleriyle olan tesbihatını, kâinatın medar-ı mefhareti olan lisan-ı âdemle beyan e-

derek Hâlik-ı kâinata takdim etmesinden Risale-i Nûr, bütün mahlûkat ve bütün ziruh ile de yakinen alâkadar ve münasebettardır" şeklinde ifade olunmaktadır (Saidi Nursî, Nurun İlk Kapısı, 1959, 155).

Nitekim Saidi Nursî dahi, Risale-i Nûr'un Kur'an'ın bu zamanda bir, "Mûcize-i mâneviyesi" olduğunu iddia etmektedir (Reisicumhura ve Başvekile Ankara Üniversitesinde verilen konferans, 145).

Bu şekilde Risale-i Nûr'un sadece bir tefsir olmadığı ve fakat Kur'an'ı tamamlıyan bir mucizevî eser olduğunu iddia etmektedir. Risale-i Nûr'un ilâhî ilhamlarla yazıldığı da iddia edildiğine göre, Risale-i Nûr, hemen hemen Kur'an ayar ve değerinde bir eser olarak gösterilmektedir. Bu ise, İslâm esaslarına aykırıdır. Tabiatiyle gerçek İslâmî kaidelere. Yoksa, Nurcu'lar tarafından yobazlaştırılmış, gerçek anlam ve yolundan saptırılmış şekline değil.

Nurcular ve Hukuk.

Türk Ceza Kanununun 163. maddesi, devletin temel siyasî, iktisadî, içtimaî ve hukukî temel nizamlarını dinî esas ve inançlara uydurmak için, lâikliğe aykırı olarak propaganda yapılmasını ve cemiyet kurulmasını yasaklamış bulunmaktadır.

Belirtmiş bulunduğumuz esaslar, Nurcu'ların, devletin sosyal, içtimaî ve hukukî temel nizamlarını dinî esas ve inançlara uydurmak maksadı ile hareket ettiklerini açık bir şekilde göstermektedir.

Bu durumda Nurcu'luk ve Nurcu olmak bir suçtur. Fakat buna rağmen, Nurcu'lukla adlî yoldan sa-

vaş başarı sağlamamaktadır. Zira, Nurcu'luk ve Nurcu fikirler lehine propaganda yapılmadıkça, Nur kitaplarından bulundurmak, o kimsenin propaganda yapması anlamına gelmemektedir ve 163. maddeyi ihlâl eden propaganda yapmak suçundan cezalandırılamamaktadır.

Sadece bu kitaplar, o kimsenin Nurcu olduğunu gösterebilir.

163. madde ise, 1. fıkrasında, açıkladığımız yapıdaki cemiyetleri kurmanın, sevk ve idare etmenin ve bu cemiyete girmenin suç olduğunu tesbit etmiş ve fakat, cemiyetin ne zaman kurulmuş olacağını belirtmemiştir.

Bu maddedeki cemiyetten maksadın, ne olduğunu gösteren, bir tarifi teklif eden proje 1951 yılında kanunlaşmamıştır. Bu durumda, mahkemeler, cemiyetin, Cemiyetler Kanunu hükümlerine göre kurulmuş olması şartını aramakta ve fiilî cemiyeti kabul etmemektedirler. Nurcu'nun bir propaganda fiili de olmadığı için, fail cezalandırılamamaktadır.

Halbuki, kanaatimizce, 163. maddedeki cemiyetten maksat, Cemiyetler Kanununa göre kurulmuş cemiyet olmayıp, fiilî cemiyetlerdir ve Ceza Kanunumuzun 141. maddesinin tarif ettiği şekilde, "İki veya daha ziyade kimselerin aynı amaç etrafında birleşmeleri ile vücut bulur."

Bu tarif, Ceza Kanunundaki bütün gizli cemiyet suçları için tatbik edilebilir. Bunun için, 163. maddede bir açık hükmün mevcudiyeti şart değildir. Nitekim, İtalyan Ceza Kanununda bu konuda bir hü-

küm olmadığı halde, gizli cemiyetler bakımından bütün müellifler aynı tarifi benimsemektedirler. (Meselâ, Manzini, Tarttato, IV, 333 - Ranieri, Diritto Penale, II, 86 - Nuvolone, Le Leggi Penale, 52).

Zaten, gizli cemiyet suçlarında cemiyetin resmen teşekkül etmiş olmasını aramak maddenin tatbik imkânını yok etmek anlamına gelir. Halbuki, fiilî cemiyet kabul edilirse, Nurcu'lar aynı gaye etrafında birleştiklerine göre, bir cemiyettirler ve herhangi bir Nurcu tesbit edilirse o, Nurcu'luk cemiyetine girmiş demektir, 163. madde ise, cemiyete gireni dahi cezalandırdığına göre, o şahıs cezalandırılabilir. Bu durumda da, Nurcu'nun propaganda fiilî aranmadan, Nurcu olması cezalandırılabilmesi için kâfi gelir.

Nitekim, Nurcuların birbirleri ile temas tarzları, yazışmaları, "Konya Nur Talebeleri" gibi, hitaplarda bulunmaları, Saidi Nursî'nin tebliğ mahiyetinde yayınlamış olduğu mektuplar, Nurcularm fiilî bir cemiyet teşkil ettiğini göstermektedir. Bu arada, Nurcuların müdafiî Bekir Berk'in şahsımızı ilgilendiren, gerçeğe aykırı bir beyanına da işaret etmek isteriz.

Bekir Berk, İsparta Ağır Ceza Mahkemesinde yapmış olduğu 16.7.1962 tarihli müdafaada, neşretmiş bulunduğumuz bir kitaptan işine gelen parçaları almak suretiyle, bizim, 163. maddedeki cemiyeti resmî cemiyet olarak kabul ettiğimizi belirtmekte ve iddia etmektedir. Gerçekte ise, gerek o kitapta, gerek daha evvelki yazılarımızda, biz daima cemiyetin

fiilî anlamda anlaşılmasını ve Nurcu'ların fiilen cemiyet olduklarını belirtmişizdir (Bk. Özek, Türkiye'de Lâiklik, 335-336).

Bu Nurcu avukatı, bir daha gerçeği söylemeye ve okuduğunu dikkatli okuyarak hareket etmeye davet ederiz. Okuduğunu anlayamadığı takdirde, bir anlayana sorması yerinde olur.

Nurculuk ve Siyaset.

Toplumumuzdaki çeşitli çevreler bazen, doğrudan doğruya, bazan da dolayısiyle Nurculuğu korumuşlar ve Nurcu fikirleri desteklemişlerdir.

Nurculuk lehine ilk hareketler siyasî iktidarlardan gelmiştir. Nurculuk siyasî tutum sahibi olmadığını iddia ettiği halde, CHP düşmanlığı, onu DP yi tutmağa sevketmiş, DP yi devrimlere karşı olan bir parti şeklinde isimlendirerek övmüştür.

Bu konuda Saidi Nursî ve adamlarının her yazısından örnek bulmak mümkündür. Misâl olmak üzere, birkaçını belirtebiliriz. Meselâ; Saidi Nursî DP nin Irak ve Pakistan ile yaptığı anlaşmayı dinî bir hareket sayarak desteklemektedir (Ankara Üniversitesinde verilen konferans, 145).

CHP, dinsizlikle suçlandırılarak, DP lehine siyasî propaganda yapılmakta ve din istismar edilmektedir. Demokrat Parti "Dine serbestiyet" veren partidir (Ankara Üniversitesinde verilen konferans, 12).

DP, Nurcu'lara göre, Nurcu'luğun yayılması ve gelişmesi için çalışmıştır. Bu akıllıca bir harekettir

de. DP nin iktidara sahip kalabilmesi, Nurcu'luk ve din lehinde çalışmalarına bağlıdır. Risale-i Nûr'a dokunmak hükûmetin tutumu karşısında tamamiyle maslâhata aykırıdır.

DP, ehvenî şerdir ve Nurcu'ların bu partiye dokunmamaları gereklidir (Muzaffer Aslan, Bediüzzaman ve din düşmanları, Maraş 1960, 50-61).

Mücadele, Atatürk Gençliğine karşı olmalıdır (Nurdan Kıvılcımlar, İstanbul 1958).

Nurcu'luğun ve diğer uygarlığa aykırı düşünce tarzlarının gelişiminde DP iktidarının ne derece suçlu olduğunu, memleketin uzun yıllarda ulaştığı değerlerin, oy hırsı ile, nasıl bir çırpıda yıkıldığını Nurcu'ların kendi ifadeleri dahi göstermektedir.

Bu bakımdan, Nurcu'luğun DP iktidarı lehine bazı davranışları olmuştur. DP ise, bu davranışı cevapsız bırakmamış ve Nurcu'luk cereyanına, bütün gerici çevreye karşı olduğu gibi, savaşmamış, onları destekliyerek menfaat elde etmek yolunu tutmuştur.

Meselâ, 163. maddenin tâdil edilerek, ağırlaştırılması yolundaki teklif, 1951 yılında, Osman Bölükbaşı tarafından sola taviz vermek şeklinde yorumlanmış ve zamanın hükûmeti de aynı görüşle teklifi geri almıştır (Tut. Der. Devre IX, 1952, C. 10, s. 181).

Başvekil, irticayı cezalandırmanın şart olmadığını ifade etmiştir. Bu şekildeki tutum, 10 sene müddetle devam etmiş ve bugün içinde bulunduğumuz kamplaşmalara, gerici cereyanların kuvvetlenmesine yer vermiştir.

İstenirse, hilâfetin bile memlekete getirilebileceğini söyleyen bu Türkiye'nin gelişiminden habersiz Başvekil, 19 Ekim 1958 tarihinde Emirdağda, yeşil tuğralı bayrakla ve Saidi Nursî tarafından karşılanmıştır.

Nurcuların, CHP karşısındaki tutumları ve DP mirasçısı AP yi tutuşları bugün dahi devam etmektedir. (Örnek olarak, Serdengeçti Dergisinin Şubat 1962, No. 33 sayısına bakılabilir).

DP nin direkt olmasa bile, dolayısiyle Nurcuları destekler tutumu, bazı üyeleri tarafından açık bir şekilde yapılmıştır. Hiç değilse, bazı üyeleri, lâik düzene karşı Nurcu davranışlara ve fikirlere uygun hareketlerde bulunmuşlardır. Meselâ, Ahmet Gürkan isimli Milletvekili, irticayı cezalandıran 163. maddenin kaldırılmasını talep etmiş, Fahri Ağaoğlu, İslâm dinini resmî devlet dini yapmak için tekliflerde bulunmuştur. Sinan Tekelioğlu, Türk devrimlerini komünistlikle suçlamıştır. (Tut. Der. Devre VIII, C. 20, s. 579 - Geniş bilgi için bk. Özek, Türkiye'de Lâiklik, 299).

Devrin Başvekili dahi, 16 Ocak 1960 tarihinde verdiği beyanatta, memleketimizde lâiklik tatbikatının yanlış olduğunu belirtmiş ve Nurcuların fikirlerini desteklemiştir (17 Ocak 1960 tarihli Vatan gazetesi).

Nitekim, 2 DP Milletvekilinin mektuplarında, DP Meclis Grubu içinde, Nurculuk lehine çalıştıklarının ve bu fikri aşılamağa gayret ettiklerinin açık ifadesi mevcuttur. Bunlardan, 21.11.1958 tarihli olup,

Cahit Çubukçu imzalı mektupta, bu şahıs, Abdullah Ekinci'nin Nurculuk lehindeki yayınlarını övmekte ve kendilerine Nurculuk ışığında çalışmalarına devam ettiklerini belirtmektedir.

Nurcular, gerek 27 Mayıs devriminden önce, gerek sonra, siyasî iktidara baskı yaparak, Nurculuğu yaymak arzusunu göstermişlerdir. Nurculuğun Toplum düzeni için önemi ve değeri ileri sürülmüş, Milletvekillerinin Nurculuğu korumaları, yasama görevlerinde Nurculuğu yaymak için çalışmaları istenilmiştir (Muhterem Milletvekillerine Açık Mektup, Büyük Cihad, No. 43, s. 3).

"İkinci Cumhuriyetin Erkân ve Azalarına", "Sayın Devlet ve Hükûmet Başkanı Org. Cemal Gürsel" başlıklı taş basması yazılarda, Risale-i Nûr'un zararlı olmadığı ileri sürülmüş ve toplattırılması değil, aksine yayılmasının memleketimiz için yararlı olduğu ifade edilmiştir. Çünkü, îmanın ve mancvî değerlerin kurtarılması, ancak Risale-i Nûr'a eğilmekle mümkündür. Ancak bu şekilde Kur'an hâkimiyeti kurulabilecektir. Hükûmet, bu sebeple Risale-i Nûr'un yayılmasına yardım etmek zorunluluğundadır. Risale-i Nûr'a karşı hükûmetin hareketi Kur'an'a karşı bir hareket olmaktadır (20. Asır, Kur'an Âşıklarına Mektup, İstanbul, 2-5).

Nurculuğu koruyanlar, Şark kurnazlığı.

Dinî konularda neşriyat yapan geniş bir basın, kendileri Nurcu olsun olmasın, birçok kişilerin kaleminden Nurculuğu desteklemektedir.

Sebilürreşad, Hür Adam, Fetih, Serdengeçti, Yeni İstiklâl v.s. dergileri bu hususu göstermektedir. Bu basında yer alan imzaların bir kısmı ise, dolayısı ile Nurcu fikri desteklemekte ve onunla birleşmektedir.

Nurcular, Türkiye'nin din teşkilâtı tarafından da desteklenmişlerdir. Risale-i Nûr külliyatından bazı kitapları inceleyen Diyanet İşleri Reisliği, bu kitaplar lâik devlet düzenimize tüm olarak aykırı olduğu halde, kitapların mahzurlu bulunmadığı konusunda rapor vermişlerdir.

Meselâ, Bediüzzaman Cevap Veriyor isimli teokratik düzeni savunan kitabın mahzurlu olmadığına, 26.9.1960, Sözler için 26.5.1960 tarihli raporlarla Diyanet İşleri Reisliği karar vermiştir.

Hattâ bu raporlarda, Risale-i Nûr meth dahi edilmektedir.

Aynı şekilde Diyanet İşleri Riyasetinde çalışan, Hamdi Kasaboğlu, Fehmi Başoğlu, Said Özdemir gibi bilirkişiler dahi, Gençlik Rehberi, Âsâyı Musa, Mesneviî Nuriye gibi kitapları hakkında hukukî bakımdan hiç inceleme yapmadan müsbet rapor vermişler, suç olmadığını belirtmişlerdir.

Halbuki, bu kitapların muhtevasını teşkil eden ve geçen yazılarımızda yapısını belirttiğimiz Nurculuğun siyasî gayeleri, mutlak olarak, lâik düzenimize aykırıdır. Hele Nurculuğu herkesçe bilinen Said Özdemir isimli vâizin tarihsiz ve "Maarif Din Plânlama Komisyonu Reis ve Azâlarına" vermiş bulunduğu

istişare raporu, resmî yoldan Nurculuğun himayesinin en güzel örneğini göstermektedir.

Nurcuların, Ceza Kanunumuzun bu şekildeki davranışları yasaklayan bütün hükümlerine rağmen, adaletten kaçabilmelerine, hukukçu olmayan bilirkişilerin verdikleri raporlar sebep olmuştur. Meselâ, 22 Nisan 1944 tarihinde, Yusuf Ziya Yörükhan, Necati Lügal ve Yusuf Aykut tarafından verilmiş bilirkişi raporunda:

"Bu şahsın yazdıklarında halkı, dinî hisleri âlet ederek devletin emniyetini ihlâle teşvik etmek veya bir cemiyeti kurmak maksadında olduğunu gösterir sarahat yok. Gerçi, Saidi Nursî'de bir enerji var, bu enerji tarikat gütmek, mezhep çıkarmak, cemiyet kurmak, tedrisat icra etmek enerjisi değil" denilmektedir.

Bilirkişilik görevinin enerji tesbiti olmayıp, fiilin kanun unsurlarına uyup uymadığının tesbit olduğunu bilmeyen bilirkişilerin hiç biri hukukçu değildir. Halbuki, din propagandasının suç teşkil edip etmediğini tesbit tamamiyle hukukî bir meseledir. Kitapların dinî mahiyeti ve değeri tetkik konusu değildir. Dinî bakımdan değer taşıyan bir husus, mer'i hukuk düzeni açısından suç teşkil eder. Bu hususun incelenerek bir sonuca varılabilmesi ise, suçun unsurlarının bilinmesine, yani hukuksal değerlerin tatbikine bağlıdır. Demek oluyor ki, Nurculuğun suç teşkil edip etmediğini tâyin konusunda din adamları yetkili değillerdir.

Türkiye'nin temel lâik düzenini yıkarak, dinî esaslara dayanan bir düzen kurmak amacını güden insan topluluğunun, devletin emniyetine karşı olmadığını iddia edebilmek, hukuken mümkün değildir. Bütün modern ceza kanunlarında, devletin temel ideolojilerine ve siyasî düzenine karşı girişilen her hareket, devletin emniyetine karşı suç olarak kabul edilir.

Devletin emniyeti aleyhine cürümler, devletin temel ideoloji ve siyasî organlarına karşı olan suçlardır şeklinde tarif edilir. Tipik olarak, Nurcular bu tarife uymaktadır ve kitapları sadece dinî yönden inceleyen bilirkişiler, hukukî bilgi yetersizliği sebebi ile bunlara suç yok şeklinde rapor verebilmektedirler.

Bu şekildeki davranışlar, Nurculuğun bugün cemiyetimizin bir derdi şekline gelmesine sebep olmuştur.

Bu bilirkişi raporlarına dayanarak aldıkları beraat hükümlerini neşrederek, Nurculuğun suç teşkil etmediğini rahatça ifade edebilmektedirler.

Nitekim, Risale-i Nûr'a dahil her broşürün arkasına, o kitap hakkında verilmiş ve hukukî değerden uzak bilirkişi raporları eklenmekte ve bu şekilde, o Risalenin suç teşkil etmediği belirtilmektedir. İşbu yolla da, kitapların yayılması daha kolay bir hale gelmektedir. Ayrıca, Nurcu olarak tanınmış olan Bekir Berk ve Mustafa Sungur ile Said Özdemir, Nurculuk hakkında verilmiş raporları toplıyarak, "Türk Hâkiminin Millet adına verdiği kararlar ve ehlivukuf

raporları" isimli bir kitap neşretmişlerdir (Ankara, 1962). Bu kitaba konulan bilirkişi raporları ve mahkeme kararları, sadece Nurculuğun lehinde olanlardır. Nurculuk aleyhine verilmiş bilirkişi raporlarının hiç biri kitapta yer almamaktadır. Bu şekilde de Nurculuğun methiyesi yapılmaktadır. Ayrıca Nurcular, kendi lehlerine propaganda yapmak için hiç bir fırsatı da kaçırmamaktadırlar. Nitekim, bu kitabın başına da, eski Adalet Bakanı Ord. Prof. Abdülhak Kemal Yörük'ün Millet Meclisinde sorulan bir sual üzerine verdiği cevaptan bir parça alınarak konulmuştur. Kitabın başındaki bu beyanda, Risale-i Nûr'un basılmasının ve okunmasının kanunen men edilmediği belirtilmektedir. Herhangi bir yerde Nurculuk aleyhine bir takibata geçildiği zaman, derhal bu kitap o yer Savcılığına gönderilmektedir. Nitekim, Eflâni-de yapılan bir takibat üzerine derhal bu kitap o yer Savcılığına gönderilmiş ve Bekir Berk imzalı ekli bir mektupta da, Nurculuk hakkında takibat yapılamıyacağı belirtilmiştir. Bu mektupta, gerçeklerin tahrifinin ve olayların istismarının tipik örneği verilmiştir. Mektubun bir yerinde:

"Kur'an tefsiri Nûr risalelerine gelince, bu eserlerin suç teşkil etmiyeceğine dair bugüne kadar 200 e yakın Mahkeme karar vermiş ve bu kararlar kesinleşip Gaziyei Mahkeme halini almıştır. Millet adına karar veren yüzlerce Mahkemenin Beraat kararına rağmen, bu eserlerin bulundurulması sebebiyle vatandaşların mahkemelere sevkinin de eserlerin toplattırılmasının önlenmesinin istenmesi üzerine halen

Adalet Bakanlığını deruhte eden Profesör Abdullah Kemal Yörük, 12 Kasım 1962 günü Millet Meclisinde şu açıklamayı yapmıştır. "Muhterem arkadaşlarım, Risaleyi Nûr külliyatı adı altında neşredilen eserlerin intişarı 1952 senesinde başlamış ve devam etmektedir. Bu Saidi Nursî'nin bazı kitaplarına verilen bir isimdir. Bu eserlerin basılması ve okunması kanunen yasak edilmiş değildir. Kitaphanelerimizde bu mevzua dair kitaplar mevcuttur."

Gerçekten de 12 Kasım 1962 tarihli Millet Meclisi oturumunda, İsmail Hakkı Yılanlıoğlu, Nurculukla ilgili bir sual sormuş ve bu konuda bilgi istemiştir. Adliye Bakanı, suale cevap verirken, Risele-i Nûr'un genel olarak yasak edilmiş bulunmadığını belirtmiştir ve sözü geçen kitaba da bu ifadeler alınmıştır. Halbuki, aynı beyanatta, bir kısım Risele-i Nûr broşürlerinin neşrinin yasak edildiği, bilirkişi tetkikatı yaptırıldığı, Nurculukla ilgili 162 vak'a olduğu ve bu vak'alardan 123'ü hakkında kamu davası açıldığı, 8'i hakkında hazırlık tahkikatının devam ettiği ve sadece 38'i hakkında men'i muhakeme kararı verildiği belirtilmiştir. (Bk. Millet Meclisi Tut. Der., Dön. I, C. 9, s. 94). Beyanattaki bu hususlar, sözü geçen kitaba alınmamıştır. Aynı oturumda, İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata da, Nurcuların şer'i bir düzen istediklerini, lâikliğe aykırı davranışları olduğunu 73 risalenin mahkeme kararı ile toplattırıldığını belirtmiş ve toplatma kararlarının tarih ve numaralarını okumuştur. Bu hususlarda, sözü geçen kitapta, hiç bir belge yoktur. Bu davranış, Nurcuların

nasıl işlerine gelen hususları istismar sureti ile propaganda yaptıklarını, ne şekilde bir Şark kurnazlığına başvurarak gerçekleri tahrif ettiklerini göstermektedir. Adalet ve İçişleri Bakanlarının Nurculuk hakkında bilgi verdikleri toplantıda, Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu da konuşmuş ve iki Bakanı kanunsuz olarak Nurculuk aleyhinde takibata geçmekle, Anayasayı ihlâlle suçlamıştır. Milletvekili, bütün Nurcuların taktiğine uygun olarak lehlerinde olan bilirkişi raporlarına başvurmuş ve Nurculuğun suç teşkil etmediğini ileri sürmüştür. Milletvekilinin konuşması, Nurculuğun Meclis kürsüsünden methiyesinin en iyi, fakat en acı verici örneğini teşkil etmiştr. O Meclis kürsüsü ki, o kürsüden Yeni Türkiye'nin aydınlık çağlara ulaşmasını sağhyacak yeni düzenin tartışmaları yapılmış, memleketsever aydın kimseler Türkiye'nin mutluluğu için savaşmış, o kürsü ki, üstünde Mustafa Kemal konuşmuş. Ne acı ki, Mustafa Kemal'in konuştuğu kürsüden şimdi Nurculuğu savunanlar konuşuyor. Ne utanç verici bir durum yaşadığımız çağ için.

Nurcuların başvurdukları diğer bir Şark kurnazlığı da şudur: Risale-i Nûr'a dahil herhangi bir risale hakkında aleyhde bilirkişi raporu verildiği takdirde, diğer baskıda o kısmı çıkartmakta ve yerini açık bırakmaktadırlar. Kitabı alan Nurcu ise, o kısmı el yazısı ile tamamlamaktadır. O boş yerlere doldurulacak ifadelerin tebliğ şeklinde bütün Nurculara tebliğ edildiği veya kitap basıldıktan sonra bu kısımların tek bir elden doldurulmuş olabileceği an-

laşılmaktadır. Diğer bir yol da, muhtelif risalelerin başına el yazısı veya daktilo ile yazılmış eklerin eklenmesi usulüdür. Bu hususa örnek gösterebiliriz. Meselâ, Gençlik Rehberi isimli risalenin İstanbul 1951 tarihli baskısının başında daktilo ile yazılarak risaleye yapıştırılmış şu takdim mektubu mevcut bulunmaktadır:

"BİİSMİHİ SÜBHANEHU

Bu eserin hârika bir kuvveti ve fevkalâde bir te'siri var ki: Gizli dinsizler bahanelerle mahkemeyi aldatıp bazı nüshaları sekiz sene Afyon'da, yüz nüshası da üç sene İstanbul'da hapis edildikten sonra hamiyetli Adliye Reisi Hüseyin Avni kıymetini hissetmiş. Kendi kendine meydana çıkarmış.

Üstadımız şiddetli hastalığından, başka yere naklolmak niyetile İstanbul'daki avukatına haber göndermiş ki: (Rehberimizi kurtar.) Aynı günde o mübarek Adliye Reisi, İstanbul savcısına emir vermiş ki: Rehberi iade ediniz. Bu hârika hal gösteriyor ki: Bu mübarek Adliye Reisinin bu hükûmete büyük bir faidesi olacak. Rehberi kim okusa, o reise hayır olacak. Biz de dua ederiz.

Üstadımızın
Hizmetinde bulunan
Mustafa Zübeyir Hüsnü"

Netice olarak şunu söyliyebiliriz ki, inancımızca, Nurculuk dinî bakımdan hiçbir esaslı felsefeye

dayanmıyan söz kalabalığından ibarettir. Toplum yapımızı etkilemek istediği, sosyal, hukukî ve siyasî münasebetler bakımından ise, tam bir irtica örneğidir ve kanunlarımıza göre, suç teşkil etmektedir. Amacı, menfaatçi hurafelere, Ortaçağın karanlıklarına memleketi sürüklemek olan bu cereyan, mücadele edilmesi gerekli bir yapı taşımaktadır. Siyasî çekişimler, oy sağlama endişeleri, bilerek veya bilmeden yapılan yardımlar, Nurculuğu tehlikeli ve yaygın bir hale sokmuştur.

Tekke bezirgânlığı.

Nurculuk, günümüzde, tekke bezirgânlığının, medrese softalığının ve din sömürücülüğünün en kuvvetli örneği haline gelmiş bulunuyor. Medrese köşelerinde, rütubetli tenbelhanelerinde ömür tüketen Nurcular, akla ve insan iradesine dayanan bütün yaratıcı gücü inkâr etmektedirler. İnsanların, bir ömür boyu, yaratıcı hiçbir iş yapmadan, zikir ile elini dünyadan çekmesini istiyorlar. Memlekete getirmek istedikleri tek şey bu Şark uyuşukluğu. İnsanlar için yaratılmış bunca yaşantıdan uzak, uygarlıktan nasipsiz bir toplum düzenidir arzu ettikleri.

Saidi Nursî, bizzat kendisi, bu yaşama biçiminin örneğini vermiş ve bir ömrü tembel, uyuşuk bir şekilde başkalarının sırtından geçinerek tüketmiş.

Daima da, talebelerine ahret korkusu ile yaşanmasını, sadece öteki dünyanın düşünülmesini öğütlemiş.

Saidi Nursî'ye göre, "Dünya ahiret mezraası-

dır" ve dünyada "İnsan istidadı nisbetinde burada ekiyor ve ekiliyor. Ahirete mahsul alıyor." (Saadet Sarayları ve Zindanlar Onları Bekliyorlar, İhlâs Dergisi, No. 5, 1).

Saidi Nursî'ye göre, Dünya bir bekleme salonudur ve amaç ahrettir. Mükâfat ve ceza yeri değildir. Nitekim, Saidi Nursî'nin muhtelif sözlerinin basılması ile meydana gelmiş olup, özellikle Anadoluda dağıtılan levhalardan birinde aynen şu sözler yer almaktadır: "Bu insan ebed için yaratılmış ve ebede gidecektir. Bu dünya, ona bir misafirhanedir. Ve ahiretine bir bekleme salonudur." İşte sömürücülük çarkının Nurcu lider ağzından ifadesi. Şark mistisizminin ve kaderciliğinin korkunç örneği. Bir lokma, bir hırka felsefesinin uyutucu felsefesi.

Aynı şekilde, 29. mektupta şu sözler yer almıştır: "Ramazanı şerifte en zenginden en fakire kadar herkesin nefsi anlar ki: kendisi malik değil, memlûktur; hür değil, abiddir. Emir olunmazsa en adî ve en rahat şeyi de yapamaz; elini suya uzatamaz; ubudiyeti takınır; hakikî vazifesi olan şükre girer."

Nitekim, Saidi Nursî, birçok risalesinde, senelerdir gazete okumadığını, dünya meseleleri ile ilgilenmediğini övünerek anlatmaktadır. Meselâ, II. Cihan Savaşının 2. yılında, Nur talebeleri Saidi Nursî'nin bu savaş ile ilgilenmediğini ve bu konuda hiçbir fikir yürütmediğini görerek, kendisinden bu durumun sebeplerini sormuşlar. Saidi Nursî, savaşla ilgilenmediğini, övünerek, doğrulamakta ve sebebini şöyle açıklamaktadır: Çünkü, "O her bir insan, bu zamanda ha-

yatı ebeddiyesini kurtaracak olan istinat kaleleri sarsıldığından, bu dünyasını ve içindeki bütün alâkadar ahbabını ebedî terketmekle beraber, bu dünyadan binler derece daha mükemmel bâkî bir mülkü de kaybetmek veya kazanmak dâvası başına açılmış." (Gençlik Rehberi, 1951, 23). Dünyadan bu kadar uzak, hayatın dışında yaşayan bir insanın, toplum problemleri ile ilgili fikirleri ileri sürebilmesi ne kadar mantığa ve akla aykırı. Dünyanın dışında yaşadığını övünerek söyleyen bir insanın, o dünya sorunları ile ilgili söz hakkı olamaz. Söylediği sözler ise gerçeklere aykırı olur. Bu kadar yaşantıdan uzak bir kimsenin, XX. asrın sorunlarına ve gereklerine cevap verebildiğini ileri sürmesi ise akıl bozukluğunun delili.

Saidi Nursî'nin dediği yapılacak olursa, herkesin bütün çalışmaları, daha ileri bir dünya kurmak, insanları daha mutlu kılmak çabalarını bırakması ve sadece ölümü beklemesi gereklidir. Böyle bir düşüncenin kişide yaratacağı ruhbilimsel çöküntünün yanında, toplum gelişimini de nasıl önleyeceği açık bir şekilde belli olmaktadır.

Saidi Nursî'ye göre, cennete ulaşabilmek, ancak dünya ile ilgilenmemekle mümkün olabilecektir. Bu şekilde aklı reddeden ve sadece kadere dayanan bir düşüncenin 20. asrın yaşama problemlerine nasıl aykırı olduğu belli iken, Risale-i Nûr'u 20. asrın ihtiyaçlarına uygun tek yol olarak göstermek de bir garabetin eseridir. Dinde reformu ve değişimi kabul etmiyen bir görüş, bilmeden İslâmî sistemin gelişimi-

ne mani olduğunu da kabul etmektedir. Gelişmeyen bir kural, gelişen toplumun bu dinamizmini engeller. Bu şekilde Nurculuk Türk Devrimi ile İslâm siyasetinden birinin seçimi zorunluluğunu doğurmaktadır. (Yaşar Nabi Nayır, Geriliğin Çelişmeleri, Varlık, Mayıs 1964, 621).

Nurcular, gerçek dinî düşünce karşısında bir dindar olarak dahi anılamazlar.

Eskiler böylelerine, "Zahid" derler. Yani, sadece dinin dışı, kabuğu ve taassub ile ilgili kimse. Gerçekte ise, dinler dahi insanların yaşayışlarını bir düzene almak için ortaya çıkmış ve düzeni ilâhî kudretlere dayanarak kurmuştur. Fakat, yine de amacı insanların bu dünyada rahat ve mutlu yaşamalarıdır. Görüldüğü gibi, Nurculuğun yaşamadan kaçma istekleri din kurallarına dahi aykırı düşmektedir.

Nurcular, dünya ile ilişiklerini kesme istekleri ile çalışmadan sırttan geçinme, asalaklık yolunun da dinî esaslarını bulmaktadırlar.

Dünya zevklerinden yoksun, sefalet içinde, bilinçsiz yaşayan insan kitlelerine insanca yaşantı sağlamak amacındaki Türk Devrimlerine karşı koyuşları dahi bunun delilidir.

Türk Devrimleri insanın istismarını önliyecek, kişisel özgürlüğünü sağlıyacak bir düzen kurmak amacına yönelmiştir. Nurcular, Türk Devrimlerine karşı çıkmakla, istismar düzeni ve bezirgânlığı bozulmasın demektedirler.

Gerçekte ise, kendilerine ihanet etmektedirler.

Toplumun mutluluğa erişişinden kendileri de paylarını alacaklardır.

Ama, Saidi Nursî gibi, hiçbir yaratıcı, iş yapmamış, bir gün dahi yaratıcı olamamış bir insan, onları din adına kandırmış ve kendi ilkel kafasına ve görüşlerine bağlamış.

Emeğe dayanan ekonominin yerine, tekke ekonomisini getirmiş. Sefalet içinde, bakımsız bir yaşantı biçimini cennete giden yol olarak belletmiş. Kendisi de istismar eden bir insan tipinin örneğini vermiş. Onları dünya mutluluğundan yoksun kılmış, çağdaş uygarlığa düşman etmiş.

Cehalet ve sefalet içinde olan, dünya zevklerini zaten tadamıyan, dinin ve ilmin gerçek kurallarından habersiz bir toplulukta, Saidi Nursî'nin söz boğuntularını önemsemiş, bilgisizliği sebebiyle kolayca kabullenmiş ileri sürülen geri düşünceleri.

Saidi Nursî de, cehalet ve sefaletin beslediği, sömürücülük çarkını işletmiş durmuş. Gerçektir ki, bu çarkın işleyişi en çok, geçimini cehalette bulan politika cambazları ile ekonomik güçleri çıkarına kullananların işine yaramış. Bunlar da, baş tacı etmişler Saidi Nursî'yi.

Anayasamızın 19. maddesi en geniş anlamı ile din ve vicdan hürriyetini, buna bağlı olarak da serbest ibadet yapabilmek, dinî fikrini açıklamak haklarını tanımıştır. Bu sebeple, Nurculuğun sırf dinî görüşleri, akla uzak tefsirlere dayansa dahi, bir haktan istifade edebilmektedir.

Buna karşılık, Anayasamızın, aynı 19. maddesi,

Türkiye'nin lâik esaslarına aykırı olarak, devletin temel düzeninin dinî esas ve inançlara uydurulması için yapılacak davranışları yasaklamıştır. Nitekim, Nurculuk siyasî ve toplumsal görüşleri içinde, memleketimizin uygarlık yolundaki gelişimini engellemek amacındadır.

Bu şekilde Anayasamızm belirttiği ana kurallara aykırı olan görüşün hiç bir şekilde din hürriyetinden bahsedemiyeceği açıktır.

Hiçbir zaman Türkiye, yeniden Ortaçağın karanlık günlerine dönmiyecek, bir hurafeler, masallar, sultanlar memleketi olmıyacaktır.

S O N

Hukuk Doktoru Çetin Özek'in Milliyet gazetesinde çıkan "Nurculuğun Içyüzü" adlı, konunun derinliğine inen incelemesi "Nurculuk" ve Saidi Nursî'yi işitip de üstünde fazla durmamış ve hattâ bu sorun üzerinde koparılan gürültülerin aşırılığına hükmetmiş birçok kişileri şaşırttı. Cumhuriyetin kırkıncı yılında Cumhuriyete ve özgürlüğe kastedenlerin ne geniş ölçülerde, ne pervasız çabalarda bulunduklarını hepimize gösterdi. Çetin Özek, bu yazılara Cumhuriyetten beri gerici akımların memleketteki gelişmelerini araştıran daha geniş bir çalışmasını ekledi ve bu kitap meydana geldi.

Bütün Atatürkçülerin dikkatle, ibretle okumaları ve candan bağlanmış oldukları Batıcılık, uygarlık dâvasının ne tehlikelerle karşılaştığını anlamaları gereken bir eserdir bu.

5 lira